

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی



زنجیره ی رۆشنییری

\*

**خاوهنی ئیمتیاز: شهوکهت شیخ یهزدین**

**سه‌رنووسه‌ر: به‌دران شه‌مه‌د هه‌بیب**

\*\*\*

**خویندنه‌وه‌یه‌کی تازه‌ی**  
**هه‌آبه‌ستی کوردی**

ناوونیشان: دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، گه‌ره‌کی خانزاد، هه‌ولێر

خویندنه وهیه کی تازهی

# هه‌لبه‌ستی کوردی

خویندنه وهیه کی تازهی هه‌لبه‌ستی قوتابخانهی بابان، له نمونهی  
مسته‌فا به‌گی کوردی، تاهیر به‌گ، حه‌ریق، سافی، ئه‌ده‌ب، بیخود،  
حاجی قادری کۆبی، ره‌نجووری، مه‌وله‌وی

عه‌بدو له‌زاق بیمار

کتیب: خویندنه وهیه کی تازهی - هه‌لبه‌ستی کوردی

"خویندنه وهیه کی تازهی هه‌لبه‌ستی قوتابخانهی بابان، له نمونهی  
مسته‌فا به‌گی کوردی، تاهیر به‌گ، حه‌ریق، سافی، ئه‌ده‌ب، بیخود،  
حاجی قادری کۆبی، ره‌نجووری، مه‌وله‌وی"

نووسینی: عه‌بدو له‌زاق بیمار

بلاوگراوهی ئاراس - ژماره: ۴۸۳

ده‌ره‌یتانی هونه‌ریی ناوه‌وه و به‌رگ: ئاراس ئه‌کره‌م

پیتلیدان: کارزان ناو‌ره‌حمان

هه‌له‌گری: شیززاد فه‌قی ئیسماعیل

سه‌ره‌رشتیی چاپ: ناو‌ره‌حمانی حاجی مه‌حمود

چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر - ۲۰۰۶

له کتیبخانهی گشتیی هه‌ولێر ژماره (۶۶۱) ی سالی ۲۰۰۶ ی دراوه‌تی

## سەرھتا

ئەم كۆتیبە كە ناوی خۆپندنە وە یەكی تازە ی هەلبەستی كوردییە دیارە لە توانادا نییە هەموو هەلبەستی كوردی بگرتتە وە، بەلكو لە بازنە ی هەلبەستی سەدە ی نۆزدە مینی ناودار بە قوتابخانە ی بابان دەر نە چوو، لەو بازنە شدا تەنیا هەندیک نمونە ی گەشی لە دیوانی شاعیران پیشكەش كردوو.

خۆپندنە وە كەش بە دەوری ئەم تەوەرە یەدا دەخولیتتە وە:

- دیاری كردنی شیوازی كوردانە لە نیوان شیوازی ئالۆزی هەلبەستی یەكانە پاشبەند و كیش عەرووزی ژێر بالی كاریگەری هەلبەستی بیانیدا.

- لیتكۆلینە وە ی هەندیک نمونە لە گۆشە نیگای دەر ووناسی و هەندیکیش لە پرووی (تصوف) وە.

- دەست نیشان كردنی نمونە ی هونەر كردی هەلبەستی كوردی و نیشانە كانی داھینان و وردە كاری تییاندا.

ئەگەر چی ئەم چەند وتارو لیتكۆلینە وانە هەمووی لە یەك كاتدا و بەسەر یەكە وە نە نووسراون، بەلام لە توانادا بوو لە كۆرێكدا كۆیکرینە وە و ئامانجی كۆتیبە كە بپێكن... جگە لەو كە كۆكردنە و یان لێرەدا دەبیتتە ئاسانكاری بۆ لیتكۆلەر وە و كار كردووانی مەیدانی میژووی ئەدەب و رەخنە. چونكە - داخە كەم - لەبەر گەلیك هۆ نووسەران دەستیان ناگاتە وتارو لیتكۆلینە وە كانی سەر لاپەرە ی رۆژنامە و گۆقاران، ئەمانەش لەوانە یە زۆر نیشانە ی گرنگی رەخنە یی و ئەدەبیان تیدا بیت كە نابێ نووسەران لیتیان بێ ئاگابن، هەندیکیشیان وەكو بەلگە نامە ی ئەدەبی

بیرورا و زانیاری تایبەتییان تیدا تۆمار كراوە و با یەخی خۆیان هە یە.

لێرەدا لیتكۆلینە وە یەك دەر بارە ی هەلبەستی حاجی قادری كۆبی دەچیتتە ئەم خانە یە وە... لەبەر ئەو ئەم بەرە دارە با لە چوارچێوە ی شیوازی كۆنیشدا بیت، بەلام نمونە گەلی داھینە رانە ی وای پیشكەش كردوو كە شایانی باس و جیا كردنە وەن، دەستنیشان كردنیشیان لە سالی ۱۹۸۳ وە مایە ی وەبیر هینانە وە و ئاگاداریبە.

بەغدا - ۲۰۰۵

## هه‌لبه‌ستی کوردانه

### له که له‌پووری سه‌دهی نۆزده‌میندا

له سه‌ره‌تای سه‌دهی بیسته‌مدا، دوای بلا‌بوونه‌وهی رۆژنامه و چاپه‌مه‌نی... له هه‌ندیکی رۆژنامه‌ی وه‌کو هه‌تاوی کورد (ئه‌سته‌مبۆل- ۱۹۱۳). پاشان که دیوانی مه‌حوی (۱۹۲۲) و دیوانگه‌لی کوردی، نالی و سالم (له لایه‌ن کوردی و مه‌ریوانی) یه‌وه له سالانی ۱۹۳۱ به‌ولاوه و دیوانی ئه‌دهب (له ۱۹۳۶) و چه‌ندانی دی بلا‌بوونه‌وه نمونه‌ی هه‌لبه‌ستی سه‌ده‌ی نۆزده‌مین که‌وته به‌رده‌ستی خوینده‌واران.

به‌لام ئایا ئه‌م به‌ره‌مانه‌ چۆن پێشوازییان لێ کراوه و کاربگه‌رییان له ئه‌دهب و له چه‌ژگه‌ی خوینهران و شیعردۆستاندا چی بووه و تا چه‌ند بووه...؟ بۆ وه‌لامدان وه‌ ده‌بی ئه‌و چه‌ند ده‌یان ساله‌ی به‌رایه‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌م له لایه‌ن په‌ره‌سندن و گه‌شه‌کردنی زمان و رۆشنی‌بیری کوردیه‌وه بێینه به‌رچاو.

خوینهرانی کورد- ده‌توانین بلێین دوو جۆر بوون: یه‌که‌میان قوتابییانی مزگه‌وتان و شاره‌زاییانی ئه‌ده‌بی فارسی و راهاتوو له ئه‌ده‌بیکه‌ی پر له وشه‌ی بیانی (عه‌ره‌بی و فارسی) و زاراوه‌گه‌لی سۆفییانه‌و زانسته‌کانی ئایین و زانیاریه‌کانی میراتی دنیای کۆن و هاوچه‌شنی شیوازی هه‌لبه‌ستی فارسی... هه‌روه‌ها راهاتووی خه‌تی شکسته‌و رینووسی ئالۆزی (به‌یاز)ه‌کان.

ئه‌مانه‌ به‌دلتیاییه‌وه- لام وایه- چیژی خۆشیان له هه‌لبه‌ستی کوردیه‌ی پێشوو مان وه‌رده‌گرت.

دووه‌میان: خوینده‌وارانی تازه و ده‌رچوانی قوتابخانه‌کانی ده‌وله‌ت و

خوینهرانی رۆژنامه و گوڤاره کوردیه‌کانی سالانی بیست و سیه‌کان. له کاتیکدا هه‌ولتیکه‌ی به‌رده‌وام له گۆریدا بوو بۆ کوردیه‌ی نووسینه‌ی په‌تی و خۆلادان له وشه‌و گوزارشتی قالمپێژی زمانانی بیانی. ئه‌مانه‌ تا راده‌یه‌کی زۆر هه‌ستیان به‌ لایه‌نه‌ جوانه‌کانی ئه‌و به‌ره‌مانه‌ نه‌ده‌کرد و له ریتی چیژ وه‌گرتن له چه‌ند به‌ره‌میک تووشی ته‌گه‌ره‌و کۆسپه‌ی وا ده‌بوون که بێ تاقه‌تی ده‌کردن و رووی پێ وه‌رده‌گیران.

جووریکیش که بۆره‌ خوینده‌واریه‌کیان هه‌بوو، یان نه‌خوینده‌وار و شیعردۆست بوون ئه‌وانیش هه‌زیان هه‌م ئه‌ده‌به‌ نه‌ده‌کرد، به‌ته‌واوی تیتی نه‌ده‌گه‌یشتن و دیمه‌نه‌ جوانه‌کانیان بۆ جیا نه‌ده‌کراوه.

ئێمه‌ مندال بووین گویمان له گۆرانیه‌بێژان ده‌بوو ده‌یانخویند: (له مه‌یدانی مه‌لاحه‌تدا سواریک هات به‌ چالاکه‌ی)... ده‌مانپرسی داخوا ئه‌و مه‌لا حه‌دایه‌ یان ئه‌و مه‌لا حه‌داده‌ ده‌بی چ پالنه‌وان و سوار چاکیک بیت؟! له‌گه‌ڵ ده‌رکه‌وتنی گوڤار و رۆژنامه و په‌ره‌سندن هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و ئاسانکردنی زمانی خویندنی ئه‌ده‌ب و رۆشنی‌بیری شاعیرانی ئه‌و سه‌رده‌مه ئه‌وانیش که‌وتنه‌ خۆ بۆ نووسینه‌ی به‌ره‌میک با له قالمی کۆنیشدا بیت به‌لام با ناوه‌رۆک و وشه‌ و زاراوه‌ی تازه‌بیت. زۆر که‌میان هه‌ر له‌سه‌ر رێچکه‌ی کۆن مانه‌وه، ئه‌گه‌ر نا ئه‌وانی دی خۆ نوێکردنه‌وه‌یان به‌پێوست زانی وه‌کو هه‌مدی، بێخود و زیوه‌ر و نوری و که‌مالمی و هی دی.

لیه‌رده‌دا بۆ کوردی په‌تی نووسین و گه‌شه‌کردنی زمان رهنجی چاپه‌مه‌نی وه‌کو (پێشکه‌وتن) و (ژبانیه‌وه) و (ژین) و (زاری کرمانجی) مایه‌ی شادییه‌. ئه‌م رهنج و کۆشسه‌ به‌رده‌وام بوو تا گوڤاری (گه‌لاوێژ) و (ده‌نگی گیتی تازه) که به‌ته‌واوی ئه‌م ئه‌رکه‌یان وه‌ ئه‌ستۆگرت. شاعیرانیش وه‌کو گوترا- که‌م و زۆر- هاتنه‌وه‌ سه‌ر کوردانه‌ نووسین. له‌م ماوه‌یه‌دا کۆششی لاسایی ئه‌ده‌بی عوسمانی وه‌کو ده‌سته‌ی شاعیرانی (فه‌جری ئاتی)ی تورک

که گویا به ناوی نوپخوازییه وه دهکرا به جارێ وشه و گوزارشت و پرستهی قه بهو ناقولای عه ره بی و فارسی به کار ده هات، ده بی وه در نیین! چونکه له لایه نی زمانه وه به ناو پرێکی پاشه وه کشان داده نریت، له به رامبه ر ئه مه دا کوششی پیره میترد بو ناوردانه وه له که له پوور و زمانی کوردی په تی له به ره مه کانیدا شایانی تیبنیییه ئه و جا جو ره دا برانییک له نیوان که له پووری سه ده ی نۆزده مین و خوینهر و گو یگرانی تازه ی سالانی ده یه کانی سه ره تای سه ده ی بیسته م (به لکو ده توانین بل یین سالانی نیوان دوو جهنگی به که م و دوو می جیهانی ده بینین... ئه وان به دوای شیعی کوردانه - له دا رشتن و له زمان و له خه یالدا - ده گه ران... بو یه گو زانی بیژان ئه و شیعرانه یان بو مه قام هه لده بژارد و که تا راده یه ک له ره ق و ته قی زبری جهسته وه له وشه و زا را وه ی گران به دوور بوون... زیاتر شیعی وه فایبی، حریق، تایهر به گ، مسته فا به گی کوردی و صافی و چهند شاعیریکی دی له با بوون... که تا راده یه ک له دانانی هه لبه سستی کوردانه نزیک بوون، ئه م حاله وا مایه وه و دا بران له که له پوور به رده وام بوو، تا سالانی حه فتاکان که به کوششی مامۆستانانی موده ریس و مه سهوود محه مه د دوای شه رحی دیوانی (نالی) و هه ندی شاعیران که م که مه ئه م دا برانه له نیواندا که م بووه وه.

ئه گه ر سه رنجیکی ره خنه گرانه بدهینه هه لبه سستی سه ده ی نۆزده مین و به شوین هه لبه سستی کوردانه دا بچین، هه ست ده که یین هه لبه سته کان دوو جو ریان تییدا به دی ده کریت، جو ریکیان خو به دوور گرتنه له چه ژگه ی کورده واری و ناوه رۆکی ئه ده بی کورده واری و ده کو به ییت و لاوک و حه یران و هه لبه ست، هه روه ها خنکاندی ده قه له وشه و پرسته ی خوازراوه له هه لبه سستی بیانی. له به رئه وه ته ونی هه لبه سته که پره له وشه و زا را وه ی زۆری عه ره بی و فارسی زۆر جار شاعیر بو پیشاندانی ده ست رۆیشه تووی خۆی له کۆری په وان بیژی زمانی عه ره بییدا ها توه زمانی شیعه رکه ی بیرو خه یالی هه لقولای هه سستی شاعیرانه ی به ژینگه ی کورده واری په نگدار

هیئاوه له قالبی ره ق و ناقولای عه ره بییدا ترنجاندووه، ته نانه ت هه ندیک جار نیوه دپرێکی یان چهند دپرێکی به کسه ر به عه ره بی دا رشتوه، هه ر به م شیوه یه ش شیعی فارسی... جا جگه له زا را وه گه لی باو ناوی شوین و ناوی که سانی ناو چیرۆک و ئه فسانه ی فارسی و ئایینی عه ره بی به بی سلکردن، به لکو به زۆری زۆرداره کی جه سته ی هه لبه سستی کوردییان پێ دا پۆشیوه وه له ئه نجامدا به زه حمه ت ئه دگار و شیوه ی کوردانه ی هه لبه سته کوردییه که دپته به رچاو... ئه مانه ش وه کو ناوی شوین: (مغیلان، به ده خشان، خه تاو خوته ن و سه حرای چین، فه رخار، نه خشه ب، خولهر، که شه مر،...) یان ناوی که سانی ئه فسانه ی ئیرانی و ئایینی: (ئه شه که بوس، ته هه مه سته ن، فه یله قووس، ها رووت و مارووت، به همه ن، مه حموود و ئه یاز، لؤشا، ئاصه ف و مه سیح...) ناوی چه ک و سیفه تی ئه ندامانی له ش: (سه همی نیگاه، په یکانی موژه، قه وسی ئه برۆ، چاه ی غه بغه ب، سیوی ذه قه ن، نیشی زه نیور، عه قه رب و ماری زولف، مه جمه ر و تیره فگه ن...) و هی دی... له م کۆره شدا کیش و مۆسیقای عه رووز، پاشه هند ریزکردن ده ورێکی کاربگه ریان له قورسکردنی تای ته رازووی نامۆکردنی هه لبه سستی کوردی گپروه. هه روه ها خوودانه به کاره یینانی هونه ره کانی روون و په وان بیژی عه ره بی به تایبه تی ئه وانه ی پتوه ندییان به رو خساره وه هه یه. له به رئه وه هه لبه ست بوو به مو لکی چینی تایبه تی خوینده واران و له هه ست و سۆز و راده ی تیگه یشتنی رۆله کانی گه ل دوور که و ته وه.

جو ری دووه م ئه وه هه لبه ستانه ن (یان ئه وه چهند دپرانه ن له هه لبه ستاندا) که تا راده یه کی باش له چه ژگه وه هه سستی کورده وارییه وه نزیکن، ئه گه رچی هه ر له قالبی عه رووزیشدا بن، به لام له وشه و پرسته و دا رشتنی مانا و گوزاره دا، زمانه که یان پر گری و نامۆ نییه و به ره ی هه لقولانی هه ستو سۆزی به کول و ده رخستنی جو شی دل یان پتوه دیاره.

به نمونه زمانی مسته فا به گی کوردی زمانیکه وه کو ناوی ره وان، پره له

نیشانه‌ی پرشنگذاری شیرینی و توانستی دەرپرین و خه‌یالی خۆمالی و راز و نیازی کۆمه‌لی کوردەواری... بۆیه هه‌لبه‌سته‌کانی یه‌کسه‌ر له‌ ده‌رکه‌ی دل‌ی خۆتێهر و گوێگر ده‌ده‌ن.

جا لهم‌ پرووه‌ و وا چاکه‌ مسته‌فا به‌گ به‌خواه‌ن قوتابخانه‌ی هه‌لبه‌سته‌ی کوردانه‌ دابنیتین. هه‌ر بۆیه (حاجی قادری کۆبی) به‌و شتیوه‌یه‌ وه‌سفی کردوو و پروونی کردووه‌وه‌ که (به‌لاغه‌ت) ده‌بی (به‌لاغه‌تی کوردانه‌) بیت... به‌لاغه‌ت: ره‌وانی و شیرینی زمانی کوردییه‌که‌یه‌ نه‌ک ریزکردنی وشه‌ی قامووسیی زمانانی بیتگانه‌و دروستکردنی (مه‌ته‌ل) و ئالۆزکردنی و اتاکه‌ی.

هه‌ر بۆیه حاجی قادری کۆبی له‌ناو هه‌موو شاعیرانی کورددا مسته‌فا به‌گی به‌شاسواری ره‌وانبیتژی کوردان و یه‌که‌مین ئه‌سپی پیشه‌ره‌وی فه‌صاحه‌تی بابان داناوه‌ و پیشی (نالی) خستوو... لای وایه‌ مسته‌فا به‌گ هه‌لبه‌سته‌ی خۆی کردوو ته‌ جلوه‌به‌رگی ئاوریشمینی کچی جوانی کوردی - به‌و پیتییه (غه‌زه‌ل) جوهره‌ قوماشیکه‌، به‌واتایه‌کی تر غه‌زه‌ل هه‌لبه‌سته‌ی دل‌دارییه‌. - یان کردوو به‌تی به‌ (به‌ربوت) که‌ ئامرازتیکی مۆسیقایه‌ تاکو ئاوازی مۆسیقای کوردانه‌ لی بدات.

به‌ واتایه‌کی تریش (به‌ربوت) واتا به‌ر کچی جوان که‌ به‌فارسی بوت مانا دل‌به‌ری جوانه‌، حاجی ده‌لی:

شه‌هسواری به‌لاغه‌تی کوردان  
یه‌که‌که‌ تازی فه‌صاحه‌تی بابان  
مصطه‌فایه‌ ته‌خه‌للوصی (کوردی)  
غه‌زه‌لی کرده‌ به‌ربوتی کوردی  
ئه‌و که‌ نۆشی شه‌راهبیککی تالی  
(نالی) لهم‌ عه‌صره‌دا بووه‌ تالی

جا ئه‌گه‌ر بۆ پیشاندانی شتیوازی هه‌لبه‌سته‌ی نامۆ پیتیوستی به‌نمونه‌

هینانه‌وه‌ بکات ئه‌وا ئه‌و چه‌ند دێره‌ ده‌که‌ینه‌ نمونه‌... ئه‌گه‌رچی به‌هیوام بتوانین ئه‌م شتیوازه‌ له‌ شیعرێ چه‌ند شاعیرتیکی قوتابخانه‌ی کوردانه‌ی وه‌کو: حه‌ریق، تایه‌ر به‌گ، صافی، کوردی، شیخ ره‌زا و حاجی قادر و هی تردا به‌دریژی پیشان ده‌ین... به‌راوردیکیش له‌ نیوان ئه‌م جوهره‌ شتیوازه‌ و شتیوازی هه‌لبه‌سته‌ی زار زمانی گۆران بکه‌م... بۆ نمونه‌ش (ره‌نجووری) هه‌لبه‌تێرم.

له‌ کاتیکدا (کوردی) به‌پروون و ره‌وانی ده‌لی:

شه‌هیدی عه‌شقم و مه‌مشۆن و کفنم بۆ مه‌که‌ن، یاران

گه‌واهی حه‌شره‌ بۆ ده‌عوای شه‌هاده‌ت به‌رگی خۆتینیم

سالمی صاحبقران له‌سه‌ر شتیوه‌ی ئه‌و، هه‌مان بییری هۆنیوه‌ته‌وه‌ و گوتوو به‌تی:

کفن پیراهه‌نم بیت، مه‌شۆن زه‌خمم، وه‌صییه‌ت بی

به‌خۆین ئالۆوده‌ ئازادن له‌ مه‌حشه‌ردا شه‌هیدانت

خۆ ئه‌گه‌ر نمونه‌ی لهم‌ جوهره‌ باس بکه‌ین ئه‌وا له‌ دیوانی (نالی) و (سالم) و (ئه‌ده‌ب) دا هه‌لبه‌سته‌ی ئالۆز و گری چن و پر له‌ وشه‌ی بیانی زۆر ده‌بینین. (ئه‌ده‌ب) ده‌لی:

گه‌ر مه‌طله‌عه‌ بۆ ماهی موقه‌ننه‌ع چیبه‌ نه‌خشه‌ب

ماهی مه‌طلوعی له‌ چه‌هی غه‌بغه‌به‌ هه‌ر شه‌ب

گوێزاری جه‌ماله‌ موته‌شه‌ککیل به‌دوو سونیل

یا به‌دری دره‌خشنده‌ له‌ ما به‌ینی دوو عه‌قرب

خۆ (نالی) گه‌وره‌ له‌ به‌ر خاتری (پاشبه‌ند) به‌تاییه‌تی له‌ پسته‌کانی ده‌نگی (ط) و (ح) و (ق) و (ث) دا چۆن چه‌کوشکارییه‌کی له‌ له‌شی ره‌ق و ته‌قی هه‌ندیک دێری هه‌لبه‌سته‌ کردوو!

\*\*\*

دەربارەى ھەلبەستى كىشى عەرۆوزى و يەكانە پاشبەند لە زمانى كوردیدا پراى جۆراوجۆر ھەيە، پرايەك لای وایە داھینانى ئەم پرايە شۆرشىك بوو بەرپاكر (١)، ھەلبەستى لە ئاستى فۆلكلۆرى و ميللىيەو ھەلبەستى خۆبەندەواران و زانایان بەرزكردەو... لایان وایە و تەى ھەلبەندە داندراو قسەى سەر زارى خەلك كە ھەراو و بلاو بوو بوو بە وشەى چروپ و تەرازو و بۆكرەو... ھەروەھا ھونەرەكانى پەوانبەستى ھاتنە ناو تەونى ھەلبەستى كوردى كە ھەر ھونەرەى زادەى شارەزایى و پەسپۆرى تەواوى شاعیرە فارسى و عەرەبى زانەكانە... وە لەم بوارەدا بەرھەمىكى زۆرى شاعیران تۆماركراو بوو دەسمایەكى باشى ئەدەبى كوردیان بەپێچەوانەى بەرھەمى شۆزە كوردانەكە، كەوا یان نەنووسرانەو یان ئەو بەشە كەمەش كە نووسرايەو پەشت گۆى دەخرا و بەچاوى رێزەو سەیر نەدەكرا.

پرايەكى تر ئەو ھەلبەست لە رۆشنىرى ميللىيەو گۆتزاراھەو بۆ مزگەوت و خانەقا و تەكبە. بابەتەكانى جارانى لە دەست چوو، كەوتە لاسابى كردنەو ھەلبەستى فارسى بابەت غەزەل و شپۆ (تصوف)... بەرە بەرە لە بەخۆو گرتنى بابەتە ميللىيەكان دووركەوتەو و مەوداى دەرپىنى تەسك بوو. لە لایەن زمانیشەو بەرەبەرە وشەى بیانى لێشاوى ھات و گوزارشت و وەسف و وینەى ئامادە ھاتنە بەكارھاتن... جگە لەو مۆدەى فارسى نووسینیش داكەوت و بۆشانازى كردن بەتواناى خۆیانەو شاعیران كەوتنە جموجوول، زۆرەیان بەقەدەر كوردییەكە ھەلبەستى فارسىیان ھەبە!

لە پای ئەمەدا كۆمەلەى وشەو گوزارشتى رەسەنى زمانیمان لە دەست چوو، ھەر بۆ بەلگە با سەبرى ھەلبەستەكانى (بەردەشانی) و مەقام و گۆرانىيەكان بكەین دەبینین فەرھەنگى زمانى كوردییان زۆر فراوان و

(١) بڕوانە مەسعود (مەھمەد) چەپكەك لە گۆلزارى نالى - ل ٩١.

رەنگاوەرەنگە. لە لایەكى تریشەو ئەدەبەكەمان لە بابەتەكانى چیرۆكى ھۆنراو و بەیت و داستان بى بەش بوو... دیارە ھەلبەستىكى یەكانە پاشبەند و كیش درێژ و قالبە رەقەكان ناتوانن ئەم مەرازانە، تەنەت بابەتەكانى ئایینیش بگرنە چوارچێوەى خۆیان... بۆیە بۆ خاترى عەوام و ھەكو ئاوردانەو ھەك لە كەلەپوورى كوردەوارى لە بابەتى خوداناسى و قیامەت و بەھەشت رێبازى سۆفیانە و رووداوەكانى ئىسلامى... دوور لە ھەلبەستى عەرۆوزى بەناچارى كۆمەلەى ھەلبەستى شپۆە ميللى پەیدا بوو... ھەكو مەھدى نامە، بەیتى ئەو وەل و ئاخى، مەجرانامە، شپۆە سەنعان و بەھنەسا... ئەمانەو بابەتە شیعرییەكانى شاعیرىكى ميللى ھەكو (عەلى بەردەشانی) خۆیان بەسەر ناوەندى رۆشنىرىدا فەرزكرد و لە لایەن رەسەنى و نزیكییانەو لە چەژگەى كوردەوارى ھەر بە نەمرى مانەو... ئەگەرچى رۆشنىرىانى مزگەوت بەترسەو یان بەبێزەو دەستیان بۆ نووسینەو ھەیان بردو.

لە ھەموو ئەدەبى شاعیرانى سەدەى نۆزدەمىندا وەسفىكى شایى و زەماوەند و سەیرانى كوردەوارى و بەھار و دەشت و چیا و راو و ژینى رۆژانە و بارى كۆمەلەى تى و ژبانى گوندان - مەگەر لەم لاو لەولاو لە توتى چەند دێرێكى ھەلبەستەدا - نابین... ئەو نموونەى لای شاعیرىكى ھەكو رەنجوورى، مەولەوى، بێسارانى و فەقێ قادرى ھەمەو ھەند دەبینین نموونەى ھەلبەستى زیندووى ئەدەب و ژبان.

خۆ عەلى بەردەشانی سەربارى داستانى مێژووى ھەكو بەیتى عەبدولرەحمان پاشاى بابان كۆمەلەى ھەلبەستى زۆر نايبى كۆمیدى و كۆمەلەى تى و بەستەى دیلانەى ھەبە كە تا ئەمڕۆش رەنگیان نەچوو تەو. لە ھەلبەستىكى داستانانەى راودا چەند تەختە نىگارێكى ھونەرى كوردەوارى بۆ نەخشاندووین كە وینەیان دەگمەنە. لەم ھەلبەستەدا باسى (میر) دەكات لە رۆژى راودا:

تهیر و قوش و بازان شه‌په  
(سی) یی پۆر بهش نه‌په نه‌په  
(قرقر) ته‌پریکی به‌دغه‌په  
له برنجاری تی‌ر ده‌له‌وه‌په  
تی‌که‌ل ده‌بوون سوار ده‌گه‌په.

\*

میر چووه راوی نه‌گه‌په  
له خاک و خۆلی بهم لاوه  
هه‌ر له گچکه هه‌تا ساوا  
ئاو‌رحمان پاشا سه‌ر راه  
له دووره‌وه ده‌یدین (شاوه) (۱)

مه‌لایه‌کی زاناو گه‌وره‌ی وه‌کو (ابن الحاج) له سالی ۱۱۷۶ک هه‌ر  
به‌شپوازی کورده‌واری چیرۆکی په‌یدا‌بوونی مه‌هدی و شه‌ری ده‌جالی به‌ناوی  
(مه‌هدی نامه) داناوه، با گوئی بد‌هینه‌ ئه‌و دوو کۆپله‌یه‌ی:

دونیا هه‌ر به‌خۆی فیتنه‌یه  
ئه‌و عه‌دووی ئه‌هلی خوه‌یه  
داوی دانا له‌بۆ مه‌یه  
ئینسان ته‌یره ده‌یکه‌ویتی

\*

(۱) محمه‌د توفیق وردی. هیندی له هه‌لبه‌ست و به‌یتنه‌کانی (عه‌لی به‌رده‌شانی)  
چاپخانه‌ی نه‌جف. ل ۱۱.

- قوش، باز، سی، قرقر، شاوه بالداری کیوین.  
پۆر: پرچ، پۆینه. به‌ش: ناوچه‌وان سه‌پی. گه‌ر: خول، بازنه. برنجار: مه‌ره‌زه.

ده‌یکه‌ویتی پۆلی ئینسان  
غالیب ده‌بی نه‌فس و شه‌یتان  
عاسی ده‌بن له‌بۆ ره‌حمان.  
فیکری ناکه‌ن له‌ تا‌عه‌تی.

ئینستا ئیمه‌ نمونه‌ی شیعی کورده‌واریمان (مه‌گه‌ر له هه‌لبه‌ستی گۆرانی  
و دیلانه و ئه‌و تاک تاکانه‌ی په‌ریونه‌ته سه‌ر ده‌م و زاران به‌ناوی فۆلکلۆر  
ده‌یخویننه‌وه و زۆر که‌می دی نه‌بی) لا نه‌ماوه. خۆ جو‌ره هه‌لبه‌ستیکی تر  
که‌ ترپه‌ی تایبه‌تی و له‌نگه‌رداری کیشه‌که‌ی هه‌لده‌سوورپتی وه‌کو به‌یت و  
مه‌قامه‌ کۆنه‌کان... که‌وا ناچنه‌ ژێر خانه‌ی عه‌رووز یان کیشی هیجاییه‌وه  
و هه‌یه به (په‌خشانه شیعر) ناوی ده‌بات... ئه‌مه هونه‌ریکی خۆمالی  
حه‌لالی خۆمانه‌و پیوستی به‌ لی‌کۆلینه‌وه هه‌یه.

هه‌رچی کیشی هیجاشه‌ ئه‌وا شاعیران ده‌میان بۆ نه‌ده‌برد، زانایه‌کی وه‌کو  
شیخ ماری نۆده‌یی کاتیک دوو پارچه‌ سروودی ئایینی به‌ فارسی و به  
عه‌ره‌بی داناوه ده‌ستینشانی ئه‌وه‌ی کردووه که‌ ئه‌مانه‌ی له‌سه‌ر هه‌وای  
کورده‌ی داناوه و به‌ده‌ق نووسیویه‌تی: (علی قافیة من النغمات  
الکرديه) (۱) و اتا ئیمه‌ له‌ کیشی خۆمالی به‌هه‌موو چه‌شنه‌کانییه‌وه بی  
به‌ش بووین.

چاکترین به‌لگه‌ی نا‌په‌سه‌نی ئه‌م (شو‌پشه) ئه‌وه‌یه دوا‌ی داکه‌وتنی  
رۆژنامه‌و چاپه‌مه‌نی به‌ره‌به‌ره شاعیران ده‌ستبه‌رداری شپوازه‌که‌ی بوون و  
گه‌رانه‌وه سه‌روچاوه‌ی ئه‌ده‌بی کورده‌واری چ له‌ کیش و مۆسیقادا و چ له  
به‌کاره‌یتانی زمان و پوخته و بژارکردنی له‌ تارمایی زمانانی بی‌گانه‌دا، چ  
له‌ ناوه‌رۆک و باه‌تی تازه‌ی سه‌رده‌مدا... بیست سی سال دوا‌ی شه‌ری  
یه‌که‌می جیهان تاک و توک نه‌بی که‌س به‌م شپوه و شپوازه هه‌لبه‌ستی

(۱) کیش و مۆسیقای هه‌لبه‌ستی کورده‌ی، به‌غدا/ ۱۹۹۲ ل ۲۳.



نه هونيوه ته وه و بووه ته كه له پوورتيكي ئه دهبي و توماري پوژاني ديريمنان.  
ئيمه ليره دا كه به شوين ههلبهستي كوردانه له سه دهبي نوزده ميندا  
ده گه رين، بيگومان له توانادا نيه ئه دهبيكي سه د له سه دي كوردانه به  
ناوه رووك و بير و خيال و له قالي ههلبهستي عهروزي و يه كانه پاشبه ند  
بدوزينه وه به لام دهست نيشان كردني رووه گه شه كاني ههلبهستي ئه م  
ماوه به، بايه خدانه به به هره و ورده كاري شاعيرانى رابردوومان له بواري  
ته كنيكي ههلبهستي شپوه عهروزي دا.  
كه وا بووه ته كه له پوورتيكي ئه دهبي وه ها له تاي تهرازووي به راوردى  
ئه دهبي گه لاني دهووبه رمان دانه له نكيوه و خه رمانى بيرو رهنجى هونه رى  
شاعيرانانه.

## مستەفا بەگی کوردی

مستەفا بەگی کوردی (۱۸۱۲-۱۸۵۱)<sup>(۱)</sup> بەناوبانگترین شاعیری بابان. لە سەدەکان نۆزەدەمیدا، لە زۆریەکی دەستخەت و بەیازاندا نمونەیی ھەلبەستی ھەییە و ھەلبەستە پر جۆش و بەسۆزەکانی لەسەر زاری خەلک و گۆیندەکان بوون... نمونەیی ھەرە بەرز و ئاشکرای ڕەوانبێژی ھەلبەستی کوردی لە دیوانی ئەودا دەبینین، ھەر بۆیە حاجی قادری کۆبی لە ریزکردن و ھەلسەنگاندنی شاعیران لە میژووی ئەدەبی کوردیدا ھا تۆوہ مستەفا بەگی بەشاسواری (بەلاغەت) و یەکە ئەسپی مەیدانی (فەصاحەتی) ھەلبەستی کوردی داناو و گەلیتک پیتش (نالی)ی خستوو، لای وایە دوای مردنی ئەو (نالی) بوو بە ئەسپی دووھەمین. لە چەند لایەکەوہ شاعیران ھەلبەستی ئەویان کردوو بە پیتنج خستەکی و ئامازەیان پێ کردوو.

خویندەوار کە ھەلبەستی (کوردی) دەخوینیتەوہ بە ھەموو ھەست و

(۱) لە ھەندئێ سەرچاوەدا نووسراوە کە سالی لە دایک بوونی مستەفا بەگ (۱۲۲۷)ی ھیجرییە کە بەرامبەر بە (۱۸۱۲)ی ز دەوستێ، بەلام لە گۆقاری (دیاری کوردستان)دا کە سالی زەکی بەگی برازا زای دەری کردووہ باس کراوە: «مۆر مصطفی بک کردی فردیک بوو بە حساب ایحد تاریخ تولدی دنوبنی، بەم مناسبتەوہ مور کردی و موری باپیری لە خواروہ عرض خویندەواران (دیاری کردستان) کرا.»

احمد جَدّ و پدر محمود و نامم مصطفی است

عبد معبود بحق و چاکر فخر زمان

شاه ملك نامداران احمد صاحب قران.»

جا بەلیتکدانەوہی پیتەکانی دێری یەکەم بە حسابی ئەبجەد

(۱۲۲۸) بەسالی لەدایک بوون دەردەچێ.

ھۆشییەوہ تیکەل سۆز و بیر و ھەست و نەستی شاعیر دەبیت و بێ گری و قۆرت تیی دەگات و وشەو زاراوەی قورس و قەبەو رستەیی خواراوەی بیانی و دارپشتەیی زمانانی عەرەبی و فارسی رەق و تەق وەرس و بیتزاری ناکەن و ھەستی ناسکی شیعر دۆستی گریژ ناکەن. چونکە شاعیر (کوردی ناو و، کوردی گیان و کوردی زمان)ە<sup>(۲)</sup> بەلێ بەگیانی کوردانەوہ ھەست و سۆزی خۆشەو یستییەکی راستەقینەیی دەرپرپوہ، پیتویستی بەپاشبەند ریزکردن و ھەلچینی ھەلبەست لەسەر بناغە و بە کەرەستەیی ئەدەبی بیانی نەبوو.

ئەگەرچی ھەر لە کیشی عەرۆزی لای نەداوہ و لای لە کیشی خۆمالی پرگەیی نەکردوہتەوہ، لەگەل ئەوہشدا لە بۆتەیی ئەو کیشانەیی کە زیاتر لە ھەستی کوردییەوہ نزیکن وەکو زێری قال ھەستوسۆزی دلدارییەکی بەکول و بەجۆشی تیدا دارشتوون، لەو دارپشتەدا ھەرچی دێرک و داری نامۆیی و بیانی ھەبێ ھەموو نەرم و سەوز دیار دەدەن و لە پرونی و رەوانی ھەلبەستەکە کەم ناکەنەوہ...

نمونەییەک بۆ ئەم قسەییە ئەم ھەلبەستەییە کە بەزنجیرەیی نەپساوہ تا ۳۰ ئەلقە وەسفی یار لە شپوہی ناسینی بەئامرازی بەرھەست جەخت لەسەر ناساندنی یار و خۆیەتی وەسفەکەیی یار دەکات، بەراستی ئەو ئامرازی (کە)یە ناساندنەو (ی)ی نیشانی کەسی سییەمی ناسراو ئەو ھەموو وەسف کراوە کورت و پوخت و رەنگینانە وەکو ترپەیی ساز و ئاواز میتشکی خویندەوار دەخاتە بەر زەبری راکیشانیکی خۆکردی خۆش و ناسکەوہ... و ھەرچی وشەیی رەقی بیانی ھەستە لێناو ئەو سوولاوہ بەبیینە نەرم دەبن و لە خویندەوار ناہن بەگری ھەر لە مستەفا بەگ دەوشتیتەوہ بلی:

(۲) علاء الدین سجادی - میژووی ئەدەبی کوردی - ل ۲۹۶.

له یله که ی، بئ مه یله که ی، مه حبووبه که ی، عه بیاره که م  
شو خه که ی، پر حه مله که ی، بئ ره حمه که ی، غه دداره که م  
زالمه ی، له خواتر سه ی، کافره ی بئ مروه ته  
قاتیله ی، عاشق کوژه ی، جه لاده که ی خونخواره که م  
گول به دهن، سیمین زه قهن، خه ت یاسه مهن، فنده ق دهه هن  
ئه سمه ره ی، قه د عه ره ی ناز و نه زا که تداره که م.

دابه شکردنی کیشه که به سه ر چوار له تدا که له تی یه که می دپره کان سن  
برگه و سن له ته که ی تر چوار برگه، جوژه موسیقاییه کی تازه ی به کیشه که  
داوه که دهر بای (ره مه ل) قه ت ئه م جوژه هه وایه ی به خو به وه نه دیتووه.

هه ر له م باره یه وه به کاره ی تانی ته فعیله ی (فه عیلاتن) که دوو برگه ی  
کورت و دوو درپژه له جیاتی (فاعیلاتن) له سه ره تای ئه م هه لیه سه ته دا  
له گه ل پاشبه ندیکه ی سه ربار جوژه به زمیکه ی تر په سازی به مانا داوه...  
به لگه ی سه رسامی و پرسیار و گه رانه به دوا هه وائی راستی... ئایا  
خو شه ویسته که ی سه فه ر ده کات؟

خه به ریکم به دهنئ ته هلی خه به ر، حه شره مه گه ر هه ر ئه م (خه به ره)

رؤژ که وئا ئه م رۆ له مه غریب سه ری هینا وه ته دهر؟

به چوار دپری دی ده که ویتته به رده م توژینه وه و پرسیار:

ئایا راسته... سه فه ر ده کا؟ که سه فه ریکا مانای وایه حه شره رابووه، ئایا  
(مه هدی) له مه که که دهر که و تووه و هیرشی رۆمه بو کوشتنی کافران؟

ئایا فرمیسک به گری له چاویا وه ستاوه... یان توژی تازار وه خته چاو  
کویر بکات؟ ئه ری ئه مه خه وه... یان خه یاله یان قه و ماوه یان روحی شیرینه  
که دهر دی له له شی کلا که و تووی؟. چونکه مانگی ئه و گه شت ده کا و جیتی  
ده هیلتی.

هه ر نو دپری هه لیه سه ته که به دهری باسی گه شتکردنی دولبه ر و ئاگری

دووری و جیابوونه وه ده خولیتته وه و هه لیه سه ته یه ک ته ونی ته لی سماوی  
خو مالییه .

یه کیتی بابه ت لای کوردی به پیچه وانه ی شاعیرانی تر کارتیکی به رچاو و  
په سنده، بایه ختیکی هونه ری گه و ره به هه لیه سه ته کانی ده دات...

ئه وه تا بابه تی ساز و ئاواز و گوینده و ناوی مه قام و گورانیبیژان له  
هه لیه سه تیکه ی (۱۹) دپریدا دارشتووه.

مه بابه تی چونیسه تی خو شه ویسته ی میژووی عیشق و ناوداران  
سو فیگری و دلداری له هه لیه سه تیکه ی ۹ دپریدا پوخته ده کات و بارته قای  
چه ندین لاپه ری لیدوان و شیکردنه وه ی مه سه له ی عیشقه .

له هه لیه سه تیکدا به یه کبینه (ئه گه ر) ده کا به ئامرازی به لپن و مه رج دانان  
و له هه ر حه وت دپره که دا ئه و وشه یه له به رگیکی ره نگاو ره نگدا و  
به نوینه ری دادوه ری و پرسیار و پاکانه ده بینن:

(ئه گه ر) مه یلت له دل دهر که م غه ری بی کوی دلبه ریم

(ئه گه ر) ساتی له یادم چی هیلاکی زه خمی ئه ژده ریم

به غه ی ره ز بو سه یی لیوت (ئه گه ر) قه سدی و یصالت که م

به شو عله ی قه هری تو یاره ب سه راپا میسلی ئه خه گه ریم

(ئه گه ر) یه ک له حظه سستی که م له ژیر باری غه می عیشقت

به میسلی په نجه ره قوربان، به تنه سوراخی خه نجه ریم

له سه ر ته عریفی ئه گریجه ت (ئه گه ر) بیتم وه صفی (کاکول) که م

به زه ری تیغی سه ر په نجه ی ئه جه ل مه قتسولی بئ سه ریم

(ئه گه ر) یه ک له محه غامل بم له شه وقی ماهی روخسارت

له حه شرا بئ نه سیبی جه ننه ت و هه م حه وزی که وئه ریم

گه دایی کوی جانانه به شاهیی عاله می ناده م

گه دایی خو شتره بو من له شاهی (گه ر) موخه بیه ریم

ئەلای یاران بلا (كوردی) لە بۆتە ی فیرقەتا ئەمجار  
خولاسەو بی غەش و مەقبوولی عالەم ھەرەکو زەرپم.  
ھەر لەم رێچکە ھونەرییە گەلێ باہەتی ھەلبژاردە لە دیوانەکە ی کوردی  
دەبینن... کە ھەریەکە پارچە ھۆننەو ھەیکە کارامە و ھونەرمەندانە یە:  
لەم ھەلبەستەدا کە سەرەتاکە ی ئەمە یە:

ئە ی دوری تاجی سەری شاھانی ئیقلمی جیھان  
شەمسە ئەفلاکی کەمال و شەمعی بەزمی عارفان

کە وەلامی پرسبایرێکە بۆ گەورە یەکی شیعەر دۆست تیبیدا حالی خۆی و  
سەرگوزەشتە ی دلدار ی و جوانی پەرستییە کە ی پیشان دەدات مال و  
گەرەک و لەش و پەوشت و ھەلسۆکە وتی دل بەرە کە ی بۆ دەکات تەنانەت  
ناویشی دەھێنێ.  
خۆ ھەلبەستی:

عەزیزان من ئەوا رۆییم لە لاتان  
لە مەزلوومان بلا چۆل بی ولاتان

تابلوی شاعیرانە ی لانەوازی و دوورکەوتنەو ھە یە، بە ئەوپەری ناسکی  
ھەستی مەرۆقیەک دەردەبرێ بەرامبەر خۆشەویستی ولات و گەلەکە ی و  
یادی دۆست و ھەفالانی... کە بە جیبیان دەھیلێ وەنە بی ئەرکی ئەوانی لە  
ئەستۆ دارن بێت و ئیتر ناگای لیبیان بپریت... نەخیر بە لکو ھەتا لە  
غەریبیشدا خۆی دەکاتە قوربانی ئەو عەزیزانە و تکایان لێ دەکات گلە یی  
لێ نەکەن...

مەلێن کە لکی نەبوو، رۆی، جەھەننە!  
سەرم قەلغانە بۆ تیری قەصاتان  
منم سەرکردەتان بۆ لەشکری غەم  
دەترسم من برۆم، بشکی سۆپاتان

سەفەرمان چونکە رپی ھات و نەھاتە  
دوعامان بۆ بکەن ئیوہ و خوداتان  
ئەوہند ئەرجوو دەکا (کوردی) کە جار جار  
بکەن یادی موحیی بی ریاتان...

خۆ پارچە ئاوازی ماللاوایی (کاروانی فیرقەت) و جیابوونەو ھە پارچە  
مۆسیقا یەکی وینەگری ھەستی بیکەسی و ئیشی دلێ نازار باری  
دوورکەوتنەو و غەریبییە... گویمان لە دەنگی زەنگ و ھاتوھاواری  
چاوەشی کاروان و تەق و تۆقی سەمی ئەسپ و زرمە ی دەھۆلی  
دوورکەوتنەو دەبیت:

سەدای کاروانی فیرقەت دێ دەلێن سەر قافلە چی یارە  
زەر ی پێشەنگی میحنەت دێ دەلێن کالایی غەم... یارە

ئیتەر روو لە سەرۆکی کاروانە کە دەکات کە دل بەرەو بەوپەری دل  
سووتاوی و نالین و دەنگی ناسکی پارانەو ھە سکالای خۆی پێشکەش  
دەکات بە لکو پەلە نەکەن و بۆ جارێکیش بی بووہستن و گوئی لە  
سکالاکە ی بگرن... کە ئەو تەنیا بە جی مینێ بی گومان وەزگ دەدات و  
دەمریت. لیرەشدا دیمەنی مردن و چۆنیەتی بەرپێکردنی تەرمی مردوو وینە  
دەکیشێ بەگوزارەو وشە ی سەرزاری ئەزیز مردووانی کوردەواری وینە کە  
رەنگین دەکات:

ئەوا ئیوہ دەپۆن یەزدانە پارێزگارتان، ئەمما  
بەکی دەسپێرن ئیوہ توخوداتان ئەم بریندارە  
کە رۆیین توو خودا کت بێتە سەر بالین و نالینی  
کە بمری کت ھەلیگرێ و دەفنی کا ئەم مۆردە بیچارە

(۳) پروانە: میژووی ئەدەبی کوردی، عەلانەدین سجاد ی. ل ۲۷۱  
مامۆستا لە جیات ی (ماللاوایی) بە (بەرەو پیرەو ھە چوونی) زانیوہ.

ئەگەر نایبەن لەگەڵ خۆتان بەکوشتن ساعیلاجی کەن  
کە بەخووا ئەو لەپاش ئیسووە لە گیانی خوۆشی بیزارە  
بەوہللا حاجەتی قەتلی نییە، هیجرانتان مەرگە  
چ فایدە ھەرۆھەکو (کوردی) ئەویش گیان سەخت و بی عارە

(۲) ھەندیک شاعیری ھاوچەرخ و دوای (کوردی) لەو باوەرەدابوون کە  
زۆ وشە و گوزارشت و قسەمی دەماودەمی کۆری کوردەواری لەو پەلو پایەدا  
نین کە بچنە ناو چوارچیتووی غەزەل و قەسیدەکانیان، وە لەوانەییە  
بەسووکایەتییان زانیبێ ئەگەر لە قەلاتی قائمەوہ دابەزنە ناو خەلکەکە...  
بۆیە ئەوہندە بەخەم پەوانییی زمان و جوانییی دارشتن نەبوون، ئەگەر کوردانە  
بیت، بەلکو ھەر عەودالی قۆستەنەوہی وشە و زاراوہ و گوزارشتی  
خوارزواہ لە زمانانی بیانی بوون، بەتایبەتی ئەوانەیی کە خەلکی (عەوام)  
تییان ناگات... بۆیە ئەگەر سەیری دیوانی ھەلبەستی کوردی سەدەیی  
نۆزدەمین بکەین چەندین وشەیی بیانی دەبینین کە بەرامبەرەکەیان وشەیی  
کوردی و ھاو واتایان زۆرە... یان خۆیان لەو ئیدیەم و پەند و گوزارشتە  
جوانە سروشتییانە نەگیانەوہ کە لە کۆر و کۆمەلانی ناو گەل گوتراون و  
دەگوترین...

بەلام لەم بواردەدا مستەفا بەگ ھاتووە وەکو خەلکەکە لە شیعردا  
گفتوگۆی کردووە، نالاندوویەتی ھاواری لی ھەستاوہ ھەر بەشپوازی ئەوان  
دەردی دلێ خۆی و سۆز و ھەستی دەروونی خستوہتە روو... ئەمەش  
کردوویەتیبە کاریک ھەلبەستەکانی وەکو ئاوی پەوان روون و تامووی  
زمانی نەژادییان پێوہ دیار بیت:

بەنمۆنە، بی وەفایی و بەلینی لەم تاکەدا بەم شیوہ ئاخاوتنە خۆرسکە  
نیشان داوہ:

ھات بە عەبیاری دلێ لی ساند، ئیستاش پیم دەلی:

- من لە کوی تۆم دیوہ؟

- ئەی بیعارە!

- لاچۆ- لێرە- سا.

ھەر لەم شیوہ و توویتی نیوان خۆی و دل بەرمان بۆ دەگێریتەوہ:

کی دەلی دل بەر بەخیلن؟ ئەمڕۆ وەللا دل بەرم

بەردی ژیر پیتی خوۆشی خۆ ئاوتینی حەتتا بۆ سەرم

پیم وت: ناخر تۆ دلێ من کوی دەبەیی؟

توند بوو، وتی:

- ھای! بەتۆچی؟ مالمە، خواھیشتمە ھەر کوی بەرم!

شاعیر خوۆشی لەوہدا دیوہ کە دل بەر پیتی بلتی (مچە) لە جیاتی مستەفا

و میللیانەش بلتی (مچە رووت) و کۆنە فیلباز.

بەرگی رووتی بەھەزار خەرقەیی شادی نادەم

چونکہ مەحبووبە بەناز پیم دەلی گاهی مچە رووت

من گوتم کوشتمت ئەو پێ دەکەنی و سەبری گوتی

کۆنە کراچ ئەمە سالتیکە بەلەدبووم لە درۆت

ھەر بەم جۆرە ئەو تووک و نەفرینانە دەگوتیتەوہ ناو خانەیی

ھەلبەستەکانی:

ئەی موعەللیم بۆ کزت کرد، دەک لە جەرگت چێ کزە!

ھەرۆھە تووک لە مامۆستاکەیی دەکات:

بەختی ئەو ئوستادە سووتی دەرسی سیحری پێ گوتی

وا کە تۆی بەردایە گژ عالەم بە مەکرو ساحیری

ھەر بەم جۆرەلیسی (بەدمەزەب)ی لە ناحەز گرتوہ:

ئەی رەقیب ویلم لە دەستت، لێرە بۆچ لیم ناگەرپی

باوکە کوشتەت نیم ئەری ھەیی بەدمەزەب! چیت لیم دەوی؟

له پال ئه وشه مزرانهی زادهی تووره بوونن کۆمه لئی قسهی ناسکه ویتژی  
و دۆستی و تکاکاری له تهونی ههلبهسته خۆمالییه کانی هه لده کیتشی...  
وهکو:

براگیان، گیان و توگیان) ئه لوه دایه  
هه وای کۆی تو دیگهر مه ستوره ئه مشه و

یان که ده لئی:

(من چیم و هه ددم چیه) عاجز ده بی لیم چاوه که م  
عه قل و دینم توحفه یه گیان و دلش سه رباریه .

ههروه ها له زۆر شوین بانگ کردن به چاوه که م، عه ززم:

(ئاغه گیان) تو خۆت ده چی بو شارو من له م غوربه ته  
زه حمه ته یاران بئینم من له پاش ئه م فیرقه ته

ههروه ها:

(هیجری) له بهر فیراقی ئه تو غه رقی هیجره ته  
ره حمت (براله) بو که ی و هیجرت هه تا به که ی؟

هه ره ئه و ناسکه ویتژی به له و دو عایه ی کورده واریبه دا که جاران باو بو له  
حزوری گه و ره پیا و اندا ده گوترا زیاد بکات:

ئیمه وا رۆیین به مه ئیووسی له لات، (ده ولت زیادا)  
دا بزانی عه بدی وه ک ئیمه له کوئ پهیدا ده که ی؟

\*

مسته فا به گ دل به ره که ی به جلویه رگی کوردیی رهنگاو رهنگه وه و به رهنگ  
و روو ئه ندامی تایبه ت به خوئی و ته نانه ت جوړی میزاج و حه ز و  
ئاره زویشی ورد ورد وینه گرتوه... ئه مه ش گیانی واقعی بیانه ی وه بهر  
داوه و له ژینگه ی کورده واری داینه بریوه:

ئه سمه ره، لاغیره نه، بالا میانه، که چ کولاه  
(سوخمه) سه بزه، (مه یته ن) ئاله، چاو خومار، ئه برۆکه مان

\*\*

(که وا) دارایی، زهر (کورته ک)، که مه رچین، (جوبه) گولناری  
(کلاو) لار، چاو خومار، شیرین سوار، خال میشکی تاتاری.

\*\*

به هاری گولشه نی حوسن و جه ماله  
به (سوخمه) ی سه وز و (نیمتای) ساده پۆشی.  
تالی کاکۆلی که ئه فشانه له سه ر (مه یته نی) ئال  
رشته بی گیان و دل و دین ده پستین به عه لی

(سوخمه) و (مه یته ن)... که جوړه کراسیکه و نیمتاشی پی گوتراوه  
(که وا) و (کورته ک) و (که مه رچین) به رهنگی ئال و سه وز و زه رده وه  
وینه یه کی دم به هاواری تیر رهنگ پیشان ده دن.

(۳) ئه و روون و ره وانیه ی له هه لبه سته مسته فا به گدا ده بیینین  
وه نه بی ئه نجامی ساکاری و ته نکاوی زانیاری شاعیر بیت... دا بلتین  
وه کو شایه ریکی میللی ره فتاری کردوه و نه یه توانیوه ده ست بو شتواری  
ئه ده بیی زمانانی دراوسی بیات و له شتیه ی ئه وان هه لبه سته خۆی  
به یوتیه وه. چونکه زۆر ئامازه و خالی روشن له توپی هه لبه سته کانیدا  
هه یه که وا ده گه یه نن شاعیر عه ره بی زانیوه، له میژووی سو فیه گه ری  
شاره زابوه و ئاگاداری دیوانی شاعیرانی فارس بووه... له پله و پایه ی  
شاعیریشدا هاوتای نالی و مه شوی و سالم بووه هه ره کو سالم گوتویه:

له رۆژی ئیمتیه حانا دیم به راهه ر روئیه تی مه عشوق  
که مه ره به سته ی هونه ر هاتن به تیپی عاشق بازانا  
له لایه ک (نالی و مه شوی)، له لایه (سالم و کوردی)  
له هه نگامه ی هونه ر گه رمی تکا جو بوون له (مه ولانا).

یه کیتیک له و خالانه ئه ویه که باسی ئه ستیران ده کات:

(مشتهری) دیدیه ئه و (ماه) رووه و (زوهره) جه بین بهختی (مه ریخه)، روخی (پۆژده) صیفهت وهک (زوحه له)... له ناوهیتانی ناودارانی میژووشدا ناوی سولتان قزل ئه رسه لان و سنجهر و رو هام و شیده ی پالنه وانانی ئه فسانه ی ئیران... جه مشید و زوحاک و ئه سکه ندر و په رو یز و زانایه کی گه و ره ی وه کو (سه ککاک) ی عه ره ب... ده بینن. وه کو:

به ئا وینه ی (ئه سکه ندر)، به جامی دیده جه مشیدی به ته ختی سینه (په رو یز) ی، به ماری زولف (زوحاک) له په سمی قه و می ئه برۆت سسته وا په رگاره که ی (مانی) له نوسخه ی (جه وه ره ی فهد) ی دهمت حه یرانه سه ککاک

له باسیکی قوولتی خو شه ویستی سو فیانه و بار و پۆژگار و ناودارانی عیشقدا قوولت تیروانبی خو ی دهر پیه، جگه له وهش که ناوی چه ندین گه و ره ناودارانی مه یدانی عیشقی به شیخی ته ریفهت و شا و شاعیرانه وه هیناوه:

سامری، سه حبان و جاره لالا و لوقمان و سه طیح موخبیری کوللی علوومی بوون و سه رگه رانی عیشق حافظ و سه عدی و نیظامی و قه یس و جامی و ده هله وی فه یض خواه و مه عربفهت جو بوون له شاگردانی عیشق خوسره و مه حموود و فه رهاد هه رسی شا و شه زاده بوون ئاخیری بووشن به عه بدو چاکیری سولتانی عیشق شه مس و مه ولانا و مه نصور که ی به سیر مه حره م ده بوون تا نه یان خوار دایه ریزه ی نان له سفره ی خوانی عیشق

به لگه به کی تر یس شاعیریستی مسته فا به گ، ئه و پایه یه لای شاعیرانی

ها و چه رخی خو ی و دوای خو ی که به شاگه شکه یییه وه پروانی بانه ته ئه و هه ست و سو زه به جو شه و ئه و دهر وونه به کوله ی که به زمانیتی ره وان و به و په ری ره وان بیژییه وه هاتو وه ته به ره هم ئه گه ر به دیوانی هه لبه سستی کوردیدا پروانین و پیشکنین، بی گومانم کاریگه ربی (کوردی) له سه ر گه لیک شاعیران ده بینن...

سالمی صاحبقران له هه لبه سستیکدا نیوه دپریک و اتا مه صره عیتی هه لبه سستی مسته فا به گ تیهه لکیشی شاعیریکی خو ی ده کا که ده لئ:

سالم ده لیله مصرعی کوردی بلتی به یار «په حمت براله بو که ی؟ جه ورت تا به که ی؟»

له سه ر ناوازی دپره هه لبه سستیکی کوردی:

من غه مم خوارد و غه میش خوینی جگه رمی خوارده وه بو یه گریام چه ند به چه ند فرمی سکی خوینیم نه هات ئه ویش گوتوویه تی:

له دلدا چونکی هه ر خوینم ده خوا غه م به ته در یج ئه شکی خوینیم ده کا که م

کوردی گوتوویه تی:

به خت یه ک، هیج رده ت دوو، غوربه ت سیان و دل چوار من یه کم چوار توقی ناحه ق بوچی چوته گه ردم؟

قانیعی شاعیر ئه م چوار چوار بییه ی زور جوان له هه لبه سستیکی به ناویانگدا وه به ره یناوه که له هه موو دپره کاندا چوار شتی جی کردووه ته وه، وه کو له دپری یه که مدا ده لئ:

چوار شتن ئه مرۆکه بوونه، نه گبه تی کوردی هه ژار جه هل یه ک، بی ئه قلی دوو، دلپسی سی، داوا چوار

ههروهها له گهڵ سهید عهبدوهره حیمی مهوله ویشدا له مانای بابه تی چهند  
دیپه ههلبهستیکدا بهشدار بیان ههیه وهکو:

سهقفی چاوم بارهشی غهم وای لهسه رگۆل بهستوو  
خوتین بهخور پێیدا دهچۆری وهک تکهی ویرانه مالت...

یان که دهلتی:

سه دای سهمتوو ره که لله م گهرمه ئەمشه و

چریکهی بانگی دل بی شه رمه ئەمشه و

هه ره وهیشه (مهوله وی) هه لکه وتوو دهلتی:

ئهم شه و دیارهن بانگم بی شه رمه ن

زایه لئه ی سهمتوو ره که لله کم گهرمه ن



## تاهیر بهگ و هه‌لبهستی کوردانه

دیوانی گچکه‌ی تاهیر بهگ ته‌نیا ۲۸ پارچه هه‌لبهستی له‌خوگرتوو، زۆریه‌ی ئه‌و هه‌لبه‌ستانه‌ش هه‌ر ئه‌وانه‌ن که له شوینی تردا چاپ کراون یان به‌سه‌ر زاری خه‌لکه‌وه‌ن... که‌س لاری له‌وه نابیی که تاهیر بهگ شاعیرێکی ناسراوه، هه‌لبه‌سته‌کانیشی په‌سندکراو و له به‌ردلان... هه‌ر بۆیه‌شه‌ ناوی له‌ریزی شاعیرانی سه‌ده‌ی پیشوو دایه. ئه‌گه‌ر له‌م دیوانه‌ بچووکه وردیینه‌وه ده‌بینین هه‌لبه‌سته‌کانی ئه‌و قوولی و سه‌نعه‌تکاری و که‌ره‌سته پوانی‌یه‌یان تیدانییه که له هه‌لبه‌ستی شاعیرانی تری وه‌کو نالی و سالم و مه‌حوی و زۆریتردا به‌کارهاتوون.

له‌وه‌ش ناچی شاعیر بنه‌مایه‌کی پته‌وی خویندنی زانیاریی زمان و هونه‌رگه‌لی هۆنینه‌وه‌ی کۆنی بووبیت هه‌روه‌کو ئه‌و شاعیرانه‌ بوویانه، به‌و پێیه‌ش که زۆریه‌یان مه‌لابوون، یان خوینده‌واریه‌کی باشیان هه‌بووه. له‌ لایه‌کی دی، تاهیر بهگ هه‌ر ئه‌و باب‌ه‌تانه، به‌لکو هه‌ر ئه‌و مانایانه‌ی، به‌لکو هه‌ر ئه‌و رسته‌و دارشتانه‌ی له‌غه‌زه‌لدا به‌کاره‌یتاوه که شاعیرانی پیش خۆی به‌کاریان ه‌یتاوه. زۆرجاریش چاولیکه‌ری، لاسایی، جۆینه‌وه‌ی ده‌ستکردی شاعیرانی تریشی لاده‌بینین. له‌گه‌ل ئه‌مانه‌شدا هه‌ندیک هه‌لبه‌ستی تاهیر بهگ گۆلی کۆری شیعرخواز و گۆرانیه‌یتان بوون، وه به‌شو‌خوشه‌نگیه‌وه‌ خۆیان نوواندوووه؛ ئه‌مه‌ش له‌به‌رئ‌وه‌ی ئه‌و هه‌لبه‌ستانه کوردانه‌ن... له‌به‌رئ‌وه‌ی تا راده‌یه‌ک له‌ کۆت و زنجیری چاولیکه‌ری ئه‌ده‌بی فارسی به‌دوورن... له‌به‌رئ‌وه‌ی شاعیر روون و ره‌وان ئه‌وه‌ی له‌خه‌یالیدا بووه ده‌ریب‌په‌وه، چاوه‌پروانی مۆرکی ره‌وانیه‌ی و بیناسازی کۆنی نه‌کرده‌وه!. جا که باب‌ه‌تی هه‌لبه‌ست دل‌داری بیت چ پێوست به‌وه ده‌کات

له ژێر په‌رده‌یه‌کی ئه‌ستووردا خۆی پێ نیشانی خۆینه‌ران بدات و به‌راوی‌تیکی مه‌لایانه و به‌ وشه‌و رسته‌به‌ندی قه‌به‌و قورسی بیانی و به‌هونه‌ره‌ ده‌ستکرده‌کانی لیک چوون، جیناس، گری چنی و ئه‌وانی دی باسی دل و خوشه‌ویستی بکات؟

به‌لێ چوارچێوه‌ی هه‌لبه‌ستی تاهیر بهگ چوارچێوه‌ کۆنه‌که‌یه‌و له‌سه‌ر ده‌ستووری پیشینان هه‌لبه‌ستی دارشتوو، بۆیه‌ کۆنه‌ خوازانی لێ لوته‌ لا نه‌بوون... به‌لام له‌لایه‌کی تره‌وه هه‌لبه‌سته‌کانی به‌سته‌ی سه‌ر زمانی لاوان بوون و وه‌کو ئاوی ره‌وان به‌جوگادا خوهره‌یان هاتوووه. چونکه هه‌لبه‌ستی شیواز- کوردانه‌یان له‌ شیوازی کۆن و باوی کۆری ئه‌ده‌بیاتدا زیاتره‌. ئه‌مه‌ش دیارده‌یه‌کی په‌سند و شایانه و به‌خالی سه‌رکه‌وتنی شاعیر ده‌ژمێردریت... لێره‌شدا با که‌میک له‌م دیارده‌یه‌ وردیینه‌وه که‌وا رێچکه کوردانه‌که‌ی له‌م سێ خاله‌دا روون و ئاشکرا ده‌بیت:

- ۱- کیش و مۆسیقا.
- ۲- هه‌لبه‌زاردنی پاشبه‌ند و جۆری هه‌لقولاوییان.
- ۳- ته‌ونی ساده‌و هۆندنه‌وه‌ی بی گری و گۆل.

\*\*\*

### ۱- کیش و مۆسیقا:

تاهیر بهگ له هه‌لبه‌زاردنی به‌هره‌کانی کیشی عه‌رووزدا هه‌ولێ داوه مۆسیقایه‌کی ره‌وان و گه‌رموگور و تریه‌ به‌هیتز و ده‌ده‌ست به‌یت، له‌ کیشی (هه‌زه‌ج و ره‌مه‌ل) دا که به‌کاری بردوون تیکۆشاهه‌ دێره‌کانی هه‌لبه‌ست کورت کورت بن و بن به‌دوو که‌رتی پاشبه‌ندارو ئاوازدار... که هه‌ر که‌رته (۷) یان (۸) برگه‌ هه‌لده‌گری، به‌م هۆیه‌وه له‌ کیشی خۆمالی نزیک ده‌بنه‌وه، ئه‌و نزیکیه‌ش تاموویه‌کی کورده‌واری به‌هه‌لبه‌سته‌که ده‌دات... ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه چهند هه‌لبه‌سته‌تیکیشی به‌کیشی خۆمالی (پینج به‌پینج)

گوتوو... وهكو له م نمونه يه دا گوښگر له لايهن موسيقي او ههست به ناموښي ناکات:

له هيجراني خهزان تاكهي به نومښدي گولان تاكهي  
له نه غمهي بولبولان تاكهي خورا فه سلي گولان باښي

هر له كيشي هه زج (٦) جار له م لكه به زه مزه مه و پر له موسيقي كه  
سه ما گپري هه لښاردوو:

قورباني روخت بم كه شكستي به قه مه ردا

حه يراني له بت بم كه ره واجي به شه كه ردا<sup>(١)</sup>

كيشه كاني ره مه ل ٩ جار، هه زج ١٣ جار (كهوا لاي شاعيراني كورد زور  
باون)، يه ك جاريش كيشي (مضارع) ي به كار هيناوه به لام له مزار عيشدا  
ئه و لكهي له گه ل كيشي خو مائي خزمه يه تي هه يه و هر نيوه دښتښي  
كردوو به دوو كه رت هر كه رتښي (٧) پرگه:

دنيا به ره سمه وايه به زمي وهكو به لايه.

كيشتيكي وهكو (ره جهز) كه لاي شاعيران باوه ئه و له بهر دښتښي و  
زوري پرگه كاني وه ته پي و گورج هه لنه ستاني موسيقي كه ي به كاري  
نه هيناوه.

## ٢- هه لښاردني پاشبه ند و جوري هه لقاويان:

ديارده يه كه له و دياردانه ي كه موري كوردانه ي به هه لبه ستي تاهير به گ  
داوه هه لښاردني پاشبه نده. زور له شاعيرانمان له م مه يدانه دا هاتوون به پتي  
ئه لقاويي عه رهي پاشبه ند بښ هه لبه ست گه لي ناو ديوانيان دا بښن... كهوا  
هه نديك دنكي ئه م ئه لقاويي يه يان له كورديدا نبييه يان ده گمهن به دواي

(١) ديواني تاهير به گي جاف- چاپي سييه مين، هه ولير/ ١٩٦٦ نمونه ي  
هه لبه سته كان له م ديوانه وه رگير اووه.

وشه وه دښن، جا ناچار شاعير وشه گه لي عه رهي له رسته دا ريز كردوو كه به  
هه ست و سوزي گوښگر نامون.

له لايه كي دي هه نديك شاعير بو لاف و خو پيشاندان وشه گه لي  
عه رهي بيان كردوو ته پاشبه ند له كاتيكا كه وشه ي له باري كوردی دست  
ده كه وت، يان هاتوون

با - پاشبه نده كانيشيان كوردی بيت- ريزيان كردوون و وهكو قاليك  
مانايان بو دښه هه لبه سته كه گونجاندوووه. دياره له م كار هندا زور له خو كردن  
و ته وشو تراشي پتوه دياره.

به راي من پاشبه ند ده ورښي گه وره ي له كوردانه كردني هه لبه ست  
گير اووه، ته نانه ت گه شتيك به ديواني (سالم) دا ئه م راستييه مان بو  
ده رده خات كاتيكا كه پاشبه ندي هه لبه ست ده نگه ده گمهنه كانه وهكو (س،  
ك، ق، ش، ز، ج، ح، د) ئه م جگه له (ع، غ، ض، ط، ذ، ث لاي  
هه ندي شاعير) به ده گمهن وشه يه كي كوردی نابښن كرايته پاشبه ند. جگه  
له وش دښه كان تووشي چه كوچكاري هاتوون و زور له خو كردن. ده ليم  
زه حمه ته وشه گه لي: خه روس، عه يش و بوس، كوس، ئه شكه بوس و  
فه يله قوس له م هه لبه سته دا كه روو له كه لبه شيري به ربه يان ده كات بانگ  
نه دات تاكو ئه و ده ست له ملي دل به ر هه لنه گري ته ونيتي كوردانه وه ده ست  
بخهن:

خاموش ببه له بانگ و سه دا ئه م شه و ئه ي خروس

با دست بكم له گه ردي دل به ر به عه يش و بوس<sup>(٢)</sup>

به لام هر سالم كه ده گاته ئه و پاشبه ندانه ي به (ان، آر، او، ين)  
دواي بيان ديت ناووه وه واي هه لبه سته كاني ده گورښت و رووه و كوردانه  
هه نگاو دهن، وهكو له م هه لبه سته دا سكالاي غه ربييه ده كات:

(٢) ديواني سالم - چاپي يه كم، كوردی مهربواني، به غدا/ ١٩٣٣.

ئەي قىيبلەيى مرادم ئاخۆ بەرژگانان  
پرسیوتە لە هیچ کەس حالێ غەریبی تاران  
بەو سۆیندەکەي که خواردم من هەر ئەوهم که دیومت  
حاشا بکەم فەرامۆش میساق و عەهدی جاران  
تۆ هەر ئەوہی که چاوت جەرگی بریم بەئیمما  
من هەر ئەوہم که عیشقت کردومی ویلی شاران

خۆ کاتییک پاشبەندەکە لە جیاتی (ناو) دەبیته کار (فیعل) و بەناچاری  
لە رستەکان هەلەدەقوڵین و مانا دادەسەپین تارادەبەکی باش لە قالبریتی  
دوور دەکەوینتەوہ:

بەس نییە پەروانە وەک عاشق ئەبەد ناخولیتەوہ  
نیمە چەرخیکە دەسووتی و حالەتی دەپرتەوہ  
گەر لە حەوزی کەوتەرا ئاوی حیات بۆم دەست بدا  
ژەھرە ماریکە بەبی تۆ قەت بەمن ناخورتەوہ  
تا رەقیب بیئتۆ بچن لەم رتیبە تا دنیا هەبە  
دەرکی غەم بۆ سالمی بیچارە دانامرتەوہ

ئەم گەشتەمان بەدیوانی (سالم) دا بۆ پشتگیری ئەو رایە بوو کہ  
پاشبەند لەم بابەتەدا دەوریکێ گرنگ دەگێرێ.

لای تاهیر بەگ پاشبەند یان وشە کوردین یان ئەو وشە بیانیانەن کہ  
لە هەست و سۆزی خەلک بەدوور نین. . وە هەلقولای بییر و مانای دێرە  
هەلبەستەکەن. بەھرەبەکی گەشی تاهیر بەگ بەکارهێنان و داھێنانی  
ھەندیک پاشبەندی تازەبە، لام وایە بەر لەو شاعیری تر بەکاریان  
نەهێناوہ، بەئموونە وشەي (وہرە) کہ ئاسانکاری و جوانییەکی  
خۆمالییانەي بەھەلبەستەکان داوہ:

مەمکوژە جانا بەھيجران ئەي جەفاکارم وەرە  
تاب و تاقەت چوو بەجاری، یاری غەمخوارم وەرە

لە پارچەبەکی تر:

دلّ نەخۆشی دەردی هیجرە جانی جانانم وەرە  
لەتلەتە جەرگ و هەناوم ماھی تابانم وەرە

ھەر وەھا پاشبەندی (بابێ) کہ وشەبەکە خۆزگە و هیوای پەلەکردن و بی  
باکی پیتوہ دیارە:

چەمەن یەکبارە خامۆشە خرۆشی بولبولان بابێ  
دلّ ئەمڕۆ مات و مەدھۆشە، خووا فەسلی گولان بابێ

لە پارچەبەکی دی:

لە دەوری پییری مەبخانە سەدایی موتربیان بابێ  
لە تاریکی شەوی هیجران چرای دەفعی غەمان بابێ

پاشبەندی (لەوہم چی) ئەویش هەر تازەبە:

موقەددەر گەر نەبی ئاخر لەمیھری مەھر و خانم چی  
لە نالە نالی نیوہی شەو، لە ئاھی بەر بەیانم چی؟  
شەوم وەک رۆژی رووناکە لە شوعلەي تەلەعتی ئالت  
بەئێ یەکبارە با و ن بی لە ماھی ئاسمانم چی؟

زۆربەي پیتی پاشبەندەکانی (آر)، (آن) کہ ئەو وشانەي بەو دەنگانە  
کووتاییان دیت زۆرن. ھەر وەھا وەستایی لە دارشتنی ھەندێ پاشبەنددا کہ  
لەرەو تریبەبەکی مۆسیقایي وەرگرتووە وەکو دووبارە بوونەوہي (وہ) لە  
دەردە وە و ھەردوہ و زەردەوہ:

تابەکەي قوریان بنالم من بە ئیش و دەردەوہ  
دەس بە ئەژنۆ، قور بەسەر، دايم بە رنگی زەردەوہ

### ۳- نهونی ساده و هوندنهوهی بئ گری گۆل:

تهونی ههلبهستی تاهیر بهگ نهگهرچی له خانهی ههلبهستی کۆن یان کلاسیکیدا بهلام ههر له بهرهبهک دهکات که نهخشی کوردهواربی پیتوه دیاره، له ههلبهستهکاندا جگه له دارشته خوازراوه باوهکان کهم و زۆر دارشتهی خۆمالی که گوزارشت له دهووبهر یان نهزیتی کوردهواری دهکهن تووش دهبین.

ئهوهتا له جیاتی شیر و خهدهنگ و تهرکهش یار خهنجهری لهبهر پشتین ناوه:

مهقصودی لهسه کوشتنی عوششاقی زهعیفه

وهختی که دهکا خهنجهری تیژی وه کهمهردها

لهچهند جییهکدا ئامازه دهکات بۆ سیروان، شارهزور، مهرویوان، بابان، خیلان.

نا حهق نی به ناوهستی تهگهر پردی تهحهمول

سیروانی سروشکم که دهکا هازه وه سهردا

دیده مهستهی شوخ و شهنگهی نازهینهی شارهزور

دلرفینی جهمعی عالهه، کهبکی کۆسارم وهره

شاباز مهرویوان، ههلوخو نه دیت

نازداری خیلان، فیتنه جو نه دیت

لهم چهند دیرهشدا رهوانبێژییهکی خۆمالییانه دهبینین، وهکو بلایی رهوانبێژیی باوی کۆنینهی رام کردوه. وینه گهلی (نازار و گریدانی له گهردنی شوق -بالای راستی وهکو تیپی ئهلف و کۆماوهی وهکو نوون- له جیهانیتی شیواودا نهک غههه و شادی بهلکو بوون و نهبوونیشی له لا وهکو یهکه چونکه جیهان ههر خووی و خووی نییه بهلکو گشتیکه ئهوهیش بهشیکه نهپچراوی ئهوه. ):

بهسراوه به زنجیری ئهلهه گهردنی شهوقم  
مهشههوره له ناو ئههلی جیهان شۆری جنوونم  
ئهلفی قهدهکهه راست وهکو تیبری خهدهنگ بوو  
وا خهه بووه ئیستا که ئهلبی حهلقهیی نوونم  
چونکووه ههموو شیواوه جیهان تهرز و رهوشتی  
(یهکسانه) لهلام شادی و غههه، بوون و نهبوونم

ههر ئهوه دوو دێرهی خوارهوهش که تهعبیر له ههناسه ساردی و بئی کهسی دهکهن و ئههه دوو رستهیه (ئاواره خۆم) و (بێگانه خۆم) دلای گوئیگر دهزویین و پردی هاوخهه می دروست دهکهن. ههر بۆیه چهند شاعیری تر ئههه گوزارشتهیان لئ خواستوهتهوه و کردوو یانه بهپاشهبندیکه تازه و شیرین:

مستهحقی تیر و تانهی ئاشنا و بێگانه خۆم

واجبی روحم، بهسه، (یارحمة للعالمین)

رووت و قووتی مهحشر و بئی سایهه و ئاواره خۆم

بئی بهفریادم لهویدا ئهه (دلایل المجرمین)

ههر وهکو له پیتشهوه گوتم پاشهبندی (وههه) تازه و کوردانهیه، بۆیه لهسهه ئههه پاشهبنده پارچه ههلبهستیکی رهزا سووک و سادهی تهنبوه. ههر وهکو له ههلبهستی میللیدا هاتوه یار خووی پزیشکه و لوقمانه و برینی ئههه بهکهس چاره ناکرئ. ههروهه بهستنهوهی وینهی دل پهزیشانی و پهرش و بلاوی زولفی یار وینهیهکی جوانه. ههر بههه جوهره دهستنیشان کردنی چیرۆکی عیشقی لهبلا و مهجنوون ئهوهیش له ههلبهستی میللیدا باوه.

سههده کهیم هاتن و عیلاجی ئههه برینهی خوونهکرد

تو عیلاجی زهخمهکهه که، تو به لوقمانه وههه

گهر دهزانی چهند پهشیوه حالهکهه بۆ دیدهنیت

سههده وهندهی زولفهکانت دل پهزیشانم وههه

سووره‌تی بالات به‌دایم نه‌قشی قه‌لبی زارمه  
هه‌ر وه‌کو مه‌جنوون له‌ عیشقت دیده‌ گریانم وه‌ره  
هه‌ر له‌م پرشته‌یه‌دا ژوور چووه و ته‌عبیری ساکاری میلیبانه‌ی گه‌یاندوه‌ته  
پله‌ی دارشتنی شاعیرانی کلاسیکی و سو‌فیکه‌ری، نه‌وه‌تا ده‌لتی:  
زه‌مانه‌ به‌زمی رهندانه‌ بده‌ ساقی به‌ په‌یمان  
له‌به‌ر ته‌عظیمی مه‌یخانه‌ بلتین پیری موغان بابی  
نه‌ماوه‌ حاله‌تی ژینم، له‌ ده‌س چوو روحی شیرینم  
ره‌فیقان بێن بکه‌ن شینم، سه‌دای گریه و فوغان بابی  
هه‌ر به‌م جووره‌ نه‌و بییر و بو‌چوونانه‌ی شاعیرانی پیش‌خۆی نواندوو‌ییانه  
نه‌و به‌هونه‌ری ساکاری خۆی رازاندوو‌نییه‌وه‌.

له‌ ئاهم گه‌ر بسووتی ئاسمان باوهر بکه‌ن ئیمشه‌و  
ئیتیر یاران چ باکم من له‌ سه‌ردیی فه‌سلتی زستانه‌ (۳)  
به‌ ده‌س بادی سه‌با چونکه‌ په‌شیتوا نه‌ظمی زولفه‌ینت  
منی چاره‌سیا بو‌یه‌ هه‌موو نه‌ظمم په‌ریشانه  
له‌ دواییدا لام وایه‌ هه‌لبه‌ستی تایه‌ر به‌گ به‌شیتوه‌یه‌کی گشتی با له  
چوارچێوه‌ی هه‌لبه‌ستی کۆنینه‌دا بن به‌لام مۆرکیکی کوردانه‌یان پیتوه‌ دیاره‌،  
نه‌مه‌ش بووه‌ته‌ پارسه‌نگیتک تای ته‌رازووی به‌هره‌ی راست کردوه‌ته‌وه‌ و  
وه‌کو مامۆستا سه‌جادی به‌ تانییدا هاتووه‌، له‌م پرسته‌دا که‌ پره‌ له  
هونه‌ره‌کانی ره‌وانبیتژیی جارن: «شیعری ره‌وان و بێ گری، زۆرتر که‌ باده  
بیگری. سازی نه‌دا به‌گوئی گران، سوژی نه‌دا به‌گوئی گران». (۴)

(۳) نه‌م نیوه‌ دێره‌ی دوایی له‌ چاپی یه‌که‌می سلیمانی و سیتییه‌می هه‌ولتیر به‌هه‌له‌  
بلاوکراره‌ته‌وه‌ و به‌راستی بو‌یان نه‌خویندراوه‌ته‌وه‌. پروانه‌ ل ۸ پیشه‌کیی دیوانی  
چاپی هه‌ولتیر - گیو موکریانی.

(۴) میژووی نه‌ده‌بی کوردی، عه‌لانه‌دین سه‌جادی. به‌غدا / ۱۹۵۲.

## خویندنه و هیهکی تازهی دیوانی حهریق

پیشهکی:

هه‌لبه‌ستی مه‌لا سالحی حهریق<sup>(۱)</sup> (۱۸۵۱-۱۹۰۷) به‌روونی و په‌وانبیه‌که‌ی ریبازی هه‌لبه‌ستی کوردانه‌ی گرتوه‌ته‌به‌ر؛ ریبازی مسته‌فا به‌گی کوردی، شیخ‌زه‌زا، وه‌فایی، تایه‌ر به‌گ، صافی و بیخود و هی دی. شاعیر به‌زمانی پاراو و پاشبه‌ند (قافییه)‌ی هه‌لبه‌ژارده و جووشی خوشه‌ویستی وه‌کو گۆرانیبیژتیکی دیوانی هه‌لبه‌ستی کوردی سرودی هونه‌ری له چوارچیه‌ی شیعی باوی سه‌رده‌مدا به‌رزکردۆته‌وه.

مایه‌ی دلشادییه له سالی (۱۹۳۸) هه‌وه دیوانی هه‌لبه‌سته‌کانی به‌چاپ گه‌بیشه‌وه و مامۆستا عه‌لانه‌دین سه‌جادی به‌یه‌کیتک له شاعیره هه‌لبه‌ژارده‌کانی میژووی ته‌ده‌بی کوردیی داناه، به‌شیاوژتیکی ته‌ده‌بیانه له هه‌لبه‌سته‌کانی کۆلیوه‌ته‌وه.

جگه له‌مانه جاروبار چند غه‌زه‌لیتیکی له گۆقار و پۆژنامه‌کاندا بلاوکراوه‌ته‌وه، وه‌کو ئاگاداریشم چند غه‌زه‌لیتیکی به‌گۆرانی گوتراوه.

جا هه‌ر وه‌کو شاعیریکی دیاری ته‌م ریبازه ویستم ده‌رباره‌ی هه‌لبه‌سته‌کانی بدویم، رووه گه‌شه‌کانی روخسار و ناوه‌رۆکیان، به‌تاییه‌تی ته‌وه‌ی که چۆنیه‌تی ژین و ده‌وربه‌ری شاعیرمان بۆ ده‌نوینن بخرمه‌وه.

له‌م باسه‌شدا پیوسته ئاوړتیک له دیوانه چاپکراوه‌که‌ی حهریق بده‌ینه‌وه

(۱) نازناوی ته‌واوی (حهریقی)‌یه، به‌لام له هه‌ندی هه‌لبه‌ستدا بۆ سووک و ئاسانی و کیش کراوه‌به (حهریق). دیاره (حهریقی) راسته‌ه.

و هه‌ندی له هه‌لانه ده‌ستنیشان بکه‌ین که په‌یوه‌ندیان به‌م وتاره‌وه هه‌یه. به‌لام داخه‌که‌م ماوه‌ی ته‌وه‌مان نییه هه‌له‌به‌ژیری سه‌روبه‌ری دیوانه‌که بکه‌ین.

### چهند هه‌له‌یه‌کی دیوانی حهریق

یه‌کیتک له دیوانه هه‌لبه‌ستانه‌ی که دانه لیگرتنه‌وه و چاپ په‌رتیشانی کردوون دیوانی مه‌لا سالحی حهریق. چاپی دووه‌می ته‌م دیوانه که سالی (۱۹۶۹) له که‌رکووک ته‌نجام دراوه پره له هه‌له‌ی چاپ و هه‌له‌ی نووسینه‌وه و راگواستنی هه‌لبه‌سته‌کانی.. چاپی یه‌که‌میشی که سالی (۱۹۳۸) له به‌غدا ده‌رچوه ته‌ویش له هه‌له‌ به‌ده‌رنییه.

ته‌م هه‌لانه‌ش به‌هۆی ده‌ست کورتی له زانیاری ده‌رباره‌ی هه‌لبه‌ست و ته‌ده‌بیاتی کۆن، به‌هۆی ناشاره‌زایی له زمانی فارسی و عه‌ره‌بییه‌وه به‌سه‌ر بلاوکه‌ره‌وه‌دا تیپه‌ریون.. که‌وا به‌جاری دیوانه‌که‌یان شیواندوه، خوینه‌ر ناتوانی وینه‌ی راسته‌قینه‌ی هه‌لبه‌ستی ته‌م شاعیره به‌دی بکات، وه‌به‌کامی دل تام له گۆرانیه سوکه‌له و دل بزویانه بچیژی.

نه‌ک هه‌ر خوینه‌رانی ئاسایی به‌لکو لیکنۆله‌ره‌وه‌کانیش له گه‌لیک قۆرت و که‌ندالی رتی هه‌لبه‌سته‌کان سانه ده‌که‌ن و له ته‌نجامی خویندنه‌وه‌ی ده‌ق به‌و شیوه ناراسته‌ی چاپکراودا تووشی شیکردنه‌وه‌ی چه‌وت و را و بریاری که‌م هیژده‌بن.

زۆر هه‌له‌هه‌یه خوینه‌ری هۆشیار ده‌توانی به‌ئاسانی هه‌ستی پی بکات، ته‌مانه هه‌له‌ی باو یان سووک و سانان، به‌لام هه‌ندیک هه‌له‌هه‌ن مانا ده‌گۆرن، چه‌ژگه‌ی ته‌ده‌بی بی هیژ ده‌که‌ن. له‌به‌ر ته‌وه ده‌بی به‌پارێزه‌وه بۆ لیکندانه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی هه‌لبه‌سته‌کانی بچین.

به‌نمونه ته‌م دپه هه‌لبه‌سته که له پارچه هه‌لبه‌ستیکی به‌ناوبانگی حهریق و به‌گۆرانی گوتراوه هه‌له‌یه‌کی وای تی که‌وتوه که له دیمه‌ندا شتیکی بایه‌خدار نییه به‌لام له راستیدا گرنکه و بووه‌ته هۆی ته‌وه‌ی

مامۆستایه کی وه کو عه لانه دین سه جادی هه ولّ بدا به ده وریدا بخولیتته وه و به بیته و به ره و چهند و چوونیکه زۆری مانا ساکاره که ده ستگیر نه بیته و ناچار بۆ گه لیک لایه نی دوور له مه به ست تیر به او ویتێ.

ئه م دێره:

نه شته ری موژگانی تو هاتوته سه سه فحه ی (دلم)

هه ره خه تی بوو غه ییری خه تی سه وزی تو پاکه کراند

«ل ۲۰ - چاپی دووه م»

که وه دیاره شاعیر روو له دلداره که ده کات و ده لئی چه قۆی برژانگت له سه ره لاپه ره ی دلم هه ره خه تیکه تیدا نووسرا بوو جگه له خه تی سه وزی سه ره لیوی تو هه مووی کراند و سه ریبه وه. دیاریشه (یار) کوپیکه تازه خه تی سمیلتی داوه و هه ره ئه و خه ته سه وزه ش ده بی نه سه پته وه و له سه ره لاپه ره ی دلی به چه سپاوی بمینیتته وه.

ئه م دێره له لای مامۆستا سه جادی به م شیوه یه:

نه شته ری موژگانی تو هاتوته سه سه فحه ی (روخم)

هه ره خه تی بوو غه ییری خه تی سه وزی تو پاکه کراند

گوپینی وشه ی (دلم) به (روخم) کردوویه ته کاریک که مامۆستا بوو شی کردنه وه و مانا نه گونج او وه که بنوسی: (به خه یال نه شته ری برژانگه کانتیم هیناوه ته سه ره روومه تم به جوړیکه وه ها که روو له سه ره رووین، مه به سه ته که شم ئه وه یه که ئه و برژانگانه ته نها خه تی سه وزی سمیلتم نه بی که تازه ده ره اتوو له یادی تو، به بۆنی هه ناسه ی تو رواوه هه موو شتیکی تر بکرتینی و لایبه ری. ئه مه شم بو ئه وه کرد تاتو بزانی کوپیکه شوخوشه نگم و تازه که وتوو مه ته مه یدانی پیاوه تی و به که لکی ئه وه دیم که لام لی بکه یته وه)

«میژووی ئه ده بی کوردی - ل ۳۹۰»

به راستی مامۆستا زۆر می شکی خۆی گوشیه و هونه ری نواندوو تا ئه و رایه له دژانه ی به یه که وه گرتداوه. چونکه مه لای شاعیر به سه ره و ریش و سمیلته وه پیوستی به وه نیبه خۆی و اپتیشانی یار بدات که کوپیکه شوخ و شه نگه و تازه که وتوه ته مه یدانی پیاوه تی!! وه ستاییه که شی له وه دایه که (خه تی سه وزی تو) ی و لیک داوه ته وه که بی به (خه تی سه وزی من)، تاکو ئه و شی کردنه وه یه ی له سه ره هه لبستی.

شایانی باسه ئه و غه زه له ی حه ربق که به زمانیکه ره وان و پاراو سوژی جوانی په رستی دارشته له بازنه ی سو فیه تی (تصوف) به ده ره نیبه، جگه له وه که له دیوانه که دا چه ندین هه لبه سته ی بو شیخی بورهان و سو فیه تی ته رخان کردوو و به ئاشکرا سو فیه تی خۆی دیار کردوو. له دوا دپری ئه م هه لبه سته شدا ئه م بیره ی ده ریپوه، بۆیه (خه تی سه وز) شایانه له یاره که ی بیته نه ک له خۆی. که وه له دوا دپردا ده لئی:

هه ره که سه ی ما ییل به پی ریکه و ته ری قیکه ی هه یه

تو به شوعله ی غه م حه ربقی و وه جاغت هه لگراند

وشه ی (پیر) و (ته ربق) به لگه ی ده رگا کردنه وه یه له بابه تی سو فیه تیبه که. به لام مامۆستا مان سه جادی به جوړیکه دی بو مانا و مه به سته ی ئه م دێره هه لبه سته چوو که نووسیویه تی:

(هه ره که سه بو خۆی په روانه ی هوش و فیکرو ریگه یه که، ئای (حه ربق) داموای قوور به سه را! چاک تویش بوویت به په روانه ی ده وری غه م و به بلتیه ی ناگرینه وه چاک وه جاغت هه لگراند.)

«میژووی ئه ده بی کوردی ل - ۲۹۲»

(وه جاخ) که به مانا ناگردان دپت، شاعیر شانازی به وه وه ده کات که ئه گه ره هه ره که سه سه ره به (پیر) یان شیخیکه و ته ری قه تیکه ی هه یه و ئه ویش به بلتیه ی غه م ناگری له ناگردانی خۆی کرده وه (هه لگراند). وه جاخه که ی

خۆبشی جگه لهوه ناگردان بیت هیمایه بۆ شیخ و بنه ماله‌ی خانه‌دان که به‌وه‌جاخزاده ناودێر ده‌کران. شاعیر خۆی دلنیا ده‌کات و پیتی ده‌لێ تۆش وه‌جاخیکت هه‌یه که به‌بلێسه‌ی غه‌می خۆشه‌ویستی ناگرت تیدا هه‌لگیرساندوه.

هه‌لبه‌سته‌ی تری به‌ناوبانگی (حه‌ریق) له هه‌ردوو چاپه‌که‌ی دیواندا هه‌له‌یه‌کی ته‌واو هه‌له له پاشبه‌ندی دێری به‌که‌میدا روویداوه که نووسراوه:

له خه‌رمانی ئەمهل مێرووی غه‌مهل جه‌زی نه‌کرد (زانی)  
له زه‌یقه‌ت خانه‌دا ترسم هه‌یه ئاخه‌ سه‌ری دانێ  
به‌لام راستیه‌که‌ی ئەمه‌یه:

له خه‌رمانی ئەمهل مێرووی غه‌مهل جه‌زی نه‌کرد (دانی)  
له زه‌یقه‌تخانه‌دا ترسم هه‌یه ئاخه‌ سه‌ری دانێ

که‌وا وشه‌ی (دان) به‌مانا دانه‌وتله به‌ی پێی کراوه (دانی) ده‌بێته هاو‌په‌گه‌ز و هاو‌پاشبه‌ندی وشه‌ی (دانی) سه‌ردانی له‌سه‌ر دانانه‌وه. مانا‌که‌شی ئەوه‌یه: مێژووی کرده‌وه‌ی شاعیر که گومر‌په‌ ده‌نکی‌ک له دانه‌وتله‌ی خه‌رمانی هیوا سه‌رنجی رانه‌کێشاوه و ده‌ترسم له ته‌نگانه‌دا سه‌ری تیدا بچێ. . لێره‌دا وشه‌ی (زانی) نه‌بۆ پاشبه‌ند و نه‌بۆ راستکردنه‌وه‌ی مانا ده‌ست نادات. ئەم هه‌له‌یه‌ش به‌سه‌ر مامۆستا و لێکۆله‌ره‌واندا تیپه‌ر بووه.

### شێواز و هونه‌ر

شاعیر ئەگه‌رچی له روخساردا په‌رپه‌وی شاعیرانی پێش خۆی به‌تایبه‌تی (نالی) و (کوردی) و شاعیرانی فارسی زمانانی کردووه و هونه‌ره‌کانی په‌وانبێژی کۆنی به‌کارهێناوه و هانای وه‌به‌ر هه‌ندی وشه‌ی بیانی بردووه، وه‌رسته ئاماده‌کانی ده‌ره‌ق به‌ (خال و خه‌ت، روخ و زولف، بالا و چاو و

برۆ و شیر و تیر، شه‌و و پوژ و تاریکی و ناگر... به‌کارهێناوه به‌لام هه‌لبه‌سته‌کانی مۆرکیکی تایبه‌تی خۆیان پێوه دیاره و له سێ لایه‌نه‌وه سه‌رنج راده‌کێشن:

۱- شێوازی هه‌لبه‌سته‌ی کوردانه، له‌لایه‌ن پاکیی زمان و به‌کاربردی گوزارشتی خۆمالی.

۲- په‌نگ کردنی هه‌لبه‌سته به‌کاره‌یه‌کانی ژین و ده‌روبه‌ر و جی و ژینگه‌ی وه‌کو ژینی ده‌ستکورتی و مه‌لایه‌تی و زستانی سارد و هه‌ولی بژیوی.

۳- دلداریه‌کی ناسکی بۆ زۆردانه ده‌م و پێ لێ هه‌لبه‌رین و گه‌یانندی به‌دلدارێ راسته‌قینه‌ی رێبازی سوڤیه‌تی.

هه‌ر وه‌کو مامۆستا سه‌جادی نووسیه‌وه‌ی هه‌لبه‌سته‌ی حه‌ریق (ره‌وان و ساده و مه‌عناشی به‌هێزه) ئەو په‌وانیه له هه‌لبه‌سته‌ی حه‌ریقدا ده‌بێتی و جیی بایه‌خدانی په‌خه‌گرانه شێوازیکی په‌سندی ناوه‌زایه و وه‌کو ئاوینه رووه گه‌شه‌کانی پێشان ده‌دات.

با بۆ پشته‌گیریی ئەو بۆچونه باسی به‌کارهێنانی هونه‌ره‌کانی (په‌وانبێژی) له هه‌لبه‌سته‌دا بکه‌ین که بێ ئەمانه تا راده‌یه‌کی زۆر کارده‌که‌نه سه‌ر په‌وانیی زمان و ده‌بنه مایه‌ی گرێچنی و خواسته‌وه‌ی وشه‌ی ناقوڵا و گوزارشتی بیانی و پاش و پێشکردن و تی هه‌لکێشی به‌شه‌کانی رسته.

شاعیر له به‌کارهێنانی هونه‌ره‌کانی (پرون و په‌وانبێژی) دا له‌سه‌ر رێبازی هه‌لبه‌سته‌ی قوتابخانه‌ی سه‌رده‌م کۆششی کردووه به‌ره‌مه‌یکی دیار و په‌سند پێشکه‌ش بکات. به‌لام وه‌کو سه‌رنج ده‌دری ئەم هونه‌رانه‌ی (تا راده‌ی توانا) له وشه‌ی په‌تیی کوردی و گوزارشتی باوی کورده‌واری دروست کردووه.



له لایه کهوه نه بوو ته مایه ی قورسکردنی جهسته ی هه لبه سته که ی به وشه و گوزارشتی قه به ی ناسازی بیانی؛ له لایه کی تریشه وه بوو ته هوی په وانیه ده برپین و گری تئ نه که وتنی زمانی شیعره ی، ههروه ها په سه نیی زمانه وانیه. با به نمونه له م هه لبه سته ی خواره وه وردبینه وه که وشه و که رسته کانی هونه ری په وانیه ژور که م نه بئ له زمانانی بیانی خوارزوه نین:

به شی ناسینی (نامهردی) له که سدا (مهردی) نابینم له لایه کی که (پرووگهرمی) نه بئ (دلسهردی) نابینم چ (رووسپی) یه که به (رووسوری) له بۆته ی ئیمتیحان ده رچوو درۆ ناکه م به وه جهی راستی یی (روو زهردی) نابینم له (گهند) و (رهند) ی عالم قهت مه پرسه گهر خیره دمه ندی خوا هه لئاگرئ رهنده م نه دیوه (کوند) ی نابینم له که س (وردی) م نه دیوه تا (درشستی) پئ نمایان بئ که سئ (پرویش) ده کاو لافی (دهقیقه) وردی نابینم

ههروه ها:

مه یخه ره (ژیربیتته وه) گهر هه زده که ی (ژیربیتته وه)  
دل که منداله (شکر) خهنده ی له بت چاره ی ده کا

ههروه ها:

ماهی (ته مامه) ماهی (ته مامم) (نه دیوه) من  
ئیشی ته مامه حه یقی که جیگم (نه دیوه) من  
هه ره به م جوړیه دارشتنی کوردانه و وه ها ره وان و پاراو ده بئ:  
به په رژی زولفت رووی گولت شارده وه  
دل م نارده دیاری تو. بو چیت نارده وه؟  
تو وه تاریکه شه و هیجرانی چه نگ ساله م  
تو وه روژی رووناک کوچ مال ئه و مال م

له سه ر شانی دل م باری غه م خوارمه که  
بو وه راستی بالات شه ده که ت لارمه که

ههروه ها:

ده لئین جه رده ی ئه جهل ریگا به کاروانی نه فس ده گری  
شه قامی سینه ده پری بو مه تاعی دیده ده پوانی  
ته رازووی تاعه تت له نگه، هه تاکه ی ئه م سه ره و سه رته  
به پارسنگی حه یا ده س هه لبره، بنواره میزانی

وشه و گوزارشتی (جه رده ی ئه جهل) (ریگا به کاروان گرتن) (کاروانی  
نه فس) (پرینی شه قامی سینگ) (روانینه بارگه و کالای دیده).. ههروه ها  
(له نگیی ته رازوو) (ئه م سه ره و سه رکردن) (پارسه نگگی حه یا) (ده ست  
هه لبرین)... به م زمانه په وانیه نیگاری (لیک چوون) و ئیستعاره و  
هاوسه نگگی دهنه خشینی.

به لئ زمانی په وان و گوزارشتی کوردانه موړکی سه راپا هه لبه سته کانی  
شاعیره، ئه گهر زور ناچار نه بوونی حه زی به وشه ی قه به و ته ق و په قی  
بیانی نه کردوه، به نمونه ئه گهر له م دپره دا وشه ی (صه عبه) ی به کارهینایی  
لادان نییه له و ریچکه یه ی شیعره ی به لکو وشه گه لی (صه عبه)، ده رس،  
موتالا، حاشیه و صه فحه) زاروه ی ده رس و ده وری مه لایه تین پیوست  
به کردنه کوردی ناکه ن:

موتالای حاشیه ی زولفت له سه ر صه فحه ی روخت صه عبه  
به وه ی چابوو به مندالی له ده رسی عیشقی راهاتم

هه رچی لایه نی کیش و موسیقاشه، ئه وا شاعیر هاتوه زیاتر ئه و به حره  
عه روو زیانه ی به کاربردوه که له چه ژگه ی کوردی نیتریکترن وه کو ره جه ز،  
ره مه ل و هه زه ج.. له م به حرانه شدا به هوی هه ست و سوزی ناسکی و وشه ی  
ساده و زمانه وانیه وه موسیقایه کی هیمن و قوولی به ره هم هیناوه.

ههروهها خۆی پاراستوو له خواستنهوهی نیوه دێری ههلبهستی بیانی و تیهه لکیشی ههلبهستی فارسی، وهکو شاعیرانی تر، بهمه بهستی پاشبهند ریزکردن و کیشی عهرووزی زیادکردن.

### غهزهل و دلداری

ههلبهستی ههریق له ناوه رۆکدا چهند ده رگایه کی کردۆته وه له هه مووان زۆر و به ناوبانگتر ههلبهستی دلداری یان غهزه لیاته، له م با به ته شدا ده رگای سو فیه تی سه ری کردوو به سه ر هه ست و سو زی مریدی کی رینگه ی نه قشبه ندی، هه ر له م ده رگایه وه مه دحی شیخ ده کات و ئایین په روه ری پیشان ده دات. با به چهند نموونه به ک دم بو باسی غهزه لیات و دلداریه که به بین.

به ناوبانگترین غهزه لی شاعیر که له کۆنه وه به مه قام ده گو ترئ و په خنه گر و شیعر دۆستان بایه خیای پێ داوه ئه م هه لبه سته لام وایه هه لێژارده ی دیوانی کلاسیکیاتی سه ده ی نۆزده مینه .. که وا شاعیر به شیتوازیکی ناسک و جوانی په رستی دلدارانه روو له یاره که ی ده کات و ئاخاوتنی له گه ل ده کات و بانگی ده کات:

" هۆ چاوه که م! "

وه ره ئه وه ت بو بگێر مه وه که ئه مرۆ چومه ناو باغی گولان، گول به نازه وه به ره و رووم پێ ده که نی، به لام چونکه تو خوشه و بیستی منی له و جوانتری، وه فا لی نه گه را بیدوینم ..

ته نانه ت گوله که به تو زی پیتی تووه لافی لی دده ا و وه ک پۆدره خۆی پێ ئارایش ت دده ا سوژه ی شه مالی تو هه لی کرد و ئه و نازه شی له ده ست دا. به لی به م وتووێژ و راز و نیازه ناسکه و به زمانیکی کوردیی ره وان مه لا سالحی هه ربق ده لی:

چاوه که م! ئه مرۆ له گولشه ن، گول به عیشه خۆی نواند نه ک نه ک گیریم به مه رگی تو قه سه م هیچ نه مدواند گول به تو زی پیته وه لاف و گه زافی لی دده ا واشوکر سوژه ی نه سیمت هات ئه ویشی لی ستاند توخوا!. قه ت غیره ته بو تو ئه ری سه روی ره وان گول به بی تو وا له باغا خیوه تی خۆی لی چه قاند باوجود ئینصاف بده م چاکه، گولیش موشتا قته هه ر له شه وقی تو به سه ری پۆش و گریانی دراند.

ئه م هه لبه سته ی هه ربق یه کی که له و هه لبه ستانه ی له نا و دیوانی هه لبه سته ی کۆنی شیوه عهرووزی و قافیه داردا شایانه پیتی بلین هه لبه سته کوردانه ئه مه ش:

یه که م: له لایه نی پاشبه ند (قافیه) وه که به وشه ی کوردی هه موو پاشبه نده کانی ئه م پارچه یه ی دارشته وه، به پێچه وانه ی هه لبه سته دیکه ی دیوانی شیعی کلاسیکی سه ده ی نۆزده مین، که زۆر جار به ده گمه ن و تاک و ته را قافیه ی کوردییان تیدا ده بینرئ ..

ئه وه تا وشه گه لی کوردی له خۆبانه وه قافیه یان لی هه لقولا وه و زۆر له خو کردن و داتاشینیان پێوه دیار نیبه هه مووشیان له رسته دا کار (فعل) و ته واو که ری رسته زمانیه کانن.

وشه گه لی (خۆی نواند- نه م دواند- لپی ستاند- کړاند- رفاند- شکاند- لپی چه قاند- دراند- هه لگراند ..) بوونه ته قافیه ی شیوا و جوان.

دووهم: له سه ر ریتیازی مسته فا به گی کوردی ده ردی دلی خۆی به زمانی خو مالی دارشته وه و هه ولی داوه له جیناس بازی و چه کوشکاری و وشه به دووری .. ئه و رسته زمانیه ی به کاره پێناوه که له سه ر زاری خه لکه که ن

وهكو: (چاوه كهه، نهك گيريم، به مه رگی تۆقه سهه، لاف ليدان، دل رفاندن، گۆي وهفا له مهيداندا، پشتی سهه وهعهدي شكاند، توخوا قهت غيره ته؟ ئهري، هه لنگراندن).

سييهه: به كهه تيبی بابه تی هونه ری له چوارچيويه هه لبه ستيكدا پاراستووه كه نه مهش له هه لبه ستي سهه دي نۆزده مدا ديسان كاريكي وه ستايانه يه و به كتيكه له نمونه كه مه كان. نه وه تا هه موو گوتاری شيعری روو كرده گويگره و هه ر (تۆ تۆيه) و لتي لانه داوه و لابه لا لاپتي له هه لبه سته كه هه لنه گرتووه. پينچ ديپر له نۆ ديپر باس هه ر باسي گول و چۆنيه تيبی ليك چواندن و هه لسه نگاندي خۆشه ويسته به سه ر گولدا له چهند ديمه نيكي ره نگا و ره نگدا.

زۆريه ي ئه م غه زه لانه كه به ديمه ن له دلداري ده ويين و به رايه لي سۆفیه تيبه وه به ستراونه ته وه باسي له شولاری ژن ناکه ن، له م بواره دا ته نيا غه زه ليك ديوه كه له م ريچكه يه لايدايت و جگه له خه ت و خال و چاو و زولف و بالا و چه ناگه بيت وه سفی نه نامی ژنايه تي بكا... نه ويش نه م ديپه ي تيدايه:

مه جمعه عه سييه وه فنجان مه م و شه ريه ت ده م (۲)

خه لعه تي ياره كه زانيويه غه ريبی وه ته نم

خۆ ئه م قسه يه ري له وه ناگري كه ناو ناو باسي ماچيش بكات:

كه وته نيو زولماتي زولفي تۆ دلي ئه سكه نده رم

خدری زينده ماچی ليوت كه ي دي رزگاری ده كا.

هه روه ها:

جه ژنانه يي من رووحه كر دوومه به قوريانت

تۆش ماچن كه ره م فه رموو له و سيويه زه نه خدانت

۲- مه جمعه عه: خوانچه، سيني.

چونكه شاعيرانی ريگه ي سۆفیه تي به تايبه تي عه ره ب به ده ستووری زمانه وانبي مييينه قسه له گه ل دلداره كه ي خۆيان ده كنه و مه به ستيشيان (ژن) نييه و له ته فسيردا ده رده كه وي كه مه به ستيان خۆشه ويستی ريچكه تايبه تيبه كه ي خۆيانه .

هه ر به و شيويه و اچاكه به چاويلكه ي سۆفیه تيبه وه سه يري غه زه له كانی بكه ين، چونكه دلداريبه كه ي نه و هه ر له به رگی سۆفیه تيبه كه دا گه شاوه ته وه و په رهی ساندووه. نه گه رنا نه و گالته به عيشقی ژن و دلداري مرۆيانه ده كات و لای وايه عيشقی (حه قيقی) عيشقی خوايبه و عيشقی ئاره زووی مرۆيانه (مه جازي) به... چونكه وه كو خۆي ده لي: رووناكيبی خودا خۆي له دروستكردي ئاده مدا دياری كرد و خۆشه ويستيبان هه موو كورن چ پيغه مبه ري خۆمان و پيغه مبه رانی دي و چ شيخ و پيری ريگه ي سۆفیه تي... جا كوري جوان كه جواني كردگار ده نوين هه ر بو (به زمي ته ماشا) مايه ي خۆش ويستنه كچيش بو (خه لوه تي ته نباي) به .

هه ر بو به گوتويه تي:

عيشقت كه حه قيقی بي تالت مه به ئيلا كور

هه م حه زه تي له ولا كور، هه م يوسفي دالا كور

نه و نووره كه مه نشه ء بوو بو عاشقی مه بده ء بوو

تيفكره له نه و نووره، مه علووم و هويدا كور

بو خه لوه تي ته نيا كچ، بو به زمي ته ماشا كور

بو فاسقی رسوا كچ بو عاشقی سه ودا كور

نه م چامه به ي شاعير ده چيته چوارچيويه سۆفیه تيبه وه و په ريه و كردنی نه و ريگه باوانه به كه له نه ده بياتي فارسي به ناوانگ بوون و له كو نه وه ماوه به عيشقی كوران دراوه و له عيشقی كچان په سندرتر دانراوه .

له غه زه ليكدا سه ير ده كه ي باس هه ر باسي ئوميدي خه يالي گه ردن و

زولفی عهترداره، بهتاسهوه چاوهپیتی سورمه‌ی تۆز و غوباری هاتنی یاره و هکو مهجنون عاشقی لهیلایه و بهم جۆره تی هه‌لدهکشی:

مه‌داری توولی ئومیتدم خه‌یالی گهردهن و زولفه  
به‌لج سه‌ودای سه‌ری عاشق له‌سه‌ر هه‌ودایه‌کی خاوه  
هه‌وای نافه‌ی غه‌زاله‌ی ریتی خوته‌ن تووشی خه‌تای کردم  
به‌یادی می‌شکی زولفی رووم له‌ چینی په‌رچه‌می ناوه  
ده‌می‌که چاوه‌پیتی سورمه‌ی غوباری مه‌قده‌می یارم  
له‌ کۆی خوبانه‌وه ئه‌م‌پۆ نه‌سیم تۆزتیکی هیناوه

پاش ئه‌و سکالا و ده‌ردی دل‌دارییه مه‌به‌ستی راسته‌قینه‌مان پێ نیشان  
ده‌دا که یاره‌که‌ی ئه‌و شیخی بوره‌انه، هه‌ر ئه‌وه که شه‌رابی دیداری وه‌کو  
(ئه‌کسیری خاکی مه‌عه‌ده‌نی رووحه) و دیده‌نیی وه‌کو به‌هه‌شتی ئاده‌مه و  
وه‌کو کراسی یوسف وایه که چاوی کوپری یاقووبی باوکی پێ گه‌شایه‌وه:

له‌سه‌ر سه‌ودای (قوماری) شاه‌ی خوبان پیری بوره‌انی<sup>(۳)</sup>  
به‌چۆگانی ئیراده‌ت گۆی سه‌رم بۆ بازی داناوه  
به‌قوربان‌ت بم ئه‌ی پیری خه‌راباتی جیهان ئاباد  
به‌شاهید به‌که‌وا روحم له‌ ره‌ه‌نی قوربی تۆ ناوه  
له‌ کۆتاییدا ده‌لج:

وه‌ک په‌روانه بۆ شه‌مع‌ی جه‌مالی تۆ (حه‌ریق) ئه‌م‌پۆ  
چرای شه‌وقی بگیریت و (ئه‌بی‌ت؟) خوشی هه‌لستاوه

به‌راستیش هه‌له‌به‌سته‌کانی سۆز و گه‌رموگوری و فره‌پری دل‌ی به‌هه‌له‌په  
که‌وتووین پتوه‌ دیاره... واتا ئه‌گه‌ر هه‌ر به‌دیوی (دنیا‌یی) به‌که‌ش  
بیخوینینه‌وه له‌ مه‌یدانی مه‌به‌ستی دل‌داریدا هونه‌ر ده‌نوینن و هه‌له‌به‌ستی  
حه‌ریق شایانی کۆری دل‌داران ده‌بێ و به‌هه‌ناسه‌ی گه‌رمه‌وه هاوار ده‌کا:

۳- قومار: یاری، گه‌مه.

ئه‌ی تۆبه له‌ ده‌ست رۆژی فیراق و شه‌وی هیجران  
وه‌ی رۆ! له‌ هه‌راو که‌شه‌که‌شی ساحه‌تی حیرمان.

سۆز و گودازی دل‌ی شاعیریکی دل‌دار له‌ زۆر غه‌زه‌لدا خۆی ده‌نوینن  
خوینهر هه‌ست به‌گه‌رموگوری هه‌ستی شاعیر ده‌کات، به‌نمونه:  
دل‌م هه‌روه‌ک ره‌عییه‌ت (خۆش نشینی) مو‌لکی بالاته  
له‌ هه‌رجی دانه‌نیشی لیبی گه‌ری قوربانی بالاتم  
ئه‌گه‌ر راستت ئه‌وی سه‌روی بل‌د بالا درۆناکه‌م  
له‌ پاش فه‌وتی حه‌یاتیشم به‌ئومیدی مو‌لاقاتم

خۆش نشین ئه‌و وه‌رزیره‌یه که دیته‌ گوندیک لای ئاگاه‌ی داده‌نیشی  
هه‌موو ئه‌رک و فه‌رمان و بێگاری بۆ به‌جی دینن به‌لام وه‌کو وه‌رزیرانی دی  
خاوه‌ن زه‌وی و زار و به‌ره‌م هینان نییه، جا شاعیر به‌سه‌رتاپای  
ئه‌ندامه‌کانی له‌شی یار رازییه دل‌ی خۆش نشینی بکات و ئاماده‌ی هه‌موو  
ئه‌رک و قوربانییه‌که هه‌ر له‌ هیلانه‌ی له‌شولاردا نیشه‌جی بێ.

### غه‌زه‌ل له‌ ژینگه‌ی شاعیردا:

مه‌لا سال‌حی حه‌ریق هه‌ر ده‌ل‌تی شاعیریکی ریالیسته، وه‌کو له‌ پێشه‌کی  
دیوانه‌که‌یدا هاتوه: (هه‌له‌به‌سته‌کانی ئاوینه‌یه‌کن چۆنه‌تی ئیانیمان  
پیشان ئه‌دا له‌و سه‌رده‌مه‌دا.) ئه‌گه‌ر باه‌ته‌کانی شیعی غه‌زه‌ل و مه‌دح و  
ئایینداریش بن دیسان له‌ ژینی ده‌ورو به‌ری خۆی و سه‌روشتی کوردستان  
هه‌له‌هینجراون و پیتی ره‌نگ بوون... ژینی مه‌لایه‌کی هاو‌نشین حوجره،  
خه‌ریکی ده‌رس و ده‌ور، به‌ده‌رامه‌تیکی که‌م، نه‌زه‌ویوزار و نه‌مووچه و  
به‌رات و دوکان و بازرگانی:

۱- له‌ زستان‌ی‌کی سه‌ختی پر له‌ به‌فر و کرپوه و رتبه‌ندان که پتویسته  
خه‌لک له‌ پایزه‌وه خه‌می زه‌خیره و تفاق خستن بۆ رۆژانی بێ بژیوی  
زستان به‌خۆن.

فەسلێ خەزانەو وەختی خەزانە بەسەر رەوان  
سەرماي ساردی میهری یارم چیژبوو  
گەرچی لوتفت خەزانە بوو وەرەقی سەبزی سەر رەزان  
زانیم که حوجره سارده تفاقم کړیوو من.

هەر لەم ڕوودووە غەمی خۆی بەبەفر و خەفەتی بەهەر و ښه کیشاو:

هەوری خەفەتە، بەفری غەمی داوہ بەسەرما

یا سەر سەری (نوورینە) که لیبی کردمە سەرما (٤)

ئەو کەسە یاری ئەو سەروشتە و ئەو ژینگە یەهێ شاعیر ڕەچاو بکات تی  
دەگات که (بەفر) و (سەرما) شایانە بکرین بەنیشانە ی غەمی ئەو  
هاوولایەتی که زستانێکی سەخت و دوور و درێژ و بی دەرامەت بەسەر  
دەبات.

بۆیە ئەو ڕەخنە یە نادروسته که لەم دێرە هەلبەستە دەگیریت گویا:

(ئایا چۆن غەم ئەکا بەبەفر؟! بەفری که سپی و غەمی که ڕەشە،  
ئەم تەشبیهه چۆن سەر دەگیریت؟ لە کوردیدا لەهەر لایە شتێک  
شوبهتێرا بەبەفر ئاشنا یە تی لە بەبنیان یا سبیه تیبه یا سارد یە تی،  
لێرەدا ئەو ئاشنا یە تیبه نییه؟)

-میژوی ئەدەبی کوردی- ل، ٣٩٦-

ئەم ڕەخنە یە تەنانەت لەگەڵ گیانی ڕەوانبێژی هونەرنا سدا ناگونجیت...

٤- وایانم هەلە ی چاپ لەم نیوہ دێرەدا ڕووی داوہ، ئەگەر نا ئایا سەر سەری نوورین  
یان سەر سەری نوورین چ مانایەکی دروست بەسەر جەم مانای دێرە که دەدات؟...  
نوور یان ڕوونای گونجانی لەگەڵ بای سەر سەردا چۆنە؟ پاشان لەو زستانەدا که  
هەوری خەفەت دنیا بگریت، ڕوونای بەچاک دەزانن با وەکو بایەکی سەختیش  
بیت؟ لەبەر ئەوە من لام وایە (سەر سەری نوورینە) نییه بەلکو سەر سەری  
دووربیتە یە. ئەوسا ماناکە ڕەوان دیتە دەست.

که بنه‌مای لێک چواندنه‌که مه‌رج نییه هه‌ر ڕه‌نگی سپی و ساردیی به‌فر  
بیت به‌لکو ئەو کاره‌ساته‌ی به‌فری زستان بۆژینی شاعیر و هاو ولاتانی  
دروستی ده‌کات و له‌لایه‌نی واتاییه‌وه نزیکی و به‌ندیاری ته‌واو له  
نیوان لێچوو و له‌وچوودا هه‌یه.

هەر لەو بوارەدا شاعیر بەرچاو ڕوونانە چاوەڕێی بەهار و ڕەش بوونەو ی  
بەفری زستان دەکات... نەک هەر ئەو بەلکو گۆل و بۆلبۆل و کەژ و دەشت و  
دار و درەختیش، هەر بۆیە لەو وێنە و لێک چواندنانەدا که لە سروشتی  
کوردەواری بەرههه می هیناون سەرکه‌وتوو بووه:

چاوه‌ڕێی موژده‌ی نه‌سیمم تا له‌ گوڵشه‌ن دیته‌وه

به‌لکه‌ فه‌رمایش بکا گوڵ بۆلبۆلم با بیته‌وه

وا (وه‌عیدی) به‌فری زستانی فیراقت که‌وته دل

(مه‌ر) به‌بای وه‌عه‌دی و یصا‌لت کتیی دل ڕه‌ش بیته‌وه (٥)

هەر بۆیەش (نەوڕۆز) بەمەلێک دەزانن که خەلات بەمۆرفان دەدات و  
سەرکردەیی جەنگی نیوان بەهار و زستان دەکات که بەم شێوہ یە وێنە ی  
دەگیریت:

خەلاتی شاهی نەوڕۆزی نیشانە ی ئاتەش ئەفرۆزی

(نەسیم) هینای بەدل سۆزی، ئەلێ سۆزی جەفا نابن

رەئیس (هەر) و تۆپچی (رەعد) و تۆپ (بەرق) و نيزام (باران)

(نەسیم) پیشرەو، تەلیعی (تەرزە)، فەراشی ئەبێ (با) بن

(شەمال) سەرتیپ و تەرتیبی خولامانە غولامانە

(جنوبی) یاوەر و فەوجی شەدەو دەسمالی و الاین

بەلەک بوو کتوو و سەحرا وەک دەلەک خۆی دزییەو (زستان)

زەببستان ئیتیفاقە چۆن بەری خست هیزی پیتی نابن

٥- وه‌عید: گه‌ف و هه‌ره‌شه. مه‌ر: مه‌گه‌ر.

۲- جا هەر وهکو شاعیر له باسی ژینگه‌ی خویدا گوتی (زانیم که حوجره سارده تفاسم کړپوه من) نه‌گەر خوړاکیش به‌شیک بئ له تفاق نه‌وا (چا) به‌شی ههره گرنگی نه‌و تفاقه‌یه، به‌تایبه‌تی له‌و سه‌رده‌مه‌دا که ده‌کاته دوا دوا‌ی سه‌ده‌ی نوژده‌مین (چا) خواردنه‌وه‌یه‌کی تازه داکه‌وتوو له کوژدا پایه‌دار بوو... ده‌ستخستنی شه‌کر و چایه و پیشک‌ش کردنی به‌میوان کارتیکی بنه‌رتی و نه‌رکی جوامیرانه بوو.

نهم چایه به‌تایبه‌ت لای مه‌لا و فه‌قی و چینی هه‌ژار جیتی هه‌ز و ناره‌زوو بوو، ههر بویه مه‌لا سالح زیاد له شه‌ش هه‌لبه‌ستاندا باسی قهند و چا ده‌کات و بۆ ته‌شبهی لیبو و ته‌ی شیرینی یار به‌کاری هیتاوه نه‌مه‌ش به‌لگه‌ی کاربگه‌ری ژینگه‌یه له هونه‌ری شاعیر. هه‌ندی جار له‌باتی (مه‌ی) و (ساقی) سمبولی شاعیرانی دی به‌کاری ده‌هینی: (۶)

تا لیبوی شیرینی زه‌مانه به‌مه‌زاقت بئ  
(چا) نی‌یه ساقی بدا باده‌و تۆ بلایی نابئ  
به (زوخالئ) جگه‌رۆ (دوودک‌شی) ئاهی سینه  
ههر به‌جۆشئ نه‌بوو (چا) به‌نیو ده‌می کیشابئ  
ساقی جامی که‌ره‌می ده‌ردی عه‌تای شیرینه  
با به‌تالی‌شی بدا رووحی له‌لات بئ چابئ

له هه‌لبه‌ستیکی تردا نه‌ندامانی له‌شی خو‌ی به‌چاو و هه‌ناسه‌دان و سینگ و جه‌رگ و قسه‌کردنه‌وه به‌به‌زمی چالینان و سه‌ماوهر داده‌نتی به‌و هیوایه که یاری (ساقی) به‌لکو ناره‌زووی (چا) بئ یان چاک بئ.  
نه‌فه‌س ده‌م، دیده پر ئاب و سه‌ماوهر سینه، جه‌رگ ئاته‌ش که‌لام قه‌نده گهر ساقی له‌گه‌ل من ناره‌زووی چابئ

۶- حه‌یب علی میرانی مه‌نی هه‌لبه‌ستیکی له هه‌لنانی (چا) و به‌راوردکردنی له‌گه‌ل و پيسکیدا هه‌یه... لای نه‌و چا گه‌لیک له وپسکی خو‌ش و چاک و به‌ریتزته.

ته‌نانه‌ت گله‌یی له مانگی رهمه‌زان ههر له‌به‌رته‌وه‌یه که چای لئ ناخوریته‌وه و وه‌کو چا رووخۆش و شیرین نییه:

بئ قه‌زابئ رهمه‌زان هیتنه به‌ته‌کلیفه نه‌دای  
سوور و ساتیکی نه‌وی خالییه تاقه‌ت به‌وه‌فای  
گهر حه‌کیمانه به‌شیرینی نه‌فه‌رمووی چابئ  
هیتنه ده‌م تاله به‌روو ترشی له خه‌وفایه ره‌جای

۳- ههر له ریتچکه‌ی کاربگه‌ری ده‌وربه‌ر له هه‌ست و سوژی شاعیر و وینه‌دانه‌وه‌ی له هه‌لبه‌ستییدا باری تووتن کیشان (چ سیغاره‌ی ده‌وله‌مه‌ندان و چ سه‌بیلی هه‌ژاران)، هه‌روه‌ها قاوه‌ی قاوه‌خانان و چای ناو مال ده‌سکورتیی له ژین و ساده‌یی رابواردنی پیشان ده‌دن. لیره‌شدا له نیوان شیعار و سیغار و صغار و سه‌بیل به‌واتای رئ و سه‌بیلی تووتن کیشان (جیناس) و (ته‌وریه) هه‌یه:

ته‌عاروفی به‌سیغاره شیعارئ نه‌هلی کیشار  
سه‌بیلی عاده‌تی مه‌سدووده بۆ ره‌واجی سیغار  
له قاوه‌ی قاوه‌چی ههر که‌س که شوربی چابئ  
به‌دوودی قه‌نگه قه‌ناعه‌ت ده‌کا فه‌قییر و هه‌ژار

له‌جییه‌کی تردا ده‌لئ هه‌ولئ قوتابی و مه‌لا بۆ نان و شه‌کر و چا و پاروویه‌که وه‌کو پارووی قازی یان پاروویه‌کی شیرین:

قوتابی نیم له هه‌ولئ نان و شه‌کر و لوقمه‌بی قاضی  
له نه‌هلی طالب ته‌حصیل و زیکر و ویرد مه‌ئسوورم.

ههر نه‌و جووری ژینه‌یه که له‌به‌ر یارمه‌تی نه‌دانی له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه پیتوبستی و ناتاجی هاته‌وته سه‌ر گویدریتیک:

عه‌زبزم تۆ ده‌زانی من له‌به‌ر چاوت و روگی‌ژم  
له‌به‌ر ناپیاوی خه‌لکی تپنه‌گه‌ی موحتاجی گویدریتیم

مه لايه كى زانا و شاعير په كى له سهر گوټدرټيژنيك ده كه وى و بو هارپنى باراش ناچار ده بى له گه ل خه لكى چاوه پروان بى كهى نوږه ناشى بهرده كه وى و واز له دهرس و زانيارى و خويندنه وهى خوى بهيتنى و هه ناسه ساردانه بلتى:

يان وه كو من بهخت و تالع ياوهر و يارم نه بوو  
جيتى موتالاو نوږه دهرسم بوته دورى نوږه ناش  
نان و ناوى نه هلى دل هه غوصه يه و خوينى جگه  
دهستى بهرداوه له عهرصه طالبي نانى به لاش.

۴- دهرس و دور و كتيبي مه لايه تى نه ويش له ژينگهى خوږه وه هه ستاوه و له هه ندى هه لبه ستيدا ږنگى داوه ته وه. له لايه كه وه بوته نيشانهى كه سايه تيبى شاعير، له لايه كى ترېشه وه نيشانهى دوروبه رى ژين و كاردانه و يه له بهرهمى هونه ريدا.

له م دپږه هه لبه ستانه دا نمونهى نه مه ده بينين:

له قه يدى زديد و عهرانيم، دل م پا به سته يى توږه  
له هه وه ختتى رها بى پى نه زانم رسته يى توږه  
ده راهيم (صهرف) ي مه ممنوع و (ئينصافه) جورمى مه قنوع و  
له بهختى ږهش بوو كه وتم تو به پروو سوور من به پروو زهردى.

هه بهم جوږهش جوانيى يار و دلدارى به كتيب و كاروبارى دهرس و دور و مه لايه تى ده شو بهيتنى:

به و هه جهه ده لپن (مصحف) و به و (نقطه) ده لپن ده م  
به و زولفه ده لپن (قه يد) و به و (حاشيه) په رچه م  
ته فسيرى شه وى وه سل و غه مى ږوژى مه زاقه  
مه شه ووره له دونيا به به هه شت و جه هه ننه م

له چند هه لبه ستى كى تر دا چند كتيبي كى به ناو بانگى زانيارى ده كاته پيتى ته رازووى ليك چواندن وه كو:

له ږه مز (حكمه العين) ه ئيشاره ي چاوى بيمارى  
به (قانون) ي نه ده ب ئايه ي (شفا) بو ئيمه نه خوږتني

هه روه ها:

له خزمهت (قاضى يا لارى) م نييه بو سه رچ جاي مالم  
چ (حيكهت) بوو ئيشاره تى نه فه رموو بو (شيفا) ي حالم  
مقصودى من اظهاره بو نه مثله ي مه دحت  
بو (توحفه) يى نه و صاف و نه زهاري (گولستان) ت  
ممكن نييه (ته قسيم) و (ضه رب) ي عه ده دى ږه حمه ت  
(منها) كه له ته قسيمه ضه ربى خه مى چه و گانت.

وادياره ناوى كتيب و دهرس و بابته تى زانيارى مه لايه تى به بى ناگا ده په رنه ناو هه لبه ستيه وه و ده بنه مايه ي جيناسكارى و ته و ريبه:

به نى ئا ده م خوا و اى كرووه ږوژنيكى تاماوه

سه راسه ر عومرى صهرفى (صهرف) و (نه حوى) (ظرف) تياماوه.

### ږيچكه ي هه لبه ستى سوږفيه تى:

له پيشه وه له باسى غه زه ل و دلداريدا گوترا كه سوږفيه تى سه رى كرووه به سه ر هه ست و سوژى شاعيردا و دلداريبه كه ي له به رگى سوږفيه تيدا ږه نگدار بووه و گه شاوه ته وه... حه ريق وه كو له ژيننامه يدا دياره ږيپوارى ږيگه ي نه قشه به ندى بووه، به لام له پا يه ي موريدى ژوورتر نه چووه، له گه ل نه و شدا مريدتيكى به راستى و په روانه ي دورى گرى پيرى خو ي بووه، به لام هه ولى نه داوه به (حالات) و (مقامات) دا سه ركه و يت و له ږيگه ي مه شقى تايبه تى ږيگه كه وه بگاته پله ي ژوورتر وه سوږفيه تى ببته خه مى

هه ره گورهی و بیته عیشق و له پیناویدا خۆی بۆ قوربانیدان تهرخان کردیت.

به لئی وهکو مریدیکی دلسۆز خۆی داوه به دهست رایه لئی خوشه ویستی شیخه کهی، وه نه وهی نه که هه به ئیمامی خۆی به لکو به ئامانج و دل بهر و له شه ری بهرده وامی نه فسدا (که ههردهم به دتیو و شهیتانی داناوه) به هانا و فریاگه ری خۆی زانیوه:

له دهستی دتیو نه فسم دل وهکو مورعیکی بی په روا وهکو په روانه بۆ شه معی ته له سمی ئه و بی په روایه خودا په بی نه جاتم دهی له دهس ئه و دتیو بی په حمه که واهه و هک دوزمنی خوینین به دایم لیم به داوایه ئه م (نه جات) و رزگار بوونهش به سه ر پتژکردنی دل ده بیت له خوشه ویستی:

که خالی بی دللی عاشق له باده و حویی مه عشوقی به خوراییت نه وی چاکه وهکو شووشه ی شکاو وایه هه خوشه ویستی رابه ره و مایه ی رزگار بوونه له دتیو نه فس و دنیا دوستی

نیقابی ئاستانه ی مورشیدی ئه رشه د عه لی عالی له وی روح فیداکه تۆ نه جاتت هه ره له وی دایه .

جا له چهند هه لبه ستی کدا ناوی مورشید و شوین و هییمه ت و پله و پایه ی سۆفیانه ی باس ده کا پتویست به نمونه هیتانه وه ناکات، ههروه ها چهند زاراویه ک که له هه لبه ستی زۆریه ی شاعیرانی رتیبازی سۆفییه تیدا ناویان هاتوو هه ویش ئامازه یان بۆ ده کات وه کو: (مه ی، باده، مهستی، ساقی، جیلوه و ژهنگ و... هتد)

خوا عومرت بدا باقی وه ره (ساقی) بده (راقی) که تۆ هه مرزمی (مه ی) بیته بۆ ده رمانی دهردانم هه تا (کوفر) ی سه ری (زولفت) ببینم وا له نیو کوفرام که دیتم شه معی رو خسارت ئه لیم ئۆخه ی موسلمانم

لام وایی حه ریق به ره وه ی به رایه لئی شیخ خۆی به ند بکات و گویا بۆ دلداری راسته قینه سه ر ده رده کات شاعیری دلداریی دنیا یی و مه جازی بووه... له م بواره شدا زۆر هه لبه ستی وه ها ده بینن که تیکه لیه کی ته و او له نیوان هه ردوو رتچکه دا هه یه...

له لایه که وه له سه ر بناغه ی دنیا ییه که وه چینی دیواری دلداریه ده رویشیه که هه لده چنی، له لایه کی تره وه هه موو ئه و وه سف و دیهن و راز و نیازانه ی له دلداریی دنیا ییدا به کار دین ئه ویش به کاریان دین:

تاکه ی له ته وافی حه ره می قیبله بی ئه برۆت وه ک په رچه می پیشانی سه ر ئه فگه نده و خوارم (۷) چت داوه له رووترشی و سرکه ی ده می ئه غیار قه ندی له بت شیرین به ده می تالی خومارم ئه ی عه ره ری بیستانی (هیدایه ت) وه ره باغان داغانی قیامه ت که قه دی سه روو چنارم په روانه بی شه وقت مه خه ره ئاگری میحنه ت شه معی دلکه هت هه لکه له بۆ به زمی نیگارم

له هه ندی هه لبه ستدا شاعیر راسته و خو رووی کردۆته شیخ و هه ست و سۆزی خوشه ویستی خۆی به رامبه ره به پیری رتیه گی سۆفییه تیی خۆی ده ربپوه و ناوی شیخی (شمس الدین بورهانی) هیتاوه .

۷- سه ر ئه فگه نده: به شه رم داکه وتوو.



هەر وهکو گوتمان ههلبهستی حهریق کهم و زۆر له دهروونی مریدیکی سۆفیییه وه رهنگداربوون، کهوا ههلبهستی بهسۆز و تهپ و پاراون، زمان و دارشتهیان ساده و هونهرمه ندانیه و نمونه بهکی شیاو و پیشکه وتووی ههلبهستی غهزه لیاتی کوردی سه دهی پیشوون.

جگه له و پێچکه یه، ههر له هه لنان و مه دحی شیخی بورهاندا چهند ههلبهستیکی ههیه که زیاتر دهچنه خانهی مه دح تا سۆفیه تیه وه، وهکو له م سێ دێره دا دیار ده بی که وتوو ته ژیر کاربگه ربی نالی و شیخ رهزا مه وه لوی:

که وتوو مه ته ژیر دهستی شیاطین و نه فسم  
دهستی بده ره دهستی شکستم به عینایهت  
قوربان به فیدای قاپی سه گی قاپیه کهت بم  
وا بزانه سه گم رامگره بۆ حیفظ و حیمایهت  
بێ تویشهم و هاتوو مه ته درمالی که ربمان  
ههر جاره به بی تویشو ده چن نه هلی ولایهت

له کاتیکدا، جگه له شیخ ریز و نهوازی بۆ چهند که سیک ده رب بوه که پیشاندانی دلسۆزییه کهی ده گاته پلهی پێ لیهه لبرین،... به لām چهند ههلبهستیکی نمونهی شیاوی بابه تی هه لنان وهکو مه دحی (فخر العلماء) و (قاضی) و (کاک ئه حمه دی شیخ) و سه دراریک (له وانه یه ناوی سیف الدین بووی) گرنگ له وه دایه هه لنانه کانی بۆ داوا کردنی نان و پایه نییه که سووکی و ریسوایی شاعیر بنوین...

### ههلبهستی نهوس و گالته:

دیهنی که سایه تیبی شاعیر تارا ده یه که له ژبانی مه لایه تی و قه ناعهت و وینه گرتنی ژینگه ی ساده ی خۆی له حوجره و مال و مزگه وتدا (وهکو له پیشه وه لیبی دواین) ده رده که وی، به لām ره وشتی بهرز و دلکرانه وهی به سه ر لایهن و دیوی تری ژباندای که بهرچاو روونانه سه بیری ژبان ده کات و لایهنی کۆمیدی لیده خاته روو ئه مه ته واو که ری دیهنی که سایه تیه که یه... و اتا جگه له ده ربینی خه م و خه فته و هه ست و سۆزی ده روون ئاو پێکیشی له ته وس و گالته و قسه ی خۆش دا وه ته وه و دیوی سه بر و خه نده و پێکه نیی ژبانی به ئیسک سووکی و ساکاری و ده میاکی پیشان دا وه... وه له هه ندی هه لۆستی ته وس بازیدا خۆی گرتوو و نه یگه یان دۆته (هه جو) ی دلته زین و ره وشت رووشین... جا تۆمار کردنی دیهنه سه بهر کانی ژبان و گرینگیدان به لایهنی کۆمیدی له ئه ده بدا نیشانه به کی به رزه ده بی بۆ شاعیر باس بکریت:

۱- شاعیر له ههلبهستی کدا وینه ی شه وی په رده ی کابرایه ک ده نه خشی تی که کابرا له م شه وه دا بی ده س و پل لیبی که وتوو و (ئیسجازه ی ماری خۆی پینه ماوه) و گو تویه تی (سیحرم لیکراوه).  
زه ما وه ندی شه وی زاوا به ندی دیهنه نیکی کۆمه لایه تیبی کورده وارییه، رپوره سمی خۆی هه یه.

کهوا (پێخه سوو، به ربووک، پۆپ چه رمک) ده چنه لای بووک رپوشوینی پیتووستی شه وی بوو کیتی پیتشان ده دن. که زاواش ده چیتته په رده وه خه لک له ده ره وه دو عا گۆن و به زم ده گیترن، هه ندیک چا وه پروانی دیاری مرگیتین به لکو سواره که یان به شیر و تیره وه له مه یدان سه ره به رزانه سه رکه وتن به ده ست بپنن...

به لām ده لیبی چی نه گه ر زاوا هیوا ی خه لکه که بروو خیتی:

وهلی بیستوومه خوانه نه خواسته گیرنه بووه هیچ تیرت له دست کهوتوی، له بهر پیدای دهلی بی زار و بی زورم له فه تخی بابی خیر وهک (بولحسهن) بو قه لای خه بهر چووی چ خیر بوو و له دست چووی هه رده لئی من ته رکمی مه ئمورم له ده عوادا یه دی به یضا، عه سای مووسات له دستا بوو ئیجازهی ماری خوشت پچ نه ما، فه رموته مه سحوورم. (۸)

۲- له هه لبه سستیکی تردا وینهی (مونکیر) - واتا نه و که سهی باوه ری به شیخی نه و نییه - به گویدر پتیک دهنه خشینی که له قور چه قی بیت. کاتیکیش که گویدر پت به باری قور سه وه له قور ده چه قی خه لک بو دهره یانی ده که ونه خو و به مانده بوونیکی زور هه لیده سستین و دهریده هین... به سته زمانه ش چی جیتی نییه پتی رابکیشن یان په لی بگرن ته نیا کلکی نه بیت:

هه تا گوئی پتوه بوو (مونکیر) له زه لکاوای حه ساده تدا هه زاری کلکی بگری که لکی ناگری تازه خنکاوه.

۳- له هه لبه ستهی هاتوودا شاعیر راز و گلهیی له (سهید ره شید) تیکه ل به ته وس و گالته پیکردن ده کات و له ژیر په ردهی هه جوودا خووی مات ده کات:

له لام و ابوو که تو سه یید ره شید یاری له بو یاری له مولکی میهره بانیدا له یارانی وه فاداری

۸- بولحسهن: عه لی کوری نه بو تالیب که قه لاتی خه بهری جووه کانی مه دینهی گرت. (ب) مووسا که دهستی له ناو گیرفانی دهرده هینا سپی هه لده گه را که دارده سته که شی هه لده دا ده بوو به مار. (ج) جاران مارگر هه بوون (ودم) یان ئیجازهی مارگرتنیان به خه لک دده تا بتوانن به بی وه زه ند مار بگرن... به لام هه ندیک مار گویا بی ئیجازه ن نه مانه ده سستگیر نا کرین.

جهواری ره حمهت و ده سگاهو پیشگای عه دل و ئینسافی له دهر باری فه قیران راست نه مین و نه هلی دهر باری ته لبعه ی فه وجی نه وج و یاوه ری سو لتان و سه ره هنگی له سه ر یازانی ممتازی و له سه ر عه سکه ر قومانداری

نه م سهی ره شیده وادیاره خووی واپیشان داوه که یارمه تیده ری یاران و داده سستی هه ژاران و له حکومهت نزیکه، به لام دهرده که وی که نه مانه هه مووی چاو وراو و بی نه نجام بوون:

چ خیر بوو دهوری به زمته بی سه دای سه دای شاباشی چاوه ش چوو نه وای تارت چه نی تار بوو ده می پیک سساز نه هات باری وه نه و به لینهی دابووی هه موو پوچ دهرهات و کاره که ی شاعیر که نه و له نه ستوی گرتبوو - پاش چاوه روانییه کی زور که شاعیر (له دهس چوو و له پی کهوت) - جی به جی نه کرا:

نه قورعهی من له جیتی جامه خانه ی مه رحه مهت دهرهات

نه روقعهی تو به ره سمی توحفه دیداری بووه دیاری (۹)

جا شاعیر هه ناسه یه کی سارد هه لده کیشی و قسه ی راستی له دست ره شید دهنی و راسته قینه ی خووی پینیشان ددهات، به لام به و پتیه که خویشی له گه ل ددها و ده کات کرژییه که به دیمه ن خا و بنوینی:

که تو ش هیچ بووی وه کو من باله مه ولا روو له مه ولا که م به خوا غهیری من و تو وهک من و تو بوون مه ده دکاری.

۴- له شو پتیکیش شاعیر ره خنه یه کی پر له ته وس و تیز له (زاهید) ده گرت، نه وهی له ژیر په ردهی دیندا به م لا و به ولادا په ل ده هاوی، به لام بو نه وهی خه سستی ره خنه که نه ختی تراو و پروون بکات خویشی کردو ته

۹- روقعه: کاغز، نامه.

هاورپیتی زاهید به لام ئه نجامی کاری هه ریه که بیان به (سه رشار) یک  
گه یشتوو، ئه وه ره له قوناعی سه ره تادا و اتا له دیباچه ی کتیبه که دا  
بووه زاهید نه که هه ر دیباچه و فهسل و باب به لکو هه موو قوناعه کانی  
ساخته و فیل و دووروی بی بریوه:

هاو دهرس بووم من له گه ل زاهید له دیباچه ی کیتاب  
من نه گه میه فهسلی (ته زویر) ئه و چوو بو بابی (ریا).

---

۱۰ - نمونه ی هه لبه سته کان له دیوانی حه ریق - چاپی دووهم. که رکوک. به سه ریه رشتی  
مه حموود خاکیبه وه وه رگیراون.

## عبداللہ بہگ (نہدہب)

### پیشہ کی

شاعیریتکی بہرہداری موکریان عبداللہ بہگ کہ نازناوی خوئی له  
ههلبهستدا به (نہدہب) داناوه، دهلین له لایه ن شازادهی ئیرانهوه نازناوی  
(مصباح الدیوان) واتا چرای دیوهخانی پیدراوه. ئەم شاعیره له نیتوان  
سالانی (۱۸۵۹ - ۱۹۱۲) دا ژیاوه. سالی ۱۹۳۶ له رواندز له  
چاپخانهی زاری کرمانجی چوارینه بهناوبانگهکه و چهند ههلبهستیکی له  
نامیلکهیهکدا له چاپ دراوه. سالی (۱۹۳۹)ش له بهغدا دیوانی  
ههلبهستهکانی بلاوکراوهتهوه.

عبداللہ بہگ شاعیریتکی دلتهپری هونهرمهنده، بهوه ناسراوه که له  
شاعیرهکانیدا دلداریهکهی له گهله رهگزی میینه ئاشکرایه و پهردهی لهسه  
هنهتیک دیمه نی زاینهدهیی ههلهداوتهوه.

ههلبهستی نهدهب - بهشپوهیهکی گشتی - کهوتووته ژیر کاربگهریبهکی  
زۆر بهتاوی شیعیری فارسی، لهوانهیه له پتی شانازیبهوه، یان پیداگرتن  
لهسه ریبازیکی خوئی سهریهخۆ و مل نان له ریبهکی سهخت و کهس خۆ  
لی نه داودا هاتوو تهونی ههلبهستهکانی بهوشه و دارشته و گوزاره  
قهبهی فارسی و عهرهیی پرگری و گۆل کردوو. خوتندهواری کورد نهگه  
شارهزای زمانی فارسی و عهرهیی و ئاگاداری شپوازی کۆنی نهدهبیات  
نه بییت زهحمه ته بهکسهر تام لهم جۆره ههلبهستانه وهریگریت.

لهگهله نهوشدا شاعیریتکی بههرهداره، له زادهی خه یالی ته و بیری  
تیزیهوه گهلیتک وینهی جوانی وه دهست هیناوه و تابلوی رهنگینی  
نهخشانوووه. له چوارچیتوهی گشتیی دیوانه کهیدا لایه نیتکی کهمی بو

شپوازی کوردانهی رهوان و نزیک لهسهلیقه و چهژگهی کوردهواری تهرخان  
کردوووه. ههلبهستهکانی غهزل و دلدارین، دلداریهکهشی - وهکو تیبینی  
دهکری - ئاسایی راستهپتی نهگرتوووه، شاعیر له نهنجامی (نیرگزیبهتهوه)  
تووشی دوولایه نی (ازدواجیهت) بووه... بویه دوولایه نی له خوئی و له  
هونهره کهیدا دهبینین.

دهربارهی گری چنی و بهکارهینانی وشه ی فرههنگی و پیکهاتهی  
زمانی قورسی بیانی مامۆستایهک لای وایه (نهم وشانه دهست ههلبهستن  
و زۆرتر شیعیرهکهی پی ریک خستوون با به کهلکی نهوشینهش  
نههاتیتن)<sup>(۱)</sup> بهلام وهکو دهردهکهوی نهوشانه دهست ههلبهسته نین و  
مانادارن بهلام نامۆ و دووره شارن.

کۆمهلیتک لهو وشه و دارشته عهره بیبانهی که دهنگ و ههرایهکی ناساز  
به موسیقیای شیعیری دهدهن... ته نانهت رهنگه له ههلبهستی عهره بیبیدا بهو  
شپوهیه بهکار نه برین. با پروانین (کهبکی مطه ووهق - سه قفی مجه ددهر -  
عه جز و ته خه ططوه - کاشانهی موحه ققهه - ته هه ززو - ته جه رروع -  
حوققهیی مهرجان - گیتوی موطه پرا - والهو موطه - قه فا - ته غافول -  
میعهجره - موسه تنه... هتد).

پیکهاتهی نامۆی تری فارسی و ناوی شار و شوینی وهکو:

(له بی بام - سیه فام - چه هی غه بغه ب - نافه ی مشکناب - ته یه وو -  
میهری فروز - نه ندوووه - پرهنگ - نیگو نسا - مه هئا شام - چه رده - باره -  
سزاوار - لرشا - نه ره ننگ - فه رخار - خولله ر - که شمه ر... هتد).

(۱) میژووی نهدهبی کوردی. مامۆستا سه ججادی. ل ۱۷۴.

## (ئه‌دهب) و هونه‌ری هه‌لبه‌ست:

وه‌کو گوترا (ئه‌دهب) زمانزان و شاره‌زای ئه‌دهبیاتی فارسی و زمانی عه‌ره‌بی بووه و خوینده‌وارتیکی ئاست به‌رز بووه، سه‌رباری ئاگاداریشی له هه‌لبه‌ستی کوردی، گومان له‌وه دانیه هه‌لبه‌ستی نالی، کوردی، تایه‌ر به‌گ، هه‌ریق و شاعیرانی سه‌ده‌ی نۆزده‌مین به‌رچاو که‌وتوو.

ئه‌وه‌ی لیبی به‌جیماوه دیوانیکی غه‌زله که به‌پیتی زۆریه‌ی دهنگه‌کانی زمان پاشبه‌ندی هه‌لبه‌سته‌کانی دارپشتوو.

غه‌زله‌کانی (ئه‌دهب) به‌سه‌ر ئه‌م ته‌وه‌راندا ده‌خولینه‌وه:

(١) گوترا نه‌وه‌ی رۆشنییری فارسی و چاوپه‌ینه‌ شیبوازی دارپشتن و بی‌ر و خه‌یالی هه‌لبه‌ستی کوئی فارسی. له‌م ته‌وه‌ریه‌شدا که‌م و زۆر شیبوه‌کانی ره‌وانیژیی باوی وه‌رگرتوو. به‌نموونه به‌کیک له‌و شیبوانه (تعقیدی لفظی) و (ته‌عقیدی مه‌عنه‌وی)یه... که له‌م هه‌لبه‌سته‌ی خواره‌وه‌دا هاتوو، ئامرازه‌کانی رسته‌ی ریزمانی پاش و پیتش پی کردوو و له‌ سه‌لیقه‌ی خوینه‌ری ئاره‌زوومه‌ندی هه‌لبه‌ستی ره‌وانی کوردانه دووری ده‌کاته‌وه، که‌وا ده‌لی:

ئه‌برۆیی که‌شیده‌ت به‌که‌فی خه‌نجه‌ری ئه‌لماس  
جووتی سه‌قه‌ری مه‌سئن ده‌که‌ن گولشه‌نی روو پاس  
ئومید نییه مه‌حصولی ئه‌مه‌ل فائیده‌ نادا  
تا بۆ دره‌وی کشتی هه‌یاته دوو برۆ داس

سه‌یر ده‌که‌ی دارپشته‌ی (روو پاس) و (برۆ داس) داخراو دینه به‌رچاو ئه‌نجامی پیتش خستنی (کار- فیعل) له‌ بکه‌ر و ناواخن کردنی نیوانیان به‌وشه‌ی دی... که‌وا ده‌لی برۆی له‌سه‌ر چاو پاکشوات و چاوی مه‌ستت دوو سه‌قه‌رن گولشه‌نی رووی تو پاس ده‌که‌ن، که‌وا خه‌نجه‌ری وه‌کو ئه‌لماسی تیژیان به‌ده‌سته‌وه‌یه. هه‌روه‌ها ده‌لی مادام دوو برۆکانی تو وه‌کو داس

کشتی ژیان دره‌و ده‌که‌ن به‌ره‌می هیوای لی نایه‌ته گۆری.

(٢) به‌دوا داچوونی رپچکه‌ی غه‌زه‌لی شاعیرانی کوردی سه‌رده‌می خوی و ئه‌وه‌ی ناوی دهنین (قوتابخانه‌ی بابان) به‌لاسایی کردنه‌وه و به‌(نه‌ظیره) و تو‌مارکردنی دهنگانه‌وه‌ی دهنگ و سه‌دای شاعیران له هه‌لبه‌ستی تازه‌ی خۆیدا... به‌تایبه‌تی نالی و مسته‌فا به‌گی کوردی.

(٣) تیهه‌لچوون له‌ خۆتاقیه‌کردنه‌وه له‌ هۆینه‌وه‌ی هه‌لبه‌ستی دلداری و هه‌ولی پیتانندی توانای شاعیریه‌تی خوی له‌م بواره‌دا... که‌وا به‌هره‌ی هونه‌ری شاعیرانه‌ی خوی نواندوو و دهنگی خوی سه‌ر دهنگه‌کانی تر خستوو و بووه‌ته دهنگیکی تایبه‌تی و ناسراو، به‌تایبه‌تی له‌ بواری دلداریی ژن به‌بی‌ پرده و شه‌یداوونی له‌شولاری ژندا...

هه‌ر دیره هه‌لبه‌ستیکی هیلانه‌ی فیکره‌یه‌که‌ چۆن و بۆچی و وه‌سف و لیکچوون و هونه‌ر نواندن ده‌ترووکیته‌ی. سه‌رباری هه‌ستیکی گه‌رم خه‌یالی وردی تیدا به‌دی ده‌که‌ین. له‌ کاتیکیدا که (ئه‌دهب) رپچکه‌ی ته‌سکی زه‌وییه‌کی ره‌قه‌نی گرتوو ته‌به‌ر... وه‌کو گوترا تا رسته و دارپشته‌ی بیانی هه‌بیت کوردیی به‌کار نه‌هیناوه، تا پاشبه‌ندی قورس و ده‌گمه‌ن و وشه‌ی بیانی هه‌بیت به‌پاشبه‌ندی کوردانه هه‌لبه‌سته‌کانی نه‌رازاندوه‌ته‌وه. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا شاعیر هه‌ندیک جار له‌ کاریگه‌ری دهنگ و هه‌رای شیعری کۆن رزگاری ده‌بیت و به‌سه‌لیقه‌ ده‌که‌ویته‌ دارپشته‌ی هه‌ست و نه‌ستی دل‌ی ناسکی... زۆر وینه‌ی جوان و گوزارشتی ناسکی نزیك به‌زه‌وی کورده‌واری به‌ره‌م دینیت... تی ده‌گه‌ی که له‌ شیبوازا گوئی نه‌داوه‌ته‌ ده‌ستکاری و پیتچ و په‌نای ره‌وانیژیی و زۆر له‌ خۆ کردن!

پاشبه‌ندی کوردیی ریز کردوو و تازه‌گیی لی به‌ده‌ست هیناوه. و اتا چه‌ندین نمونه‌ی شیعری کوردانه‌و نزیك له‌ چه‌ژگه و ژینگه‌ی کورده‌واری ده‌بینین.

له‌وانه‌یه‌ بگوتری که لی‌ره‌دا تووشی نا‌کوکییه‌ک بووین له‌ هه‌لسه‌نگاندنی

شیتواز و هونهری ههلبهستی (ئهدهب) دا... بهلئی ئەم ناکۆکییه دهگهپیتتهوه  
بۆ سروشت و کهسایهتی شاعیر، کهوا ههست دهکهین تووشی  
(دوولایهنی) بهواتا (ازدواجیهت) یکی ئاشکرا هاتووه... ئەم  
دوولایهنییهش نیشانهیهکی نیرگزییهته که له ههلبهسته دلداریهکانی ناو  
دیوانهکهیدا پهنگی داوهتهوه.

(دوولایهنی) جوژه نهخۆشیهکی سایکۆلوجیه، ههروهکو (گرهنبهرجی)  
دهلئی: نیرگزییهت هههمیشه پهتازهکهی دوولایهنییه. (۱)

لهلایهکی دی (فرۆید) دهستنیشانی حالهتیک دهکات که پیتی دهلئی  
(ئهمبرالهنس) واتا (تارهزوو دوولایهین، کهوا له یهک کاتدا له بۆجوونیکدا  
ههست بهتازارو بهخۆشی دهکهین، وهکو پیاو ژنهکهی خۆی خۆش ناویت و  
لههمان کاتدا خۆشیشی دهویت. (۲)

لای (ئهدهب) ئەم دوولایهنییه له ههلبهستهکانیدا بهم جوژه خۆی  
دهنویتی:

- دلداریی زایهندی دلداریی سۆفیانه و عوزری

- دلداریی کچ دلداریی کور

شادی و خۆشی تازلر و نالین

شیتوازی بیانی و گری چنی شیتوازی کوردانه و پهوان.

جا لهم دههکهیهوه دهتوانین له دیوانی شاعیر وهژوورکهوین و پهلوپۆی  
جوژی ئەو دوولایهنییهکانه دهست بخهین و نمونهکان شی بکهینهوه.

(۱) د. خرستونجم. النرجسية في أدب نزار قباني. بيروت. دار الرائد العربي. ل ۱۴

(۲) سیغموند فروید. ثلاثة مباحث في نظرية الجنس. ترجمة جورج طرابيشي دار

الطلیعة، بیروت.

## (ئهدهب) و دلداري:

دلداري لای ئەدهب خۆشهویستییهکی بهکپارچهی سهرتاسهری ژبان نییه،  
بهلکو دلای شاعیر (له نیتوان لهشولار و جوانی پهستییدا، له نیتوان  
خۆشهویستییهکی مرۆفانهی راستهپڕ و خۆشهویستییهکی زایهندییدا)  
جموجوولیهتی! دوولایهنییهکهی بهتهواوی له دلداریدا پهنگی داوهتهوه،  
بۆیه شاعیر له نیتوان دلارامی و نارزهزایییدا، وه له نیتوان مزگینیی  
پیکههپشتن و دوورکهوتنهوه، وه له نیتوان خۆشهویستییهکی واقع بین و  
خۆشهویستییهکی خهپالکرددا دلایهتییهتی. بۆیه له دوا دواي ژبانییدا  
ههزهکارانه دهروانیتته مهسهلهکه. ئایا دهبی هۆی ئەم دوولایهنییه و دلایه  
راوکیتیه چی بی؟

وهکو زانراوه عهبدوللا بهگ ژنی هیناوه و شیعیری بهسهر نوسرهت خانمی  
ژنی ههلداه، بهلام وا دیاره گونجان و یهکهبرگییهکی تهواویان نهبووه،  
ژبانیان تۆران و دوورکهوتنهوه و تازار و سکالای تیکهوتووه. وا دیاره  
تاقیکردنهوهی یهکهمجاری زایندهیی ژنهشی تووشی نارزهزایی و  
دهردهسهری کردووه.

لهم پرووهوه گوتووایانه:

«شیعیری عهبدوللا بهگ بوو که جوانیی نوسرهت خانمی بهتهواوی  
کوردهواری ناساند، کهچی نوسرهت خانم ئەو وهفایهی بهجی نههینا، له  
دهوری ئیفلیح بوونهکهیدا تهلاقی خۆی لی سهند و میتردی کرد بهئههمیر  
تومانی ئیرانی که حاکمی سابلخ بوو، له پاش ئەویش میتردی کرد بهعهلی  
ئاغای گهورک، ئینجا بهسهیغه دین خانی سهقز» (۱)

لهلایهنی سایکۆلۆجیهیهوه قسهبهکی (فرۆید) پهنگه بۆ ئەم حالهته  
دهست بدات که گوتوویه: «ههندی حالهتی سهرنج راکیش و زۆر بایهخدار

(۱) علاء الدین سجادی- میژووی ئەدهبی کوردی ل ۴۰۴.

ههیه، ئەویش ئەوهیه که (لبیدۆ) پاش تووشهاتیکێ ناخۆش له بابەتیکێ سیکسی بێ گرتدا تووشی ناگزووری و له رێ لادان دیت.» (۲)

واتا دواى ژنهيانانە سروشتييه کهى لبیدۆى تووشى له رێ لادان هاتووہ... يەكەم تاقیکردنەوه سیکسييه که بۆ دلێ پر له ههستی شاعیریکى ههسته وەر ئەگەر به دروستى نه هاته دى ده بیته هۆى تینه گه یشتن له ژن و زایندهیى وه سه ره له لادانه و هى هه رزه کارى له پله کانی به ره و ژووری ژيانیدا. بۆیه له ته مهنى کاملیشدا هه ر هه رزه کارانه ده پوانیتته له شولارى ژن، هه رزه کارانه ش سه ودا له گه ل خۆشه و یستى مێینه ده کات.

سه یرى چۆن ناله بۆ زایندهیى به رزه ده کاته وه، له م هه له به سه ته دا، که نه ک تاقه یاریک ده ستیشان ده کات، به لکو هه ر که سیک و هه ر جوانیک:-

شوفته م بۆ سه نه م، ماهر و خى، سیم ته نى  
حوورین، لاله عوزاری، په ربی، خۆش سوخه نى

پاش ئەوه ی یه ک به یه ک: زولف، چاو، لیو، قه د، سنگ، ناوک، مه مک و ئەندامى ترى ئەو سه نه مه ده خاته ناو ته ونى هه له به سه ته که یه وه و چاو برسبیانه هاوارى لى هه لده ستى:

مه مکى وا تورتته وه کو جووته هه نارى نه وره س  
ده په رن گه ر له پرێ ده ستى به قایم بده نى  
چ بلیم جوفته یى ره نگینى له نیورانى سپى  
وه ک په رى لاله یى حه مرایه له سه ر نه سه ره نى

له مه ش به ولاره داواى جووتبوونى خۆى و ئەو سه نه مه خه یالیه ی خۆى ده کات و به بى په رده باسى ئەندامى نیرایه تی ده کات دواى ئەوه که ئەندامى مێینه تی به ناونا به لکو هه ر وینه که ی نه خشانده.

(۲) فریوید: ثلاثة مباحث في نظرية الجنس. ترجمة جورج طرابيشي. ل ۱۴.

له هه له به ستى تریشدا شاعیر هه ر خه ریکى گتپرانه وه ی چیرۆکی گه یشتنه به ژن و تیرکردنى ئاره زووی زاینده یه تی. له چوارچیه وه یه کی ره نگین و خه یالکردا، چونکه وا نوقمى خه یالى نه بوونى و بى به شیشه (واتا حیرمان) ئەوى شاعیر ئەوه تانى داد و سکالا له ده ست ته نیایی و بى ژنى ده کات:

جودایی وا قه راری لیمه هه لگرت  
به ده ستى خۆم نه ماوه ئیختیارم  
نه ساتى غه مپه وینى دیتته باوه ش  
نه ساتى هه مده مێکی غه مگوسارم

خۆزگه به و ساته ده خوازى که به خه یال به گۆرانى و مۆسیقاوه کۆرى دلدارى گه رم ده کرد:

ده م به ده م، ساعید له گه ردن، له ب له سه ر له ب، روو به روو  
ده ست له سه ر سپنه خه ریکى گولچنن و به ی گوشین

خه ون و خه یالى زایه ندی له شوتینیکى تردا چیرۆکیتمان بۆ دروست ده کات که وا دویتى شه و قه زا و چاره نووس بوو کیکى وه ک هه تاو گه شى بۆ هینایه ژوور:

عرووسى مبه رى ئەنوه رى له قه صرى چاربامه وه  
له په رده وه وه ژوور که وت به وه جدو ئیبتیسامه وه

به (۱۳) پینچ خشته کی به تام و کام چیرۆکه که ی خۆى و ئەو دل به ره ده گپرتته وه و ده که ویتته باسى جوانى و شاگه شکه یى له وه هه لکه وته خۆشه جادوو بییه دا، به بى ئەوه ی باسى ئەنجامى پیک گه یشتنه که بکات.

به لام هه ر له و قابله چیرۆکییه دا شاعیر هتزی نیرینه یى دیتته جۆش و په لامار دانه ژن و ئەندامه کانی ژن ده کاته نیچیر و ئەوه ی له کۆرى به زمى یه که مدا نه یکرد ئەم جاره ده یکات، گویا جارێک شه وى شه مه له مالیکى

تاریک و پهستدا نو قمی خه یالات بوو له ناکا و په رده ی سه وزی ئاسمان ده پرازیتته وه و ژنه دیانیتیک (مه سیحی) یه ک خو ی به ژوو ره که یدا ده کات... زور لام سهیره هندی ماموستا - ناروا - لایان وایه شاعیر باسی زاو ا به ندی خو ی و نوسره ت خانم ده کات؟ نه وه تا ده لی:

ناگاه وه ژوو رکه وت یه کی مه هوه شی تهرسا

خو ی لوعبه تی تهرسا و به سهر چادری تهرسا

له و چادری تهرسا یه نمایان روخی ره خشا<sup>(۱)</sup>

دوای نه وه ی ژنه چارشه وی لاددها و خو ی بو رووت ده کات ته وه، ده که ویتته ویتنه ی نه خشانندی هه موو له شولاری، به لام شاگه شکه یی نه و دیده نیبه و سه رسامییی له و ریکه وته ناره زوو شکینه زمانی نه ده بی لال ده کات... شاعیر به ناو دیوانی شاعیرانی ویتنه کیشدا ده که وی و هه رچی وشه ی وه سف و ویتنه ی له م باره بو له شولاری ژن گوتراوه هه مووی کو ده کات ته وه و هه رچه ندی ده کا ناتوانی چیرۆکه که به ره وانی بگیتیتته وه و مه به سستی خو ی پوخته بکات... له قافیسه ی ره ق ره ق هه لده چی، دارشته ی ناقولا ده خوازیتته وه، که له جیاتی جوانی خه م ده به خشن. سهیری نه م پاشبه نده له به رد داتا شراوانه: (تالو - تهره بیو - ته زه ه و - ته خه ططو - موقششهر - موجه ددهر - موجه ققهر - موطنه وه ق - موطنه ق - به رقه ع - موقه ننه ع -

(۱) ناگاه: ناکا و.

مه هوه ش: وه کو مانگ.

ته رسا: دیان (مه سیحی).

لوعبه ت: بوو که له.

چادر: عه با.

نمایان: دیار که وتن.

روخ: روو.

ره خشا: رووناکی دایه وه.

موله مه ع - مور به به ع - ته وه ققوع - ته و اضوع - ته مه تتوع - ته جه رروع. ( وه سفه که ی ده گاته پله ی لاساییه کی بی ده سته لاتانه ی چاره گران چ له رووی موسیقای ده نگه وه و چ له ریکه خستنی وشه و رسته وه، وه چ له نه خشانندی ویتنه هه سته ره تام تیدا چکا وه کان.

شاعیر لال و پال له به ریپی که وتوه و زمانی خو ی له بیبر چوه ته وه:

که وتم له به ری پی و گوتم نه ی گو لی ره عنا

هه رچی که به رمووی (سمعنا و اطعنا)

(ما شست فعلت والی الان قنعنا)

که دیتته سه ر باسی زگ و ناوک و شویتنی ناره زوو بزویتنی له ش به زمانیکی سهیر ده وی:

نافه و شکه می وه ک - چ بلیم - نافه بی قاقوم

نافه ی له میان پسته ری قاقوم به مه سه ل قوم

وه ک نافه که بووی له غه زال خوته نی گوم

خو ی بی نه ئه ر و ماوه له ئاهووی نه ئه ری سم

بو ی نافه به بی نافه به راگه نده به کیشوهر<sup>(۱)</sup>

غه زالی خوته ن: جو ره مامزکی ده شتی خوته نه له تورکستان له ناوکیه وه بو نی خو شی (می سک) ده ری.

شاعیر هه ر له سه ر ویتنه گرتنی نه ندانی له شولاری ژنه که ده روات و هه رزه کارانه و شاگه شکه و سه ر سو رماوی روودا وه که یه، باسی نه ندانی

(۱) نافه: ناوک

شکه م: زگ.

قاقوم: گیانله به ریکی له ش بچوکی ره نگ سپی نه رم و نوله.

پسته ر: بالیف.

قوم: لم.



ورد ورد گویا ورده کاری و هونه رمه ندیی له وینه کیشاندا به کارهیناوه، بهلام کۆششه که ی بی هیزه و بریتییه له دووباره کردنه وهی مانا، پیشاندانی دوو سێ وینه بۆ یهک شت له یهک جاردا... نا ئارامی له دهست و قهلام گرتن و نهخشانندا، دلنیا نه بوون به مانا ده برینیک و وێچوو نیک... ئەمجا وینهی کاربکاتوری یان زۆر له خوکردنانه و زۆر دانه دهمی له راده به دهه... وهکو:

رهنگین و خپ و گرده له تهرکیبی ههناری  
یان وهک که له مئی زوقمی له سههر بهرگی بباری  
ههر جاره که ریکت بگوشیبايه به جاری  
سیرهی له وهتاخی دهچوو ده رکی سهساری  
وهک خرچه شق و درزی ده دا ئەم سههر و ئەو سههر

ئەم پینچ خشته کیبانه له لایه نی هونه ریبه وه ئەوهیه له سنووری چاوکردنه کۆن دانه و له وانیه له بازنه ی شیعری (مهستوره) ی نالی ده رنه چن. (۱)  
له لایه نی ده روونیشه وه شایه دیی دوولایه نیی شاعیره له کۆزی دلداریدا... ههروهها گرتنه بهری رێچکه ی رهق و تهقی زمان و بی دەم و پلی له گوزارشت و ده برین به زمانی کوردییه کی خو مالیدا... ئەم رایه ری له وه ناگری که به هوی بابه تی ئاره زوو بزوین و بویری شاعیر و په رده دریبیه وه ناوبانگیکی زۆریان په یدا کردوه.

(۱) دیوانی وهفایی. محمه مد علی قه ره داغی. ل ۱۹۲، قه ره داغی نووسیویه تی: (ئه ده بییش وهکو وهفایی به پارچه یهک لاسایی نالی کردوه ته وه). ههروهها پروانه: له بابه ت میژووی ئەدهی کوردییه وه. د. مارف خه زنه دار.

### دوولایه نی له دلداریدا:

شاعیر له دلداریه که یدا له سههر یهک ریباز ئارامگیر نییه، به لکو له نیتوان دلارامی و ناره زاییدا... له نیتوان پینک گه یشتن و بهختیاری و دووری و سکالا و هه ناسه دا... له نیتوان واقعی خوی و خه یالدا، ههر وهکو له نیتوان جوانی و دلداریی ژن و به زمی ته ماشای ساده پروویاندا گه شتی هونه ری تا دوا قوناغ دهست پی کردوه.

له لایه که وه له باسی خو شه ویستیه کی گه رموگور له سایه ی به یار گه یشتن و هاتنه دیی کامی دلیدا ئاواز گه لی شادی و دلارامییان لێ ده تکی:

ئه ده ب ئەورۆ ته شه ککور واجیبه بۆت  
که وهی پابه ندی بووی بووه قیسمه تی تو

له م بوارده دا به خامه ی هونه ر نیگاری جوان جوان ده نه خشیتی و یادگاری ئەو دلداریه هیمن و خو شه له گه لیک دپره هه لبه سته کانیدا ده ره وشینه وه:

له خه ودا شه و خه یالی ده سته یی کاکۆلی یارم کرد  
ده ماغم پر له عه تر و بۆ و میشک و عه نبه ره ئەمشه و.

\*

شیرینه ئەگه ر گوفته یی من وهک له بی قه ندت  
مه وزوونه وهکو شیعری (ئه ده ب) قامه ت و بالات

\*

عه کسێ شه فه قی سینه له بن مه وجی سته بهر ق  
ههر تاوه به ره نگێ بووه وهک قه صری خه وه رنه ق

\*

پیتم ده‌لین شیعره شیعاری، جادووه شیعری (ئه‌دهب)

باخه‌به‌ر نین زیگری شیعری چاوی سه‌حجاری ده‌کا

له‌لایه‌کی تره‌وه سکالا له ده‌ست دووری و ئازاری دل و ده‌روون  
هه‌لده‌پیتژی و وه‌کو شاعیرانی هاوچه‌رخی خۆی دهدرد و ئازار ده‌بی  
به‌که‌رسته‌ی هۆنینه‌وه‌ی هه‌لبه‌سته‌کانی:

شه‌و له‌به‌ر سۆزی ده‌روون و ئه‌شکی دیدهم، نازنه‌ین!

لایه‌کی ئاوی په‌وان و لایه‌کی (ناره) ه (ئه‌دهب)...

له‌م بواره‌شدا کۆمه‌لیک تابلۆی جوان وینه ده‌کیشی، ئه‌گه‌رچی له  
ناوه‌پۆکدا په‌نگه له‌م شپوه‌یه په‌سم کرابن، به‌لام ورده‌کاریی خۆی به‌رگیکی  
تازه‌گی پی به‌خشیون:

هه‌تا دوورم ده‌لیم ده‌تگرمه باوه‌ش

که دیمه روو به رووی تو نیمه یارا<sup>(۱)</sup>

تامه‌زرۆبی دیداری یار وه‌کو تامه‌زرۆبی خواناسه بو ئاوی کانیاوی  
به‌هه‌شت:

هینده مه‌فتوونم به‌دیدارت، به‌دیدارت قه‌سه‌م

نه‌شته‌بی سه‌د ساله وانابی له بو (مائی معین)

به وته‌ی ناسک ده‌که‌ویتیته راز و گله‌یی:

که‌ی من و تو شه‌رتمان وابوو به‌بی یه‌ک هه‌لبکه‌ین

یان ده‌بوو من که‌ی به‌بی تو سه‌رکه‌مه سه‌ر بستم

گه‌ر عیتابه هه‌ر به‌سه، نازه به‌سه، جه‌وره به‌سه

وه‌بکه ناخر - چاوه‌که‌م - ئه‌منیش به‌باری ده‌ریه‌رم

\*

دیاردیه‌کی تری دوولایه‌نی و باری هه‌ژاوی دل‌داری لای شاعیر دیارده‌ی  
(ساده په‌رستی) و (به‌زمی ته‌ماشاشا) یه، ئه‌گه‌رچی ئه‌م دیارده‌یه‌ش هه‌ر  
تایبته نییه به (ئه‌دهب) له‌لایه‌که‌وه و له ئه‌ده‌بی رۆژه‌لانیس، وه‌کو  
فارسی، خۆش ویستنی نیرینه و دل‌داریی ئه‌فلاتونی باو بووه... له‌لایه‌کی  
تریشه‌وه هه‌لبه‌ستی (تصوف) په‌رده‌یه‌کی ریتداری به‌سه‌ر باسی خه‌ت و  
خال و خۆشه‌ویستی نیرینه دادا... ئه‌م دیارده‌یه‌ش بو‌ی هه‌یه له‌ جوړتیکی له  
جوړه‌کانیدا به (له‌ری لادان) له راسته شه‌قامی زاینده‌یی بژمیردیت. لای  
ئه‌ده‌بیش چهند ریتیکه‌یه‌کی گرتوه که‌وا باسیان ده‌که‌ین:

۱- کاتیک (نالی) ئالای رسوا کردنی کوپ بازی هه‌لده‌گری و له هه‌لبه‌سته  
به‌ناوبانگه پاشبه‌ند (چ) ه ده‌گمه‌نه‌که‌پیدا ریتی راستی دل‌داری سروشت  
کرد ده‌ستنیشان ده‌کات و ده‌لی:

(عیشقت که مه‌جازی بی خواهیش مه‌که ئیللا کچ) وه داوا ده‌کا له ساده  
روویان لابدهن (مه‌ه مه‌ه له مه‌هی ساده) بو‌ئه‌مه‌ش له‌لایه‌نی ئایین و  
خۆرسکیی له‌شی مرۆف و ئه‌رکی ئه‌ندام.

وه له‌لایه‌نی ئه‌ده‌بیات و جوانی په‌رستی و خوو ره‌وشته‌وه‌ش جیاوازی  
کوپ و کچ پینشان ده‌دات.

هه‌رچه‌ند له‌لایه‌نی (جوانی په‌رستی) یه‌وه تارا‌ده‌یه‌ک ری له‌گه‌ل ساده  
په‌رستان داده‌گری؛ که‌وا قه‌یناکا بو جوانی کوپیش وه‌کو مانگ و وه‌کو گول  
واپه... وه‌هه‌تا مووی ده‌رنه‌داوه نمونه‌یه‌که له نمونه‌کانی جوانی، به‌لام وه‌ک  
گول‌ی ژاله تامی تال و بی بو‌نه. وه له ترسی به‌ره‌له‌ستی ریتیکه‌ی  
(تصوف) ملی بو‌ئه‌وه داوه که قه‌یدی نییه بو (به‌زمی ته‌ماشاشا) ئه‌ویش  
وه‌کو هه‌ر شتیکی جوانی سروشت جیتی ته‌جه‌ل‌لای جوانی ئاسمانییه و  
پابه‌ندی ریتیکه‌ی (تصوف) بو‌ی هه‌یه - ئه‌گه‌ر عیشقی حه‌قیقی هه‌بیته  
به‌عیشقه‌وه سه‌یری جوانی کوپ بکات.

(۱) یارا: هیز و تاقت.

هەر لهم بوارهدا شاعیریکی سوڤیی وهکو مهلا سألحی حهریقی وهلامی  
نالی دههاتهوه و لای وایه:

(عیشقت که حهقیقی بی تالیب مه به نیلا کور)

۲- نه ده بییش وهکو پروویه که له رووه کانی دوو لایه نیی خوشه ویستییه کی  
دروشمی (ساده پهروهی) بهرز ده کاته وه... نه وه تا لهم لاو نه ولای  
دیوانه کهیدا «کوروی دهوی بهزم بگیژی، شهرابی بو بهیتی، موسیقیای  
بو لیبدات... له هه ندی هه لبه ستیشدا شهیدای جوانییه کهی ده بی و  
هه ناسه یه کی سوڤییانه ی بو هه لده کیشتی.

له هه لبه ستیکدا ده لی:

شیت و شهیدایی بو نیکه دل کهی پر له خه یال  
نه ورس و ساده روخ و سه روو قه د و چواره سال  
ساقی و باده خور و رهند و خوش ناواز و حه ریف  
ساده یه، موخ به چه یه، سه روو قه ده، ماهی جه مال  
که بک خه ت، باز په ووش، سه قه صه دا، په نجه عوقاب  
چاو مه رال، ناسک نیگه ه، شیرین که مین، سمتی غه زال

نهم هه لبه سته به دووری نازانم له چوارچیوهی ده نگدانه وهی هه لبه سته  
مسته فا به گی کوردی دهر نه چیت، به تاییه تی که جگه له وه سفی قه د و بالا  
و جوانیی کور دیتته سه ر په وشت و وه سفی بزوتنه وه و راوو پروت و  
ئاخاوتنی، ههر وهکو ده لی:

ساقی و باده خور و موئیس و عه بیار و له طیف  
زیره ک و عاقل و دانا و خوداوه ندی جه مال  
هه مده می، زوود په می، خونچه ده می، پر سته مه  
نه به سه ر رازییه لیم و نه به جان و نه به مال

ساحیره و شیوه زهن و پیلوه و جیلوه گه ره  
بی وه فا و صدق و صه فا، شهرت و به فا و عه ده ی به تال (۱)  
ده با پروانین مسته فا به گی کوردی چی گوتوه:

عاقل و دانا و موئه دده ب، وه حش و مه غروور و عه جوول  
گه ه ده لی سندان به عاشق، گه ه ده لی چاوم قوبان  
زوود خیز و توند په وته، مه سته دایم چاو به خه و  
گاه ی به دخوو و زال مه، گه ه موشفیقه و شیرین زمان  
سا له ههر کوئییه که مه سته کرد سوئالی لی بکه ی  
رازی په نهانی سه راسه ر بو ت ده کا - نه لبه ت - عه یان

(نه ده ب) جاری واهیه لهم راده یه ناوه سته ی و بو حه ز و ناره زوویه کی  
بی په رده هه لده کشتی، وهکو چون نه ندایم ژن نه وها باسی جوانیی له شی  
کوریش ده کات و (شیخ ره زا) یانه ده لی:

سمتی لووسی چ بلیم؟ نه رم و خر و خو ل و سپی  
گرد و مه خرووط و موده ووه ر، شق و تورت وه ک به یی کال  
هه رده می مه رمه ری سمتی به جه فا سووری بدا  
طیفلی طبعی (نه ده ب) نه وسا ده که ویتته گروگال

۳- وهکو پیشتر باس کرا نه گه ر (حه ریقی) له ریگه ی ته سه وه وه لای  
وابی عیشقی کور دهر که یه که بو چوونه نا عیشقی خوابی و ناوی ناوه  
عیشقی حه قیقی وه لهم رییه وه که وته به ره له سته ی رایه دروست و  
سروشت کرده کانی (نالی)، نه وا (نه ده ب) له رووی (دوولایه نیی)  
خوشه ویستییه وه جاری بو ده دا: نایا خوشه ویستی کامه یه؟ حه قیقییه  
یان مه جازییه؟ خو ههر دوو ههر عیشقه!

(۱) شیوه: ناز، فیل.

به فا: به لیم، باوه ر. پیلوه و ره: ده لال.

ئەو عىشقىشەش شەيدايى دۆلە، مەحرەمى رازە، بۆشەوى درېژ و كۆرى  
بەزمگىپان و گەرم كوردنەوى ساردىيى زستانەيە و بۆمەجائىشە و بۆ  
حەقىقىشە!

بۆ ئەو كەسەى عىشقى بىن فەرقى نىبە كور يا كچ  
هەرچەندە كە مەعلومە فەرقى چىبە كور و كچ  
بۆ ئەو دۆلە شەيدا بىن، فەرقى نىبە هەر لايى  
بەلكە لە هەموو لايى، ئەولا كور و ئەم لا كچ

(يەك نوقلە و يەك هەنگوبنە. يەك قەندە و يەك حەلوايە. هەر دوو  
گول و ئەستىرە و خەت عەنبەرن، لىوى كور وەكو فووى دەمى عىسايە و  
رووى كچ وەكو لەپى مووسايە. بۆ پەرستەن يەك (لاتە) و يەك (عوززايە)...)   
واتا ئەگەر نالى تەنيا هەتا رادەى (بەزمى تەماشاشا) كورى وىستىب،  
ئەوا ئەدەب لە بەزمى تەماشاشا و بۆ سىفاتی لەشولار هەلكشاو و  
گەياندوويە تىبە لايەنى وەسفى هەست پىكراو. چونكە نالى دەزانى ئەگەر  
لە بەزمى تەماشاشا تىبە پى ئەوا سەر دەر دەكا بۆ (گوناح) و لادان لە پى  
سروشىبى مرقا يەتى. ئەو تە (نالى) گوتوويە:

كور وەك گولى گولزارە، ئەمما ئەمەرى خارە  
وەك هەنگى چزوودارە، هەنگوبنى موصەففا كچ  
كچ پەرچەمى چىن چىنە، دوو مەمكى لەسەر سىنە  
وەك شانەبى هەنگوبنە، بۆ لە ززەتى دنيا كچ

بەلام (ئەدەب) بە پىچەوانە وە چا و لە و راستىبە دەنووقىنى و دەلى:  
كور شەهدى لەبى مەعلوم، كچ وەك عەسەلى بىن موم  
يەك لازمە، يەك مەلزوم، نەشئە كور و صەهبا كچ  
ئىتر وەكو هېچ جىبا وازىبەك لە نىوان شەهد و عەسەلدا نىبە هەر بەم  
جۆرەش لاي واپە (يومان كورە و يوسرا كچ).

خۆ ئەگەر لە لايەنى هونەرىبە وە سەپرى ئەم هەلبەستەى (ئەدەب) بکەين  
و بە (نەزىرە-معارض) ى هەلبەستەكەى نالى دابىنىن، هەرچەند ئەدەب  
وىستوويەتى بەنەخش و نىگار و خەيالى هەستىارى و سۆزى ئارەزوو  
بزوين تابلۆكەى خوى پرازىتەتە وە، بەلام بەبۆچوونى من نە لە هونەرى  
دارىشتن و نە لە روونىيى فيكر و رەوانىيى مانا دەرپرېندا لە هەلبەستەكەى  
(نالى) تىنە پەراندو وە، با - وەكو ديارە - زۆرىش خوى بەكو كوردنە وەى  
كەرەستەكانى رەوانىيى ماندو و كوردبى... لە خووشە وىستىبە دوو  
لايەنىبە كەشيدا پشتى بەگەنجىنەى زۆر و زەوئەندى ئەدەبى فارسى بەستو وە  
و لە ئەدەبىياتى فراوانيدا وشە و زارا وە دەگوازىتە وە ناو هەلبەستەكەى  
وەكو تىبەدەگەم پارسەنگى تەرازو وەكەى لە و ئەدەبە لە رىبازى (تەسەوف) دا  
دەدۆزىتە وە...

بۆيە لە شوپىنكى تردا دەلى:

صوورەت و مەعنا يەك يەكە بۆ نىشاطى عارىفان  
گەر مەجازە و گەر حەقىقەت بىن هەوابى چاترە

ئەمەش - رەنگە بلەين - بۆ يەك يەك دەست دەدا كە لە قوناغەكانى  
تەسە و فدا گەيشتەتە پەلى (عارىفى). شاعىرىش بە وە نەناسرا وە كە  
سەرودەرى لە گەل ئەم بابەتە هەبوو بىت.

۴- هەر لە خانەى چاوپرېنە (نالى)، هەلبەستىكى بە ناوبانگى نالى  
بەسەر دىرى (ئەم تاقمە مومتازە كەوا خاسەبى شاهن) بوو تە مایەى  
سەرنجدانى (ئەدەب) كە هەلبەستىكى لەسەر شىو و ئەدگارى ئەو  
هەلبەستى. لە كاتىكدا نالى لە وەسفى سەربازە تايبە تىبەكانى ئەحمەد  
پاشاى بابان كە بە (خاسەى شا) ناوبان دەبات دوور و درېژ وەسفى  
كردوون كەوا روومەت گول و چا و نىرگز و موو سونبول و مامزى دەشت  
و غىلمانى بەهەشت و تاگر و بلەيسەن.

(ئەدەب) تابلۆيەكى ھەممە پرەنگى نەخشاندووه بەلام لای ئەو باس ھەر باسى جوانى و دلپىننى تاقمى سادە و بادەگىرانی بەزمى تەماشان و خەرىكى مەشقى عىشوەبازىن... لاساىي كردنەوہ ديارە ئەگەرچى كاكلى بابەتى ھەردوو ھەلبەستەكە جياوازە...

بۆيە ئەدەب لە چوارچىوہى روانىنى خۆيدا دەلى:

نىگارانى ديارى مە، شەكەرلەب گولعوزاران  
ھەموو توركى كەماندارن، ھەموو عەنقا شكاران  
ھەموو غيلمان بەچەن سادە، پەرى نەسلن، پەريزادە  
بەخەندە نەشئەبىي بادە، بەغەمزە مەى گوساران

لە راستيدا وینەكەى نالى بەلای ھەلئانى جوانى دەستەبەك ژن نەك پياو -بۆيە ھەبە- سەر ھەلگرى، چ جاي ھەلئانى دەستەبەك غيلمان و خاسەى پاشا! (۱) بۆيە ئەدەبىش ئەم ريبەى گرتووہ كە بلتى:

بەدوو لەب جووتى گولئارن، بەغەبغەب سىوى خونسارن  
بەگىسوو دوو سىيەھمارن، بەچاو ئەفسوونى ماران  
دزى دل، ئافەتى جانن، شكستى دين و ئيمان  
نە بەستەى عەھد و پەيمان، نەخەستەى جان سپاران

لاساىي كردنەوہكە ئەگەر خۆ دەرخستن و قەرە لە قەرەدانى مامۆستايەكى گەورەى وەكو نالى بى ئەوا ئەدەب و بستوويەتى خۆى بەئەنجومەنى ئەدەبىياتى كورد بناسىن و تواناى ھونەرى و ھۆنەنەوہى خۆى ساغ بكاتەوہ.

\*\*\*

(۱) بۆ تەواوى ھەلبەستەكە پروانە: ديوانى نالى. ليكۆلئەوہ و ليكدانەوہى مامۆستا مەلا عەبدولكەرىمى مودەرىس و كورانى ل ۳۴۰ - ۳۴۵ .

زۆرجار شاعير كە لە كاريگەرى دەنگ و ھەواى شيعرى كۆن و فارسى رزگارى دەبىت و بەسەليقە دەكەويتە دارشتنى ھەست و نەستى دلى ناسكى خۆى... تەوہرەى سىيەم لە شيعرەكانى دەست پى دەكات. ئەوسا نزىك بەزەوقى كوردەوارى و رەسەنبى زمانى كوردى، بى پىچ و پەنا و دەستكارى ھەلبەستى شىواز خۆمالى دەنووسى، بەلكو لەم بواردە بەھرەش دەنوئى.

بەئموونە نزىك لە شىواز و ھەناسەى مستەفا بەگى (كوردى) كە دەلى:  
(چەشتم ئەمرو زەھرى مار و يارى شيرىنم نەھات)  
(ئەدەب) يش بەو رەوانىيە دەنووسى:

عومرم گەيبىيە ئاخىر و ماچىكى جانانم نەكرد  
بەك نەزەر تىرم تەماشاي ماھى تابانم نەكرد  
دامەنم پر خونچەو و فرمىسكى گريانە و قەتم  
خونچەبى لەو گولشەنى خەندان لە دامانم نەكرد  
ھەر لەسەر ئەم چىژە كوردەوارىيە دەروات و دەلى:

مەشھوورە لە عالەم كە دل ئاگاي لە دلانە  
وہللاھى ئەگەر لەو دلى مە با خەبەرى تو

دەبىنى لە ژىنگەى كوردەوارى نزىك دەبىتەوہ، بىر و خەيالى لى ھەلدەكاتەوہ و پەند و قسەى نەستەقى لى دەخاتە ناو تانوپۆى شيعرەكانى... ھەروەكو لەم وینەبەى پشكووتنى خونچە و كرانەوہى لىوى بەزەردەكەنوودا وردەكارى دەنوئى:

گرىبانى بەيانانى منە عىللەتى خەندەت  
مەعلوومە كە پشكووتنى خونچە بەشەواوہ  
بىستوومە كە شىرىنە بەرى (صەبر) بەئەنجام  
ئەمما بەمن ئەو دارە بەرى لى نەچناوہ

کئی بیت و بکا جیلوه له لای توکە نهزاکەت

کراسییکە دەلێن بەو قەد و بالایه برپاوه

تەماشای دەکە ی پسته گەلی (داری صەبر- کراسیک بەو بەژنە برپایی- بەری لێ نهچناوه- شهو ئاو- بهمن) ههروهها پێک وهستان و هاودژی لایهنی رهوانبێژی: (گریان: خهنده. بهیان: شهو. شبرین: صەبر که بەری تالە) نیشانهی دهرا کردنهوهیه له زمانیکی رهوانی کوردی... هەر بهم جۆرهش دهلی:

بهی تو گولخه نه گولشه نه له گولشه نه بۆه بیزارم

بهیادت گولشه نه و گولخه نه له لای من ههردوو یه کسانه

ههتا چاوغانی زولفی ئابه نووسیتم به قهف دیون

سهرم بۆ گۆی شهقت حازر، دهفرموو گۆ له مهیدانه

زه کاتی حوسنی روو ماچه، دهلێن فرمووته دهیبه خشم

عهتای فرموو بهمن قوربان... که بۆ من خیر و ئیحسانه

لهم ههلبهسته دا وشه گەلی (یه کسان. قهف. گۆ) له گهڵ پستهی (دهفرموو دهی- فرمووته- عهتای فرموو) کوردانهن.

هەر ئه گەر له چهژگه ی کوردایه تی بگه پێن ئهوا له پاشه بند پێ کردندا ئه ده ب ورده کاری جوانی به کارهیناوه... له هه ندپک لاوه سه لیه ی کوردیی پێشان داوه.

به تایبه تی لهو پارچه ههلبهسته به ناوبانگه و پاشه بنده زربنگه داره کانی دا:

دل له حه سرهت غه مزه که ی دوو نیرگزی پر خه وته وه

وهک خه می زولفت عه زیم چوو به پرودا که وته وه

طیفلی دل چونکی گروی قه ندی له بی تو ی گرتیوو

دو ی شه و ی تا روژ هه دادانی نه بوو، نه سه ره وته وه

مه سحفه ی خو ش خه تی کولمه ت گەر بیینی شیخی مه

کافره، گەر بۆ سویند برواته ناو مزگه وته وه

وشه گەلی (نەسه ره وته وه، مزگه وته وه، نه وته وه، ده رکه وته وه، له وته وه، شه وته وه) که کران به پاشه بند وشه گەلی ترپه داری کوردین و موسیقایه کی سازیان به ههلبهسته که داوه.

هەر له ریکی ئه مه ش ههلبهستیکی به ناوبانگی تر مایه ی ستایش و شاگه شکه ی خوینەر و نووسه رانی ئه ده به که ده لی:

دوو هه ناری نه وره سن هه ریه ک به یه ک گولناره وه

یان دوو نارنجی ره سییده ن بهو به هاری پاره وه

پاشه بنده کانی (گولنار. یار. دار. بزمار. گولزار. دلدار. رهفتار. ناله وزار. مار. بار) وشه گەلی کوردیی ههلبهزاردهن له گه ل نامرزی ریزمانی (هوه) دا ترپه یه کی به خو شیان به ههلبهسته که داوه و ئاو ردانه وه یه کیشه له شیوه زاری جاف و ئه رده لان... وه رهنگه تایه ر به گی جافیش. خو (شه مامه ی ده م ته ر. سیوی گولبه ده م. به ژنی دلدار. پیاله ی سه ر به گزنیژه. جینگلی مار به سه ر پشکووه. ئه لقه ی گه وه هر. رهنگ ئاته شی. دل به ر، تالیی شه ربه ت) دارشته ی زمانی په تی و ناستی خه یال ناسکی و جوانیی بیژه و ئاخوتنی کوردانه ده ستنیشان ده کن، ههلبهسته که ش به گشتی به کپارچه ته ونیکی رهنگینی خو ماییه:

دوو شه مامه ی ده م ته رن هه ردوو له یه ک بیستانه وه

یانه جووتی گولبه ده م سیون به به ژنی داره وه

دوو پیاله ی زه رنیشانن سه ر به دوو گزنیژه وه

یانه دوو ئه لقه ی گوه هر به ندن به دوو بزماره وه

نار و نارنج و شه مامه چه نده خو ش دینه نه زه ر

هەر له یه ک شاخ و له یه ک باغ و له یه ک گولزاره وه

نه هارن. نه شه مامه. نه به هن. نه سیوی کال  
 جووتی مەمکی ئاتەشی رهنگن به بهر دلداره وه  
 گەر له تالیی شه ریه تی هیجرت ده پرسی به وسه رت  
 خۆزگه ده خوازم هه موو جارێ به ژه هری ماره وه

ئه گەر ره خه نه یه ک ئاراسته ی نیوه دپیری به ییتی یه که م بکریت ده ریه ی  
 مانای (دوو نارنجی پیگه یشتوو بهو به هاری پاره وه) که وا له ق دپته  
 بهرچاوم... چون نارنجی پیگه یشتوو له به هاری پاره وه به داره وه ده میتی؟  
 یان مه به ست له به هاری پار چیه؟

پاشبه ندی دپیری نۆیه می هه لبه سته که ش، ئه گەر هه ره له سه ره ناوازی  
 پاشبه ندی دپیره کانی دی نه بیت ده بی بگوتری (به ژه هری مار) نه ک  
 (به ژه هری ماره وه).

هه ره له مه سه له ی پاشبه ندی جواندا (ره ویی) -ه ند- ده گمه نه، (ئه ده ب)  
 له پارچه غه زه لیکه هه شت دپیدا کۆمه لیک پاشبه ندی وه کو (به ند-  
 چه ند- سه ند- خودا وه ند- ده ما وه ند- په یوه ند- قه ند) ی به بی زۆر له  
 خۆکردن کۆکرده ته وه ئه مانه ره وانی و دارشتنی ورد و کارامه ی شاعیر  
 دیار ده که ن به تایبه تی له و کیشه قو له سی پییه دا که جوانیه کی  
 هیمانه ی به غه زه له که داوه:

ئه گەر زیندانه، گەر رازه، وه گەر به ند  
 به سه جانا عه زابی مه هه تا چه ند

هه ره به م جو ره ش گونجانندی دارشته ی (به سه رچوون) و اتا سه هو کردن بۆ  
 پاشبه ند له م دپیره دا شایه تیی ده سته لاتنی شاعیره به سه ره زماندا..  
 شاعیر ده هه نی خونچه یی تۆی شوبهی به گول کرد  
 نه یزانی خه تای کردبوو. وه لاهی به سه رچوون

له م بواره شدا گه لیک وینه ی جوان و گوزارشتی ناوازه ده بینین، وه کو

دانانی بریقه دانه وه ی سنگ له ژیر شه پۆلی ئاوریشمی کراسدا به عه کسی  
 شه فه ق وینه یه کی ره نگاو ره نگه ئه ویش به رابه ره به ره نگاو ره نگیی قه سری  
 میژووینی خه وه رنه ق دان دراوه. وینه یه کی هونه رکردی دل بزوتنه:

عه کسی شه فه قی سینه له بن مه وجی سته بره ق  
 هه ره تا وه به ره نگه بووه وه ک قه سری خه وه رنه ق

هه ره لیره شدا له ره وان بیژیدا ده سته لاتداری ده خاته ره و که ده لئ:

به رنه ده ره شه مع و چرا بوچی بسووتین وه ک ئه من  
 ئافتابی شوعله وه ره نووری جه مالی ساقییه  
 نامه وی له و به زمه دا بن شه هد و شه ککه ره بۆ مه ره  
 شه ککه ره ی شبرین عیتابی ترش و تالی ساقییه

له بواری وینه نه خشانندا شاعیر له هه لبه ستیکدا به راوردی: به ختی،  
 ئارامی، له شی، چاوی، هه ناسه ی ده روونی خۆی یه ک یه ک به زولف و موو  
 و په رچه م و روومه ت و بخوور و گولاله کردوه و خۆی له ناو ئه وانه دا  
 تونده ته وه و ره نگه داوه ته وه.

(به ختی) منی ئه ی زولف که هه مواره نیگونی  
 یا (صه بر) ی منی ئه ی موو که بی تاب و زه بوونی  
 (جیسمی) منی ئه ی تو پره مه گه ره پر ته پ و تابی  
 یا (چاوی) منی (چیهره) که وه ک کاسه یی خوونی  
 هه م فه ردی منه (عوود) مه گه ره دوودی هه ناسه ت  
 هه م ده ردی منه رووت مه گه ره زار و زه بوونی  
 ئه ی لاله مه گه ره سۆزی فیراقت له جگه ردا  
 روخسار به خوینی وه کو من داخه ده روونی<sup>(۱)</sup>

(۱) هه مواره: هه میسه.

نیگون: هه لگه راوه. =

## پوخته‌ی وفتار:

عه‌بدو لالا به‌گی نه‌دهب شاعیریکه هونه‌رمه‌ندی دوا دوا‌ی سه‌ده‌ی نۆزده‌مینه، به‌کیکه له‌و شاعیره‌که‌مانه‌ی ئالای دلداری‌ی ژنی به‌رز کرده‌ته‌وه و سه‌ر ئازادانه له‌هه‌ندیک کاروباری زایه‌ندی دواوه... له‌ به‌ره‌می غه‌زه‌لیاتیدا کاریگه‌ری شیعری فارسی و شیوازی ره‌ق و گری چنی دوور له‌چه‌ژگه‌ی کوردی ده‌بینین. سه‌رباری به‌هره‌ی هونه‌رنواندن و بایه‌خدان به‌هه‌لبه‌ستی شیوازی پرونی له‌چه‌ژگه‌ی زمانی کوردیه‌وه نیتیک. دیوانی شیعری به‌گشتی له‌ دلداری ده‌دوئ، دلدارییه‌که‌ی (ئه‌ده‌ب) له‌ نیتوان راستی و خه‌یالدا - له‌ نیتوان می و نیترا - له‌ نیتوان ئارامی و ئالۆزی و شیواویدا... دلدارییه‌کی رومان‌تیک‌ییانه‌یه...

«دلداری رومان‌تیک‌یش تا راده‌یه‌ک نه‌خۆش‌یی ده‌یورووژتینی و به‌ره‌و نه‌نجامی گرتی نه‌خۆش‌یه»<sup>(۱)</sup> دلدارییه‌کی نه‌وه‌نده ریکوپیته‌ک و هوشیاری کرد و به‌پیتوچی نییه، نه‌مه‌ش نابیتته خه‌وش، چونکه دلداری وه‌کو زانایه‌ک گوتویه: «هه‌رچه‌نده ملکه‌چی ژیری نه‌بیت و پیاو تینه‌گات نه‌وه‌نده دلدارییه‌کی راسته، هه‌ر وه‌کو پیشینانیش گوتویه‌انه دلداری کویره»<sup>(۲)</sup>

---

= تاب: گه‌رما و هیتز.

ته‌ب: تا، گه‌رمی.

عوود: داریکه وه‌کو بخوور که بسووتن دووکه‌له‌که‌ی بۆنیکه خوش ده‌دا.

دوود: دووکه‌ل.

هه‌م فه‌رد: هاوتا.

زار: لاواز.

لاله: گولاله (که‌وا په‌لکه‌کانی سووره و ناوه‌ی ره‌شه).

(۱) و (۲): اوسقلد شقارتس. علم النفس الجنسی. ترجمة شعبان برکات. بیروت-

۱۹۷۲ ل ۱۴۷ و ل ۱۶۹.

ئه‌م جووره دلدارییه‌که تووشی گرتی سایکۆلۆجی هاتوو که له‌ هه‌لبه‌ستدا گوزارشتی لی بکرتت، ئالۆزی و دوولایه‌نی لی ده‌که‌ویتته‌وه. ئه‌و دوولایه‌نییه‌ له‌ ره‌قی و ناسکی، داخری و ره‌وانی و لاسایی کردنه‌وه و داهیتاندا په‌نگی داوه‌ته‌وه.



## سافی هیرانی دیوانی هه‌لبه‌ستی ده‌رویشان

پیشه‌کی:

تا ئیستا چند باسیک ده‌بارهی ته‌سه‌ووف له ئه‌ده‌بی کوردیدا بلاوکراوه‌ته‌وه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش که دان به‌گرنگیياندا ده‌نیتین، به‌لام گشتیان له‌بازنه‌ی هیله‌ گشتیه‌کانی ته‌سه‌ووف ده‌رنه‌چوون؛ له‌م بابه‌ته‌وه لیکۆلینه‌وه و هه‌لسه‌نگاندنی شیعری مه‌لای جه‌زیری و ئه‌حمه‌دی خانی سه‌رده‌سته‌ی کاره‌ پر له‌ هونه‌ره‌کانی نووسه‌رانمان. له‌م دواییه‌شدا ئه‌گه‌ر باسه‌کان سه‌ره‌تاتیکیه‌کیان کردبیت ئه‌وه به‌لای ریتازیکه‌ی تایبه‌تی ته‌سه‌ووفه‌که‌دا بووه، به‌ئموونه‌چه‌ندجار باسی پابه‌ندانی ریتکه‌ی نه‌قشبه‌ندی کراوه و هه‌لبه‌ستی شاعیرانی پابه‌ندی ئه‌و ته‌ریقه‌ته‌ ده‌ستینشان کراوه و شی کراوه‌ته‌وه، له‌م کۆره‌شدا که‌له‌ شاعیری پایه‌ به‌رزى وه‌ک مه‌وله‌وی، مه‌حوی، فه‌وزی شایانی ریتز و خو‌شه‌ویستین. به‌لام شاعیریکه‌ی دی هه‌یه هیشتا به‌وردی ئاوری لئى نه‌دراوه‌ته‌وه که‌ یه‌کیکه‌ له‌ رابه‌رانی ریتکه‌ی (قادری) و سه‌ره‌رانی شیعری ته‌سه‌ووف.

ئه‌ویش کاک مسته‌فای سافی هیرانییه (۱۸۷۳ - ۱۹۴۱)؛ دیوانه‌که‌ی کانییه‌کی پر له‌ قوله‌قولى هه‌لبه‌ستی شایسته‌ی ته‌سه‌ووفه...

بۆیه به‌هه‌لم زانی به‌پیتی توانا ئاورپیک له‌ هه‌لبه‌سته‌کانی بده‌مه‌وه و چه‌ند روویه‌کی شاراه‌ی تیا روون بکه‌مه‌وه و له‌سه‌ر بناغه‌یه‌کی به‌رنامه‌کاری نرخ و هه‌لسه‌نگانیکی تازه‌ی بۆ دیاری بکه‌م.

بۆ ئه‌وه‌ش بزانرئ که‌ شاعیر شایانی ئه‌و نرخ و به‌بالادابریه‌یه‌ من له‌م وتاره‌دا باسی پایه‌ی شاعیر و که‌سیتی شاعیر ده‌که‌م له‌ کۆری رۆشنییری و

کۆمه‌لایه‌تیدا، له‌ باسی ریتازی ته‌سه‌ووف باسی تیووری (قوتب) و قوتبایه‌تی ده‌که‌م که‌ شیعری سافی ئاوپینه‌یه‌تی. پاشان باسی هه‌لسوکه‌وتی شاعیر ده‌که‌م له‌ به‌رده‌م حاله‌ته‌کانی ته‌سه‌ووفدا و داخوا چون له‌گه‌ل شو‌رشی دل ده‌ری بردووه و له‌ هه‌لنگه‌ران به‌پله‌کانی ته‌سه‌ووفدا ره‌فتاری چۆن بووه؟

روویکی گه‌شی دیکه‌ی ته‌سه‌ووف له‌ هه‌لبه‌ستی سافی گۆزانی و مۆسیقایه، بۆیه ئه‌مه‌ش له‌ زاراوه‌ی (سماع) ده‌دویم و به‌ئموونه‌وه باسی ئه‌م لایه‌نه‌ گرنگه‌ ده‌که‌م.

پاش ئه‌وه که‌ له‌ لایه‌نی ته‌سه‌ووفه‌وه ناوه‌رۆکی هه‌لبه‌سته‌کان ده‌خه‌مه‌روو سه‌رنجیکه‌ی ره‌خنه‌گرانه له‌ روخساری شیعری سافی ده‌ده‌م، له‌ باره‌ی ته‌ون و دارشتن و زمانه‌وه...

به‌تایبه‌تی له‌ هونه‌ری (نه‌ظیره)ش ده‌دوین که‌ هونه‌ریکه‌ی روخسار بابه‌تی باووبو له‌ ئه‌ده‌بی رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا.

### سافی کییه؟

سافی (ناوی کاک مسته‌فایه کوری کاک عه‌ولای کوری کاک عه‌لیی کوری کاک عه‌ولای کوری کاک مسته‌فایه، به‌حه‌وت پشت ئه‌چیته‌وه سه‌ر شیخ سلیمان، که‌ ئه‌م شیخ سلیمان به‌میری سۆزان ناوبانگی ده‌رکردووه و حوکمداری گوند و ناوچه‌ی هیران بووه. شیخ سلیمان پابه‌ندی ته‌ریقه‌تی قاردی بووه، رایه‌لی ئه‌و ته‌ریقه‌ته‌ی له‌ شیخ «ته‌ها»ی به‌تلیسییه‌وه وه‌رگرت و نه‌ته‌وه به‌نه‌ته‌وه هاته‌ خواره‌وه تا گه‌یشه‌ کاک مسته‌فا.)<sup>(۱)</sup> ئه‌م بنه‌ماله‌یه، سه‌یید نه‌بوون، پیتش شیخایه‌تیش سه‌رداری ناوچه‌که‌

(۱) عه‌لاه‌ده‌ین سه‌جادی، پیتشه‌کیی دیوانی سافی، چاپخانه‌ی مه‌عارف، به‌غدا، ۱۹۵۳، لاپه‌ره (۷). ئموونه‌ هه‌لبه‌ستانی ئه‌م باسه‌ له‌و دیوانه‌ وه‌رگیراوه.

بوون و له رواله تی دنیا داری ته نیا ناوی (کاک) یان بۆ ماوه ته وه که وشه که به مانا میر یان سهر دار هاتووه.

له سهرده می کاک مسته فادا ته کیه و دهر و پیش و مریدتیکی زۆریان له رواندز، کوپه، شه قلاوه، هه ولپیر، دهشتی دزه بیاتی هه بووه و مه لبه ندی ناوه ندیش گوندی (هیران) بووه و (کاک) مورشیدتیکی به دهسته لات و خو شه ویست و پرتز لینگیرا و بووه.

ههرچی نازناوی (سافی) شه ئه وه وه کو ئیمزایه ک کاک شاعیر دوا دپیری غه زله کانی خو ی پتی مۆر کردووه، جا ئه گهر سافی به مانا دهر وون سافی سو فیانه بیت، ئه وا ناویکه پر به پر پیاله ی گه وه هرینی شیعه ره کانی دنویتی.

پایه ی شیعی سافی له سهرده می خو شه ویستیدا ئیستاش وه کو پایه ی شیخایه تییه که ی جیگه ی رتیز و بهرز روانین بووه و زوو به زوو له سنووری ناوچه دهر چوووه و به ولاتدا بلاوو بووه ته وه. که وا سافی له کو پری ئه ده بیاتی ولاتدا ناسراوه و شیعه ره کانی په سند کراون و به شیعی ره سه ن و به ره ه می شاعیرتیکی به هره دار وه رگیراون.

ئه مه تا رۆژنامه ی «ژیان» ی سلیمانی سالی ۱۹۳۱ غه زله لیکتی سافی بلاو کردووه ته وه و به م چه ند دپیره ی خواره وه شاعیره که و شیعه ره که ی به جو رتیکی دیار و بایه خدار هه لسه نگاندووه، به لکو به شاگه شکه بییه وه نووسیویه:

«له گه ل ئه مه که له سلیمانیدا له زوو هیچ مه کته بیکی به فائیده ی تیا (ته ئسیس) نه کراوه هه ر به (زه کاوه تیکی فیطری) زۆر (ئوده باو) (فوضه لای) گه وره ی تیا پیگه یشتووه، (فه قه ت) ئه مانه له گو شه ی (نیسیانا) ماونه ته وه، ئیمه هیچ نه بێ به (ناثاری) ئه ده بییه یان (ته شخیص) و (تیحیا) ی ناویان ئه که ی نه وه. (ئه ز

جومله) غه زله لیکتی صافی ناومان دی که به چوار زوبان (نه ظمی) کردووه (صوره ته که ی) ئه م جار ه (ده رجمان) کرد.» (۲)

ئه گه رچی نووسه ری رۆژنامه که نه یزانیوه ئه م سافییه کاک مسته فای هیرانییه، به لام شایه دییه کی بی لایه ن و راستی داوه بۆ په سندی شیعه ره که، ئه م شیعه ره ش به م دپیره ده ست پتی ده کات:

ئه ی بادی صه با هه لسه له حال م بیه هوشیار  
شه رچی دل ی ماته م زه ده که ی من به ره بۆ یار

که وا شاعیر له م غه زله دا دوو دپیری به تورکی و دوو دپیری به عه ره بی و دوو دپیری به فارسی گوتووه و له په راویزی دیوانه که یدا نووسراوه: «ئه م غه زله ی صافییه ئه وه مال پیتشان ئه دا که له هه ر چوار زمانه که دا ئه سپی خو ی تاو داوه.» (۳) سه رباری ئه میش رۆژنامه که له ژماره (۳۰۸) شیدا غه زله لیکتی دی سافی بلاو کردووه ته وه که ئه ویش له دیوانه که یدا هیه.

گو قاری (زاری کرمانجی) له ژماره (۳) یدا به بۆ نه ی چونه ره واندری شیخه وه نووسیویه تی:

«حه ضره تی مورشیدی فاضیلی کامیل کاک مسته فای ئیرانی، هیممه ت و به ره که تی حاضر بی، بۆ ئیرشاد و سه ردانی مریدان ره واندریان به نووری قه ده میان روناک کرد. چه ند رۆژتیکه ئه هالی له فیوضاتی به هره ورن و هه موو موشتاقانی ئه و سه رچاوه ی حه یاته له م سه رچاوه یه سیرانی جوود و که ره من.» (۴)

له ژماره (۴) یشدا غه زله لیکتی سافی بلاو کردووه ته وه و به م چه ند وشه یه پیتشکه شی کردووه:

- (۲) رۆژنامه ی ژیان، شاری سلیمانی، ژماره (۳۰۵) ۲۴ کانوونی یه که می ۱۹۳۱.  
(۳) دیوانی سافی، چاپی به غدا، ل ۲۲.  
(۴) گو قاری زاری کرمانجی، رواندز، سالی ۱۹۲۶، ژماره (۳) لاپه ره (۲۴).

«گوتنی حه ضره تی مورشییدی کامیل کاک مسته فا ئیرانی خوا  
سه لامه تی کا:»

شعیره کهش بهم دپرانه دهست پی دهکا:

سیحری دلّی مارووته که شهیدایی نیگار  
فیگیری دلّی هارووته له ریسوایی دیاره  
ته عنه می مه ده بۆ ههستییه له مهستییه، زاهیدا!  
بۆ رهنیدی من شاهیده ئەم چاوه خوماره.  
شیرینه له روو چینه، که خونینه هه موو ده  
بۆ لیتو و دهم و په رچهم و بۆ په نجه نیگار

ههروهها له ژماره (۵) یشدا غه زه لیککی تری سافی بلاو کردوه ته وه.  
ماموستا (سجادی) له پیتشه کیی دیوانه که ی سافیدا که خۆی سه ره رشتی  
چاپی کردوه به چاوی ریزه وه سهیری سافی و شیعری سافی کردوه و  
به پراویژیککی ناسک و رازاوه باسی پایه ی شیخ و که سیستی و ژین و  
دهور بهر و شاعیره تی سافی کردوه:

«چهند به دلّیککی سافه وه مریدان و ئاشنای مریدان نه یانوت  
(به سه ری کاککی ئیرانی!) کاککی هیران له گۆشه ی دلّی مه ردم له  
شای ئیران به با به ختر بووه.» (۵)

(لوتفی) ی شاعیره ییش بهم جۆره باسی سافی دهکا:

خۆ مه دهی «صافی» قهت ته واو نابئ  
هه زار ده فته ر و قه له مت لابی  
غه زه لی به کجار خۆش و ره وانه  
لای شو عه رای کورد ته واو عه یانه (۶)

(۵) دیوانی سافی چاپی به غدا. ل ۹.

(۶) رۆژنامه ی هاوکاری، به غدا، ژماره (۱۲۳۴).

حاجی میرزا عه بدوللای (خادم) یش گوتویه:

ته خه للوص (صافی) بوو مسته فایه کاککی هیرانی

له شیعری سافی و وردی عالمی مه بهووت و حهیرانی (۷)

### شیعری سافی و ریبازی ته سه وووف:

شیعری سافی ئاوینه یه کی نه وه نده سافه وه کو ئاسمانی به ره به یانی هاوین  
به پرشنگی زترین جیلوه دهستی پی، سۆزیککی له خۆوه دارژاو و بی گری،  
شوینه واری دهستکاری و زۆر له خۆکردنی تیدا نابینری. به ندو بهستی  
ره وانبیتژی و زمان له هه لّقولین و ره وتی ره وانی خۆی ناخات. چونکه  
هه رچی گوتویه تی وه کو چۆری خوینی دلّیککی گرگرتوی عیشق وه له  
ده روونیککی په ره رده ی باوه شی جوانییی سروشت و رامانی جوانی په رستانه  
هه لّقولیه. هه ر له بهر ئەم سافی و ره وانیه یه، شیعری سافی بی ئیزن  
چۆته دیوه خانه ی ئەده بیات و کۆری به زمی

گۆزانی بیژان. که وا له سه رده میکی زووه وه چهند شیعریکی به به سته و  
مه قام گۆینده کان گوتویه انه.

سافی شاعیر - له و باوه ره دام - شاگردیککی هپژای قوتابخانه ی شیعری  
بابانه، رپچکه ی مسته فا به گی کوردی. نه گه رچی تا ئیستا له رووی  
لیکۆلینه وه و ده ستنیشانی رپچکه ی (کوردی) نه کراوه. به لام نه گه ر  
سه رپیتیه نه ش بی، پیاو ده توانی هه ندی ئەدگار و تاییه تیتی ئەم رپچکه یه  
پیشان بدات و ئاشکرایه که هه ر دوو شاعیر له گه لپک شتدا یه ک  
ده گرنه وه، چ له ناوه رۆک و چ له شتوازی دارشتن و روخساردا. ئاخ و ناله  
و خه م و داگیرسان مۆرکی شیعری هه ردوو کیان، هه ردوو شاعیر خاوه ن  
دلّیککی گه رمی شه یدای جوانی و خۆشه ویستی سۆفیه نه ن، جوانییان

(۷) دیوانی خادم، بهرگی دووم، به غدا ۱۹۸۱ ل ۱۵۶.

په‌رستوو و له‌ریگه‌ی عیشقی جوانی و دلداریه‌کی له‌ وزه‌ به‌ده‌ردا به‌ئامانج نه‌گه‌یشتوون.

به‌ئێ راسته‌ نه‌زانراوه‌ مسته‌فا به‌گی کوردی وه‌کو کاک مسته‌فای سافی شیخ یان پابه‌ندی ته‌ریقه‌تیک بوو بیت، به‌لام شیعه‌ره‌کانی ئاوینه‌ی ده‌روونی کابراه‌کی سوڤیی عه‌ودالی ریگه‌ی عه‌شق و جوانی په‌رستیه‌. ئه‌دی هه‌ر کوردی نییه‌ بۆ پیناسه‌ کردنی عه‌شق و ریگه‌ی په‌رستنی خۆی له‌م مه‌یدانه‌دا گوتوووه‌تی:

باده‌ په‌یمانانی ئیدراک و که‌مالی عاریفان  
له‌نگ و عاجزبوون له‌ ری ته‌ی کردنی مه‌یدانی عه‌شق  
مولته‌جی نابج به‌که‌س (کوردی) له‌ دنیا و ئاخه‌رت  
پۆژی دیوانی جه‌زا ده‌ستی من و دامانی عه‌شق. (٨)

له‌لایه‌ن روخساری شیعه‌ریشه‌وه‌ هه‌ردوولا خۆیان له‌ گری و گۆلی به‌یان و به‌دیع و په‌وانبێژی به‌دوورگرتوو و له‌ شیوازیکی کوردانه‌ی نامۆ بۆ خۆمالتیپانه‌ نزیک بوونه‌ته‌وه‌، ئیتر ده‌بینین (سافی) له‌و شپوه‌یه‌دا هه‌مان ته‌لی سازی هونه‌ری شیعه‌ر ده‌له‌رینیته‌وه‌ و چریکه‌ی خۆی ده‌گه‌یه‌نی به‌باخی ساز و ئاوازی ئه‌ده‌بی کوردی، هه‌ر وه‌کو له‌م هه‌لبه‌سته‌ ناسکه‌ به‌سوژه‌یدا:

ئێ نیگارا به‌سییه‌ با ده‌رکه‌ی وه‌فا بکریته‌وه‌  
تا به‌که‌ی دل هه‌ر له‌ زبندانی جه‌فا بکزیته‌وه‌  
سه‌بری ئه‌ییبوم له‌ کوئی بوو؟ عومری نووحم چۆن ده‌بی؟  
پینج و دوو پۆژیکی ماوه‌، روح که‌ چوو ناییته‌وه‌

(٨) دیوانی کوردی، چاپی هه‌ولێر، گیو موکریانی، چاپی سێیه‌م ١٩٧٣ ل ٢٨ له‌م غه‌زه‌له‌دا کوردی ناوی سوڤی و شیخه‌ گه‌وره‌کانی ته‌سه‌وووف و دلداره‌ به‌ناوبانگه‌کان ده‌هێنی.

په‌رده‌یی روو هه‌لگره‌، جانا وه‌فای تو و سه‌بری من  
وه‌ک حه‌یایی عاشقان قه‌تریکه‌ با نه‌تکیته‌وه‌.  
گه‌ر له‌ رووی په‌حمه‌وه‌ وابی یا به‌عه‌زمی قه‌تلی من  
ئێ موسلمانان رجاکه‌ن تو خودا یار بیته‌وه‌  
دل له‌ قه‌یدی زولفه‌که‌ی هیندی په‌شیوی دیتوو  
تا نه‌فه‌س ماوه‌ مه‌فه‌رموو جاری تر ناسیته‌وه‌.  
پۆژی هیجران تارییه‌، یاخۆ شه‌وی به‌ختی منه‌  
یا له‌سه‌ر رووی زولفی شیواویتی دئ و ده‌خولیته‌وه‌.  
(صافی) به‌د میه‌ری زه‌مان و قسه‌ی پۆژی وه‌فا  
لیم مه‌پرسه‌ تو خودا با زامی دل نه‌کوئیته‌وه‌

سافی شاعیر که‌ شیعه‌ر ده‌ئێ، ته‌رجه‌مه‌ی ئه‌و جۆش و کوئه‌ ده‌کات که‌وا له‌ دلیدا به‌ئاگری عه‌شقی ده‌رویشانه‌ کلپه‌ ده‌ستین، هه‌ر بۆیه‌ش وه‌کو گوتمان شیعه‌ری ئه‌و سۆزیکه‌ی گه‌رم و په‌سه‌نه‌ له‌ چوارچێوه‌ی هه‌ستکردنیکه‌ی ناسک به‌جوانیدا. هه‌ر ئه‌م لایه‌نه‌ گه‌رنگه‌یه‌ که‌ بایه‌خی سه‌رباری بۆ په‌یداکردوو، ئه‌گه‌رنا، سافی شاعیری دوا ئه‌لقه‌ی شیعه‌ری کلاسیکی کورده‌ و به‌ر له‌و به‌ده‌یان شوپه‌سوار له‌ مه‌یدانی شیعه‌ری کلاسیکیا رهبازیان کردوو و له‌ سه‌رده‌می ئه‌ودا قوتابخانه‌ی شیعه‌ری کلاسیکی گه‌یشتبووه‌ قوتاغی خۆ خوارده‌وه‌ و ته‌قلید و له‌ به‌هه‌ری نوێکردنه‌وه‌ و داهینان به‌دوور. هه‌ر سافی خۆیشی له‌ گه‌لێ ده‌رگا و په‌نجه‌ره‌ سه‌ری له‌ شیعه‌ری ئه‌وان خوارکردۆته‌وه‌ و سه‌یری کردوون و لیتی وه‌رگرتوون.

شیعه‌ری سافی بریتیه‌یه‌ له‌ غه‌زله‌، غه‌زه‌له‌کانی شیعه‌ری سافیانه‌ن، به‌لام سه‌ه‌ری ده‌که‌ین باری ئه‌م غه‌زه‌له‌ سۆفیانه‌ی به‌گه‌لێ ئامراز و پیداوایستی شیعه‌ری سۆفیانه‌ قورس نه‌کردوو، هه‌ندی جار هاتوو به‌ته‌ی دلداریه‌ هه‌ستدار - الغزل الحسی - هۆنیوه‌ته‌وه‌، وه‌کو شاعیرانی ریگه‌ی ته‌سه‌وووف ئه‌ندامی

لهشی دولبه‌ره‌که‌ی له زولف و خال و خهت و پرو و هسف کردوو، له‌مه‌ش را، چارنیسه، خه‌لکی خوینه‌ری شیعره‌کان دین... ئەم جوړه غه‌زه‌لانه به‌هه‌ردوو دیوه‌که‌وه ده‌بین، دیوی وینه‌گرتنی به‌رچاو که ئەندامه‌کانی له‌شه و دیوی گوزاره‌یی واتایی که کاکلی ناوه‌وی شیعره‌کانه.

هه‌روه‌ها له‌جیاتی هه‌ست و سۆز و هونه‌ری هه‌لبه‌ست پری نه‌کردوو له زاراوه‌گه‌لی عیرفانی تایبه‌تی ته‌سه‌ووف وه‌کو ناوی پایه و حاله‌ته‌کان و رامان و هاتنه‌ دیار و گه‌یشتن به‌خۆشه‌ویست و توانه‌وه له زاتی خودادا... تاد.

ئەم دیارده‌یه‌ش په‌نگ بی له‌چهند هۆیه‌کی رۆشن‌بیری و که‌سی و سۆفیانه‌وه هاتییت.

له‌باری رۆشن‌بیری‌ه‌وه وه‌کو مامۆستا (سه‌جادی) له‌پیشه‌کیی دیوانه‌که‌دا پرونی کردۆته‌وه، سافی له‌سه‌ره‌تادا له‌مزگه‌وت خویندوو‌یه‌تی و به‌فه‌قییه‌تی ره‌واندز و هه‌ولیر و کۆبه و لاجان‌گه‌راوه، به‌لام پایه‌ی زانیاری به‌ته‌واوی پرونی نه‌کردۆته‌وه. هه‌ر ئەوه‌نده‌گوتراوه که له‌ته‌مه‌نی ۳۰ سالیدا پاش وه‌فاتی باوکی بووه به‌جینشینی ئەو و شیخایه‌تی و ئیرشادی گرتوه‌ته‌ده‌ست.

له‌باری که‌سی‌تییه‌وه، پیتش ئەو میژوه‌ژیانی لای له‌کۆشی سروشتیکی جواندا به‌گه‌شتوگوزار و سه‌یران و راو رابواردوو، خۆشه‌ویستییه‌کی دنیا‌ییشی تاقی کردۆته‌وه.

گویشی پر بووه له‌ده‌نگ و نه‌وای شیعر و گۆرانی و جوانی، هیچ ده‌ستییک چه‌ژگه‌ی ژبانی لیل و لیخن نه‌کردوو و له‌خه‌می گوزهران به‌دوور بووه. پروانه‌مه‌لا محمه‌دی چروستانی که به‌فه‌قییه‌تی چوه‌ته‌مه‌دره‌سه‌ی هیران چۆن له‌یادداشته‌کانی نووسیویه‌تی:

«مودده‌یه‌ک له‌وئ (مه‌به‌ستی هیرانه) رامبارد، ناخۆش نه‌بوو

چونکه‌مه‌رحوم (صافی) کاک مسته‌فای شاعیر گه‌نج بوو، له‌وئ بوو، زۆر ته‌ر و خۆش خولق و له‌گه‌ل فه‌قییدا تیکه‌ل بوو. زۆرتر له‌گه‌ل ئەو رامان ده‌بارد.»<sup>(۹)</sup>

سه‌ره‌رای شاعیریه‌تیکی هه‌لقولیوی خۆی، کاک عه‌بدوللای باوکیشی که له‌قه‌بی (ثانی) یه‌ئویش شاعیر بووه و چهند غه‌زه‌لیکی ته‌ری دل‌داری له‌پاش به‌جیماوه.<sup>(۱۰)</sup>

به‌لام وه‌نه‌بی شیعی سافی سه‌ره‌رای روونکی (شفافیته‌تی) ی به‌جاری ساده‌و ساویلکه‌بیت و له‌جوارچیوه‌ی دل‌دارییه‌کی رووندا به‌خولیته‌وه، به‌ئێ - وه‌کو گۆمان - با به‌زاراوه‌کانی ته‌سه‌ووف بارگران نه‌بوویت و هیما و په‌مز له‌خوینه‌ر نه‌دیوی نه‌کردین.

له‌گه‌ل ئەوه‌شدا شیعی سافی ناوینه‌یه‌کی پرونی ده‌روونی شاعیریکه‌که مورشید و شیخیکی ته‌ریقه‌تیکی ته‌سه‌ووفه که ریکه‌ی قادرییه و ده‌توانم بلیم شایانه‌به‌به‌رزترین نمونه‌کانی شیعی ده‌رویشی بژمیردیت.

جا، با له‌روانگه‌ی ته‌سه‌ووفه‌وه پروانینه‌هه‌لبه‌ستی سافی بزانی داخوا شاعیر چی گوتوو و چی مه‌به‌ست بووه و تا چ راده‌یه‌ک له‌ره‌نگدانه‌وه‌ی هه‌ست و سۆزی ده‌رویشانه‌دا له‌لاپه‌ره‌ی هه‌لبه‌سته‌کانیدا سه‌رکه‌وتوو بووه تا ئەنجامی هه‌ندئ بنه‌ره‌ت و بنه‌ماکانی ریکه‌که‌ی سافیمان بو ده‌ریکه‌ویت. وه‌هه‌ول بده‌ین له‌هه‌ندئ نمونه‌دا که‌مییک مه‌به‌ست و رازه‌کانی ریره‌وتی ده‌رویشانه‌ی شاعیر پیشان بده‌ین.

له‌کوردستاندا چهند ریبازیکی ته‌سه‌ووف هه‌بوون وه‌کو:

خه‌لوه‌تی، نوره‌خشی، مه‌لامه‌تی، ئیبراهیمی، سه‌فه‌وی، باجوان،

(۹) مه‌لا محمه‌دی چروستانی، یادداشته‌کانی منالی و به‌شیکی سه‌رده‌می فه‌قییه‌تی، لاپه‌ره ۸۵، بلاوکرده‌وه‌ی محمه‌دی مه‌لا که‌ریم.

(۱۰) پروانه: دهنگی گیتی تازه ژماره (۵) ۳ / ۱۲ / ۱۹۴۵ به‌غدا.

مادلی، شهبهک. بهلام گه وره ترین و بلاوترینیان دوو ریبازی نه قشبه بهندی و قادریبه. (۱۱)

لهم ریبازانه شدا تووشی هندی ریبچه و راوو رسم و زاراهه دهبن که دوورنیبه له شاعر و نهده بیاتی ریبوارانی لهم ریبازانه دا رینگ بدهنه وه، بویه پیوسته له شیکردنه وهی نهده بیاته که دا ناگاداری په لویوکانی ریبازه کانیش بین... به نمونه تیوری قوتبایه تی، که سافی هیرانی و ته ریفه ته که ی له ناو باقی ریبازه کانی تری ته سه و وفدا دهستیان پیوه گرتوه، پروبه ریکی باشی له هله بهستی سافیدا داگیر کردوه. دهسا دهی بزاین قوتب کتیه و قوتبایه تی چیه؟

### قوتب له ته سه وفدا:

سافی وه کو پرواداریکی ته وای تیوری قوتبایه تی سه یر ده که ی هاواری (قوتب) دهکات و هانا و هیمداد له و ده خوازی. لهم تیئوریه ش بریتیبه له وه که کابرای سافی عه شقی خوی دهکاته په یژه یه ک بۆ که بین به پروخساری خۆشه ویست که پیغه مبه ره و که قوتبی قوتبانه بۆ نه وهی له دوا پیدا بین به یه ک قالب.

سافی لهم رپه وه دا چاوی کردوه ته پیری روحیی خوی که شیخ عه بدولقادی گه یلانیبه و له جهنگانی عه شقدا هانای وه به رده بات:

غهریب و ناته وانیکم نه واهاتوومه ده رگانه ت  
به سه هلی ناروا قوریان نه گهر خۆت نه ی له هانایی  
نه گهر (سافی) مه رامت هاتنه وهی یاره بلتی دائیم  
مه ده د یا مسته فای شامی، ده خیل یا شاهی به غدا یی.

(۱۱) بۆ ناسینی هندی له مانه پروانه: د. کامل مصطفی الشیبی، الطریقه الصفیة ورواسبها فی العراق. بغداد / ۱۹۶۷.

له غه زه لیتیکی دی وردتر خۆشه ویسته که مان پیده ناسینی:

عه زبیزیکم هه یه ئیسم و به جیسم یوسفی ثانی  
هه زاری وهک زولیتخا حه پسی نیوچاهی زه نه خدانی  
له ناو عه جهم تا کو عه ره ب، سه رحه ددی رۆم و کورد  
شه هی وا نابی نه سلا، ساحیبی موهری سلیمانی

... ..

مه تافی سالیکان و ره نوموا و که عبه یی عوششاق  
دهری (بازی) خوا، کانی وهفا، سولتانی گه یلانی

(قوتب) که سیکی مرۆف ئاسا نیبه، به لکو چهند پله له پایه ی مرۆفی به رزتر بووه ته وه و بووه ته گیانیک که له گیانی بلندا تاوه ته وه و له هه موو نه دگار و دهسته لاتی مرۆفایه تیدا پروناکی له خواوه بۆ سه ر رپژ بووه که پیتی ده لئین (فیض) و سیفه تی ئاسمانیی وه رگرتوه، نه گهر به ره له سته شه رعیه به نه بوایه که دوا ی محه مه دی کوری عه بدوللا هپچ پیغه مبه ری دی نابیت قوتب پیغه مبه ر بوو. له گه ل نه وه شدا ریبینی گیانی خه لک دهکات و به هاواری هه موو تکا کاریکه وه دیت، نهک هه ر له ژبانی خۆیدا به لکو دوا ی مردنیشی!

جورجانی له کتیبی (التعريفات) دا بهم جوړه (قوتب) ده ناسینی:

«قوتب هه روه ها غه وسیشی پیده گوتی چونکه په نای په نابه رانه ، بریتیبه له و به که ی جیبی روانینی خوایه له هه موو زه مانیکدا، له ذاتی خۆیه وه ته له سمی مه زنی داوه تی، له گه ر دوون و چاوه دیار و نادیاره کانیدا وه کو گه رانی گیان له قالبدا ده گه ری، ته رازووی کیشی سه ر رپژی گشتیی به دهسته وه یه، په یره وی زانینی نه وه دهکات و زانینی نه ویش په یره وی زانینی حه ق دهکات، زانینی حه قیش په یره وی ماهیاته له کردن نه هاتوه کان (الغیر المجموعه) دهکات،

چون كه وا گيانى ژيانى ژيان سهر پيژ ده كات، به سهر گهر دوونى ژوور و ژيريدا» (۱۲) قوتبايه تيش يه كيكه له قوناغه دو ايبانهى كه سوڤى رى ده برت تا بيگاتى، بى گومان قوناغيتك به و پايه به رزيبه و به و پيداويستيبه گيانيبه وه هموو كه سيك ناتوانى بيگاتى، نه و كه سهى بتوانى ريگهى سهخت و پر له كه ند و كيو و گهرم و سارد و رتي هات و نه هات بريت، نه وه مرؤڤيكي ته واوه و سوپه رمانيكه كه مرؤڤ ئاسا ناميتى و ده گاته پايه به كى ئيجگار به رزى گيانى... كه تيكه ل به گيانى بالا ده بيت.

عه فيفه دين ته لمه سانى لاي وايه «قوناغه كانى سوڤيبه تى چواره: (يه كه م) له زانينه وه (معرفه) ده ست پي ده كات و به نه مانى ته واوه دوايى ديت. (دووهم) نه وسا ده ست پي ده كات كه مانه وهى دواي نه مان جيجير ده بيت، ههر كه سيكيش بگاته نه م پايه به له هه قدا بو حه ق كوچ ده كات، تا خوڤى ده بى به حه ق، ئيتير كوچه كهى به رده وام ده بيت تا ده گاته پايهى (قوتب) كه نه مهش پايهى مرؤڤا به تيبى ته واوه و ده بيتته ناوه ندى جيهانى گيانى، هه تا ههر خالتيك يان ههر تخوويك مرؤڤا به تى پيبيگات له دوور بياندا له پايهى نه وه وه يه كسانن، چ دوور بن يان نزيك. چونكه هه موو پله و پايه به ك به ده وري پايهى نه ودا ده خو ليتنه وه. لاي قوتب دوورى و نزيكى فهرقى نيبه، ههر كه سيك نه م پايه بلندهى ده سته كه وت... زانستى و زانين و نه مان ده بنه رووباريكي ده رباي نه و، ههر كيتي بوئ ده بداتى و ده توانى خه لك بو رتي خواي خوڤى هيدا به ت بكات، به بى نه وهى راو پرسيتك له كهس وه ر بگريت.

به ره وهى ده رگاي پيغه مبه رايه تى دابخريت ناوى پيغه مبه ر بوو

(۱۲) نيكلسون، الصوفية في الاسلام، ترجمة نورالدين شريبه، مكتبة الحانچي، مصر ۱۹۵۱، ل ۱۱۵۴.

به لام له رؤژانى ئيمه دا به (شيوخ) ناو ده برت.

رئيبينكه رى گيانانه و فرباي تكاكارانه، هه موو حاله ته كانى تاكار و خيلقه تى چه شنى به شه رى له نه فسى نه ودا كوتبووه ته وه وه كو حوشتره وانيكه هه موويان ده ناژوا و ههر يه كه يان بو مالى خاوه نى ده با ته وه. له پايهى (سپيه م) دا مرؤڤه ته واوه كه هه موو نه نديشه و ليكدانه وهى به خه لقى خوداوه خه ريك ده بيت، نه مهش يان به و گوڤره به كه پيغه مبه ريكه يان به و گوڤره كه شيخه. بو نه و كه سانهش كه نه يان توانيوه له نه دگار خاك و خوڤيه كانيان خو رزگار بكن، ههر يه كه به پتي پلهى خوڤى، خوڤى نيشان ده دات، كه وا بو ديندار تاين پهره ر دياره و بو نه و راماوهى كه به ته واوى رامان (تأمل) به ختبار نه بووه عاريف دياره و بو عاريفه لى له خوڤه تى (ذاتيبه تى) تووشى نه مان بووه واقيف دياره و بو واقفبش قوتبه. كه وا بيت ئاسوى هه موو پايه به كى سوڤيانه به و پويه و هه موو كو تباي قه فه كانى زنجيري نه و (رياضه) ته به كه كومه لانى ريبوارانى ته ريقه ت (واتا ساليكه كان) ده يزائن... پايهى (چواره ميش) زورچار به مردنى هه ستيارى (الموت الحسى) يه وه پتوه نديدار ده بيت.» (۱۳)

له جيهانى ده رويشاندا زور كه م نه بى كهس به و پايه به رزه نه گه يشتووه، نه وهى لاي هه مووان روون و باوه ر پيكراره شيوخ عه بدلقادى گه يلانى (۱۰۷۷ - ۱۱۶۵ ز) قوتبه و له پايه كانى يان قوناغه كانى ته سه ووفدا له هه موويان ژوورتر چوو و كهس زاتى نه كردوو وه كو نه و له مه يدانى پايه به رزيبى ته سه ووفدا بى په روا و بى باك ر مبابزى بكات، نه وهى كتتبه كهى (الفتح الربانى) بخوڤيتنه وه تيده گا كه زور به كه لله گهرمى و راشكاوى و بى په رده روو له خه لك ده كات و ئاموژگاريه گيانيبه كانى له شيوه

(۱۳) سه رچاوه كهى پيشوو، ل ۱۵۳-۱۵۵.

هه‌ره‌شه یان توورپه‌یی ده‌چیت. ئەمەش که بۆ عەبدولقادر سەلماوێ بۆ کەسی تر نەسەلماوێ، چونکە هەموو کەس که لەو رێبەدا توانستی خۆی تاقی کردبیتتەوێ بەو قۆناغە دوورەئێ و ئەو نەگەشتووێ، هەر بۆیە (سافی) دەلێ:

وادیبی عەشقت ئەوەندە دوورە بەرۆژ تەئێ ناکرێ

پەیکێ دڵ بۆیە سکۆن نابێ بەناو شەو رۆ دەکا

بێ گومان و شەئێ قوتب لە ناو کوردەواری و ئەدەبێ کوردیشدا نامۆ نییە، لە ژێر دەستەلاتی عوسمانیدا- بەتایبەتی لە دوا دواى حوکمی تاریکیان- شیخایەتی بەرپادەیک پەرهی سەندبوو دیار بوو کە و تەبوو بەر قەسە نەستەقەکەئێ (زۆر بێ و بۆر بێ) زۆر شیخیان بەناوێ جارێ قوتبایەتی بۆ خۆی دەدا، هەر لە هەق ئەوانە حاجی قادری کۆبی فەرموویەتی:

بەلێ شیخ قوتبە، ئەمما قوتبی ناشە

بەئاو و نیعمەتی خەلکە، گەرانێ

بەلام شیخ عەبدولقادری گەیلانی لە برە شیعەرێکدا پەلە و پایەئێ خۆی دیار دەکات و دەق ئەو نیشان و ئەدگارانه‌ئێ که لە بۆچوونی قوتبایەتیدا هەیه لەو هەلبەستەدا دەباننێن و بەو پەری بەخۆراپەرپومون و دلتیایییەوێ خۆی دەناسینێ و شانازی بە پایەکەئێ خۆی دەکات و دەلێ:

أنا من رجال لا يخاف جليسه

ريب الزمان ولا يرى ما يره

قوم لهم في كل مسجد رتبة

علوية و بكل جیش مسو

انا بلیل الأفراح أملاً دوحها

طرباً وفي العلياء باز أشهب

مازلت أرتقي في ميادين الرضا

حسنى وهبت مكانة لا توهب

أفلت شمس الأولين وشمسنا

أبدأ على فلك العلاء تغرب(١٤)

سافی هیرانیش لە سێبەری ئەو بیروباوەرانه‌دا پوخته‌ئێ رێگەئێ تەسەووفی خۆی لەم دێرەدا دەستنیشان دەکات که سێ کوچکەئێ باوەر و هاوتای سێ کوچکەئێ - (ئالوئی) ئیماندارییە:

ئومێدی زۆر هەیه (سافی) نەجاتی بێ لەغەم، چونکە

دەلیل (مەولا) و (ئەحمەد) یاوەر و یار (بازی گەیلانە)

دەبا بزانی سافی چی مەبەستە و دەیه‌وئێ بلی چی؟ ئەوێ زانراوێ دەرویش بەهۆی جەزیه‌وێ دەیه‌وئێ ئەو هۆ و ئەسپابانە ئامادە بکات که گیان دەگەبەنن بەخوا و تێکەلێ دەبیت، جەزبیش کاکلی هەموو کردوێ و قۆناغەکانی رێگەئێ تەسەووفە که لە خوا پەرسی و شەونخوونی و تۆبەکردن و پاککردنەوێ لە گوناھان و خۆشەویستی و ناسین و زانیی زاتی خوا و هەنگاوێکانی تر پێک هاتوون.

جا لە رێگەئێ ئەو کردووانەئێ پێی دەلێن (ریازات) و رام کردنی نەفس و پارێزگاری و لە گوئ گرتنی ئامۆژگاری و رێبەییەکانی (مورشید)، (مرید) وەکو پارچە ئاسنیک موعناتیسی مورشید رايدەکیشی و لە شیخدا دەتوتتەوێ و دەگاتە پەلەئێ (نەمانی نەفس لە شیخدا)... پاش گەیشتن بەم پەلەئێ، شیخ بۆ پەلەئێ هۆگری گیانی بە (پیر) سەری دەخات، پیریش دامەزرتنەری تەریقەت و بەرزترین پۆپەیه‌ئێ، مرید ناتوانی (پیر) بپینێ بەبێ یارمەتی شیخەکەئێ، ئەم حالەش پێی دەلێن (نەمان و توانەوێ نەفس لە پیردا) ئەوسا دەبێ بەبەشیکێ جیانه‌کراوێ لە پیر و وەکو ئەو دەبیتتە خواوێ توانا گیانیەکانی.

پەلەئێ سێبەم هەمدیسان بە یارمەتی شیخەکەئێ بە پێغەمبەر دەگات، که

(١٤) بروانه کتیبی مناقب الاقطاب الاربعة، یونس السامرائی. ل ٢١٠.



سەرتۆپی خوشەوویستییه و نیازی هەرە بەرزى نیاز داردانی خواپەرستییه، ئەوسا لە ھەموو شتیکدا پێغەمبەر دەبینی، ئەمەش حالەتی توانەوہ یان نەمانە لە پێغەمبەردا.

پلەى چوارەمى ش دەيگەيەنێ بەخوا و بەجۆرێک تێکەلى دەبیت کە خوا لە ھەموو شتیکدا دەبینی. (١٥)

جا ئەو غەمەى کە شاعیر بەئومیدە لێی رزگار بێت، بیکاری و نەتوانینە لە بەرامبەر تەوژمى نەفسدا، بەلکو بتوانی بەسەر ھەموو بەرھەست و کۆسپێکی مەزقانەدا زال بێت و خەمى دنیاى بەلاوہ بنیت و بەویسالى خوشەویست شاد ببیت. جا شیخی شاعیر کە لە پلەى ئیرشاد داہە ھیواى بە (پیر)ى خوێتەتى کە گەیلانییە، ھەر وہەھا پێغەمبەر یاوەر و پێبینی رێگەى سەفەر بەتەو و دەلیلێش خوا خوێتەتى، کە ھەم بەلگە و ھەم رێنیشاندەرە.

سەیری کە چۆن لە خوشەوویستی پێغەمبەردا تەوہ تەوہ و بە (ئەى حەبیب، روخەکەم، دولبەرم) ناوی دەھینێ و لای واہ ھەموو دنیا و ئەوہ دنیا و زەوی و ئاسمانا ھەمووی ئاوتنە بەکن وینەى ئەو دەدەنەوہ و ھەموو لەبەر خاتری خوشەوویستی ئەو بەرھەم ھاتوون، بەرھەمێک کە لە تانۆپۆی خوشەوویستی پێک ھاتووە:

زینەتى غیلمان و حوورى حوسنى تۆیە دولبەرم  
(جنة المأوى) ئەگەر بئى - تاقى ئەیوانى تووہ  
وا کە مەولا وەسفى تۆی کرد وا بە (لولا) روخەکەم  
عالمەم و ئادەم چییە رایی ئەنا خوانى تووہ

نەک ھەر گەردوون و بوون و بوونەوہ ران لەبەر خاتری خوشەوویستی ئەو دروست کراون، بەلکو ئەمانە لە ناو خوشباندا پێشبرکى دەکەن لەسەر رێز

(١٥) نیکلسون، ل ١٣٢، ١٣٣.

و قەدر زانینی ئەو. لێرەدا شاعیر ئاورپک لە دەمە تەقەى ھۆنراوہ کەى (سەما و زەمین)ى میرزا عەبدولقادر دەداتەوہ کە چۆن ئاسمان و زەوی لە ناو خوێانداندا لێیان دەبیتە کیشە کە ئایا کامیان لە کامیان لای خوا و خەلک بەرێز و شایانترن ھەر یەکە چاکە و تواناکانى خوێ و خراپەى ئەوى تر باس دەکات، تا لە دواییدا بەپێى تەرازووی زەوی قورستر دەبیت کاتى کە شانازی بەوہ دەکات کە بۆیە لە ئاسمان بەرێزترە چونکە گۆر و لاشەى پیرۆزى پێغەمبەرى لایە. (١٦)

سافییش لەم مەیدانەدا دەلتى:

ئاسمان حەسرەت لە بۆ زەوى دەکیشێ دائما  
چونكى بورجى رۆژ و مەھ چاکى گریبانى تووہ  
(باذل وقت مع الله) خاصى تۆیە ئەى حەبیب (\*)  
عاصیيان بۆیە ئومیدی حەشر و میزانی تووہ

چلە پزەى خوشەوویستی و راپەلتى گیانى شاعیر لەگەل پێغەمبەردا دەگەرێتەوہ لای ئەو تیورییە کە پێغەمبەر خالى ناوہندییە و ھەموو (بوون) بەدەورى ئەودا دەخولیتەوہ، بەلکو ھەر لە ئەنجامى خوشەوویستی ئەودا گیانى خەلک بەر لە لەشى دنیاىیان لە سەرەتادا دروست کراون: (١٧)

خەلقى ئەرواحى ھەموو عالمە نەتیجەى حویبى تۆن  
ئەى ھەموو ئەرواحى عالمە بئى بەقوربانى تووہ

(١٦) میرزا ئەولقادر، محەمەد ئەمین ھەورامانى.

(\*) ئاماژەى حەدیسىكى پێغەمبەرە دەلتى (لي مع الله وقت لا یسعی مقرب ولا نبی مرسل).

(١٧) عدنان حسین العوادى، الشعر الصوفى، دار الحرية للطباعة بغداد / ١٩٧٩.

## شۆرشی دڭ:

ئىمامى عەزالى دەلتى: «زانىنى راستەقىنە لە رېگەى دلەوه دېت، بەو پروايە ژىرى يان عەقل لە گەيشتن بەزانىنى راستەقىنەى خودا ناتەوانەو و لە سنوورېتک دەهەستى و پىي رەوتى نامىنى. بەکېتک بېهوى بەراستىيى خودا بگات... نزيکترين رېگە بەرەو خودا رېگەى دلە.» (۱۸)

چونکە دڭ مەلەبەندى سۆز و چەزگەيە و سەرچاوهى ئەو خۆشەويستىيە ئاسمانىيە بە سۆفى بەدوايدا وپلە.

شاعىر هەر دەسته و دامانى ئەو دلەيە کە ئەوهندە خۆگر بېت بتوانىت پلە پلە سەرى بخات و بېگەيەنېتە لوتکەى (گەيشتن). ئەو خۆشەويستىيەش خۆشەويستىيەى دنيا ئاسا نىيە بەلکو «پىوهندى خۆشەويستى نىشانە راستەقىنەى نىوان خوا و مرۆڤە و هېچى دى نىيە، وە هەر لەبەر خاترى خۆشەويستىش بوو خوا مرۆڤى لەسەر شىوهى خۆى دروست کرد» (۱۹)

ئىتر مادام و ابى دلى مرۆڤ دەتوانى شىوهى خۆشەويستەى کە خوايە بخاتە چوارچىوهىبەکەوه و پىوهندى دلدارى بەجۆرېتک لە جۆرەکان وەها لەگەل پتەو بکات کە بەکە و هەل لە عەشقى مرۆڤانە بکات و پاشان بەرە بەرە هەلکەش تا دەگاتە پلەى داواكارى (گەيشتن)، ئەوسا ئەو دلە پارچە گۆشتەى جاران نامىنى هەر وەکو سافى زۆر جوان ئەو مەبەسته دەردەپرئ:

ئاسنى سارد بوو لە پىشدا (دڭ) بەبى يار و کەچى  
گەرچى ئىستىکە لە کوورەى عەشقه دائم جۆشيبە

(۱۸) هەر ئەو سەرچاوهى: ل ۹۱.

(۱۹) هەر ئەو سەرچاوهى: ل ۸۱.

ئىتر دل کە بەو پايەيە بگات وە نەبى مایەى ئارام و حەسانەوه بېت چونکە خۆ دلدارىبەى دنيايى نىيە لە لەشولار و جوانىيى دولبەرەکەى تىر بېت و تىکەل بەدلى يارەکەى بېت. بەتکو دەيهوى تىکەل بەمەحال بېت و وەکو (جلال الدين رۆمى) گوتويه:

قال ما تبغية يبدو محالا  
قلت ان المحال مأمولي

بەکېتکىش دواى مەحال يان کارى نەکراو بکەويت ديارە بەرهەمى هەر ئاخ و هەناسە و خەو بىنېنە:

لە بەحرى عەشق ئىظھارى غەواصيم کرد و نەمزانى  
هەزار غەوواصى وەک من لەو عەمىقى گېژە دا ماوه

بۆيە لە شىعەرى سافيدا تووشى زۆر نمونەى داماروى دلى عاشق دەبين، داماروىبەى واکە لە پەردەى بەرچاودا شتىكى ناشايستەيە ئەوتە دەربارەى دلى خۆى دەلتى:

سەوداسەر و دىوانەو و حەيرانە هەموو دەم  
بۆ يارى و ئەغيارى شەرىکە لە هەموو غەم  
فارغ نەبوو بەک لەحزە ئەگەر زۆر و ئەگەر کەم  
ئاشفتەو و پىر شۆرش و غەوغايە دلى من

\*

ئەم وەحشىيە ئەصلا کە لە بۆ ئىمە نەبوو رام  
هەر جەندە سەعى و کۆشش دەکەم نايەتە نىودام  
ئايا لەسەر ئەم شۆرشە ياچى ئەبى ئەنجام؟  
ئائارى کە لەم وەحشەتە پەيدايە دلى من

ئەم شۆرش و غەوغايى دلە شتىكى تازە نىيە لە ئەدەبى کوردى و لە ئەدەبى گەلانى موسلماندا، وەختى خۆشەويستى شاعىرى گەورە بابە

تایه‌ری همه‌دانی هه‌ر داده دادی بوو له دهست دَل: (۲۰)

خودایه داد ئەزین دَل داد، ئەزین دَل  
که یه‌ک دەم مو نه‌گه‌شته‌م شاد ئەزین دَل  
چو فه‌ردا دادخواهون داد خواهه‌ند  
بگوییەم سەد هه‌زاران داد ئەزین دَل

دەبینی بابا چۆن داد و هاواریه‌تی؟ دَلی ئەو له قالی مەرۆفانه‌دا  
دەرۆهستی خۆشه‌ویستییه‌کی ئاسمانی نایه‌ت.

باشه ئەو دَله چی بکات؟ یان خاوه‌نه‌که‌ی چی بکات؟ له لایه‌نی  
دەرۆیشییه‌وه ئەم داماوی و مۆله‌که‌یه له موریدی‌ک پرووی نه‌داوه، به‌لکو له  
مورشیدی‌کی گه‌وره‌ی وه‌کو سافی پرووی داوه، بۆیه هه‌قی ئەوه‌مان هه‌یه  
لاپه‌ره‌کانی ته‌سه‌وووف هه‌لبه‌ینه‌وه و ئەو حاله‌ته له پڕی و قوئاغه‌کانی  
کاروانی ته‌سه‌ووفا سه‌یر بکه‌ین، یه‌کی‌ک له شاعیره‌ سۆفیه‌ گه‌وره‌کانی  
پۆژه‌ه‌لات فه‌ریده‌دینی عه‌تتار له هۆنراوه‌ی (منطق الطیر) دا پێگه‌ی  
کاروانی ته‌سه‌وووفی کردووه به‌حه‌وت دۆل و چیا که پێیوار له دۆلێکه‌وه  
پزگاری بوو به‌چیا‌دا سه‌رکه‌وت دۆلێکی تری دێته به‌رده‌م، که ئەم هه‌وت  
دۆله‌ش ئەمانه‌ن:

داخوازی، عه‌شق، زانین، وازه‌یتان، یه‌ک کردن، دامان، دۆلی هه‌ژاری و  
نبوون.

ئینجا تو بَلێی سافی سۆفی ئەم دۆلانه‌ی هه‌موو بریج و گه‌یشته‌بێته  
دۆلی شه‌شه‌م و اتا «حیره‌ت» که له‌م جیه‌دا «پێیوار تووشی زۆر حاله‌تی  
جیا جیا ده‌بیت، نازانی چی بکات، ناتوانی نه‌ دَل بداته ئەو شکۆیه‌ی که  
دەرۆهستی نایه‌ت و نه‌ ده‌سته‌رداری بیت، جا سه‌ری سوورده‌مین و  
ناتوانی دوا‌ی مورشیده‌که‌ی بکه‌ویت و ناشتوانی به‌ته‌نیا به‌پیدا بچیت، له

(۲۰) دَلزار، گه‌نجینه، ۱۹۶۰، چاپخانه‌ی الوفاء- بغداد. ل ۲۸.

خه‌لک و له خۆی وه‌رز ده‌بیت و دَلی به‌هیچ نا‌کریته‌وه. ئەوسا نه‌موسلما‌نه  
و نه‌ کافره‌.

چونکه‌ دینی داماوی و حیره‌ت بی سنووره، نه‌ سه‌ره‌تای هه‌یه و نه  
کو‌تایی، نه‌ خۆشه‌ویستی ده‌زانی و نه‌کینه و پرق، نه‌ گیانی هه‌یه و نه  
له‌ش، خۆشی نه‌ پیاو چاکه و نه‌ به‌دکار، نه‌ پارێزگاره و نه‌ به‌ره‌للا، نه  
باوه‌رداره و نه‌ گومانبه‌ر، نه‌گه‌وره‌یه و نه‌ سووک، شتی‌ک نییه و ناشتیش  
نییه و نه‌ به‌شیکه و نه‌ هه‌موه» (۲۱)

ئایا ده‌بی له‌م مه‌قامه‌دا بیت سافی هاواری کردبیت و به‌م جو‌ره په‌سنی  
دَلی خۆی بکات:

سه‌رده‌می مه‌ست و خومار و خادمی مه‌یخانه‌یه  
وه‌ختی، ته‌سبیحی له‌ ده‌سته سۆفیه‌ی هه‌ی ده‌کا  
به‌عزی جارن عالمی عالی و عابید خۆیه‌تی  
وه‌ختی جه‌هل و فیسقی زۆره، عاله‌می لۆمه‌ی ده‌کا  
دَل نزانم شی‌ته یا سه‌رخۆشه یا دیوانه‌یه  
یا ئیلاهی ئیشی وا عه‌کسی به‌من تاکه‌ی ده‌کا

ئهو جیه‌گه داماوویه سافی خۆشی وه‌سفی ده‌کات و له قه‌سیده‌یه‌کی  
تردا یه‌خه‌ی خۆی داده‌دری و باسی حاله‌تی شی‌وایی خۆی ده‌کات و ده‌ق  
ئوه‌ی عه‌تتار گوتووویه‌تی وا له‌ودا هاتۆته‌دی. قه‌سیده‌که‌ش جه‌زیه‌یه‌کی  
دەرۆیشانه‌یه و تا بَلێی گه‌رمای دەرۆنی ناگرینی لی په‌خشان ده‌بی:

لۆمه‌م مه‌که‌ن یاران ئەم عه‌شقه به‌لایێکه  
له‌م حاله‌ته نازانن، بو دَل چ جه‌فایێکه  
گه‌ه شادی و گه‌ه شینه، گه‌ه خه‌نده‌و و نالینه  
جومله‌ی په‌گ و پۆی دَل هه‌ر له‌حه‌زه هه‌واییکه

(۲۱) د. عبدالرحمن عزام، التصوف و فریدالدین عطار، ل ۱۰۴.

گهه عاقل و فهرزانه، گهه وا لهو و حهيرانه

ئايا دلتي ديوانه جيئگهي له چ لايئکيک؟

پاشان شاعير که دلتي خوئي بهو جوڙه پهرتشانبييه دهبيئي لاي وايه منداليئکي نه قام بووه و تووشي به لايهک هاتووه که دهبيي دهرمانی بو پيدا بکريت. . ته گهرنا ئهي دلتي شهيدا! ته م جوڙه رهفتارهي تو (خه تا) يه. ته وسا دلتي شاعير بهم جوڙه وهلامی ده داته وه:

په يغامي دلتم زاني، گوئتي توو موسلمانى  
لهم عه شقه که نازاني تووي چ گيايئکي  
تو ناصيحي ناداني، بهو (عه قله) پهرتشانى  
تهو کفر و موسولمانى گشتي له ههوايئکي  
ته م سرپه په نهانه، بو عالمي عيرفانه  
تو خوت مه که ديوانه، هه (قالوا بلي) بيئکي

ليتره دا سافي له حالتي (دل) و (عه قل) ورد ده بيته وه و پاش  
قوولبوونه وه له فله سه فه ي ريگهي دهروشي و ته سه ووف ده گاته تهو  
ته نجامه که تهو تازار و پهرتشانى و داماي و پارايي و هه موو ته م حالته ته  
گشتي چاره نووسي خودايه له روتزي بهري - قالوا به لا - دا.

خوئي به (باوهي) و (لاساري) و (به لئ) و (نا) ي تاده مي زاد نه ک هه  
ئاگاداره به لکو خوئي بو داناون و خوئيشي په يمانى په يره وي لي وه رگرتوون.

ته مهش باوهي به قه زاو قه دهرى ريگهي قادرييه که ماموستا (مه سعود  
محهمه د) رايده گه يه ني که (ناليش مهيل و مه شره بي له ته سه ووفدا به ره و  
قادري بووه)، کهوا (نالي له ناخي دلدا دزي (اختيار) بووه، ئيتر  
هه رجاره که به يتيئکي ته و حيدکارانه مان خوئنده وه له ديواني ناليدا دهر  
له حزه ده سه لميئين مه به ستي دانه يئان بووه به يه کايه تبيي کاربگه ر بووني خوا  
له جيهاندا) (۲۲)

(۲۲) مه سعود محهمه د، چه پکيک له گولزاري نالي، ل ۱۶۸.

ته م (قالوا به لايه) ش له چند شوئني کدا له شيعري سوئييه کان و له  
شيعري سافيدا دياره هه ره وه کو ده لئ:

روح مه سته له راحي تو له نيو عالمي ئه رواح  
باطن له (بلي) دايه و ظاهر له (نعم) دا.  
ئيسپاتي وجودي تووه ئه رواحى فه ريقه يئ  
ته صديقي (الست) ه چ (نعم) بي چ (بلي) بي!

ته م ته له ست و قالو به لايه ده گه ريتته وه بو مه سه له ي هه ره گرنگي  
ته سه ووف که يه کتايي خوايه و گياني مرؤقان بهر له دروست بوونيان له  
روتزي به ريدا هه بوون و خوئيان بهو چاره نووسه رازي بوون که خوا بوئي  
داناون. ئيدي با هه ندي لهو خه لکه نه زانيش بووبن و جوئتي نادروست  
وه لاميان دايئته وه. ته و انيش وه کو ته واني دي له باوه ردا هاو به شن.  
سه رچاوه ي ته م باوه رهش تهو ئايه ته يه:

«واذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم وأشهدهم على  
أنفسهم أأست بریکم؟ قالوا بلى شهدنا. ان تقولوا يوم القيامة إن  
كنا عن هذا غافلين أو تقولوا إنما أشرك آباؤنا من قبل وكنا ذرية  
من بعدهم أفتهلكنا بما فعل المبطلون؟ - سووره تي الاعراف -»

واتا گياني مرؤف بهر له بووني له ش و قالبيان په يمانيان به خوا داوه که  
خوا يه که و باوه ريان پي هه يه و گوئديري ده که ن له هه موو ئيشيئکدا. خو  
ته گه ر يه کيک کارتيکي ناپه سندی کرد ماناي دهرچوونه لهو په يمانه. سزادان  
و پاداشتي خوداش له سه رويه ري تهو په يمانه وه يه و ماناي وايه خه لک  
هه موو سه ربه ست بوون لهو روتزه دا که خوا ليئي پرسين (الست بریکم؟) (۲۳)

(۲۳) د. عبدالرحمن عزام، سه رچاوه ي پيشوو. ل ۹۲.

- دهرباره ي (الست) بيرو رايه ک به ناو خه لکي پيشيندا بلاوتته وه، گوايا خوا که  
فه رمويه تي (الست بریکم) له شيوه ي پرسيارتيک دايه به پتي رتزمانی عه ره بي =

بهم جوړه سافی له حاله تی په ریشانیی خوښه ویستی دایه و به پتی ویستی خودا خوئی. جا نه و که مرؤفه و لاشه بیکه وختی بهری گیان بووه و گیانه که به چاوی خوئی خوی دیتووه که پتی ده لیتن (شهود) جا چی تیدایه که جاریکی دیکه نه و لاشه و قالبه که به ره لستی ریگه ی توانه وهن جاریکی دیکه گیانی بگاته وه پایه ی (دیتن) و پیک گه یشتن؟ نه و پیک گه یشتنه ی که ناواتی خوښه ویستنه؟ چی تیا به گیان وه کو په پووله له ناو گر و پروناکیی چرادا خوئی بتوینیتته وه؟

به لام تیا سافی له خوئی راده بینتی که نه و ریبه بریت و یهک لا بیت و خوتخوته ی شهبتان له دل درکات و دنیا به ته وای به ریدات؟ نه و به دوا ی نه و هی له چهند دپیکدا باسی چو نیه تیی دنیا و ژیا نی مرؤفانه دهکات که وا خه لک هدر به که له هه وایه که و دنیا جیی بی هوشان و ژهر و حبله و نه فسونه، هانا ده با ته بهر (یه که م) پیغه مبه ر (دو و هم) ئوستاد و پیری خوئی وانا شیخ عه بدولقادر و سیبه م شیخه کانی با پیری که چاره ی بکن، قه سیده که به دوعا کردن و پارانه وه له خوا کو تایی دیت:

نه ی صافی هیرانی، نه ولادی عه لی و ثانی

چاره ت له په ریشانی ده رگانه بی شاهیکه

نه و دامانه ی شاعیر قوناغی کی به رزه له قوناغه کانی ته سه ووف و پاش نه و نه مان و توانه ویه و هیچی دی. خویشی له دوولادا خوئی ده بینتی؛ جیهانی لاهووت که وا:

روح مهسته له راحی تو له نیو عالمی نه رواج

= (هه مزه ی نیستنکاری) پین ده گوتری. نه وسا نه گه ر گوتی (الست بریکم؟) ده بین به (بلی) وه لام بدریتته وه نهک (نعم). چونکه (نعم) پشتگیری نه فییه که دهکات. له رؤژیکدا که خوا گیانی مرؤفایه تی کو کرده وه، بهر له دروست کردنی قالبیان نه م پرسیاره ی لی کردن، نه وانه ی گوتیان (بلی) با وهدار و نه وانه ی گوتیان (نعم) گونا هبار ده رچوون.

لایه کی تربشی جیهانی ناسووتییه. له و جیهانه شدا که دنیای ماده یه هه موو شتیک به روا لته ت و به نا و اخنه وه ته فسیر ده کرتین. (۲۴)

واتا هه ر شتی پروکه ش نین. بو به ده لتی:

باطن له (بلی) دایه و ظاهر له (نعم) دا

ئیدی با خوئی له سه ره وه سروشت به چاوی ناسووتی بینتی به لام له ناخی خویدا به چاوی کی تر ده بینتی، چونکه ده زانی خوا وه کو فه لسه فه ی هیندوسی ده لتی له هه موو شتیک دایه و ماده یه و ماده ش هه رگیز نه مان نازانیت.

خالی نییه نه صلا له ته جه لایی جه مالت

هه رچی له سه را تا سه ما جلوه نوما بی

شه ننی تووه بو جلوه بی مه عنا هه موو عالم

لاهو تی و ناسووتییه گه رچی له حیساب بی

نه دی هه ر نه وه نه بوو (حه للاح) ده یگوت (۲۵)

وأي الارض تخلو منك حتى

تعالوا يطلبونك في السماء

تراهم ينظرون إليك جهراً

وهم لا يبصرون من العماء

خالی له حیمایه ت نییه بو عاشقی مه هجوور

خوئی دیتته وه هه ر چه نده خه تایی له خه طایی

خوښه ویستی دوو دیوی سه ره وه و ناوه و هی هه یه، سه ره وه واتا «روالته ت که په یړه و کردنی ره زامه ندیی دولبه ره، ناوه که شی نه و هیه که هینده دلگیر

(۲۴) د. عزالدین مصطفی رسول: احمدی خانی، ل ۱۴۵.

(۲۵) عدنان حسین العوادی: سه رچاوه ی پیشوو.

بیت به دولبه‌ره‌وه که هیچ شتیکی دی نه له‌بو‌ئه‌وه نه له‌بو‌که‌سی دیی تیدا  
نه‌مینتی.» (۲۶)

ئه‌و خۆشه‌ویستییه‌ی سافی مه‌به‌ستییه‌تی و گیانی له ناودا ده‌توتیه‌وه له  
لاپه‌ره‌کانی کتیب‌گه‌لی ته‌سه‌وو‌فدا گه‌لی زاراوه و قوناغ و مانایان بو  
ده‌ستنیشان کردووه، له‌وانه:

نه‌مان، مان، به‌که‌تیی بوون و هه‌بوون، دیتن، به‌دیدار گه‌یشتن و هی  
دی... ئه‌نجامی ئه‌و خۆشه‌ویستییه‌ی لای شاعیر ئه‌وه‌یه:

له سه‌فحه‌ی عه‌شقه‌وه گهر سړی ره‌حمه‌ت بیته نیو عالم

هه‌تا مه‌حشره‌چ کهس سه‌جدتیکی نابا، شاه‌ی عه‌ف‌ف‌ارم

واتا ئه‌گه‌ر له دنیا‌دا دیتنه‌که و پیک گه‌یشتنه‌که روویدا و نه‌تییی ئه‌و  
پاز و سره‌ نه‌زانراوه‌ی تا هه‌تایه له لاپه‌ره‌ی خۆشه‌ویستی‌دا بیته به‌رچاوا!  
ئه‌وا نه‌ک هه‌ر خه‌لک خۆش‌حال ده‌بن، به‌لکو له پله‌ی مرۆقییه‌وه به‌تیشکی  
ئه‌و (سره) گه‌شه ده‌کن، چونکه سړی ره‌حمه‌ته ناسووتین و به‌جۆزیک  
ده‌گۆڕین که له قوناغی فرشته‌ش تپه‌ر ده‌کن، ئه‌وسا نوێژ و رۆژوو و  
هه‌موو رواله‌ته‌کان ده‌بنه (ته‌حسیلی حاسل). چونکه ئه‌گه‌ر فه‌رزه‌کان  
پێگه‌ی گه‌یشتن بن ئه‌وا سړی ره‌حمه‌ته‌که‌ی خۆشه‌ویستی ئه‌و پێگه‌یه‌ی  
نه‌ه‌یشت. به‌لام ئه‌مه نه‌کراوه و نه‌هاتوه‌ته‌دی... بۆیه دوا به‌دوا‌ی ئه‌م دێره،  
ده‌لتی:

له جیلوه‌ی (نه‌فی و ئیثباتی) نه‌وه‌ک سافی به‌رۆژ و شه‌و

ده‌می بئی هۆش و سه‌رمه‌ستم، ده‌می بیدار و هۆشیارم

له‌م دێره‌شدا دوو زاراوه‌ی (نه‌فی ئیثبات)ی ته‌سه‌وو‌فی ده‌ستنیشان کرد  
که هه‌مدیسان گه‌رانه‌وه‌یه بو (مۆله‌که) و په‌ریشانییه‌که‌ی پیشوو که  
شو‌رشی دل‌پیشان ده‌دا له لایه‌که‌وه، له لایه‌کی تریشه‌وه دوور نییه

(۲۶) التصوف الاسلامي الخالص / المنوفی. ل ۱۴۵.

هه‌لکشان بگه‌یه‌نیت له پله‌کانی پێگه‌ی ته‌سه‌وو‌ف و قوناغه‌کانیدا، گوتمان  
له‌وانه‌یه له دۆلی دامان - وادی الحیره - دا کیرسا‌بیته‌وه، به‌لام ئه‌گه‌ر  
تپه‌په‌ری کردبیت و گه‌یشتبیته دۆلی هه‌ژاری و نه‌مان - وادی - الفقیر  
والفنا - وه‌کو فه‌ریده‌دینی عه‌تتار گوتویه‌تی ئه‌وه حالتیکی تازه‌ی  
مورشیده، ئه‌م پێبازه‌ش له‌گه‌ل پێبازه‌کانی تری ته‌سه‌وو‌فیشدا یه‌ک  
ده‌گریته‌وه، به‌نمونه‌ی پێبازی نه‌قشبه‌ندی. بو زیاده‌ی رووناکیش ده‌لتین  
حاله‌کان لای سه‌هره‌وه‌ردی ئه‌مانه‌ن: (۲۷)

(خۆش‌بوستن، تاسه، هۆگری، نزیک، شهرم، په‌یوه‌ستی، گیری و  
کردنه‌وه - القبض والبسط -، نه‌مان، مان.)

بو‌روون کردنه‌وه‌ی پری لایه‌نی نه‌مان و مانا‌که با هه‌ندی لاپه‌ره‌ی  
کتیبه‌کانی ته‌سه‌وو‌ف هه‌به‌ینه‌وه. شیخ ئه‌مین ده‌لتی: «فه‌نا و به‌قا  
ده‌ریاییکی بئ که‌نار و بئ بن و بئ پایانی زانیاری ته‌سه‌وو‌فن، ئه‌م دوو  
به‌سه‌ره‌اته مه‌گه‌ر پیاوه هه‌ره گه‌وره‌کانی ته‌سه‌وو‌ف باسیان له باره‌یه‌وه  
کردبیت، له به‌ری ئه‌وه‌ته چونکه له دوا پله‌ی ئه‌م پێبازه‌دا، جا پێسوار ئه‌م  
چۆنییه‌تی به‌سه‌را دیت، له‌به‌ر ئه‌وه هه‌موو که‌سی ناتوانی له باره‌یانوه  
باس بکات.» (۲۸)

دوا‌ی ئه‌وه‌ی شیخ ئه‌مین رای ئیمامی ره‌ببانی و شیخ ئه‌بو سه‌عه‌یدی  
خه‌راز و بایه‌زید و ئیبنی عه‌ره‌بی و هی دی له‌م رووه‌وه باس ده‌کات، خۆی  
ده‌لتی:

«به‌و جۆره‌ی من خۆم بۆم روون بوویه‌وه فه‌نا دوو بابه‌ته، بابه‌تیکی ئه‌وه  
که به‌ده‌ستی به‌نده‌یه، وه ئایا به‌نده له سلوک و خۆ پێگه‌یاندن و خۆ  
وه‌رزاندن و نه‌فس کوشتنا، تا چ راده‌یه‌ک زال ده‌بی به‌سه‌ری فه‌نا کردن و

(۲۷) هه‌ر ئه‌و سه‌رچاوه‌یه. ل ۱۰۱.

(۲۸) شیخ ئه‌مین عه‌لانه‌دین نه‌قشبه‌ندی، ته‌سه‌وو‌ف چیه، ل ۲۶۲.

له ناو بردنی ههسته ناپاک و ناشایسته و ناپهسهندهکانی دهروونی خویا، و به قاکهشی بریتییبه له وهی تا چ رادهبیتک دهتوانی ههستی چاک و پهسند و باش بکاته جیتشینیی ههسته خراپهکان... هتد» «وه دهروونی له خهلق وای لیکردبیت ههر نهزانی خوی کیتی و چیبیه، و جگه له خودا هه موو شتیکی ته نانهت ناوی خویشی له یاد چوو بیتته وه» (۲۹)

«مونهی دووهه می فهنا و بهقا بریتییبه له مهقامه مهعنه و بییه که ی، ئەم فهنا و بهقایه، یان خهلاته و خوادادهیه، نهک شتی بیت ریتوار بتوانی بهدهستی بیری، وهکو له وهی بلین ته گهر ته وهنده زبکرت کرد یان ته وهنده سال ریازهتت کیشا، یان گه بشتیتته فلان مهقام، ئیتر بی گومان دهگه پته فهنا و پاشانیش بهقا.» (۳۰)

دوای شیکردنه وهی جوړهکانی فهنا و بهقا و سروشت و پیناسهکانیان دیتته سهر ته وه دهفرمووی (قوشهیری) دهلی: فهنا تیاچوونی پیناسی ناپهسنده و بهقا دامهزراندنی پیناسی پهسنده... پاشان دهگاته ته و نهجمه که وهکو سوفییبه گه ورهکان دهلین ته مانه له چوارچیتوهی «فهرق و جمع و کهسرت و وهحدتهدا کوپونه ته وه... له دواییدا دهلی: «کاکلی ئەم فهنا به نهفسی خوی له ریتگی رهزانه ندیی خودا و ئاکامی هه مووی ته مانه، ته وهته که (لا إله الا الله) بیره دی.

وه ناوهرۆکی ته وه نهفی و ئیسپاتهی لا اله الا الله ته وه خوی بریتییبه له فهنا و بهقا چونکه بهوشه ی لا إله په رستشی هه موو شتیکی داوه ته دووه و نهفیی کردووه و بهوشه ی (إلا الله) خواجه تیبی خوی هیشته وه ته وه و بهقای خوی ناسیوه، (۳۱) بهلام ئەم دلنباایی و بهئاوات گه یشتنه له شاعیران و که له پیاوانی میژووی ته سهووف دوور بووه، ته وانیش له گه دل سافیی شاعیری خاوهن دل گوتوو یانه:

(۲۹) و (۳۰) و (۳۱) ههر ته وه سهراوه به ل ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۷۴، ۲۷۵.

دهمی بی هوش و سهرمهستم، دهمی بیدار و هوشیارم

به تاییبه تی بهر له وهی سافی شیخ بیت شاعیره، شاعیریش له دلی پر له کول و بزوات و موله که ی خوی دهروانی، ته و موله که یه ی که هوی بزواندنی سهلیقه و ئیلهامه و شیعر به گهرموگوری دههیتته وه. ده تو سهیری ناکه ی چون ته م پرسیاره پر له سهر سورمانه ی دهیکات و دوولای ناکوکیی به کیه تی عه شقی تیدا به دی ده کریت؛ شوړش و ئارام، ناله و هاوار و خو شنوودی، ئازار و خو سووتان!

دلێک دهزانی عه شق ئاگره به لام ته گهر په پوله روو له ئاگر نهکات که به پیره ی ژبانیه تی ته دی چی بکات؟ ته مه یه ته و پرسیاره ی ریتگی ئایدیالزم وهلامی بی نه دراوه ته وه و له گه دل شاعیردا دهلین: (۳۲)

دلی بولبول له دهوری باغی گول یاری نهکا چ بکا؟  
له تاوی غونچه ههردهم شیوهن و زاری نهکا چ بکا؟  
زه مانی له زه تی رۆیی و دهوری زیله تی واهات  
ئیتتر یاران له مه ولا روو له دلداری نهکا چ بکا؟  
له ئاهی گهرمه وه وا لیو به بار و هیشکه ئیستیکه  
له عهینی چاوهکانی خوین و ئاو جاری نهکا چ بکا؟  
شهوی هیجران خه یالی یار دهکا ته صلنه خهوی نایین  
به یادی رۆژی وه صلی حه ز له بیداری نهکا چ بکا؟  
به کوفری زولفی ریتی ئیسلامی به ستووه بو به دل ئیستین  
وهکو (صهنعانی) دائیم مهیلی زینناری نهکا چ بکا؟

(۳۲) رۆژنامهی (التأخی) رۆژی ۵ / ۱ / ۱۹۷۶، صافی الشاعر الصوفي العاشق / بیمار.

له گه دل وتاره که دا ته م غه زه له شم کردبوو به عه ره بی، خوالیتخوش بوو (محمود العبطه) پیتی راگه یاندم که له لایهن هه ندی ماموستای عه ره به وه زور پهسند کراوه.

دلم عهیبی نییه گهر رووی زهمن ته پر کا به خوینی ئەشک  
 به ئاهی دوودناکیش ئاسمان تارى نه کاج بکا؟  
 له لایى فيرقه تی یار و له سووی میحنه تی ئەغیار  
 له هەر دوولا دلی مسکین ره جاکاری نه کاج بکا؟  
 هه وای یاری له سهر دهرناچی ئەصله ن لهو جه فای دووری  
 دلی بی چاره کم ههردهم وه فاداری نه کاج بکا؟  
 ئەگه رچی بی وه فای یارم جه فای دا ئەو دلی مسکین  
 وه کو صافی له بهد به ختی فیداکاری نه کاج بکا؟

#### سه ماع له هه ئبهستی سافیدا:

له نیوان موسیقا و ته سه ووفدا پیوه ندیبه کی توند و تۆل هه یه، فه یله سوف  
 و زانایانی ئایین پیوه ندی موسیقا و خوشه ویستی خاویان به وه دبار  
 کردوه که موسیقا بزوینه ری خوشه ویستیبه، سۆفیه کانیش «سه ماع  
 به ئارامی دلی عاشق و خۆراکی گیانی ریبوار داده نین که و موسیقا  
 قاسیدی مزگینی هینی ئاسمانیبه له جیهانی قودسیبه وه». (۳۳) ئەمه  
 له لایه نی تیوریبه وه به لام ئەگه ر پروانینه لایه نی ره فتار و پراکتیک ده بینین  
 پیوه ندیبه که له سهر لاپه ره ی کتیب و دیوانی شیعرانه وه، له ره مز و سۆز و  
 هیماره ده په ریته وه کۆری زیکر و دلدا نه ساز و ئاواز و کارلیکران و شهیدا  
 بوون و تانه وه.

پیشووتر گوتمان له حاله تی (جهذب) دا دهرویش وه کو پارچه ئاسنیک  
 موغناتیس رایکی شیتت ئەوها به ره و یه کدیگیری له گه ل (پیر) یان  
 (پیتغه مبه ر) یان (خوا) گور ده ستینیت، ئەو شتانه ش که کرداری

(۳۳) د. بدرخان السندي، الموسیقی فی شعر الجزیری، مختارات من الأدب  
 الكردي، منشورات مجلة کاروان ۱۹۸۶- ل ۲۵۸ - ۲۶۱.

پاکیشانه که ئاسان و پته و ده که ن له چهند زاراو یه کدا خو ده نوین که  
 هه موویان چ دوور و چ نزیک یه ک جوړ و یه کسانن له گه ل جه زبه که دا،  
 زاراو هکانیش بریتین له: نه مان، وه جد، سه ماع، چه شتن، خوار دنه وه،  
 ونبوون، پاکیش کران، مه ی، حال... (۳۴)

ههر وه کو نیکسون ده لئ: «زوو به زوو سۆفیه کان زانیان که ده توانن  
 پاکیش بوون (إنجذاب) به یاری ده ی ده سترکرد یان سنعه ت ده سترگیر بکه ن  
 نه ک به چروگرد کردنه وه ی بیر و لیکدانه وه و به یایی و هۆیه بی فیله کانی  
 تری خو خه واندنی موغناتیسیانه (التنويم الذاتي المغناطيسي) (Auto  
 hynosis) به ته نیا، به لکو سه رباری ئەوانه ش به موسیقا و گۆرانی و  
 سه ما، که ئەمانه هه مووی ده چنه ژیر وشه ی «سه ماع» وه. (۳۵)

له جیهی کی تر دا ده لئ: موسیقا و گۆرانی و سه ما لای دهرویشان چهند  
 هۆیه کی دلخوازن بو پاکیش کردنی حاله تی بی ئاگایی که پیتی ده لئین  
 (نه مان) که ئەم حاله ته ش به لوتکه ی ته ریه قه ت ده ژمیتردی». (۳۶)

وه کو مامۆستا (سه جادی) له پیشه کیی دیوانی سافیدا ده گیتیه وه  
 سافی ئیجگار هۆگری ساز و ئاواز و گۆرانی بووه «که ده بیست  
 گۆینده یه کی نایاب له شوینیک هه یه تا نه به یه تیا به ئارامی نه ده گرت. ههر  
 لایه بچوا یه ده بوا له گه لی بوونایه... هه موو ده م کۆری دیوه خانه که ی به هۆی  
 نه و اخوانانه وه ده توت دیوه خانی خانه دانی په رو یزه! فه قی خدر و دهرویش  
 مسته فا - دوو گۆینده تاییه تیه که ی - که به ده نگی ناسوتی ئاوازی  
 لاهوتییان به رز ده کرده وه که ده هاتنه سهر ئاوازی غه زله کانی کاک، سافی  
 شوخ و شه نگیه کی تری تیده که وت و وه کو باراناوی به هار فرمیسک

(۳۴) نیکلسون، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۶۳.

(۳۵) ههر ئەو سه رچاوه یه ل ۶۶.

(۳۶) ه. س. ل ۵۳.



دهاته خوارهوه به به ره له پي پيشاني خوي داده گرتوه و به دهنكي (حبيبي من، تهبيبي من) خوي ده لاواندهوه. (۳۷)

چونكه گوراني و موسيqa هوبه كه له هوبه كاني ساف بوونه وهی گيان و سرکردنی ههست و بچ ناگايی سوفي و بهرز هه لچوونی له ريگه ی گهيشان به خو شه ويستدا. وه له سه ر بنه رته ی برواداری و خواپه رستی لينگ ده چه سپينی، ره مزیک و حاله تیکي پیروژه له نه ده بیات و له پیره وتی ته سه ووف، بی گومان ده شبی رهنگانده وه به کی دیاری له دیوانی غه زه لی سافی هیرانیدا هه بیته.

ته ريقه تی قادری (ذکر) زیکر به نالقه به ستن و به دهنگ و سه دا و ناوازه وه ده کن. له نالقه ی زیکر دا گورانی و لاوانه وه ی دینی و ستایشی خوا و پیغه مبه ر ده چرن. حال لئ هاتنه كه بیان و کوری (سوز) ی ده رویشانه بیان راو ره سمیکي ته سه ووفی تاییه تیبه. کوری زیکر كه دهنکی ته پل و ده ف تیکه ل به هاواری یا حه ی ده رویشان و هاوئا ههنگی ترپه ی ریکي جوولانه وه ی له ش ده بیته، حاله تیک به به شداری کوره كه ده به خشی كه زاروه ی (سوز) جوان وه سفی ده کات. له م کاتانه دا هه سستی مرؤف له ناو جوش و خرؤشانیکي ئاسمانانه دا نه وهنده ناسک ده بیته ده گاته نه وپه ری راده ی بی هیزی و توانه وه، رهنگ بی هیچی مرؤفانه ی ده ربیته، له بیته نیبه کی وه هادا كه ناوازی موسیقا و گورانی وهك په ره کایهك بهر کاره با بکه ویت ناوا بو دوا په رده ی له ناگایی ده رچوون رایبکیشیته.

له میژووی شیخانی ته سه ووفدا نمونه ئیجگار زوره بو نه و حاله ته ی كه شیخه گه وره كان له کاتی گو یگرتنی ناوازی موسیقا و گورانییدا تووشی شله ژان و باری (وهجد) بوون، به راده بهك له دنیا دا براون جلویه رگی

(۳۷) عه لانه دین سه جادی، دیوانی سافی (پیشه کی).

خوبان زیوار زیوار کردووه و پرووت و قووت سه ری خوبان هه لگرتووه. له م باره یه وه دهنگواسی ذهنوونی میسری، جنیدی به غدادی، نه بو یگری شبلی و ئیبنوفارض، به ناوبانگه. (۳۸)

«به هه ر جو ری سافی وه کو پیریکی خواناسی پایه بهرز بوو، ناشناو عاشقی دهنکی خوش و جه مالی گه شی ته بیعه تی گو ل و نه وای كه و بولبولیش بوو. له کاروانه كانی به غدا و باره گای گه یلانییدا كه به ناو كو لان و بازاردا تیده په ری و دهنگیکي خوشی بهر گو ی ده كه وت ئیتر ئاوری له وه نه ده دایه وه كه نه و شوینه چ شو تینیکه و نه و دهنگه چ دهنگیکه ده بوایه بچوایه بو لای و به دهنکی گریانی خوي دهنکی گو ینده ی نه هیشتا یه. (۳۹)

نه ز وای ته ده گم غه زه لی (نه ی مو تریبی حه ریفان) نمونه یه کی سوزی ده رویشانه یه سافی هیئا وه تیبه سه ر کاغه ز، چونكه غه زه له كه ده لیی کومه له ترپه یه کی موسیقای پر له جوشی ریکو ییکه له نه نجامی تیکه ل و پیکه ل بوونی وشه كانی رسته ی هونرا وه دا (مانا) له نیو هه وای خرؤشاویدا تیکه ل به یهك بووه. وانا گو یگر هه ر گو یی له دهنکی ترپه ی ده ف و ته پل و زرنگی پیته كان بیته و پیوستی به زور ورد بوونه وه نه کات له مانا و له جیا کردنه وه ی وشه كان... خویشی كه هه ر حاله تیکي بی ناگایی ون بوونه، نه مه ش سه رباری سیفه تی سواری و هه لقولاوی شیعی شاعیر و ته رده سستی له ده ربیندا.

نه ی مو تریبی حه ریفان ده س كه به نه غمه خوانی  
ناوازی تو یه بو دل و ده ف ده کا غه مانی  
به زمته شیفا یه ساده ی، بو م لیته به ریه ت و نه ی  
نه و ده ردی دل هه تاکه ی؟ چی ماوه عومری فانی؟

(۳۸) بروانه: عدنان حسین العوادی، سه رچاوه ی پیشوو.

(۳۹) پیشه کی دیوانی سافی، ل ۱۰.

بۆيە موتريب و نهغمه خوان و بهزم و ناوی مهقام و نامرازهکانی موسیقا زۆر جار له غهزه لهکانیدا بهرچاو دهکهن:

دلم پهژموردهیه ئیستت دهخیل موتريب سه دایین بئ  
له دهست هیجرانی یارم نیو نهفهس ماوه وهفایین بئ  
له باتی شادی و خووشی گهلئ بیمار و غه مناکم  
مه گهر بهم (لاوک) و (حهیرانه) (نیوه شهو) بۆم شیفایین بئ  
غه می هیجرانی تاکه ی بئ سه دای نهی، موتربا ساده ی  
(بهیات و شوور و ماهوور و قهزاز و دهستگایین) بئ  
به بئ ئوازی توئه لا نیییه چاره ی دلی شهیدا  
دهخیل دهنگی (سهبا، راست و حیجاز و چارگا) بئ  
له پاش مردن وهسییهت بئ له جیی یاسین و تهلقینم  
سه دای (دیوان و عورفا) و دهنگی (کوردا) و (قوربا) بئ

ههر بهم جوړهش کاکي هیرانی عه ودالی دهنگی کهو بووه و له  
غهزه لیکدا هوئی خولیا ی راوی کهو تی دهگهین... کهوا پرونی دهکاتهوه  
چونکه دلدار ی چاوی (بازاه بۆیه راوی کهو دهکات. بازه کهی خویشی  
پیری خۆی، شیخی گهیلانییه که زانراوه به باز و شههباز و سپییه باز  
به ناویانگ بووه.

بۆ شکاری مورغی وهحشی نهک هه لۆ و شاهینم  
عه شقی چاوی بازی خۆم بۆیه راوی کهو دهکهم

### چهند سه رنجیک له شیعری سافی:

لهو چهند لاپهرا نهی پیشوودا، تکاکارم هاتبینه سهر ئه و باوهره که سافی  
شاعیریکی بههره داره و بههره شیعییه که شی پیش هه موو بههره و  
پایه یه کی تری شاعیر که وتوووه و بووه ته پالپشتیکی بهه یز بۆ  
بهرزبوونه وهی ناوی له ناو شاعیراندا و گهرم کردنه وهی گیانی شیعری له م

موتريب به ساز و نهی بئ، ساقی به جامی مه ی بئ  
تا عاجزی مه ته ی بئ، رووکهینه شادومانی  
باساقی روو له مه ی کا، بئ دهفعی ئه و غه مه ی کا  
جه مشیدی جام و که ی کا کهیدا ئه مانی مانی؟  
بۆم لیته چهنگ و عووده، ره مزه له یا وه دووده  
با کوژه بئ سه سووده، ئه م سره با نه زانی

دهبینین وشه و رسته موسیقاداره تیکه لاوهکانی (غهمانی، ساده ی، بهر  
بهت و نهی، عاجزی مه ته ی، شادومانی، بئ دهفعی، کهیدا ئه مانی  
مانی، ره مزه له یا وه دووده... هتد) به سهر گوگردا تیپه ر ده بن ری خوش  
دهکهن که به بئ په رده یه کسه ر بچنه کانی دلی و له ویدا گو  
هه لقلین. (۴۰)

له کوژی ته سه ووفدا (سهماع) به جاریک دهر د و دهرمانی ئه و که سه یه  
که ریازت و خه لوه تی دوور و دریژ ئاوتنه ی دلی و دهر وونی مشتومال  
دهکهن و له په ره ی گول و ههستی هونه رمه ند و تریفه ی مانگ ناسکتر  
دهبیت. ئیتر ههر شایانه له ئاوازا بتوتته وه و خو راک ی ئاوازا ببووژتته وه.

(۴۰) وردکردنه وه یان بهم جوړه یه:

(غهمانی: غه مه کانی دلی. ساده ی: ئیتر ده ی خیرا. بهریت و نهی: دوو جوړه  
ئاوازی موسیقان. مه ته ی: هی ئیمه طه ی بکا و عاجزی ئیمه لوول بدا.  
شادومانی: شادی. بئ دهفعی: وهره دهفعی بکه. که ی دا ئه مانی مانی: که ی دا  
سه لامه تی و مانه وه ی (مانی) وینه کیش.

ره مزه له یاوه دووده: ره مزیکه له بانگی ئه ی خوا ی بهزه ببیدار که (ودود) ناوتیکه  
له ناوه کانی خوا.

ئهم گۆرانیه، تایه ر توفیق، به ئاوازیکی تورکی له (رادبۆ) تۆماری کردوووه. بهر  
له ویش له چله کانه وه عه لی مهردان غه زه لی (ئهم په رچهم و ئه گریجه هه مووی  
دوژمنی دینه ای کردوووه به گۆرانی و له سه ر قه وان تۆماری کردوووه.

سه‌رده‌مه دوا دوا بییه‌دا، له کاتیکدا شیعی کلاسیکی بیوو به‌قوتابخانه‌ی چاولینکردن و جوینه‌وه و مه‌یین. به‌تایبه‌تی که له سه‌ده‌ی بیسته‌م و دوا‌ی شه‌ری گه‌وره‌ی یه‌که‌می جیهان ناوه‌رۆکی شیعی کوردی گۆرانی تی‌ که‌وتبوو و خه‌رمانی غه‌زه‌لییات له لا چه‌پ و په‌نادا گیرسابوو.

سافی له‌به‌ر پایه‌ی کۆمه‌لاتیی خۆی و له‌به‌ر سرروشتی جو‌ری ته‌ریقه‌ته‌که‌ی خۆی له‌یه‌ک جغزدا گیر کرد و په‌لی چوونه ده‌ره‌وه‌ی نه‌کوتا، نه‌بابه‌تی سیاسی و نه‌کۆمه‌لایه‌تی و نه‌باسی گوزه‌ران و ژبان و ته‌نانه‌ت دیه‌نه‌کانی سرروشتی جوانی ناوچه‌که‌ی هیچیان له‌دیوانه‌که‌یدا جیتی خۆیان نه‌کردۆته‌وه.

هه‌تا غه‌زه‌لیاته‌که‌شی دلداریی ژنی پیوه‌ دیار نییه، تاکه سه‌رچاوه‌ی رۆشنبیری و سه‌وداداریی شیعه‌کانی ته‌ریقه‌ت و ئاینداری و دیوانی شاعیرانی ریتیازی ته‌سه‌ووف بووه، چ فارسی و چ کوردی. ئەو کۆمه‌له‌ شیعه‌ فارسییه‌ی نووسیویه‌تی به‌لگه‌ی ده‌سته‌لاتی شاعیره له‌مه‌یدانی هۆنینه‌وه‌ی شیعه‌ردا. وا دیاره له‌کوردیدا شیعی مسته‌فا به‌گی کوردی، حه‌ریق، مه‌حوی، تایه‌ر به‌گی جاف، ئەده‌ب و وه‌فایی خۆتندوه‌ته‌وه و کاریان تی‌کردوو و ئاشنایه‌تی و سه‌ر و سه‌ودای شیعی له‌گه‌ل مه‌نفی و حسینی و عه‌ونی له‌کۆیه و نه‌زه‌تی ره‌واندزی و له‌گه‌ل کانی و بیخود و داماو هه‌بووه... توانیویه‌تی ده‌نگی شیعی خۆی به‌رز هه‌لبه‌ری و بی‌ به‌ده‌نگیکی ره‌سه‌ن و ریز لیگیرو له‌ناو شاعیرانی به‌رجه‌سته‌ی کوردستاندا.

سه‌ودا کردن و ئاشنایه‌تی له‌گه‌ل شیعی شاعیراندا، ته‌نیا ئاگاداری و چیژ لی‌ وه‌رگرتن و په‌سندییه... هه‌ندی جاربه‌ه‌وه‌ی سه‌رگه‌رمی به‌شداریییه له‌مه‌یدانی سوارچاکی و جریده‌بازیدا ئەویش ئەسپی خۆی تاوداوه و شانی له‌شانی شو‌ره‌سواران داوه. زیاتر ئەم کاره‌ش له‌هونه‌ری (نه‌ظیره) دا ده‌رده‌که‌وی.

ئه‌گه‌ر (مه‌حوی) له‌سه‌ر پاشبه‌ند (قافیه‌ی (چ بکا) غه‌زه‌لی نووسییه‌ی و به‌تایبه‌تی له‌و شاه‌یه‌ته‌دا گه‌یانیدیته‌ لوتکه‌ی هونه‌ری: (٤١)

که هه‌لگیرسا له‌ نووری باده شه‌مع‌ی حوسنی جانانه  
نه‌چیتته سه‌ر ته‌ریقه‌ی حه‌زه‌تی په‌روانه دل چ بکا؟

سافی به‌که‌رسته‌ی تایبه‌تی خۆی و به‌زادی بیرو و زه‌ین و هه‌ستی پر له  
کۆلی خۆی نووسیویه‌تی:

دل‌ی بولبول له‌ ده‌وری باغی گۆل یاری نه‌کا چ بکا؟  
له‌ تاوی غونچه هه‌رده‌م شیوه‌ن و زاری نه‌کا چ بکا؟

که سه‌رتاپای غه‌زه‌له‌که‌ سیبه‌ری ره‌زاگرانی خواسته‌وه و جوینه‌وه‌ی لی  
به‌دوووه و به‌دارپشته‌یه‌کی ورشه‌دار و جوانه‌وه هاتۆته‌ پیتشانگای خۆ  
نواندنه‌وه.

هه‌روه‌ها پاشبه‌ندی (بی‌تۆ) که کوردی و نالی به‌ر له‌و چهند غه‌زه‌لیکی  
به‌ناوبانگ بنیاتیان ناوه ئەویش وه‌ری گرتوووه و چه‌پکه گۆلی خۆی پی  
نه‌خشاندوووه:

حه‌بیبا دل‌ گه‌لی بیماره بی‌تۆ  
له‌به‌ر دووری له‌ روح بیزاره بی‌تۆ

به‌لام کاتن (په‌سه‌ندی) شاعیر ده‌گاته راده‌یه‌کی زۆرترو و به‌روه‌ژوورتر  
ده‌چیت، و بو‌ئوه‌ی شیوه‌ی کاریگه‌رییه‌که‌ی نه‌بیته‌ مایه‌ی گازانده و  
لیپرسینه‌وه ریتگی هونه‌ریکی شیعی باوی جارانی عه‌ره‌بی گرتوووه که  
پی‌ده‌لین (معارضه) که ئەوه‌تا شاعیر له‌سه‌ر هه‌مان پاشبه‌ند و کیشی  
شیعی شاعیرتیکی به‌ناوبانگ هه‌لبه‌ستیک هه‌لده‌چنی. له‌ ئەده‌بی  
عه‌ره‌بیدا شیعه‌که‌ی ئەحمه‌د شه‌وقی (٤٢)

(٤١) دیوانی مه‌حوی مه‌لا عه‌بدولکه‌رمی موده‌ریس / به‌غدا ١٩٧٧، ل ٢٣٠.

(٤٢) موسیقی الشعر، د. ابراهیم انیس، چاپی پیتنجه‌م.

مضناك جفاه مرقده

وبكاه ورحم عووده

معارضه‌ی شاعیری شاعیرتیکی کۆنی ئەنده‌لووسییه که ده‌لێ:

یا لیل الصب متی غده

أقیام الساعة موعده

ئەگەرچی پاشبەند (قافیە) مالتیکی مەعافە بۆ هەموو شاعیرتیکی بەلام هەندێ قافیە نایابن و بابەتەکانیان لەگەڵ خۆدا جۆشاندوو و کردوو بەیەک جەستە و دەلێتی مۆزک و جێ پەنجە و نیشانی وەستا شاعیرەکی خۆی پێتوێهە و لێی نابێتەو بەو مەرجه ئەگەر قەسیدەکه بابەتییکی نایاب و بەنرخێ هەبێ و بەناو خەڵکدا ناوبانگی بلاو بووبیتەو. ئەنجا شاعیر که ئەم جۆره شیعرا نه دەبینی دەبەوێ ئەویش له تەلی ئەو تاره ئاوازتیکی بەرز بکاتەو، بێ ئەوێ دەست پێسی لەگەڵ بەرھەمەکی بەردەمی بکات. لای خۆمان بەم هونەرە شیعرییەیان گوتوو (نەزیرە- نظیرە).

نمونه‌یه‌ک لهم نمونانه شيعره به‌ناوبانگه‌که‌ی تايهر به‌گه:

تابه‌که‌ی قوربان بنالم من به‌ئيش و دهرده‌وه (٤٣)

دهس به‌ئەژنۆ، قور به‌سەر، دايم به‌رەنگی زەرده‌وه

سەرنجی سافی راکیشاوه، چ لەبەر شیرینی و ناسکی و تەکانی و چ بەساکاری و دارشتنی بێ گرتی شیعەرەکه و چ بەهۆی پاشبەندە نوێیەوه‌که‌یه‌وه، بەتایبەتی پاشگری (وه) له زار زمانی جافدا باوه و له هی خۆشناوه‌تیدا که‌مه... یان هەر نییه.

بۆیه سافی له‌سەر بنه‌ره‌تی شيعره‌که‌دا ده‌لێ:

گریه‌و و زارم له‌گه‌ڵ بولبول قیاسی ناکرێ

چونکه تا مردن (ده‌نالم من به‌ئيش و دهرده‌وه)

(٤٣) دیوانی تاهیر به‌گی جاف، هه‌ولێر ١٩٦٦، ل ١٥.

تایهر به‌گ ده‌لێ:

مهرحه‌مه‌ت که زوو پرۆ قاسید بلێ دهردی دلم

نازی پاپۆشت ده‌کیشم من به‌تۆز و گهرده‌وه

سافی ده‌لێ:

(قاسید) ئ‌ گهر بێ له تو بێنی سه‌لام و بێته لام

ژێری که‌وشی ماچ ده‌که‌م قوربان (به‌تۆز و گهرده‌وه)

تایهر به‌گ ده‌لێ:

پۆژی ئەووه‌ل بوو که‌ زانیم من ده‌بێ دێوانه‌ بم

عاشقی تو نه‌وعی مه‌جنوون وان به‌کیوو هه‌رده‌وه

ئیلتیماسی طاهری بێ چاره‌ قه‌ت سوودی نییه

تۆ که‌ دايم شه‌ر فرۆشی به‌و دل‌ه‌ی وه‌ک به‌رده‌وه

سافی ده‌لێ:

گهر بلێن سافی له‌ عه‌شقی له‌یله‌که‌ی کیو جیگه‌که‌

تۆ بلێ (مه‌جنوون سیفه‌ت پرووی وا له‌ چۆل و هه‌رده‌وه)

دهردی من به‌و چاوی بیمارت ئەگهر دهرمان نه‌که‌ی

چۆن به‌ئومیدی شیفام (له‌و دل‌ی وه‌ک به‌رده‌وه)

بەلام سه‌یر ده‌که‌ین جوانترین یان شابه‌یتی شیعره‌که‌ی تايهر به‌گ نه‌و

به‌یتیه‌ که‌ له‌ گونجان و تیکه‌ل کردنی خۆی به‌سروشت و یار و دل‌دار و

رەنگه‌کاندا وینیه‌کی جوانی نه‌خشاندوو که‌ ده‌لێ:

هه‌روه‌که‌وه‌س و قوزوح با ده‌ست له‌ گهردن دا‌بنیین

تۆ به‌سوخمه‌ی ئال و سه‌وز و من به‌رەنگی زەرده‌وه

سافی په‌یره‌وی نه‌کردوو و خۆی له‌و دل‌داریه‌ هه‌ستداره‌ لاداوه و به‌لای

له‌شولاره‌وه نه‌چوو و پێچکه‌ی سکالا و گریانه‌که‌ی خۆی گرتوو، بۆیه

وینیه‌که‌ی ئەو له‌و باره‌یه‌وه له‌ رەنگ و هیل و مه‌ودادا کزتره، ئەوه‌تا ده‌لێ:

ئىشى زامم وا له بهىنى عالهمى مهعلووم بووه

گه له خويى چاوهكان و گه له رهنگى زهردهوه

هه بهم جوړه نهزيرهى غهزلهلىكى بهناوبانگى (حەرىق)ى كردووه كه له  
كوړى گوزانى و لهگهله ئاههنگى مهولوود خويندنهوهدا بهمهقام دهگوترا و  
شيعرىكى تهپ و بر و بهجوژه: (۴۴)

هه موو كهس بابزانى من كه سهوداى زولفى دوواتم

له خانهى كوكدان كولم، بهفهزى شاي روخت ماتم

جا قافيه گهلى (سهوداتم، بالاتم، تاتاتم، هوا هاتم، راهاتم)  
بهجوړىكى جوان له چهنه دپړىكى پر له جوژ و خرؤش دادهپژيستهوه، نهو  
وردهكارىبه رهوانبىژى و روونبىژىبهى (حەرىق) كردوويهتى نهو ئىشى  
پتيان نيبه و لتيان دهگهپړى.

چهنه جوانه كه (حەرىق) دهلى:

موتالاي حاشيهى زولفى سهوى سهفحهى روخت سهعبه

بهوى چابوو بهمندالى له دهرسى عهشقى راهاتم

سافى له نهزيرهيدا گوتويه:

ژيانى من له عهشقى تومهزانه غيرهتى خومه

سهبهب وابوو (بهمندالى له دهرسى عهشق راهاتم)

### زمانى شيعرى سافى:

زمانى شيعرى سافى زمانىكى پاراو و ناسكه، بهراديهكى كهه وشهى  
قهبهى زمانانى بيانى تيدا دهبنرى، بهتايبهتى نهوانهى وهكو زارواه و  
كهستهى بهردهست بهزورى زوردارهكى شيعرى شاعيرانيان بارگران  
كردووه. وشه بيگانهكانى نهو گشت نهو وشانن كه له زمانى قسه كردندا

(۴۴) ديوانى حەرىق، چاپى دووهم ۱۹۶۹، چاپخانهى (الجمهوريه) كهركوك. ۲۹ل.

دووباره دهكرينهوه، چونكه خوئ پيويستى بهريزكردنى قافيه و رستهى  
قالب بهستى نهبووه، نههاتووه قافيهى وشهى بيگانه كويكاتهوه، بهلكو  
قافيهى كوردى پهتى سافى له نوژهنهوه زور بهكار هيتاوه، لهلايهكى  
تريشهوه نهو قافيانهى بهكارهيتاوه كه ئاسان و زور بلاون. نهو تا له  
غهزلهلىكدا نهم قافيانهى كوكردوتهوه: (تو، شهوبو، رو، خو، سوتوسو،  
شهو رو، بون سو، كو). له غهزلهلىكى ترده نهمانهى كوكردوتهوه:  
(باغهوان، ئاسمان، نهمان، گران، جان، نيشان، ژان). ههروهه له چهنه  
غهزلهلىكى ترده: (بيمار، بيزار، ديوار، هوار، بى عار، تار، نهغيار،  
سهربار)

(خويتاوه، هيتاوه، قهوماوه، شپواوه، ماوه، نهعلاوه، له خهوه ماوه، لى  
داوه).

(گرتووه، كردووه، دهچووه، خويندنووه، كردووه، رابوو، هاتووه،  
لاچووه، نوستووه، دانىشتووه).

سهبارت بهوه كه غهزلهكانى سافى له نيوان ۷ تا ۹ دپړ دان، نهمه  
كارى ئاسانتر كردووه... پيويستى بهبار قورس كردنى سنووهتكارانن يان  
زوردانه دهم نهكردووه، تهنيا يهك ههلبهستى نهبيت كه قهسيدهيهكى  
(۲۶) دپړيه. نهوهى كه دهلى:

لومه م مهكهن ياران نهه عهشقه چ بهلاييكه

لهم حالته نه نازانن بو دل چ جهفاييكه

نهميش له سوژىكى دهرويشانن دهچيى و قافيهكانى تا بلتى سوارن،  
عهرهبييهكانىشى نهو وشانن كه ئاشنان بهدل و دهروونى گوپگرى كورد  
وهكو: بهلا، جهفا، ههوا، خهتا، سهدا، ههبا، وهفا، دوعا، دهوا، جهزا...  
تاد.

له ناو پاشبهندهكانيشدا دارشتهى جوانى بهرههم هيتاوه بههزى

هاوده‌نگیی (یه‌ک) و (ییک)ه‌وه وه‌کو له وشه‌گه‌لی: لاییکه، باوک و داییکه، خوداییکه (یه‌که)، په‌ره‌کاییکه.

زمانی غه‌زه‌له‌کانی سافی ئه‌و زمانه یه‌ک‌گرتوه‌یه که شاعیرانی کوردستانی خواروو له قوتابخانه‌ی شیعری بابان شیعریان پێ نووسیوه، ئه‌گه‌رچی زار زمانی شاعیر که خوشناوییه، که‌موزۆر له‌گه‌ل ئه‌و زمانه یه‌ک‌گرتوه‌دا جیاوازی هه‌ر هه‌یه، به‌لام ئه‌وه وه‌کو په‌روانه‌ی پرووی کردوه‌ته‌ چرای زمانه ئه‌ده‌بیه‌که و گوتی به‌و جیاوازییه نه‌داوه، به‌لکو سوودی لێ بینیوه. ئه‌نجا چ بێ ئاگا و چ به‌ئامانج هه‌ندیک لایه‌نی تاییه‌تی زار زمانی ناوچه‌یی ده‌رخستوه و به‌گشتی به‌ورده‌کاری زمانزانی ده‌ژمێردرین و پتیستی به‌لێدوان هه‌یه.

یه‌ک‌یک له‌و ورده‌کاریانه ئه‌لفی بانگ کردنه که به‌(ناوی) بانگ لێ کراوه‌وه ده‌نووسن (له فارسیشدا ئه‌مه هه‌یه) ئه‌وه‌تا سافی له‌م شاعرانه‌دا ئه‌لفی بانگ به‌و جو‌ره به‌کار ده‌هێنن:

حه‌ببیا! خۆت ده‌زانی بۆ له‌عالم بێ موبالاتم  
ئه‌ی فه‌له‌کا! خه‌تام نییه.

عه‌فوی بکا غه‌ففارا! شایان به‌عه‌فاییکه

جگه له‌مه که تاییه‌تی ئه‌و زار زمانه‌یه که‌مه‌لێک دارشته و وشه‌گه‌لی ناوچه‌یی خستوه‌ته‌ ناو توپی شیعره‌کانی که‌وا زمانه ئه‌ده‌بیه‌که‌ی پێ نه‌خشین ده‌بێ. وا چه‌ند نمونه‌یه‌کیان لێ ده‌هێنینه‌وه:

- حه‌قیتم به‌مانا حه‌قم هه‌یه، که بۆ که‌سی سییه‌م ده‌گوتری حه‌قیتم یان حه‌قییه‌تی، هه‌ر به‌م جو‌ره وشه‌ی (هه‌یتم) و (هه‌یتی) به‌مانا هه‌مه و هه‌یه‌تی به‌کار دیت.

- وشه‌ی (ماژۆ) به‌مانا لێ مه‌خوره، هاودژی (باژۆ)یه. ل ۳۱.

- وشه‌ی (گرو) و اتا گره‌و. لاپه‌ره (۵۳)ی دیوان.

- وشه‌ی (ناسیته‌وه) و اتا ناحه‌سیته‌وه. ل ۵۳.

- (تا بووی) کورت کراوه‌ی نه‌ده‌بووی. ل ۳۷.

- (ویش) و اتا ئه‌ویش. ل ۴۰.

- ئه‌و چاوغانه: رزایه، درایه، نه‌مایه، نوشییه، جو‌شییه) به‌رامبه‌ر به‌(پژاوه و دراوه... تاد) به‌کارهاتوه.

### کۆتایی و ئه‌نجام:

پێناسه‌ی شیعری سافی هه‌ست و سۆز و جو‌شانی دله، نه‌یوسته‌و بال به‌سه‌ر فیکر و وردبوونه‌وه‌ی قوول و به‌گرێدا بکێشێ، چونکه ئه‌و شاعیرێکی گۆرانیبێژ و ساز لێده‌ری کۆری خوشه‌ویستییه نه‌ک فه‌یله‌سوف و مه‌لا، دیاره ئه‌مه‌ش مایه‌ی خه‌وش لێ گرتن و لێ توژینه‌وه نییه و وه‌کو شاعیرێکی عه‌ره‌ب ده‌لێ: أجمل الأغاني ما ينبع من القلب!

دلێکیش که گرفتاری خوشه‌ویستی خوایی بیت دیاره شیعیرێکی لێ هه‌لده‌قولێ که زاده‌ی هه‌ستی به‌جو‌ش و سۆزی گه‌رم و گورو ده‌سته‌لاتی به‌هه‌رده‌ارییه. ئه‌و دله وه‌کو بلێی نا شاعیریش ده‌کا به‌شاعیر. زۆر له‌و شاعیرانه‌ی که به‌راشکاوی شیعری ته‌سه‌ووفیان نووسیوه، یان له‌سه‌ر بناغه‌ی فه‌لسه‌فه شیعری سۆفیانه‌یان دارشته‌وه، شیعره‌کانیان ئه‌و سۆز و گوداز و ساکاری و په‌وانی و هونه‌ری پراکێشانه‌ی تیدا نییه که له شیعری سافی هیرانییدا هه‌یه.

## بێخود

### وینەیهکی دەروون و هەلبەستەکانی

#### پێشەکی

مەلا مەحمودی بێخود «له محبیطی سلێمانیدا شاعیریکی بەناوبانگ بوو»<sup>(۱)</sup> و سالی ۱۹۷۰ دیوانی شیعەرەکانی کوردی و فارسی چاپکراوه و کوردییەکی ۱۶۰ لاپەرە گرتۆتەوه<sup>(۲)</sup> ئەم چەند لاپەرەیه له گەڵ تەمەنی ۷۷ سالی و چ نەبێ تەمەنی نیو سەده شیعەر دانانی له لایەک و له گەڵ دەست بەتالی ئامادەییەکی تەواوی خۆپندنهوه و نووسین و خەریک نەبوونی بەکوژشی نان و گوزەران له لایەکی ترهوه زۆر کەمه.

شاعیریکی شە دووبەش له سێ بەشی ژبانی له سەدهی بیستەمدا رابواردوو که سەردەمی کارهبا و چاپ و هاتنه ولاتی بهرهمی زۆری تەکنەلوجیا و پیشەسازی و سەردەمی بیروباوهری سیاسی له یەکداوو هەرای ریتاز گەلی سیاسی و سەردەمی شۆرش و بزوتنهوهی نیشتمان پەرهری و سەردەمی ئیستعمار و لەشکرگای دەولەتانی رۆژاوا و سەردەمی لەشکرگای سۆشیالیستی سۆقیه تی و ئەوروپای رۆژههلات.

له سەردەمی کدا ژباوه دوو شەری گەورە جیهانی تیدا رووی داوه و دەنگدانەوه و کاربەگهاریان ئەم سەر تا ئەو سەری جیهانی پر کردوو. له کۆمەڵی کوردهواریشدا گۆرانکاری زۆر گەورە رووی داوه چ له لایەنی سیاسی و چ له لایەنی کۆمەڵایەتییهوه، شۆرش و بزوتنهوه رزگاربخوازه

(۱) شیعەر و ئەدەبیاتی کوردی، بەرگی یەكەم، رەفیع حیلمی. بەغدا ۱۹۴۱ ل ۵۲.

(۲) دیوانی بێخود، کۆکردنهوه و ریکخستن و لەسەر نووسینی محەمەدی مەلا کەریم، بەغدا/ ۱۹۷۰.

زۆرهکانی کورد له کوردستانی تورکیا و ئیران و عێراق و پێک هێنانی حکومەتی شیخ مەحمود و پێکەوهنانی حیزب و کۆمەڵە سیاسییەکان و دەرچوونی گۆتار و رۆژنامه و بلاووبوونهوهی دیوانه شیعەر و کتیبی هەمه جوۆری کوردی و راپەرینی ئەدەبیاتی کورد و تازهکردنهوهی ناوهرۆک و رووخساری شیعری کوردی.

که سەیری دیوانه بچووکه کهی بێخود دهکەیت سەد سویند دهخۆیت که ئەو مەلا مەحموده له م سەردەمه دا نهژباوه و ئاگای له مەحمودی بێ زهوال نهبووه، بۆیه د. مارف خەزنه دار راست دهبیژێر که نووسیبه تی:

«هەر چەنده بێخود بهبوون له نیوهی یەکهمی سەدهی بیستەمدا ژباوه بهلام بهمیشک و خەیاڵ له نیوهی یەکهمی سەدهی نۆزدهم ژباوه، بۆیه شیعەرەکانی شەقلی ئەو سەردەمه ی پێوهیه»<sup>(۳)</sup>

دەربارهی ژبانی شە داخه کهم له پێشهکی دیوانه کهیدا تەنیا ده دپێک نووسراوه و پرووهکانی ژین و رابواردن و گوزەرانی روون نه کردۆتهوه.

هەر ئەوهنده دهزانین سالی ۱۸۷۸ ز هاتۆته دنیاوه، پاش خۆپندن بوته مەلا، سالی ۱۹۰۰ کراوه به حاکمی هەله بجه... ئەم وهزیه یه چی بووه و تا چەند لهوئ ماوه تەوه و کهی گهراوه تەوه سلێمانی و کهی و چۆن دەرسی له قوتابخانهی میری گوتوو تەوه؟ پاشان نووسراوه له ۱۹۴۷ دا کاکي مردوو و پێش کۆچی ئەو چەند سالیکی له هەله بجه بهسەر بردوو، بهلام نازانین چی کردوو و بهچییهوه خەریک بووه؟ له ۱۹۴۷ وه بووه بهمفتی تا مردنی له سالی ۱۹۵۵ دا له سلێمانی بووه. ئیتر ئەوهنده زانیارییه کهمه نابیتە پالپشتی لیکۆلینهوهیهکی باشی ژبان و ناسینی بههره و توانا و ئاگاداریبوون له ئاکار و هەلسوکهوتی ئەم شاعیره.

مامۆستا رەفیع حیلیمیش کهمی لایهنی له لایهنهکانی ژبانی شاعیری

(۳) له بابەت ئەدهبی کوردییەوه، د. مارف خەزنه دار. بەغدا/ ۱۹۸۴ ل ۳۰۷.

پروون کردۆتۆه، كهوا شاعیر ژنی نههیناوه و بهشاعیری لاهوت ناسراوه... هتد. جا ئیمه لیهدا بۆ ناسینی شاعیر دوو سهراچاوهمان له بهر دهست دایه، یه که میان: شیعره کانی، ئەوانیش له ههلسوکهوتی ژیان و باری کۆمهلاتی و سیاسیییهوه دوورن و پرودا و ههواله کانی سهردهم زۆر به کالی و له پناهه نه بیته له دیوانه کهیدا رهنگ ناداتهوه. دووه میان ئەو ههوال و دهنگوباسانهی دماوهدم پیمان دهگه ئەوانیش به لگه دار نه کراون به نووسین.

### شیعر و ههستهوهری:

بیخود وادیاره یان شیعی نهگوتوه، یان که گوتویه تی بهو په پری خو ئاماده کردنی زهینی و دل و ویژدانیهوه دهستی داوه تی. ده ماری میسکی وا گوشیه که ته زوووه کانی به ناو لاشه شیعره کهدا تئاونه تهوه، خویشی وه کونه خویشیکی ههستهوه ری (حساسیهت) هه موو پنتیکی له شی به هاواروه هاتونه جۆش و بروسکه دان. به راستی ههستیارییه که به شیعره کانه وه دیاره، بهرگیتی نایابیان پی به خشیه، ئەم بهرگهش له لایه نی تریه و کیشی سوار و به جۆشه وه، له لایه ن رستهی دارشته و وشه ی هه لێژارده و پروناک و دهر پینیکی ئاسان و دوور له گری و گۆله وه زۆر جوان خو دی نوینی... ئەم ههستیارییه جۆرکه له وه دهمارگرییهی که رهنگی له ژبانی شاعیر داوه تهوه و کردوویه به گۆشه گیر و یه که رهنگ و نه گۆر و بی هیوا.

ئەو بابته وشکانه ی ئەو بۆ شیعی هه لێژاردوون به تایبه تی شیعی بۆنه کان وه کو، مندال بوون، ژن هیتان، مردن، نامه ناردن، هاو پیه تی، مه دحی هه ندی کس، مه دحی شیخ، شیعی پارێزکاری و زاهیدانه... هتد. زۆر له و بابته تانه، بابته تی مونسه بهن، لاوانده وه کان هی مردووی زۆر نزیک نین. پاشان بهر له و شاعیران ئەم بابته تانه یان به چه ند جۆر

کوتاهه ته وه، له گه ل ئەمانه شدا هه مووی به ههسته وه رییه که ره نگدارن... ههسته وه رییه که به سه ر وشه و رسته ی شیعه کاندایا تئاوه ته وه که موچرکی پر له بریسکه ی هه ست و سۆز په خشان ده کن.

سه یری که، که پرووده کاته شیخ و ده یه وی بچیته لای چۆن ده بی به تنۆکه ئاوێک و له بهردهم کۆلانه ی مالی شیخدا ده توتیه وه؟ پروانه ئەو هه موو ههسته وه رییه که چۆن سۆز و تاسه ی گه ییوه ته ئەوپه ری دهمارگری پالی پیه ناوه که خو ی بکا به سه گی راکردوو به ره و دهرکی مالی شیخ و وه کو په روانه ی به ره و گری مۆم گه رم داها توو وایه:

ئەوانه ی شه معی به زما رایی دین په روانه که ی خو ت هات  
به شوعله ی ئاگری پروت جهرگ و دل بوریا نه که ی خو ت هات  
به گۆزه ی پر له ئاوی دیده و گه سه کی موژه قوربان  
له بۆ ته نظیفی رتگه ت خادیمی ئاسانه که ی خو ت هات  
ن ئیتر بۆ خاتری ریشی سپی شیخی ضیائه ددین  
عیلاجی پروو ره شم موسته غریقی عیصیا نه که ی خو ت هات

هه ر به م جۆره یادی چه ند شیخیکی شاره زوور ده کاته وه، هه رگیز عاشق بۆ دولبه ر و دایک بۆ رۆله ون بووه که ی ئەوه نده به کول و به سۆز نانا لینی. به راستی پله ی گه رمایی ههستیارییه که ی وا سه ری کردووه که به ته واوی جهسته ی شیعه که ی به گر قال کردوه ته وه:

خۆ له دزیایش هه تا ئەحمه د پرنده، تا پریس  
تا عه بابه یلی و هه له بجه ی قیبله بۆ من کردووه  
ئهی فیدای ره حم و وه فاتان بم، ئەگه ر من یوسفم  
ئهم برای خو تانه و ئاواره و ون کـردووه  
گه ر که تان و رۆژ په رسته ی ئیه نیم بۆ چ رۆژ و شه و  
رووم له مانگ و رۆژی وارما او و بی دن کردووه



نامه‌تان نایهت و ده‌شزانن که چاوپړښی نه‌زله  
چاوی تاریکی منی به و سورمه روښن کردووه  
هیڼده بی ره‌حمن ده‌لښی ئاسنگه‌ری روژی (ألست)  
دوره‌قی من له‌وحی دل‌تانی له ئاسن کردووه  
گه‌ر ده‌پرسن چونه بی‌خود، درک و دالی ده‌شتی عیشق  
دوور له ئیسوه پیی دل‌یشی دهرزی تاژهن کردووه!

هره‌م هه‌سته‌وه‌ریبه‌ش له بابه‌تی دل‌داری و باسی جوانی و نایین  
په‌روه‌ریدا دهری‌کی گه‌وره ده‌گپړی و دروشمی تاییه‌تی شیعری بی‌خودی  
پی پروون ده‌بیته‌وه.

### ژن لای بی‌خود:

نه‌وه‌ل‌به‌ستانه‌ی که به‌غه‌زله به‌ناوبانگن، هر له و چوارچپوه‌به‌دان که  
شاعیرانی پیتشو به‌روویکی گشتی بو نیگاری غه‌زه‌لیان داناوه و بریتین  
له دهرپړینی سوزی خوشه‌ویستی و باسی و هسفی جوانی خوشه‌ویست و  
کاری نه‌ندامه جوانه‌کانی و ه‌کو چاو، برۆ، به‌ژن، برژانگ، دم و لیسو،  
زولف.

له غه‌زه‌له‌کاندا وینه‌ی ژن و ه‌کو خوشه‌ویستی‌کی تاییه‌ت، یان دل‌به‌ریکی  
جوانی دووره ده‌ستی، پیگه‌یشتن دوور، یان مایه‌ی خه‌ون و زبنده‌خه‌ونی  
پیاویکی شه‌یدای له‌شولاری ناسک و ره‌وشت و هاوده‌نگی می‌ینه‌ی  
ناره‌زوی سیکس بزوپین نابین. نه‌گه‌ر که‌م که‌مه‌ ناوی شیرین، عه‌زرا،  
له‌یلا بیینین، نه‌وه‌ مه‌به‌ست له‌وه‌ زمانه‌یه که شاعیرانی پیتشو له‌ بوار  
خوشه‌ویستیدا به‌کاریان بردووه و نه‌وه‌ ناوانه‌ نیشانه‌ی خوشه‌ویستی‌یه  
به‌نایینیه‌کن. هرچی و هسفی جوانی و دل‌داری‌به‌ک‌شه‌ نه‌وه‌ ری به‌وه‌ ناده‌ن  
بل‌تین نه‌وه‌ جوانه‌ یان نه‌وه‌ خوشه‌ویسته‌ ژنه. چونکه هرچی جوانی تاییه‌تی

و ناز و ره‌فتاری ژنانه و نه‌ندام و له‌شولاری ژن هه‌یه‌ نه‌وه‌ خوبان لی  
لده‌دات و باسیان ناکات.

له شوینتیکی دیوانه‌که‌یدا (به‌دیعه) خانی کچی شیخ عوسمانی بیاره‌ی  
لاواندو‌ته‌وه، که‌وا (مه‌خدومه‌یه‌کی نه‌ونی‌هال و بالای سه‌روو، لیسو خونچه  
گول و نه‌وباوه) و مردنی لافاوی غه‌می هه‌ستاندووه و خانووی شادی  
ویران کردووه. له‌شکری خه‌م دل‌ی شاعیری په‌ریشان کردووه که نه‌مانه  
هه‌مووی و هسفی لاوه‌کی و باوی جارنن و شتیکی تازه‌ی دهرپاره‌ی ژن  
نه‌گوتووه. هه‌رچه‌نده‌وا دهرده‌که‌وی که‌که‌م که‌م وینه‌گره‌که‌له‌ گشتیه‌وه بو  
(خویه‌تی) نزدیک بیته‌وه که‌ده‌لی:

له‌ ناو فرنی دهررونا و ه‌ک سه‌موون بوچی دهرپړی دل  
له‌ کوروی سینده‌دا تاکه‌ی ده‌بی جه‌رگیش به‌بوربانی  
که‌وا مه‌خدومه‌ی‌کی نه‌ونی‌هالی کاکه‌ شیخ عثمان  
له‌ باخی عومری خوی نه‌خواردبوو هیشتا به‌ری جوانی

به‌لام نه‌مه‌ش و ه‌کو لاوانه‌وه‌ی هه‌موو پیاویک بریتیه‌یه له چوارچپوه‌ی  
شعیری شپوه‌نی جارن و هیچی تر. هه‌روه‌ها له لاوانه‌وه‌ی حه‌پسه‌خانی  
نه‌قیبیشدا فرمی‌سکی بارانی رژاندووه و ته‌می ماتم ولاتی کوردی  
داگرتووه و زه‌مین قوری پیتواوه بو وه‌فاتی جه‌نابی (ح‌پسه‌خان) ی ژن:

ژن نه‌ما (في الحقیقة) خادیمه‌ی قه‌وم  
که‌یه‌عنی سه‌ییده‌ی غیره‌ت شکاران  
ره‌ئیسسه و خانه‌دان زاده‌ی سیاده‌ت  
نه‌میره و شای ژنانی به‌ختیاران  
طه‌بیه‌ی دهردی بیماران‌ی برسی  
که‌هرم به‌خشی برینی دل‌ فیگارن

باسکردنی نه‌م دوو ژنه له دهره‌وه‌ی که‌وانه‌ی هاوکیتشه‌ی نیر و مییه‌تیدا

دهبېنرئ، چونکه يه کهم له بهر پایه‌ی شیخایه تیبی و پتوهندی به باوکییه وه، دووهمیش له بهر ئه وهی که ژنه سه‌بیدیکی گوره‌ی چاکه خوازی شیخانیه به ناولبانگه و له تمه‌نی پیریدا کوچی دوايي کردووه. ئیتر بیتخود باسی ژنی نه کردووه.

نهک ههر باسی ژنی نه کردووه، ژنیشی نه‌هیناوه و به‌لای دیارکردنی تاره‌زووی پیاوه‌تیشه‌وه نه‌چوو... سهره‌رای ئه‌مه‌ش کوژ و سۆزی میهره‌بانی و خوښه‌ویستی له شیعره‌کانیدا له جوښدایه و وادیار نیبه که دوژمنی ژن بیت و له ئه‌نجامیشدا دل شکاو و به‌چاو تاریکانه پروانیتته ژن!

عیشقیکی وا پالی پتوهنداوه ئه و غه‌زه‌له دلداریه به جوښانه بنوسیت، که هیچ عیشقیکی به‌راستی له و گهرموگورتر نیبه. ئه‌ویش وه‌کو شاعیرانی تر باسی جوانیی سروش و جوانیی یار ده‌کات، سکالای دلی به‌خوښه‌ویستی سووتاوی هه‌لده‌ریتژی و تا ده‌توانی وه‌کو په‌روانه ده‌گری. به‌لام له ژیاندا هامنشینی ژنی نه‌کردووه، هاتوچی شانۆ و سینهمای نه‌کردووه و گوپی له ده‌نگی ئافره‌تانی گورانیبیتژ و چاوی به‌وپنه‌کانیان له گوڤاراندا نه‌که‌وتوو، مه‌جلیسی ئه و هه‌تا ژنی (مه‌حره‌می) خوښی تیدا نه‌بووه، له دایه‌ره و بازار و دهر و کولاندا نه‌بووه - چونکه کاری نه‌کردووه - تا تووشی به‌تووشی ژنیکه‌وه بیت. ته‌واو دووره په‌ریژ له ژن و دوور له کونگه‌لی کومه‌ل ژیاوه. ته‌نانه‌ت خویندنه‌وه‌شی له بازنه‌ی تاییه‌تیدا که نه‌ده‌بیاته ههر دیوانی شیعره‌کونه‌کانی فارس بووه که ئه‌وانیش وه‌کو ئه و له ژن داپراو بوون و فه‌لسه‌فه‌ی خوښه‌ویستی ئه‌وان (ئه‌فلاتونی) بووه و ریتبازی ته‌سه‌ووف خوښه‌ویستی خوايي بو‌مه‌شق داداون، که‌وا دلی سوڤی نه‌ونده فراوان ده‌بیت هممو جوړه خوښه‌ویستییه‌کی تیدا جی ده‌بیته‌وه و ههر جوانییه‌ک کاری تی ده‌کات، با له نیرینه‌شه‌وه بیت. ئه‌مان له مه‌سه‌له‌ی خوښه‌ویستیدا ره‌گی تاره‌زووه سیکسییه‌که‌یان هه‌لکیتشاوه و

ههرچی تاره‌زووه به‌ره‌وشتیکی سووکی تازه‌لی داده‌نین و دهررونی خوین به‌جوړیک پاک راده‌گرن که له‌م رووه‌وه نمک به‌هرامی ناکهن. ئه‌وان «دلبر له هممو شتیکیدا ده‌بینن».

بیتخودیش ههر به‌م جوړه که دهم بو‌تاره‌زووی (ژن) نابات و له ترسی ئه‌وه نه‌وه‌ک به‌جوړی، به‌حالی له‌م رووه‌وه له خشته‌بچیت بویه ناکات و نایه‌وی ده‌ستی له ده‌ستی ژن و چاوی به‌چاوی ژن بکه‌ویت! به‌رامبه‌ر به‌مه‌ش دهررونی ناسکی جوانی په‌رستیشی ته‌لیکه به‌هممو په‌نجه‌ی جوانیک ده‌له‌ریتته‌وه، با ئه و جوانه کوریش بن. عورف و عاده‌تیش ریتی له‌م کرده‌ویه نه‌گرتوو و به‌ره‌وشتیکی ده‌گمه‌نی نزمی نه‌زانیه‌وه. بویه بیتخود وه‌سفی جوانیی کوریک به‌رگدروو - ل ۱۹ و خورشید ناویک ل ۳۳ ده‌کات له‌گه‌ل زیوردا به‌پینج خشته‌کییه‌ک باسی شیت و شه‌یدایی خو‌ی بو‌ برام ناویک و وه‌سفی سهر و چه‌فیه‌که‌ی ده‌کا ل ۵۸. ههر به‌م جوړه وه‌سفی کومه‌لی له‌و (غیلمانه‌ی) شاری سلیمانی ده‌کات (ل ۸۹ - ۹۰):

له سایه‌ی نه‌خلی تووبای قامه‌تی ئه و نیه‌الانه  
سلیمانی به‌هه‌شتی عه‌دله، یه‌عنی پر له غیلمانه  
(عه‌لی) که‌یوانه، (توفیق) زوهره‌یه (نوری) شه‌باه‌نگه  
(عه‌زیز خان) ئافتابی حوسنه (فائق) ماهی تابانه  
له عه‌بدیکی وه‌کو من گهر ده‌پرسن: سه‌بیدت کتیه؟  
ئه‌میری مالیکی جان یه‌عنی شاهه شاهی خوبانه  
ئه‌ونده‌ی وه‌سفی له‌علی لیسوی شیرینی ئه‌مانه‌م کرد  
که‌لامم بویه وه‌ک به‌نغاله، بیتخود شه‌که‌رستانه

نهک ههر شه‌یدای جوانی ئه‌مانه‌یه، به‌لکو شیت و شه‌یدای عیشقی ئه‌مانه و عه‌بدی ئه و میر و شاهانه‌یه و هه‌مان ته‌لی که‌مانه‌که‌ی مسته‌فا به‌گی کوردی ده‌له‌ریتته‌وه. ههر ئه‌وه‌یه ماموستا ره‌فیع حیلمی به‌شاگه‌شکه‌بیه‌وه دهروانیتته ئه‌م شیعره‌ی باسکراو و ده‌لی:

بیتخود «له مه دحی خهت و په رچهم و لیسوی ئال خوی پی نه گیراوه، له وهیش زیاتر به لکو سه درده میتک هه ندی له و لاوه جوان و شوخانه ی نه دی بی که محیطی پر فه یضی سلیمانی پی گه یاندوون، له گه ل ته مه یشدا له سه ر بیستن و هه ر له ژیر ته ئسیری لاسایی کردنه وه و حوکمی سه لیه دا به شیعر هه موویانی هونی بووه وه و مه دحی کردبوون و نه م غه زله ی نه وه نده جوان و ساده و (موافقی وصف الحال) بووه که زوری لاوه تازه پیگه یشتووه کانی نه و دوره له به ریان کردبوو. هه ر نه م شاعیره دلته ر و نه زه ر بازه یشه که گه ل نه قه سیده ی له عیشقی حه قیقی محمه د (ص) دا وتوه» (۴) ئیتر نه گه ر عیشقی سولتان مه حمود و نه یازی یاوه ر و هوگری بوویته سه ر مه شقی شاعیرانی چا و له جوانی کور پر بووه به کاریکی شاهانه و به ره وشتیکی خو پاراستن له دوا ی ژن و جوانی ژن و عه ییاری ژن و به ریازیکی یه ک ریگایی عیشقی خوا و پیغه مبه ر له قه له م درایت، شاعیر ناهه قی نییه بلتی:

غولامیتکم نه واه خوم خسته قاپیی غیره تی توه

به ناو مه حمودم و نه ما هه ر نه یازم یار رسول الله

به لئی له هه موو نه و غه زه ل و هه لبه ستانه ی سه ره تا به دلداری ده ست پی ده که ن یان سه رتاپا دلداری حیسان و وینه ی ژن نابین، چ جای ژنه کورد نه به ئاکار و ره وشتی کوردانه ی و نه به ئارایش و خشل و جلویه رگی، نه به کار و کرده ی له ناو مال و دهشت و شاریدا، نه پایه ی کومه لایه تی له ناو کومه لی کورده واریدا به هیچی دیمه نی ژنی کورد وینه ناکیشن.

(۴) سه رچاوه ی یه که م ل ۵۴.

### دلداری یان بی به شیعی زاینده یی لای بیتخود:

نه گه ر بیتخود له سه ره تای ژبانی و له هه ره تی لاویدا هه زی له ژن بوویت و هه لبه ستی پیداهه لگوتیی و دلداریه کی سه روشی مرزقانه ی پیگه اتوو له دوو جه مسه ری نیر و می، نه م جوړه هه لبه ستانه ی نه گه ر هه بوویت نه واه پشتگوئی خستوون و له یاد چوونه ته وه، یان له ناوی بردوون و له پریتکا هه لویتستی به رامبه ر به ده روون و ژن و هه لبه ستی دلداری گوړاوه (۵).

بی گومان بیتخود لاوی ریگوتیک و پوخته و روله ی بنه ماله یه کی به ریتر و شاعیریکی خوینده وار و زمانان... له گه نجیدا ده بی بیری له ژن کردبیته وه و خه ونی پیوه دیبیت و شیعی به سه ردا هه لدا بی. بوچی نا؟ خو خوانه خواسته که مایه سییه کی له نه نام و توانای له ش و ده رووندا نه بووه! بی گومان و ابووه، هه ر نه وه شه بو نه و بیرم ده بات که نشوستیه کی - ده روونی وه کو به لایه کی ناکا و تووشی هاتبیت و تووشی ده روون به ستن و گری تیکه و تنی سایکولوجی کردبیت. بو نه مه ش پشت به هه والی به سه ره اتی ژبانی تاییه تی ده به ستین هه ر وه کو له خزمه کانیم بیستووه. (۶) ده لئین گویا بیتخود له ته مه نی لاویدا بووه ته حاکم (قازی نه مرز) له هه لبه بجه، له ویدا کچیک به ده زگیران ده کات و چاوه روانی نه وه ده کات که ی شه وی سووری په رده ی ریگ بخریت و به کامی دلی خوی بگات. کچه ش تابلتی به و شووکرده دلخوش و سه رمه ست ده بیت... مه لا مه حمود دیککی حکوممه تناس و مفتی زاده ی خه لکی شارستان شایانه بیته نامانجی خه ون و خه یالی هه موو کچیک نه و کورده واریه که له مه دانی سه ودای خو شه ویستیدا خه ربکی سوارچاکی بیت.

(۵) ماموستا عه بدولر حمان مفتی برازای شاعیر ده لئی گویا له سالانی بیسته کاندای دیوانه شیعیریکی فه و تاوه.

(۶) یه که م جار نه م هه والهم له کاک جه مال محمه د عه بدولعه زیز مفتی برازای شاعیر بیست، نه ویش که له ته مه نی شه ست سالی دایه هیشتا ژنی نه هیتاوه.

پژژتیکیان کچه وهکو ههموو کچیتکی خاتوونی مالداریکه‌ری ده‌ست  
 په‌نگین کارکه‌ری ئەم کوردستانه له مالتی خۆباندایه‌په‌یژه‌ی دار بۆسه‌ر بان  
 هه‌لده‌کشێ و توولینه‌ی پیریشی به‌سه‌ر سه‌ره‌وه ده‌بیت، له پله‌داری پیش  
 گوئ سوانده‌ی باندا له‌نگه‌ری توولینه‌ی سه‌ر سه‌ری تیک ده‌چێ و ده‌ستی  
 له هه‌وادا ده‌گیرێ و پیتی خلیسکاوی بۆگیر ناکریت، هه‌رچه‌نده هه‌ول ده‌دا  
 خۆی بۆ ناگیریتته‌وه و باره‌که‌ی به‌لایه‌کدا ده‌په‌ریت و خۆبشی به‌لایه‌کی دیدا  
 پشتاوپشت ده‌که‌وێته زه‌ویی به‌رده‌لان و په‌قنه‌ن و چیرۆکی ئەو دوو  
 ده‌زگیرانه به‌مه‌رگه‌ساتیتکی دلته‌زین کۆتایی دیت.

جا مه‌لا مه‌حموود که به‌چاوی خۆی دوا هه‌ناسه‌ی مالاوایی  
 ده‌زگیرانه‌که‌ی ده‌بینێ که نیگای پر له تاسه و ئاره‌زووی به‌هارانه‌ی خیر له  
 خۆ نه‌دیوی له چاوی ئەو ده‌پرێ و بۆ دواچار پیتلوی ناز لێک ده‌نێ.  
 بیخود تووشی زه‌رپتکی (صدمه) ناکاوی وا ده‌بیت که هه‌نده‌ی نامینه‌ی  
 ده‌مارخانه‌ی پرووختنێ ئەم زه‌بره ده‌روونیه‌ی به‌گرته‌یه‌کی سه‌خت کۆتایی دیت  
 که تا ما ژن و ژنه‌یتانی له خۆی هه‌رام کرد و هه‌بلانه‌یه‌ک و شویتیتکی  
 به‌خۆیه‌وه نه‌گرت.

کونجی بێ به‌شی زاینده‌یی گرت. تووشی جوړیک بوو له جوړه‌کانی  
 (ده‌مار کرژیی صدمه)

#### Traumatic Neurosis که شله‌ژاویی هه‌ستیاری (حساسیه‌ت)

به‌شیکه له‌وه‌هه‌ر وه‌کو فرۆید روونی کردۆته‌وه. (۷) ئەگه‌ر کاره‌ساتی مردنی  
 دلته‌زینی ده‌زگیرانه‌که‌ی بیت، یان سروشتیکێ فیزیولوژی خۆی و  
 په‌چه‌له‌ک بیت ئەگه‌ر هه‌ر هۆیه‌ک بووبیتته‌ مایه‌ی بێ به‌شیی زاینده‌یی  
 «الحرمان الجنسی» ئەوه ئەم قه‌وماوه کاری خۆی له‌ جوړی ژین و

(۷) ثلاث مقالات فی نظریة الجنس، فروید. دار المعارف بمصر ط ۳، ترجمه‌ سامی محمود علی.

رپواردنی شاعیر و جوړی لیکدانه‌وه و بیروباوه‌ر و جوړی دارپشتنی  
 هه‌لبه‌سته‌کانیدا گێراوه.

بێ گومان مرۆف وه‌کو زانایان ده‌لێن دوو خووه‌ خۆرسک (واتا  
 غه‌ریزه‌)ی هه‌یه: «خووه‌ خۆرسکی یه‌که‌م پاراستنی ژبانی تاکه و دووه‌میان  
 چالاکیی هه‌ولدانه‌ بۆ دروست کردنی ژبان، بۆ زاوژی، بۆ خۆشه‌ویستی، بۆ  
 ئەو ده‌سته‌که‌وتی که مانای ته‌فسیر کردنی خودی خۆمان و بۆ ئەوانه‌ش که  
 خۆشمان ده‌وین». (۸)

جا له کارخستنی خووه‌ خۆرسکی دووه‌م، به‌هۆی بێ به‌شیی  
 زاینده‌یییه‌وه- چ خۆکرد بیت، یان له ئەنجامی زه‌بری رۆژگار و کاره‌ساتدا  
 رووی داویت که‌له‌مه‌ی ژبان ئەوه‌نده ته‌نگ ده‌کاته‌وه که مرۆف تووشی  
 ناآرامی یان ده‌ردو به‌لای زۆر ده‌کات. له کارخستنی چالاکییه‌کانی  
 زاینده‌یی به‌شیتیه‌کی سروشتی و هه‌لبژاردنی په‌به‌نایه‌تی و خۆنازار دان  
 کارپتکی په‌وا و هه‌مواری مرۆف نییه. ئەگه‌ر ئەنجامی نه‌خۆشیه‌که‌ ژیری  
 نه‌بیت، ئەنجامی برپاریتکی دوور له ژیری و مرۆفانه‌یه. چونکه: «چالاکیی  
 زاینده‌یی بۆ مرۆف کانیه‌ی ژبان، میتشکی مرۆف هیتزیکێ داینه‌مۆیه،  
 میروای ئەو جوگایانه‌یه که له نیوان که‌سیتی و کاروکرده‌وه‌کانی و کۆمه‌ل و  
 میتزوه‌که‌یدا ژبانکه‌ پێیاندا ده‌روات». (۹)

ئەگه‌ر له‌لایه‌نی سایکولوژییه‌وه بروانینه‌ مه‌سه‌له‌که، ده‌بینین: له‌وانه‌یه  
 ئەو نازاره زۆره‌ی شاعیر له‌وه‌سه‌رده‌مه‌ زووه‌ی ژباندا له‌ ناآگایی  
 (لاوعی)دا خه‌فه بووبیت و په‌گه‌زی یان هۆی ته‌گه‌ره‌ خه‌ره‌وه‌ی دروست  
 کردبیت. که‌وا «په‌گه‌زی ته‌گه‌ره‌ خه‌ره‌وه‌ ناآگایی خه‌فه‌ کراوی نه‌ویستوو  
 (اللاوعي الکابت الرافض) ده‌نوینێ و نایه‌وی بۆ گوتزانه‌وه‌ به‌ره‌و پله‌ی

(۸) التحليل النفسي والفن. د. ئی. شنایدر، ل ۱۵۹.

(۹) هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۱۶۰.

به‌رزتری دیار سه‌رکه‌وئ و هه‌رچی هه‌نگاوێک له‌م پڕبازهدا هه‌بێ  
 پرایده‌گرئ. به‌هۆی پال‌ه‌په‌ستۆی ئه‌و ئه‌رکه‌ راسته‌قینه‌ و دروستانه‌وه‌ که  
 به‌ره‌ه‌ستی کێبه‌رکیتی ده‌مارگرژانه‌ (التنافس العصابي) ده‌که‌ن، ئه‌و  
 نه‌ویستنه‌ خه‌فه‌که‌ره‌ و ئه‌و خه‌فه‌کردنه‌ نه‌ویستوه‌ رێگه‌ ئاماده‌ ده‌که‌ن بۆ  
 (پاک‌کردنی سه‌ره‌ولێژ) که‌ به‌چاره‌سه‌ریبه‌کی مندالیتییه‌انه‌ کۆتایی دێت. هه‌ر  
 کاتیکیش له‌م جو‌ره‌ خه‌فه‌کردنانه‌ هه‌بێت ئه‌وه‌ په‌له‌یه‌ک له‌ ناپوخته‌یی دیار  
 ده‌که‌وێت». (١٠)

که‌ له‌ ژبانی مرۆفدا ئه‌و کۆسپ و ته‌گه‌رانه‌ په‌یدا ببن و شعوری خوویی  
 مرۆفکه‌یه‌که‌ به‌یان له‌سه‌ر دا‌ه‌ه‌زرت و مرۆفکه‌ که‌ تووشی ده‌ست به‌تالاییبه‌کی ته‌واو  
 ده‌که‌ن، وه‌کو بلێی سه‌ری ده‌که‌ن تا وای لێدیت خۆی له‌ بۆشاییدا ببینیت  
 له‌وانه‌یه‌ ئه‌و ته‌گه‌ره‌ و ده‌ست به‌تالاییبه‌ چالاکی هونه‌رمه‌ندانه‌ رابگرن و  
 شاعیر به‌ره‌و نه‌خۆشی به‌بن.

خووه‌ خۆرسکی زاینده‌یی جیهانی به‌ر گوشادو تایبه‌تی مرۆفه‌، که  
 لێیه‌وه‌ هه‌ناسه‌ ده‌دات و ده‌وری راسته‌قینه‌ی خۆی له‌ ژبانه‌ ده‌بینی. به‌لام  
 بێ به‌شی (حرمان) نه‌ک ده‌رکی ئه‌م جیهانه‌ی لێ داده‌خات به‌لکو  
 سه‌ره‌به‌ستیشی لێ زه‌وت ده‌کات و به‌پێچه‌وانه‌ هه‌لی ده‌گرێته‌وه‌.

له‌ رۆمانی (١٩٨٤)ی جو‌رج ئورویلدا له‌ ولاتی ئۆکیانا که‌ یه‌ک تاکه‌  
 حیزب ده‌ستی به‌سه‌ر هه‌موو هه‌ست و سۆز و ژین و بوون و جموجولێکی  
 خه‌لکدا گرتوه‌ و به‌که‌یفی خۆی وه‌کو مه‌کینه‌ هه‌لیان ده‌سوورپێتی،  
 فه‌رمانی داوه‌ نێر و مێ خووه‌ خۆرسکی زاینده‌یی بمرێن و نابێ پهل  
 به‌هاوین و پێوه‌ندییه‌کی زاینده‌یی له‌گه‌ڵ یه‌کدا په‌یدا بکه‌ن. ده‌بێ هه‌ر  
 به‌ره‌به‌نایه‌تی و بێ به‌شی و خه‌فه‌کردنی ئاره‌زوو بژین، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ ژیر  
 کۆنترۆلی حیزب ده‌رنه‌چن. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه‌ به‌لکو به‌پێچه‌وانه‌ی ئاره‌زووی

خۆشیان حیزبه‌که‌یه‌که‌یان خۆش بویت. ئه‌وه‌ تا (جولیان) «ده‌یزانی که‌ مه‌به‌ستی  
 شاردراره‌ی خه‌فه‌کردنی زاینده‌یی لای حیزب هه‌ر ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ خووه  
 خۆرسکی زاینده‌یی جیهانیتکی تایبه‌تی خۆی دروست ده‌کات و له‌ بازنه‌ی  
 ده‌سته‌لاتی حزب ده‌رده‌چیت. نه‌ک هه‌ر ئه‌وه‌ به‌لکو له‌مه‌ش گرنگتر ئه‌وه‌یه  
 که‌ بێ به‌شی زاینده‌یی هه‌ستریابه‌ک په‌یدا ده‌کات، ئه‌و هه‌ستریابه‌  
 له‌وانه‌یه‌ بگۆریت و بکاته‌ لایه‌نگری شه‌ر و په‌رستی سه‌رۆک». (١١)

جا تاکه‌ رێگه‌ی سه‌ره‌ستییان له‌م رۆمانه‌دا با سه‌ره‌ستی هه‌ست و  
 هۆشیش بێت نه‌ک سه‌ره‌ستی ته‌واو، له‌ رێگه‌ی شکاندنی پیریاری حیزب  
 وانا له‌ رێگه‌ی په‌یدا کردنی په‌یوه‌ندی سه‌روشتییانه‌ی زاینده‌ییبه‌وه‌ ده‌بیت،  
 با زۆر به‌نه‌ینیش به‌ئه‌نجامی بدن، خۆ ئه‌گه‌ر له‌ بێ به‌شیبه‌که‌ خۆرژگار  
 نه‌کرت، هه‌ستریای پێچه‌وانه‌ی ئاره‌زوو، وانا خۆشویستنی مایه‌ی رق و  
 کینه‌ په‌یدا ده‌بیت...

بێخودی شاعیر که‌ جیهانی «دنایی» به‌جیهانی «قیامه‌تی» گۆریبه‌وه‌ و  
 له‌ ئه‌نجامی بێ به‌شی زاینده‌یییدا تووشی ئه‌و ته‌گه‌ره‌ و ده‌ست به‌تالاییبه‌وه‌  
 بوو که‌ گۆشه‌گیر و بێ باک و رهند ژیا و سه‌ره‌ولێژ به‌په‌له‌ به‌ره‌و دوا  
 ئه‌نجامی ژبانی که‌ نه‌مانی دونیای فانی و کرانه‌وه‌ی ده‌رگای دنیای دوا‌پۆژه  
 که‌وته‌ غار. لام وابێ وه‌کو خه‌لکه‌که‌ی ئۆکیانا له‌ ئه‌نجامی بێ به‌شیبه‌که‌دا  
 تووشی ئه‌و ده‌رده‌ بوو که‌ به‌پێچه‌وانه‌وه‌ رفته‌ر بکات و بکه‌وێته‌ گه‌ر  
 مه‌تای دنیا ته‌لاقدان و شه‌ر کردن له‌گه‌ڵ دیارده‌ نه‌رمونیانه‌کانی ژبان که‌ له  
 کانی زاینده‌ییبه‌وه‌ جو‌گا هه‌لده‌گرن، به‌لاوه‌نانی ژن و مێینه‌ و رووکردنه  
 خۆشه‌ویستیخوا و رهمزه‌کانی ئه‌و دنیا که‌ هه‌مووی مردوون و ژبان  
 نانوین و هیوای دوا‌ی مردن، وه‌کو شیخ و سه‌حابه‌ و پێغه‌مبه‌ران و تاد...  
 ئیتر ئه‌گه‌ر پارسه‌نگیکی له‌ (زوه‌د) و (ته‌سه‌ووف) ه‌دا ده‌ستگیر

نه کړدایه، نه وه (له بوشایييه کدا ده ژيا که نه دهیتوانی بیرکاته وه و نه بیینی) (۱۲) وه نه و بهرهمه که مهی نیستا هیه تهی نه وه شی لئ نه ده بیینرا به لئ له و تمه نه ناسکهی لاویدا بوو بووه توبه کار و مریدی شیخی بیاره، خوشه ویستی شیخ و پیغه مبه و خودا دهر وونی به تالی بو پر کرده وه و پارسه نگی خسته تاي ته رازووی له ننگبوی دلی شاعیریکی کوست که وتوو. کوستیکی وها که به پهلینک له په له کانی دهمارگرژی سایکولوجیانه دا گه یشتبیت و هکو فرۆیدیش ده لئ: «ژیان سایکولوجی لاشعوری دهمارگرژان (به بی جیا وازی) زور هوئی وای تیدا هیه که به ره و ئیرتیکاسی بهن، ههروه وای لئ بکه ن (لبیدو) که یان به سهر که سانی له توخمی خویندا بچه سپین). (۱۳)

نازناوی له شیعریشدا که بیخوده پیوه ندیبه کی گوره ی به و کاره سات و رفته ارانه وه هیه، نازناویکی وها که بیته مۆرکیکی چه سپاو بو شیعر و بو ژیانی خوئی پیکه وه. (بیخود) یش وشه یه کی فارسیه به مانایی هه ست و ناگادیت ههروه ها بیخود نه و که سه یه که ده چیته حاله تی و هجده وه و تووشی جهزب و په ریشانی و شیتی ده بیت. له م رووه وه ماموستا رفیق حیلمی ده لئ: «له قه بی بیخودی به لام دهر وونی پر له هوش بو». (۱۴)

زور که س لایان وایه ته ریه ت وای له بیخود کرد که نه و هه لوتیسته بهرامبه ر به ژن و ه رگریت! به لام نه مه به راست نازانم چونکه نه گهر شیخ و مریده کانی ته ریه ت له جیاتی ژنیک سی چوار ژنیان هینا بیت و که سیکیان ریگهی په نه نایه تیان هه لنه بژارد بیت و له و پروایه شدا بووین که ئیسلامه تی ری به په نایه تی نادات بوچی ده بی ته ریه ی ته سه ووف نه و دهر سه ی بو بیخود دادا بیت؟ به تایبه تی له هه رته ی لاویدا؟

(۱۲) د. ئی. شنایدر. ل ۱۴۵ (سهرچاوه ی باسکراو).

(۱۳) ثلاث مقالات في الجنس. ل ۵۴.

(۱۴) سهرچاوه ی یه که م.

که وای بیت هه ر نه و گری دهر وونی به میکی به سهر سه ری بیخودا هینا که تا مرد لئی نه روه ییوه و نه و به لینه ی دای و نه و سوینده ی خواردی که نابی ژن بهینی گه یان دیبه جی و هه تا سهر پاراستی و نه ک هه ر ژنیسی نه هینا، به لکو ته ریه تیش سه ربار، هه لوتیستی به رامبه ر به ژن سه لیبانه و دووره په ریز و ترس و راکردن بوو.

بو به له هیچ جیبه کدا ستاری نه گرت، که و ته گه شت و گه ران و ژیان له ماله خزمه کانی له هه له بجه، که رکووک، کفری، کو به، هه ولیر، شیروان مه زن، مه لحه، قه راج، مووسل و پیرمه م و به غدا و... هی دی هه ر بو به ش فه رماتیکی ده ولت یان کاریکی به ده سته وه نه گرت. وپل و سهر گه ردان و ته نیا و تاک ده ژیا. تاک له گه ل خوئی، مه گه ر له گه ل شیعیری فارسی و شیعیری پر له جو ش و خرۆشی دلداری و ته سه ووف شتوه، له گه رمی هی هه تاوی ژینه وه هاته بهر سیبه ریکی سرکه ری ئارامی بی جووله، به داهاتی زه وی و زاری بنه ماله ی مفتی له شارباژیر و شاره زوور و قه ره داغ و کرئی هه مام و دوکانی ناو شاری سلیمانی ژیانیتی بی ناگزوری ده ژیا. (۱۵)

به رامبه ر به مه ش نه و ته وژمه زوره ی که له م لایه نه وه دهر گای لئ گیرا ناو ناو و که م که م که دهر گای لئ ده کرایه وه به گوړ و فیچقه وه سه ری دهر ده کرد. هه ر بو به یه سوژی خوشه ویستی شاعیر سوژیکی نه وه نده به پیت و ده لمه مند و بارنیکی وها بووه که هه موو زه ویبه کی ره قه ن و به یاریشی سه وز کرد ته وه، هه ر بو به یه شاعیر که هاتو وه ته سهر باسی خوشه ویستی له هه ر روویک و با به تیکدا گری کول و تاسه ی دلی برینداری هه لگی رسا وه و هکو ژنیک که بچیته هه ر شینگایه ک شیوه نی یه که م جاری خوئی نوئی ده کاته وه. پاش نه و ئاوردانه وه یه له باری دل و دهر وونی شاعیر که سه یری شیعه ر به سوژه کانی بکه یین، ده توانین به سهر نه م چه ند گروویانه دا پؤل پؤل دابه شیان بکه یین:

(۱۵) سهرچاوه ی پینجه م.

۱- غەزەل، يان دلداری و خوشەويستىيى (مەجازى).

۲- خوشەويستىيى تايىن و ئەو تايىن پەرۋەربىيەى كە بە (زۇھد) ناو دەپرېت.

۳- خوشەويستىيى پىغەمبەر، خوشەويستىيەكى سۆفىيانە. ئەنجا خوشەويستىيى سەيىد و شېخ و يار و ياۋەرانى پىغەمبەر.

\*\*

لە كۆرى غەزەلياتدا، بالاسايى شىۋەى كۆنىش بېت، بەلام ھەستەۋەربىيەكەى شاعىر و بەھرەدارى لە ھۆننەۋەدا پېشىنگ دەدەن. كام بىر و دەرپىن كە بەر لەو چەندىن جار گوترايېت كە ھاتە بەر دەستى ئەو دەلىتى لە نۆزەنەۋە رۇحى ۋە بەردىنې و گوايا تەنيا ھەر خۆى گوتوۋىتەى. با ھەر بەشىۋەى كۆنىش بېت! لە مەيدانى غەزەلدا چەند شىعەرىكى بەسۆز و بەجۆشى لەم جۆرەى ھەيە، با ئەو شىعەرى لى ھەلبېزىرېن كە لە گۆقارى گەلاۋىژدا بەناۋى (ئەگرى) ۋە بلاۋكراۋتەۋە. دەبىنېن كەرەستە شىعەرىيەكانى ۋەكو: (چرا و پەرۋانە و چاۋى ۋەكو دەريا و فرمىسكى ۋەكو گەۋھەر، پوۋەكى كەتان و مانگەشەۋ، ئاسكى بىبابان، برۆى كەوان، برژانگى تىر، ھەورى زستان و گريانى چاۋ) ۋە جۆرەھا زاراۋە و دەرپىنى غەزەل بوۋنەتە تۆپەلە مېۋىك شاعىر بەپەنجەى ھونەرمەندى شىۋەى جوانى خۆ بەتازەنۆيتىيان لى پەيدا دەكات... لەم كەرەستانە پارچە شىعەرىكى ۋاى لى بەرھەم ھېناۋە كە ۋەكو شىخ محەمدى خال و تۈۋبەتەى: بىخود «ھەر چەند شىعەرى دلداری بوتايە لە ھەموو كانگاي دلېيەۋە ھەلدەقولا و ئەھاتە دەرۋە، لەبەرئەۋە شىعەركانى زۆر بەتېن و تەۋژم و كارىگەر بوو لە دلاندا». (۱۶)

دەبا پروانېن چۆن شاعىر لە كانگەى دلەۋە دەگرى و چۆن وىنەى گريانەكەى بەسكاللاۋە دەخاتە بەر چاۋى خويئەران؟ ھەر ئەۋەيە كە ھەستەۋەربىيەكە بەرامبەر (لە ھەموو كانگاي دلەۋە) دەۋەستى:

دلم بۆ زولف و روۋى جانانە ئەگرى  
منالە بۆ گول و رەيحانە ئەگرى  
چرا ئەم شەۋ كەۋا فرمىسكى ئەپىژى  
دەلىتى ھەر بۆ منى پەرۋانە ئەگرى  
ئەكا شاباشى كى دەربايى دىدەم  
كە چەشنى گەۋھەرى يەك دانە ئەگرى  
چىيە پىرى دل ئەم شەۋ ۋەك عەرەق خۆر  
لە كوئى تەكەبە بۆ مەپخانە ئەگرى؟  
شەۋى بۆ زولفى ئەۋ مەھپارە تا رۆژ  
دلم بۆ سىنە چاكى شانە ئەگرى  
غەزالى من ئەگەر ساتى نەبىنې  
بىبابان و قور ئەپىۋى، لائە ئەگرى  
كەۋان ئەبرۆ بەتيرى غەمزە تاكەى  
لە جەرگم بى گوناح نىشانە ئەگرى؟  
بەيادى ئەۋ بەھارى روۋى تۆبە  
كە چاۋم ھەورى زستانانە ئەگرى  
برا! تا نەبىيە تۆز و خاكى بەرپى  
بەزەحمەت چاكى ئەۋ دامانە ئەگرى  
لە دلتا يادى گەنجى كىيە بىخود  
كە ئەم شەۋ نۆبەتەى وىرانە ئەگرى؟

(۱۶) چەلى ماتەمىنى بىخود/ دەفتەرىكى دەستنوسە لای مامۇستا عەبدولرحمان مەفتى. ھەرۋەھا پروانە: نالەى دەروون، نوۋسىنى شىخ محەمدى خال. ل ۱۵۱.

لەم غەزەلەدا زۆر وینەى جوان جوان بەدى دەكەین. وینەى دلّی وەكو مندالّ ئەم بۆ پرووی جوان و ئەو بۆ گولّ و رەیحان بگری... پاشان فرمیسک رشتنی چرا و هاوودەردی شاعیر و پەپوولەى شەوان و گریانی دەشت و بیابان بۆ ئاسک... وینەى مەى پزانه ناو پیالە و فرمیسک پزانی پیالە لەتاو چاوی مەیگیپری جوان. ئەم وینانە لە لیک چوونیکى بەرزدا خو دەنوین و (خواستن) پیک دەهین و یەخەى هونەرەکانى رەوانبیرى و اتا بیترى دەگرن. خوئشبه ختانه بیخودی شاعیر لە مەیدانى رەوانبیریدا شیعرەکەى بە وشەبازی جیناس و جوانکاری و مەتەلبازی قورس نەکردوو و بە وشەى قەبەى بیانى ئیسک قورس و زاراوەى سوا و شکی نەکردوو. بەلکو لە هەلبژاردنی وشە و ناسک بیتریدا هونەرى نواندوو و زمانیکى ناسکی شاعیرانەى تەرى پر لە وردەکاری سروسشتى بەکارهیناوه. لە بواری زماندا دەبینی چەند ورد پیتزی وشەى (ئەگرى) وەبەردینى، جگە لە گریان و گرین (نیشانه گرتن، دامەن گرتن، نۆبەت گرتن)یشی لى بەکارهیناوه. لەمەدا سوودی لە زار زمانى سلیمانى وەرگرتوو که جیاوازی ناکات لە نیتوان وشەى دەگری، لە گریانەوه لەگەلّ وشەى دەگری لە گرتنەوه.

لە غەزەلەکاندا بەتایبەتى و لە هەموو شیعرەکانیدا بەگشتى بەرامبەر ئەو هەست و جوانیى زمان کردنە و ئەو دارشتنى سۆز و گەرموگوپى دەروونەو ئەو وەى گوتمان هەستیارى شاعیرانەیه، لایەنیکى وشکی بیخود هەر ئەو مەسەلەیه که ئەو بەهونەرێکى گرنگی زانیوه، ئەویش دەرھینانى میژووی ئەبجەدە بەپیتى نوخته دار و بى نوخته و یاری کردن بە وشە و هەلگێرانەوه و لى دەرکردن و کاری ژماردنى بى سوود.

### خۆشەویستى لای بیخود:

خۆشەویستى لای بیخود لەسەر بنچینەى تەسەووف هەستاوه، بەلام نەهاتوو بەرەمز و نیشانەکانى رێگای تەسەووف وەکو ئەحوال و مەقامات و راپرەسمى سۆفییەکان چر و قوولّ و ئالۆزى بکات، بەلکو بەروون و رەوانى و بى پیتج و پەنا دەرى برپوه، خوئشەویستى شىخ و غەوس و پیتغەمبەر، خوئشەویستى سەبید و بنەمالەى پیتغەمبەر و هاویرتیانى پیتغەمبەر، خوئشەویستى ئایینى ئیسلام و شەرع و پیترەوکانى ئیسلام و مەلا چاکەکانیشى هەر بەهەمان شپوه. بۆیه تەک بەتەک تەسەووف شیعرى (زوهد)یشى هەیه؛ زوهدەکەش بۆیه دەچیتە خانەى خوئشەویستییەوه چونکە ئامۆژگارى وشک و ترساندنى خەلک نییە بەشیش و ئاگرى جەهەندەم، بەلکو پەرستکاری و پارێزکاری و بەرچاوخستنى چاکەى بەجى هینانى فەرزهکانى ئیسلامە و باسى موعجیزەکانى پیتغەمبەر و هانا بردنە بەر شەفاعەت و تکاکارى پیتغەمبەرە لە رۆژى دوایدا. کەوا خوئى بەگوناحکار دەزانى و پەشیمانى لە کردەوى خراب نیشان دەدات و داواى عەفووى خوا دەکات. کە سەبرى نمونەى ئەم جوړە شیعرانە دەکەین دەبینین هەمديسان بەوپەرى هەستەوهرییهوه بەسۆز و کولّى دەروونى خوئى پایەدارى کردوون. وەکو دەلّ:

ئارەقم کرد و نەجاتى هەر نەدام دەردى گوناح  
لەرز و تادارى خەجالەت خوّم و پروو زەردى گوناح  
گەیبییه چەرخى مەعریفەت و یلداشى من خاکم بەسەر  
من حەمامۆکى ئەکەم هیشتا لەسەر عەردى گوناح  
ل ۲۲

هەرودەها ئەم هەلبەستەى سەرەتاکەى ئەمەیه:



ئەي خوا ئەي رافيعى نۆسه قفى گەردوون بى عەمەد  
نيعمەتت بۆ ئيمە (لا يحصى) صيفاتت (لا تعد)

ل ۳۱

هەروەها:

بەدەشتى پىر جنونى ئاخەوہ مەجنونى شەيدا خۆم  
بەشاخى بىستوون داخەوہ فەرھادى رسوا خۆم

ل ۵۳

لە ھەلبەستىكى تردا دەلتى:

ئەي ناخودايى بەحرى كەپرەم وەختى رەحمە پىم  
كەشتى ھەموو شكاوم و دەريا لە باوہشم  
من سائىلى شەفاعەت و تۆ صاحبى مەقام  
لەو خوانى نيعمەتەت بەدە سا لوقمە پى بەشم

ئاوازی تۆبەكارى ئەگەر سەرەتای تەسەووفە بەلام پایەيەكى ئايىن  
پەرورەرى و لە خواترسانە. وا ديارە بىخود لە خوشەويستىيەكەى خۆى  
دنيايە و گەيشتووتە قەناعەت كە تەنيا بەشېخ و ئىرشاد و تەوجىھى  
شېخ وازبەيتىنى و مەسەلەى خوشەويستىيى خوايى و گەيىن بەپايە  
بەرزەكانى رېگەى عيشق بۆئەو بەجى بەيلى. بۆيە كە دل مایەى  
خوشەويستىيە لای ئەو ئارام و هوشيار و وريا و عەرشى خوايە. و اتا لە  
دلەراوكتى سۆفيايە رزگارى بووہ:

ئارامى جانە، مەحرەمى رازى نېھانە دل

يەعنى لە بەينى يار و منا نەرجومانە دل

ئەگەر ئەو دلە برىندارى چاو و خەرىك گريانە لەبەر بالاي يار و لە  
دوورى يار چەمبوو فرمىسكى خوتناوييە، بەلام:

لەوساوە شوغلى رابيطەيى پرويى يار دەکا  
فيكرى ئەمەندە سافە وەك ئاوى رەوانە دل  
و ئەو دلە پىرۆزە، خوشەويستە چونكە دەبگەيەنى بەراستى:  
وەختى عوروجى حەققە، بەسە پەستىيى بەتال  
بۆ بانى مەعريفەت بەخودا نەردەوانە دل

بەلام شاعىر تاسەر لەو ئارامىيە قەرار ناگرى و مۆلەكەى بىر و ئەندىشە  
و خەيال تەنگى پىن ھەلدەچنى... چونكە مەوداى چاوەندازى دل گەلنى  
فراوانە و پرە لە سووتەنيى بەگر كەوتنى ناگرى خوشەويستى ھەر وەكو  
مامۇستا رەفيق حىلمى لە چلەى ماتەمىنيدا گوتوويە:

«لە كاتىكدا دواى عەشقى حەقىقى ئەكەوت ھەستى تاو ئەدا بۆ  
مەيدانى عەشقى مەجازى و بەپىچەوانى ئەمە جار جار لە مەيدانى  
عەشقى مەجازىيەو بەزى دەدا بۆ مەيدانى حەقىقەت. واى لى دەھات كە  
نوورى خوا وا لە ناوچەوانى شوخىكى ھەرزەكار دەبينى» (۱۷) لای شاعىر  
زۆر جار دنيا تىكەل بەدين و جوانىيى سروشت و پروى لاوان و جوانان  
دەين و دەبنە ھەويتى شىعەرى خوشەويستىيە سۆفيايەكە. ھەر بەم جۆرە  
خەم و كەسەرى دنيا و رەفتارى دل و دەروونى لە ژياندا ئارامىيەكەى لى  
تىك دەدەن و تووشى دەمارگرزى و ئالۆزى دەكەن و ھەستىاربيەكەى بەرز  
دەكەنەوہ و دەبەيتنە سەر شىعەر گوتن. نمونەيەك كە بەرھەمى ئەم بارە  
بىت چوارىنى (دلە من) ە.

ئەويكى دل پىر قەناعەتى خوشەويستى دەبى بۆچى سەر لى شىواوانە  
بلى:

لەو رۆژەوہ رۆيشتووتە، تۆراوہ دللى من  
ھەرچەند ئەگەر پىم بى سەر و شوپىن ماوہ دللى من

(۱۷) چلەى ماتەمىنى بىخود. و تارىكى مامۇستا رەفيق حىلمى.

ئاخۆ بە چ شاخپیکهوه گیرساوه دلئی من

یاخو به چ داخپیکهوه سووتاووه دلئی من

بۆنهی دانانی ئەم هەلبەستە وەکو دەگێرپنەو ئەمەیه دەلێن عەبدوڵلای کورپی مەلا عەزیزی مفتی، وانا برازای بیخود بۆ خویندن چوووە تە بەغدا و لە قوتابخانەی مخابەرە عەسکەری بوو، بەر لەوەی خویندن تەواو بکات و ماوەبەکی کەم بگەریتەووە سلیمانی... بۆ مەلەوانی دەچیتە رووباری دیجلە، لەوێ ئاو دەببات و دەخنکێ بێ سەر و شوێن لە غەریبیدا بەجێ دەمی... دەلێن گویا وەختی خۆی عەبدوڵلا بەتوورەیی و دل رەنجای سلیمانی بەجێ هێشتوو و رووی کردۆتە بەغدا. ئەم کورپەش نەک هەر برازای بیخود بوو بەلکو لە جیاتی کورپی خۆیی و خوشەویستی بوو. ئەم کارەساتە دلتهزینە کاریکی زۆری لە بیخود کردوو و عەبدوڵلای بە (دل)ی خۆی داناو کە بەتۆراوی بەرەو غەریبی کەوتووە پێ لە خواوەنەکی ون بوو. ئەویش بەدوایدا وێڵە و پرسیار دەکا و سەر و سۆراغی دەپرسێ. بەلێ ئەوا دلئی ئەو تۆراو و خنکاو و، گەر سەری خۆی داناو. جاریکی تر ناییتەووە.

لەو وێڵیی دل و پاراییبیدا کەوتۆتە ژێر تەمی چواربەنە بەناوبانگەکانی سافی هیرانی کە لەسەر هەمان کیش و پاشبەندی (دلئی من)ی دووبارە کراو هەلبەستی خۆی بنیات ناو (۱۸) بەلام سافی تاسەر هەر بەوێڵی و سەرگەردانی دەمییتەووە هەرچی بیخودە جەمسەری دلئی دوولاییبە کە لایەکیان ون بوو و لایەکیشیان ماو... هەردوولا کۆدەکاتەووە و دەیان کا بەیەک و دلنیایی بەو پەیدا دەکات کە ئەو دل نەفەوتاو، بەلکو رۆیشتوو و چوووە تە خزمەتی پیغەمبەری سالاری مەدینە:

(۱۸) دیوانی سافی، بەغدا/ ۱۹۵۳ ل ۳۰ بیخود ئەم هەلبەستە لە (گەلاوێژ)ی سالی (۶) ۱۹۴۵ بلاوکردۆتەووە.

ئەو سینە لە غەش خالییە ئەو بێ رِق و کینە

ئەو خادیمی شەرعی نەبەوی و میللەت و دینە

مەعلوم چوووە بۆ خزمەتی سالاری مەدینە

وامزانی کە فەوتاو، نەفەوتاووه دلئی من

سەرەتا دیان چۆن وەکو دەرویشیک کەوتە بەردەم بای مۆلەکی دل، دلێک لە جغزی ئادەمی دەردەچیت و دەبەوی کەیلی خوشەویستییهکی خوایی بیت، کە باریکە بۆی هەلناگیریت و خواوەنەکی تووشی دامان و سەرسامی دەکات. بەلام تا سەر لەو سەرسامییە نامییتەووە و شۆرشێ عەشقەکی دادەمرکیتەووە و لە جیاتی رێگە عەشقی سۆفییا نەبادەتەووە سەر (زوهد) و مەدحی تەقلیدانە پیغەمبەر:

قوربانی کەسێ بێ کە بەقوربانی نەبی بێ

وێک بەندە سەگی دەرگەهی شاهی عەرەبی بێ

شاهی عەرەبی یەعنی قورپەیشی نەسەبی بێ

جەهرگی بەدوو ئەبرۆیی ئەو جنراووه دلئی من

\*\*

لە قەسیدەیهکی پر لە سۆزی تریدا کە بەراستی بەرھەمی دلێکی پر لە جۆش و قوڵپی خوشەویستی و دالین و سکالایە و بە ۳۲ دێر گەرموگورپییهکی سارد ناییتەووە و سەرەتاکە بەباسی فرمیسیکی چاوی گریاو و دلئی سووتاو دەکاتەووە:

کەوتەر وەکو تەنورەیی چاوی پر ئاومە

دۆزەخ وەکو تەنوری دلئی پر هەلاومە

باسی حالئی خۆی لەو گێژەنە خوشەویستییهدا دەگێریتەووە کە خوشەویستییهکی بۆ زاتی پیغەمبەر و تەنانەت بۆ گل و وردە بەردی سەرگۆرە کە یەتی:

ئەو توربەتەي كە تۆزى ئەگەر بېتتە سەر سەرم  
نايدەم بە تاجى خوسرەو و جەم گەر كالامە  
پاشان روو لە پېغەمبەر دەكات:

ئەي بازى سىدرە تۆبى خودا بۆچى ناگرى  
نېچىرەكەت كە پۆرى دلى ھەلقرامە  
خۆشەويستىيەكەشى ديارە كىيە و پلەي توانەو و دلئسوزىشى بۆ ئەو  
خۆشەويستە لەم ديمەنانەدا دەردەكەوئ:

ھەرەك منالە كوردى كە ون بى لە باوكى  
دەگرىم بەرەو مەدينە و ھەر باوہ باومە  
ساتۆش بفرمەو: خادىمەكەي دەرک و بانى خۆم  
پەت كەن كە چونكە ئەو سەگى قۆل ھەلكرامە

ئەو جۆرە ھەلبەستانەي كە بە (نەعت) واتا مەدحى پېغەمبەر ناسراون  
ديارترىنيان ئەوھىە كە بەوھسفى جوانىيى سروشت و بەھار دەست پى  
دەكات، كە خۆشەويستى و جوانىيى پېغەمبەر لە خۆشى و جوانىيى سروشت  
دەبىنى و رەنگ بى وای مەبەست بى بلتى جوانىيى سروشت لەبەر خاترى  
جوانى و خۆشەويستىيى پېغەمبەر و. لەلايەكى تىرشەوہ ئەم تىكەل كەردنە  
مايەي تەرى و گەشانەوہى لک و پۆبى ھەلبەستەكەشە.

ئەمە بۆى نەسىمى بەھارە، يا خەبەرى سروشتى ھەوايىيە؟  
دەمى رۆح بەخشى نىگارە، يا نەفەسى مەسىحى سەمايىيە؟

لە باسى شەئى شەمال و شايى و سەيران و خۆشبيەوہ باددەاتەوہ سەر  
مەدحى پېغەمبەر:

دەتەوئ ئەگەر گولئى سەرمەدى، وەرە باخى نەعتى محەمەدى  
بىبە بولبولتىكى مەئەبەدى، ئەمە شىئەبىي ئودەبايىيە (۱۹)

(۱۹) ديوانى بىخود. ل ۱۰۳، لەوتدا ماموستا محەمەدى مەلا كەرىم وشەي =

ھەر بەھەمان شىئە لە باسى جوانىيى سروشتەوہ لە ھەلبەستىكى تردا  
دەپەرتتەوہ سەر باسى پېغەمبەر:

ديسان چەمەن لە رەوضەيى خولدى بەرىن ئەكا  
گول غونچە ھەم لە لىو و دەمى حوورى عىن ئەكا  
ئاخۆچ مانىيەكى كە سەحراو و شاخ و داخ  
ژەنگار و زەرد و سوور و سپى و سەوز و شىن ئەكا

پاش (۱۴) دىر لە نەخشاندنى وىنەي گول و بولبول و شەونم و دەشت و  
شاخ و داخى رەنگاوپرەنگ و لەرزەي سەروو ياسەمەن و بۆنى رەيحان لە  
بەربەيانى وەكو ناوچەوانى دلەبەر و تارىكى وەكو زولفى يار دەپرسى:

ئەم شايىيو سەروورە لە شەوقى بەھارە يان  
عەشقى گولتىكە عەفووى ھەموو (مذنبىن) دەكا؟

دواي ئەوہ بەدە دىر مەدحەكەي بۆ پېغەمبەر تەواو دەكات و واى پيشان  
دەدا كە ھەرچەندە دنيا پر لالە و گولالەبە، چەوى ناو جۆگا و شەونم و  
ئاوازي قومرى و بولبول و ھەموو شتىك ھەتا تەبىر و توار و باخەوانىش لە  
خۆشياندا شايى دەكەن!. بەلئ، بەلام ئەو دلى بەجوانىيى ديمەنى بەھار  
نەكراوہتەوہ مەگەر بۆ رى خۆش كەردنىك بۆ جوانىيى و مەدحى جوانى  
پېغەمبەر، ئەگەر جوانىيى يارىكى دنيايى بىت و ئەگەر جوانىيى سروشت  
بىت ھەمووى دەكاتە باگراوندى وىنەي خۆشەويستى و تايىن پەرورەيى  
خۆي. ئەو چ دەر بەست خاك و ئاو و ھەوايە؟ چ دەربەست بەھار و گول و  
مىترگ و كانىيە؟ چونكە ئەو لاي واىە:

= (غەزايى) ئەم دىرە شىعەرى: (كە لە بۆ جىھادى كولەي ھەواي لە تەرەف خوداوە  
غەزايىيە) بەكەسىك كە چوبىن بۆ غەزا ماناى لى داوہتەوہ. بەلام راستىيەكەي  
ئەوھىە (غەزايى) لە ناوچەي كۆبەدا بەبالدارى عەينەمەل دەگوترى كە بۆ لە  
ناوردنى (كلؤ) بەناوبانگە. شايانى باسە بىخود گەلى جار وشەي ئەو ناوچانەي  
بەكارھىتاوہ كە بۆى چووە.

ئەى ساحەبى سەد جەننەت دەشتى عەرەبستانات  
نادەم بەهەزار گۆلشەن يەك خارى موغەيلانت

۱۶ل

### ئەنجام:

بىخود (۱۸۷۸ - ۱۹۵۵) سەرەراى مەلايەتى و پۆلەبى بنەمالەيەكى زانېن پەرورەى ئايىنى بەناوبانگ، شاعىرىكى بەناوبانگى دوا زنجىرەى قوتابخانەى لاسايىبە لە ئەدەبى كوردىدا، ئەوەى لە دىوانەكەيدا سەرنج رادەكېشى يەكەم كەمبى بەرەمى شاعىرە لە چاۋ تەمەنىدا، دوۋەم تېكەل نەبوونىبە تى بەزىيان و رۆشنىبىرى سەردەم و پارىزگارى و كۆنەخوازىبە لە شىعەرەكانىدا. ھەرچەندە بەرەمەكەى كەمە بەلام بەسۆز و كۆل و گەرموگور لە شىۋەيەكى كۆنى شىاۋدا و بەمۆسقىايەكى ھەست بزۋىن خۆى دەنۋىتى.

لە ئەنجامى بارى تايىبە تى دەرۋونى شاعىردا كە ژنى نەھىتاۋە، بەكار و فەرمانىكەۋە خەرىك نەبوۋە و لە گەشت و گەراندا بوۋە، كەوا لە ئەنجامى زەبىرىكى سەختى دەرۋونى توۋشى دل شكان و گۆشەگىرى ھاتوۋە و بوۋە تە تۆبەكار و رېگەى تەسەۋۋفى ھەلبىزاردوۋە، گرژى و ھەستەۋەرىبەكى (حساسىيە) تەۋاۋى دەرۋون بەشىعەرەكانىبەۋە ديارە، ھەر بۆبە ئاسايى دەرناكەۋن و جۆش و سۆزىكى خۆبە تىبان پىۋە ديارە. شىعەرى بىخود لە روۋى بابەت و شىۋەۋە ھەر لە چوارچىۋەى كۆندا ماىەۋە؟ ئەۋەى بابەتى دلدارىبە، ھىچ جۆرىك وىنەى ژن بەگشتى و ژنى كورد بە تايىبە تى نانۋىتى، ھەر ۋەكو چۆن ژيانى لە ژن بەدەر بوۋ شىعەرەكانىشى لە ژن بەدەرن. دلدارىبەكەى ئەفلاتونى و سۆفىيانەيە و شىت و شەيداي جوانى بوۋە با لە لاۋانىشدا بەدى كرديت.

لە ئەنجامى ئەو زەبرە دەرۋونىبەى كە لە لاۋىدا پىتى گەيشت دەرگاى ژن و ژنخۋازى و دلدارى داخست و مىلى دا ئايىن پەرورەى و پارىزكارى.

بەلام بۆ ھاۋسەنگى كردنى بى بەشى و دلشكاۋىبەكەى دەرگاى خۆشەۋىستىبەكى پر لە سۆزى شىخ و غەوس و پىغەمبەرى كوردەۋە، ئىتر ھەر جارە ئەو تەۋژمە خەفەكراۋەى خۆشەۋىستىبە كە بەرى بكرابايەۋە، بەگور سەرى دەرەدە كرد و ۋەك بارانىك ھەموۋ زەۋىبەكى رەقەن و وشكى سەوز دەكرد، ئەنجامى بەھۆنىنەۋەى شىعەرى ترپەدارى پر لە ھەستەۋەرى دەھاتە دى.

لەو پرواىبەدام، بىخود لە لايەنى دەرۋونىبەۋە ئامادە و گونجاۋى ئەو كۆنەخۋازى و گۆشەگىرىبە بو، ۋە لە تۋانادا نەبوۋ لە چوارچىۋەى ناۋەرۆك و شىۋەى شىعەرەكانى دەرېچىت كە برىتېن لە شىۋەن، غەزەل، خۆشەۋىستىبى سۆفىيانە، ئايىن پەرورەى و شىعەرى بۆنەكان ۋەنى دەتۋانى تېكەل بەزىيان و بىروباۋەر و رۆشنىبىرى تازەى سەردەم بىت، تېكەلشى بۋايە نەيدەتۋانى بيانخاتە ناۋ چوارچىۋەى ھەلبەستىبەۋە. چۈنكە خۆى شاعىرىكى گۆشەگىرى دلشكاۋى لە ژن بەدوۋرى، دەرۋون گرژى، بى پەرۋا و بى ئەرك بو، ئەو شىعەرە كەمانەى دەيگوتن پوختەى ھەستەۋەرىبەكە دەرەدەخەن و ئەگەر بەسەنگ و كېشى ئەدەبىياتى كۆن بكىشترىن، شىعەرى رادە بەرزو وردن لە دارشتن و ھۆنىنەۋەدا.

ئەگەرچى پىش ۱۵ سال لە مردنى و لە گەرمەى شەرى دوۋەمى جىھانىدا كە شەرەكە ناۋەرۆى زۆر بارى رۆشەنبىرى و سياسىى و كۆرى مامۇستا رەفىق حىلمى رېنىشاندەرەنە بەرنامەى كارى دۋارۆزى بۆ دادەنى كە دەلى: «ھىۋام ۋا پىبەتى كە ماۋەى عومرى خۆى سەرفى دىۋانىكى عەسرى و تازە بابەت بكا و بەشىعەرى بەرز و رەنگىنى نىشتمان پەرورەنە رۆحىكى نوئ بكا بەبەرى لاۋەكاندا و بيانخاتە سەر رېگەى چاكە و پىكھىتۋانى كارۋكردەۋەى بەپىزو بەم رەنگە دنياشى لىك بداتەۋە و لەگەل نەفسى خۆى و رۆزى ئاخىرەتى، مىللەت و نىشتمانىشى بەيادكا و لە

خزمه تی ئەوانیشدا گرهو بیاتهوه» (٢٠) به لام بیخود ئامادهیی دهروونی و گونجایی خۆی له گهڵ ئەو باره دهق پیوهگرتوه دا تهواو قایم بوو، له توانادا نهبوو گۆران پروویدات.

---

(٢٠) شیعر و ئەدهبیاتی کوردی. ل ٥٩.

جگه له پایه‌ی مه‌لایه‌تی، شیخیکی ریتیازی قادری بووه، که‌وا سالی ۱۱۹۰هـ تریقه‌تی له شیخ‌ه‌حمه‌دی عه‌بدالانی له گوندی عه‌والانی وه‌رگرتووه.

سه‌ره‌رای پایه‌ی نه‌ده‌بی و زانستی و گرینگی هه‌لبه‌ستی ره‌نجووری، داخه‌که‌م میژووی نه‌ده‌بی کوردی تا نه‌م دواییه‌ نه‌گه‌ر لیشی بی‌ ناگا نه‌بوویت باه‌خیکی به‌لایه‌نه هونه‌ریسه‌کانی شیعر و به‌هره و کاره ره‌نگینه‌کانی له مه‌یدانی زانستی و کۆمه‌لایه‌تیدا نه‌داوه. له‌وانه بوو له میژووی ژبانی و به‌ره‌مه‌کانی ناگادار نه‌بین نه‌گه‌ر خۆی به‌زیره‌کی و وربایی خۆی میژووی هه‌ندی قوناغی ژبانی و دانانی به‌ره‌مه‌کانی نه‌نوسیبایه، به‌لای هاتووه میژووی ژبانی خۆی و هه‌ندی پرودای گرنگی ناوچه‌ی کوردستان و به‌تایبه‌تی شاری که‌رکوکی خۆی تۆمار کردووه، به‌نۆونه له کاتیکدا هاتووه ناوی (۵۴) شاعیری کوردی هاوچه‌رخ‌ی خۆی له هۆنراوه‌به‌کدا نوسیبوه نه‌مۆ ئیمه‌ جووری ژین و خۆیندن و مامۆستا و زۆر زانیاری گرنگی تر له باره‌یانه‌وه نازانین و دیوانی هه‌لبه‌ستی هه‌یچ کامیکیان به‌ته‌واوی ده‌ست ناکه‌ویت...

له‌م رووه‌وه مامۆستا عه‌بدولره‌قیب یوسف کۆمه‌لایه‌کی کتیب و نامیلکه‌ی له کتیبخانه‌ی وه‌زاره‌تی نه‌وقاف له به‌غدا دۆزبوته‌وه که له ژماره (۹۷۴) تۆمار کراون و ره‌نجووری به‌خه‌تی خۆی دانه‌ی لای نوسیبونه‌ته‌وه یان داینان، له‌سه‌ر هه‌ر یه‌کیکیان ناوی خۆی و سالی نوسیبونه‌وه و هه‌ندی په‌راویز و تیپینی خۆی تۆمار کردووه... له‌م ده‌ستخه‌تانه‌دا هه‌ر وه‌کو له هه‌لبه‌سته‌کانیشیدا ده‌ستنیسانی کۆمه‌لایه‌کی ناوی زانا و ناوداران و کتیبانی کردووه و ده‌رده‌که‌وی که‌وا له نه‌ده‌ب و گه‌ردوون ناسی و نایین ناگادار بووه. نامه و نامه‌ی به‌ریشی له‌گه‌ل شاعیران و ناوداراندا پایه‌ی په‌سندی له کۆری نه‌ده‌بی و زانستی و کۆمه‌لایه‌تیدا پیشان ده‌ده‌ن.

## ره‌نجووری

ره‌نجووری شاعیریکی گه‌وره‌ی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌مینه و به‌یه‌کیک له کۆله‌که‌کانی هه‌لبه‌ستی شیوه‌زاری گۆران داده‌نریت، نه‌وانه‌ی که به‌پیتی توانا خۆیان له کاریگه‌ری شیوازی بیانی پاراستووه و به‌ره‌مه‌کانیان به‌جلوبه‌رگی کوردانه پازاندۆته‌وه و له چه‌ژگه‌ی خه‌لکی نزیک بوون و تاراوه‌یه‌کی باش له کۆت و پیتوه‌ندی یه‌ک پاشبه‌ندی و کیشی عه‌رووی به‌دوور بوون و داڕشته و زاراوه و پسته‌ی خوازراوه و وشه‌گه‌لی ره‌ق و قه‌به‌ی زمانانی عه‌ره‌بی و فارسییان به‌کارنه‌هیناوه و له زۆر باه‌تی تازه دواون.

ره‌نجووری وه‌کو خۆی خۆیمان پێ ده‌ناسین (که له کۆتایی کتیبی شه‌رحی به‌شی (الفرائض) له (تحفه‌ المنهاج) ی ئیبن حه‌جهری هه‌بسه‌میدا نوسیبوه‌تی: ناوی عومه‌ری کوری خالید به‌گه‌ له عه‌شیره‌تی شاله‌ به‌گی، سالی ۱۱۶۴هـ هیجری که‌ ده‌کاته سالی (۱۷۵۰-۱۷۵۱)ی. ز هاتووه‌ته دنیاوه.

پاش گه‌ران به‌شوین خۆیندن و زانیاریدا بووه به‌مه‌لا و له (ئاغجه‌له‌ر) دانیشتووه، پاش چه‌ند ماوه‌یه‌ک گه‌راوه‌ته‌وه که‌رکووک له مزگه‌وتی تازه‌ی قه‌لاتی که‌رکووک پشت مه‌قامی دانیال پیغه‌مبه‌ر مه‌لایه‌تی کردووه، پاشان گوێزایه‌تییه‌وه مزگه‌وتی گه‌ره‌کی (زیوی) و له‌وی خه‌ریکی ده‌رس دادان و شیخایه‌تی بووه و هه‌ر له که‌رکووک ماوه‌ته‌وه تا له‌وی به‌خاک سپێردراوه. (۱)

(۳، ۲، ۱) عه‌بدولره‌قیب یوسف، گۆفاری رۆشنبیری نوێ ژماره (۱۰۷) نه‌یلول . ۱۹۸۵

په نځوورې شاعیر له چوار لیستنه دا میژووی سال و پرودای سیاسی و کومه لایه تیبی تو مار کردوه سهرباری پرودای که سببی خوی و خیزانه که ی که بوونه ته سهرچاوه یه کی دروستی میژوو، ماموستا عه بدولره قیب یوسف ساغی کردونه ته وه و بوی دهرکه وتوه زانیاریه کانیان راست و دروستن. لیسته ی یه که م میژووی سولتانه کانی عوسمانییه و هی دووهم میژووی والییه کانی به غدای سهرده می حوکمرانی عوسمانییه و لیسته ی سییه م میژووی والی و کاربه دهستانی کوردستانه له سالی ۱۱۱۰ ی هیجریه وه تا سالی ۱۲۱۵، که وا میژووی پاشاکانی میرنشینی بابان و کویه و کهرکووک و فه رمانده کانی فارس و هندی پرودای گرنگی گرتووه ته خوی. له لیسته ی چواره میشدا سالیاد و میژووی باری کومه لایه تیبی شیخه کانی خوی له (عه بدالان) و بنه ماله که ی و که سی خوی تو مار کردوه، که وا سالی له دایکبونی خوی و گه شته کانی و ژن هینانی و کور و کچه کانیشتی پشت گوئی نه خستوه... ته نانه ت نرخي نه و شتومه کانه ی بو مزگه وتی کهرکووک کراون نه ویشی تو مار کردوه. (۲)

به ره م یکی گرنگی تری په نځووری (رؤژژمیری که) له ۲۳ لاپه رده دا به زمانی فارسی و دیباجه که ی به زمانی عه ربه ی له سالی (۱۲۲۵ هـ - ۱۸۱۰ ز) دا نووسیوه، له پیشه کییه که یدا باسی چهند زانیه کی هه لکه وتووی کوری رؤژژمیر دانانی کردوه، پاشان به وردی ده ستنیشانی هه لاتن و ئاوابونی نه ستیره گه لی گه لاویژ، کو، ته رازووی کردوه و نه نجا هاتووه ته سهر باسی که ش و هه وا ناسی و زانیاریه خومالییه کانی ده رباری که ش و ئاووه هه وا و کره کان و باسی که لوه کانی گه ردوون و پیکه اتنی و هرزه کانی سال و ئاسمان و پیره وتی هه ساره کانی کردوه. (۳)

(۳.۲) هه مان سهرچاوه ی پیشوو.

### هه لبه سستی په نځووری:

کومه لیک هه لبه سستی په نځووری سالی ۱۹۸۳ له لایه ن ماموستا عه لی قه رده اغی به ناوی (دیوانی په نځووری) یه وه به پیشه کییه کی په سند و ساغ کردنه وه وه چاپ و بلاو کرایه وه... هه لبه سته کانی به شیوه ی گوران و زار زمانی زهنگه نه ن که وا دیاره شاعیرانی کهرکووک به و شیوه زمانه هه لبه سستیان داناوه... تاک تاک هه لبه سستی به شیوه ی سورانیشی تیدایه. (۴)

هه لبه سستی په نځووری پروون و په وان و کوردانه ن، به کیشی خومال ده په نجه یی و به جووت پاشبه ندی داندراون... هه ندی جار پاشبه نده کان دهن به چوار و پینچ و هه ندی جاریش وه کو چوارین و پینچ خشته کی پاشبه ندی ک یان دووان دووباره ده بنه وه.

هه ر وه کو ماموستا قه رده اغی نووسیویه تی: «لایه نیک که زور جیگه ی ریز و بایه خه له دیوانی په نځووریدا نه وه یه که مه ودای شیعی له به ر هه سستی خویدا ته سک نه کردوه ته وه و، مه یدان شیعی نه هیناوه ته وه یه ک، تا مه به سته کانی شیعیر بکا به یه ک دوو مه به ست و به س، به لکو ویستوویه تی هه ر چون بی مه یدان به رین بکا و سارا گه وره بکا بو نه وه بتوانی به ئاره زووی خوی نه سپی بییر و قه له می تاویدا و گوی هونه ری له زور له شاعیرانی هاوچه رخ و پیش خوی بفرین و بابه تی نوی وا بنوسی که زور پاش خویشتی به نوی بزبان پروانری و به نه مری بپینه وه.»

به لئ، به شیوازیکی کوردانه و به تان و پوی هونه ری کوردی کومه لیک ته خته نیگاری خومالی و که له پووری بو نه خشان دووین که وا جگه له هونه ری هه لبه ست باری کومه لایه تیبی کورده واریمان پیشان ده دن. هه ر وه کو

(۴) دیوانی په نځووری، لیکولینه وه ی محمه د عه لی قه رده اغی، چاپی یه که م. به غدا

هه‌لبه‌ستی پرووداوی تاعوون له کهرکوک، بهیتی ناوی شاعیرانی کورد، نامهی هۆنراوهی بۆ عه‌بدولرهمان پاشای بابان که له حیلله ده‌ست به‌سه‌ر بووه و هه‌ستی نیشتمانپه‌روه‌ری خۆی به‌روونی تیدا پێشان داوه، هه‌روه‌ها هه‌لبه‌ستی (یاران نه‌مه‌نده‌ن) که ناخ بۆ گۆرانی ناله‌بار و نار‌ه‌وایی ژینی کورده‌واری هه‌لده‌کێشی... جگه له تابلۆ جوانه دلداریه‌کانی و شیوه‌ن و هه‌لنانی پایه‌ی شیخ و سۆفیگه‌ری، له‌گه‌ل ستایشی ئایینی و چیرۆکی میعراجی پێغه‌مبهر، هه‌روه‌ها کۆمه‌لیک نامه و نامه‌گۆرینه‌وه له‌گه‌ل شاعیر و ناودارانی کوردی ده‌قه‌ری خۆی و باس و خواسی سه‌رده‌م.

زۆرینه‌ی هه‌لبه‌سته‌کانی دلدارین، ئهم هه‌لبه‌ستانه‌ش چه‌ند سه‌روشت و مۆرکێکی خۆبیبان پێوه‌ دیاره، له‌وانه :

۱- ناوه‌یتانی زۆر و دووباره‌ی عاشقانی داستانی کۆنی رۆژه‌ه‌لاتی وه‌کو ناوی (له‌یل و مه‌جنون، شیرین و فه‌ره‌اد، یوسف و زولیت‌خا، گوئته‌ندام، بدیع الجمال).

۲- دروشمێکی تری ئهم هه‌لبه‌ستانه وه‌سفی ورد و به‌پشوو و باسکردنی په‌له‌پۆ و ته‌فسیلاتی وه‌کو ناوی جلویه‌رگ، خشل و نامرازی رازانه‌وه، ناوی ره‌نگ و گوڵ و دار و هی تره.

ئهو په‌له‌پۆیان‌ه‌ش له‌لایه‌که‌وه ئه‌گه‌ر تام و بۆیه‌کی کوردانه به‌و جوژه‌ شیعرانه‌ بدنه‌ن و په‌یوه‌ندی به‌ده‌وره‌یه‌ر و ژینگه‌وه پته‌و بکه‌ن، هه‌روه‌ها په‌له‌ی زانیاری شاعیریش له‌ هه‌ندێ بواردا ده‌ربخه‌ن، ئه‌وا له‌لایه‌کی تره‌وه باری ناسکی هه‌لبه‌سته قورس ده‌که‌ن.

جاری وا ده‌بێ باسی مه‌نتیق و دانایی و گه‌ردوون ناسی و کاروباری ئایین و هی دی ده‌بنه سه‌ریار و له‌ بریقه‌ی شیعرێ که‌م و له‌ خانه‌ی په‌خشان نزیکیان ده‌که‌نه‌وه.

۳- وه‌کو هه‌ست پێ ده‌کری شاعیر هه‌ولێ به‌کیه‌تیی باه‌ته‌ی له‌ هه‌ر

هه‌لبه‌سته‌یک داوه و که‌م پێک ده‌که‌وی له‌ هه‌لبه‌سته‌یکدا ئاور له‌ چه‌ند لایه‌ن و باه‌ته‌یک بداته‌وه، به‌لکو هه‌موو به‌شه‌کانی هه‌لبه‌سته له‌ چوارچێوه‌یه‌کی گشتیی هونه‌ریدا جۆش ده‌خۆن... ئهم کاره‌شی ئه‌نجامی پابه‌ندبوونه به‌شیوازی هۆنینه‌وه‌ی کوردانه و خۆنه‌به‌سته‌وه‌یه به‌یه‌ک پاشبه‌ندی و کێشی عه‌رووزیی شیوینه‌ری ئه‌دگاری له‌شولاری ناسکی زمان و هه‌لبه‌سته.

بۆیه ده‌بینین باه‌ته‌ی جۆراوجۆری وه‌های خه‌ستوه‌ته‌ ناو بۆته‌ی هه‌لبه‌سته‌وه که له‌ هه‌لبه‌سته‌ی شیوه‌ عه‌رووزی سه‌ده‌ی نۆزده‌مین کوردیدا نایبینین... وه‌کو باه‌ته‌ی وه‌سفی به‌هار، راو، ره‌نگی گولان، راوه‌ مامز، به‌ر و میوه‌ و وه‌سفی دۆله‌ر له‌ شیوه‌ی ژنێکی جلویه‌رگ کوردی و رازاوه به‌خشلی جۆراوجۆر و ده‌ستووری کوردیدا.

۴- له‌ باه‌ته‌ی دلداریدا دلداریه‌کی به‌ره‌سته (حسی) ده‌بینین که ئاوینه‌ی ده‌روونێکی به‌کۆل و ئیله‌ام وه‌رگری جوانیی دل‌به‌ره‌ و نمونه‌ی سۆزێکی راستگۆیان‌ه‌یه... وه‌کو وێنه‌کێشێک سه‌ره‌رای بینای ساکار هه‌ستی جوانی خوازی و دلداریی گه‌رم وێنه‌ ده‌نه‌خشیته‌.

شاعیر له‌ وێنه‌گرتنی جوانیی ژن و جادووی له‌شولاری ژن چه‌ند نمونه‌یه‌کی وای هه‌یه که ده‌لێی شاعیرانی تازه‌ی هاوچه‌رخ ئهم وێنه‌یان کێشاوه... ده‌با له‌م هه‌لبه‌سته‌دا سه‌رنج به‌دینه‌ شه‌یداوونی شاعیر به‌جوانیی ژن و به‌هره‌ی مێیینه‌یی و هێزی هه‌ست و سۆزی لاوێتی...

ئهو ته‌وا: زوله‌یخا په‌رده‌ی تاریکی له‌ رووی خۆی لادا و ناوچه‌وانی وه‌کو ئه‌ستیره‌ی به‌یان گه‌شه‌ی کرد...

روویه‌ک ده‌رکه‌وت تیشکی هه‌تاوی ستاند و وه‌کو مانگی له‌ چه‌رخێ که‌لوه‌کان به‌ده‌ر دره‌وشایه‌وه و ئاسۆی به‌ده‌ری بازنه‌یه‌کی پرووناکی به‌خشدایه‌...



به په نجهی خه نه په نگه وه دوگمه ی کراسی کرده وه، پاشان به بی ترس کراسی داکه ند و تووری هه لدا و تیر سهیر سنگی خو ی کرد، چی دیت؟ دوو گونبه تی پرووناک له سهر ته ختی سنگ...

نا... به لکو دوو مانگ، دوو چرا، دوو نه ستیره ی زوهره، دوو دوگمه ی سپی زبوی پاک... به لام له ناکا و... گورج له ترسی چاوی (ناحه ز) په رده ی وه کو کومه له نه ستیره ی په روین به سهر له شی دادایه وه، نه ستیره ی زوهره ی ون کرد و پرووی مانگی داپوشی و پرشنگی خو رکشایه وه...

هه تا رۆژگار دلشاد بی و سپارده ی جوانان قولله ی به غداد بی په نجووری نه خو ش تا دنیا ماوه دوعات بو ده کا نه ی زوله یخای دوو هم. نه مه ش ده قی نه و تابلو هه لبه سته یه:

زلّیخا پاره، زلّیخا پاره  
په رده ی ظولومات نه پروو که رد پاره  
به و طهور داش هه و نه چین چاره  
مانا جه مین چون صوب ستاره  
(تبارک الله) چون پروو نمانان  
شوعاعش نه شه مس خا وهر ستانان  
چون قه مهر نه بوج سهر کیشا نه وده ر  
شه فق دا نه دهور دائیره ی نه نهر  
په نجه ی هه نایی دراز که رد وه دوو  
کلیل که رده وه نه تو ی درز قوو  
گجیش هه وادا بی خه وف و نه ندیش  
خه یلی که رد سهیران سه تحی سینه ی ویش  
نه ته خت سینه ش دوو قوبسه ی نوورین  
دوو ماه، دوو قه ندیل، دوو زهره ی شیرین

دوو دوگمه ی بی خه وش سپی ساف  
شه فافتهر خه یلی نه کافوور صاف  
ناگا خو فش که رد نه دیده ی به دبین  
په رده ش به سته وه چون په رده ی په روین  
زوهره ش تاوین که رد، مه هتاب به رده وه  
شوولله ی ئافتاب تاوین که رده وه  
تا خه یلی زه مان خاطر ا گوشاد بو  
سپه رده ی خاسان بوج به غداد بو  
(په نجووری) ی په نجوور هه رتا بو فانی  
دوعا گون په ی تو زلیخای ثانی

ته خته نیگاری سهردانی مه زاری شیخ مه محمودی سهروالا، دیار بیه کی هونه رکرد و بابه تیکی نایابی هه لبه سته ی مهیدانی جوانی و دلدار بیه وینه ی له دیوانی هه لبه سته ی کوردیدا یان نیبه یان زور ده گمه نه.

سه ره رای وینه گرتنی ژنی جوان و خشل و جلو به رگی و له شولاری پرووتی ناسکی وینه ی دهر وونی ساکار و ساویلکه ی پر له باوهری تایین په روه ریی نه م ژنه و تیکه ل کردنی پرووناکیی له ش به پرووناکی پروای بیتگه رد و وینه ی باری کومه لایه تیبی کورده واری که ژنان ناوچه وان له به ردی کیتی قه بری شیخ هه لده سوون و دوعا ده کهن و نیاز ده خوازن.

داستانی نه م تابلویه ش نه وه یه که بو ت باس ده کم:

زوله یخا سه ر له به یانی به نیازی سهردانی نیمام سهروالا جلو به رگی رهنگا ورهنگی له بهر کرد، زولفی گولا و پرژین کرد، به لاگیره و چه ناخ و سنجا قی زیو خو ی رازنده وه، چاوی کل ریژ کرد و له بهر تاوینه له خو ی خه فتی...

تا زانی له پله ی جوانیدا هیچی که م نیبه... وه کولکی ته چکی دار

لهربیهوه و سه‌ریووشی که تانی به‌سه‌ر خوئی دادا و بانگی هه‌قالان و دهسته خوشکانی کرد و هه‌موو کوپوونه‌وه به‌ره‌و گوژی ئی‌مام به‌پئ‌که‌وتن، دهشت و دهر و گرد و هه‌له‌تیا‌ن پر له بوئی خویش کرد... تا گه‌یشته به‌رده‌م مه‌قامی سه‌روالا بریاریان یدا له کانیه‌که‌ی به‌رده‌میدا خویمان بشۆن، و ه‌کو حووری به‌هه‌شت پاک بن ئینجا سه‌ردانی شیخ بکه‌ن! جا ناسک نه‌ندامان یه‌ک به‌یه‌ک نه‌ندامی گولینیان له کانیه‌ی شوش و جلو به‌رگی ئال و والایان له به‌ر کرده‌وه، له ژووردا ده‌ستیان به‌نالین و پارانه‌وه کرد و ناوچه‌وانیان له کیلی گوژی شیخ مائی و دو‌عیان کرد، به‌لکو به‌هۆی شیخه‌وه دو‌عیان گیرابیت و به‌له‌ش و به‌ده‌روونی پاکه‌وه نیازیان بیتته دی.

جا نه‌گه‌ر مردووه‌که بیبستیایه‌ واپه‌ریزاده‌ی بیگه‌رد هانای بو هیناوه...  
ره‌نگ بوو نازی بکیشی و تا دلئی شیرین خال شاد بیت. نیازی قه‌بوول  
بکات:

زوله‌یخا بالا... زوله‌یخا بالا  
پۆی سه‌وب سه‌حه‌ر نما‌نا بالا  
پۆشا سه‌ه‌رتاپای بالا به‌والا  
په‌ی عه‌زم ته‌واف (ئی‌مام سه‌روالا)  
(سه‌ریه‌ند) ته‌یارکه‌رد (پووشین) به‌سته‌وه  
خه‌م دان وه زولفان ده‌سته‌هه‌سته‌وه  
تای طورپه‌ی که‌مه‌ند (به‌ه‌رام گوژ) گیر  
طوغرای هه‌لقه‌ی زولف بو‌مایه‌ی عه‌بیر  
په‌خش که‌رد نه‌ نه‌طراف گۆنای گول صیفه‌ت  
له‌رنا چۆن توول ناسک نه‌وه قامه‌ت  
(مه‌قنه‌ه‌ی) که‌تان دانه‌رووی ده‌ماغ  
به‌ند که‌رد جه‌لای سه‌ر (لاگیره) و (چه‌ناغ)

(سنجاق) سی‌مین دا نه‌ درز نه‌وه  
کلیل دا نه‌ ته‌خت په‌سنده‌ی خو‌سه‌ره‌وه  
دیده وه سورمه‌ی سو‌یحان ره‌شته‌وه  
(حام) شاه جام گرت وه مشته‌وه  
وه‌ختی نیگاش که‌رد نه‌وه جام بی زه‌نگ  
سه‌یران که‌رد جه‌مین رسته‌ی خودا ره‌نگ  
زانا سه‌رتاپا چپۆشه‌ی نییه‌ن که‌م  
نه‌وسا کیانا هه‌مه‌سه‌ران که‌رد جه‌م  
چه‌نی نه‌وه‌الان تورکئی توول نه‌ندام  
پراهی بی ره‌وان په‌ی ره‌وضه‌ی ئی‌مام  
وه شیوه‌ی شیرین شوخ سه‌ه‌مگین  
سارا و سه‌ر زه‌مین پر که‌رد نه‌ بوئی چین  
هه‌ردان، هه‌له‌تان، یه‌کایه‌ک طه‌ی که‌رد  
تا ته‌شریف وه‌پای ره‌وضه‌ی ئی‌مام به‌رد  
جه‌ پاکۆی مه‌قام ره‌وضه‌ی دامه‌ن صاف  
ئاوه‌رد نه‌وه خه‌یال شست و شوئی کلاف  
چون خوژی زانی حوور شی وه ده‌ور هه‌وز  
داخل بی وه هه‌وز چون سۆنه‌ی سه‌ر سه‌وز  
نازک نه‌ندامان یه‌کایه‌ک ته‌مام  
شست و شو که‌رده‌ن چون نه‌وه گول نه‌ندام  
نه‌وسا هه‌م پۆشان بالا به‌والا  
ته‌شریفشان به‌رد وه‌پای (سه‌روالا)  
هه‌ر که‌س په‌ی مو‌راد وه ئی‌مام لالان  
جه‌مین نه‌سای سه‌نگ (سه‌روالا) مالان.

هانا! یا ئیمام، دوعا موسته جا!  
 جه پای بارگهی تو ئید مهن رجا  
 چونکه ئەهی نه مام په ریزای بیگه رد  
 وه پای بارگهی تو ئیلتیجاش ئاوه رد  
 نیازم ئیدهن قه بوول بۆ نازش  
 حاصل بۆجه لات وایه و نیازش  
 پهی خاطر شادی شای شیرین خالان  
 (په نجووری) غولام (مه محمود سهروالا) ن

به لگه یه کی تری کوردایه تیبی هه لبه سستی شیوه زاری گۆران که زادهی  
 ژینگه و ههست و سۆزی کورده وارییه به کۆت و پیوهندی پاشبهند و کیشی  
 عهرووز نه کراوه ته کۆلهی چا و لیکه ری شیوازی ئه ده بیی فارسی... باوهش  
 گرتیه تی به گه لیک بابتهی کۆمه لایه تیدا که تا راده یه ک زۆر هه لبه سستی  
 سه دهی نۆزده مینی ریچکه ی بابان لیبی بی بهش و دووره ده سته. به کیک  
 له و نمونه بایه خدارانه هه لبه سستیکه ره نجووری به بۆنه ی کاره ساتی تاعوونی  
 شاری که رکوک دایناوه، شیوه نه بۆ شاری که رکوکی دلخوازی شاعیر  
 که هوا دوی باسکردنی غه زه ب و مه زنی و توانای خوا که ئەم جاره  
 (ته جه لالی قه هری به سه ره که رکوکدا نواند) و ئەم کاره ساته تووشی ئەو  
 شاره بوو که:

ئیران تا تووران، شام تا وه شیراز  
 هیچ شه هری نه بی بهی ته رزه دلواز  
 په نا پهی فه قیر، جایی بی چاران بی  
 نیعمه تش پهی خهلق وینه ی باران بی  
 پر ناز و نیعمه ت زه وقش ته مام بی  
 شیرینی شاران جه ئەو سه رسام بی

ئەم شاره خو شه دلگیره ئاگری په تایی (تاعوونی) تی به ربوو خه لک له  
 ترسی مردن شله ژان و گه لیکیان شاریان چۆل کرد و وه کو خوی بۆمان  
 ده گپرتیه وه بوو به رۆژی هه شر:

ئایری بهی ته ور نه قسودره ت گریا  
 چه ند ناز و ناخوون گشت جه هه م بریا  
 چه ند یانه ده ربه ست، چه ند مال خه راب بی  
 چه ند ده روون داخ داخ... چه ند دل که باب بی  
 راگهی ئامشۆی فه رد و قه وم که م بی  
 ده ردینان سه ره که یل سیلاب غه م بی  
 به ره نگه ی رشتی ره نگه ی په ی فیرار  
 باوه جه فه رزه ند نه بی خه به ردار  
 هیچ باس کرده ی حه ق غه وانان  
 مه رگ حه ق په ی خه لق وه عار مزانان...

سه رباری ترسی مردن و مال ویرانی خه لک شاعیر حالی په شیوی کچه  
 نازدارانی شاری زیاتر به رجه سته کردوه که ویل بوون به هه رد و چۆلدا و له  
 ناو به رد و خاشاک و درکدا نیشته جی بوون و له شی ناسکی ژیر سیبه ری  
 جارانیان که وتوته بهر قرچه ی گه رمای رۆژ له سبه ی نه وه تا ئیواران:

گره و گه رمیی باد، لووله ی گتجه لوول  
 شانا جه هه م کۆگای زولف لوول  
 نازک ئەندامان سه هه ند په روه رده  
 نه زاکه ت داران خودا خاس که رده  
 ویل بین نه پای هه رد چۆل وه یۆرت که ردن  
 په نا وه سای سه نگ پای جه به ل به ردن  
 جه سوب تا ئیوار خو ر مدۆ لیشان  
 منیش خه مناک وینه ی دلریشان

پاشان رووده کاته خودا و مه لائیکهت و پیغه مبهه و ئیمامان ده کاته تکا  
تکا و به لکو:

په حمی کهر وه حال خهلق ئەم شه هره  
با ههم جهه لوطفت بوینان به هره  
مه خلوقات جهی دام ظولمهت نازاد کهر  
با جه تی ئەی شەش شه شەدر گوشاد کهر  
با پان فهضلت باوهر وه هوجووم  
بمالو خاشاک ئەی هائیلە ی شووم

میژووی ئەم کارساتی تاعوونەشی نووسیوه، دهستنیسانی ئەوهشی  
کردووه که له ههمان کاتدا سلیمانیس توش هاتووه و قری تی که وتوووه،  
سه ره تا ده رده که له (ئاخویر حوسین) ده رکه وتوووه و سالی هه زار و دووسه د و  
چوارده ی کۆچی بووه.

ئەمه و زۆر نمونە ی تر به ههموو ساکارییه که وه بازنە ی ناوهر پۆکیان فراوان  
کردۆتووه تا باوهش به ژياندا بکهن، بی گومان هونه ریش ههر له ژبان  
هه لده قولی و پیش چاوی خه لک پروناک ده کاته وه بو پیشکه وتن.

سه رنج: به ریز و ستایشه وه ده ستخوشی له ره نجی مامۆستای میژووناس  
عه بدولره قیب یوسف و مامۆستای که له پوور دۆست محمه مد عه لی  
قه ره داغی ده که م.

---

(5) رۆژنامه ی (العراق- عه ره بی) ژماره ی رۆژی 15 / 9 / 1991 (وتاری  
په نجووری)، هی نووسه ری ئەم کتیبه .

## شایبیه‌کە‌ی مە‌ولە‌وی و چە‌ند سە‌رنجی‌کی بە‌راوردکاری

### پێ‌شە‌کی

باخ و گولزاری شیعری مە‌ولە‌وی ئە‌وە‌ندە‌ کە‌ش و نازدارە‌ شایانە‌ هەرچی شیعردۆ‌سته بە‌شاگە‌شکە‌یییە‌وه‌ بچیتە‌ سە‌یری، بە‌لام ئە‌وە‌ندە‌ش بە‌رزە‌ نرخە‌ هە‌موو کە‌س ناتوانی بێ‌تە‌ سە‌ودای گولە‌ مرواری و گە‌وهەرە‌کانی.

پێ‌وە‌ندیم بە‌و باخە‌، بە‌لکو بە‌و دنیا‌یە‌ی شیعری مە‌ولە‌ویبێ‌هێ‌ دە‌چیتە‌وه‌ ئە‌و ساڵە‌ی مامۆ‌ستا مە‌لا عە‌بدولکەریم دیوانە‌کە‌ی بە‌شیتۆ‌یه‌کی نایاب، بە‌لیکدانە‌وه‌ و لیکۆ‌لێ‌نه‌وه‌یە‌کی زانستانە‌وه‌ بە‌چاپ گە‌یاند. هەر ئە‌و ساڵە‌ دوو هە‌لبە‌ستی ئە‌وم کرد بە‌عەرە‌بی بە‌ناونیشانی (الشتاء و الموت) و (رثاء امیرة جافية) و ساڵی ۱۹۶۲ لە‌ کتیبی (مختارات من الادب الکردی) یە‌کیە‌تی نووسەرانی عێ‌راق لە‌ بە‌غدا بلاوم کردە‌وه‌. شایانی وتنه‌ پارچە‌ی یە‌کە‌م سە‌رنجی هە‌ندێ‌ نووسەر و شاعیری عەرە‌بی پراکیتشا و پە‌سندکردن و ئافە‌ربینیان پێ‌ پراگە‌یاندم.

جا لە‌بە‌رده‌م ئە‌م دنیا‌یە‌دا نووسەر نازانی دە‌ست بۆ‌ کام لایە‌ن و کام بابە‌ت و کام شیتۆ‌زی شیعری مە‌ولە‌وی بیات و لە‌ چ لایە‌کە‌وه‌ بتوانی قسە‌ی تازه‌ پە‌سند بکات... لە‌ کاتیکدا لە‌و میه‌ره‌جانە‌ گە‌وره‌یە‌دا کە‌ بۆ‌ مە‌ولە‌وی لە‌ شاری سلێ‌مانی رێ‌ک خراوه‌ مامۆ‌ستا گە‌لیکی شیتۆ‌ی هە‌ورامی زان و مە‌ولە‌وی ناس باس و لیکۆ‌لێ‌نه‌وه‌ی قوول - لە‌ رووی شارە‌زایییە‌وه‌ - پێ‌شکە‌ش دە‌کە‌ن. زۆ‌ر سە‌خته‌ کە‌ لە‌ ریزی ئە‌و باسانە‌دا کە‌لێ‌نیک بۆ‌ چە‌ند سە‌رنجی‌کی سە‌رپێ‌یانە‌ی خۆ‌م دە‌ربارە‌ی شیعری مە‌ولە‌وی

بە‌دۆ‌زمە‌وه‌! بۆ‌ ئە‌وە‌یش وتارە‌کە‌ی من دووبارە‌ کردنه‌وه‌ی باسە‌کانی تر نە‌بیت درێ‌ژداری و کاویژ کردنه‌وه‌ی پێ‌وه‌ دیار نە‌بیت. هاتووم تە‌نیا یە‌ک پارچە‌ هە‌لبە‌ستی مە‌ولە‌ویم هە‌لبێ‌ژاردووه‌ کە‌ بۆ‌ شایبیه‌شە‌لە‌کی کوردە‌واری تە‌رخان کردووه‌ و بە‌شاکاریکی نە‌ک هەر دیوانی ئە‌و شاعیرە‌ بە‌لکو دیوانی شیعری کوردی دە‌زانم. ئە‌ویش ئە‌و هە‌لبە‌ستە‌یە‌ کە‌ بە‌ (نامە‌ی نە‌فتە‌نیت یە‌ک رۆ‌ باد ئاوه‌رد) دە‌ست پێ‌ دە‌کات، هە‌ولم داوه‌ لە‌ رێ‌گە‌ی هە‌لسە‌نگانن و بە‌راوردە‌وه‌ گە‌وهەرە‌ هونە‌رییە‌کانی دە‌ستنیشان بکە‌م.

دە‌ربارە‌ی ئە‌م شاکارە‌ هونە‌رییە‌ی. ب. هە‌وری لە‌ کتیبی (مە‌ولە‌وی شای شاعیرانی لاهوت و... / سلێ‌مانی - ۱۹۷۳) دا سە‌رسورماوانە‌ لە‌ بە‌رامبە‌ریدا دە‌وه‌ستێ‌ و دە‌یه‌وی شە‌رحی لێ‌ بدات، بە‌لام دوا‌ی چە‌ند دێ‌تیک دیتە‌ سەر ئە‌و رایە‌ کە‌ بلێ‌: "بێ‌تر وا ئە‌زانم پێ‌نووسی وە‌صف لێ‌ره‌دا ئە‌وه‌ستیت".

هە‌روه‌ها دە‌لێ‌: "مە‌ولە‌وی کە‌ پیاویکی گە‌وره‌ و ناوداری تایی‌نی بووه‌، لە‌و رۆ‌ژە‌دا ئە‌بوو بە‌لای ئە‌م جۆ‌ره‌ باس و رە‌نگە‌ هۆ‌نراوانە‌دا هەر نە‌چوا‌یه‌، کە‌چی وای بۆ‌ چوو تۆ‌ وا ئە‌زانیت کە‌ هە‌رزە‌کاریکی هە‌میشە‌ سە‌رچۆ‌پی کیشی شایبیه‌شە‌لە‌ک بووه‌." ... ئینجا: لای وایە‌ کە‌ "لە‌ کاتی ئە‌م شایبیه‌ و هە‌لبە‌ستی‌یه‌دا ئە‌و خۆ‌ی لە‌وه‌ نە‌بووه‌ بە‌لکو هاو‌رپێ‌یه‌کی کە‌ وادیارە‌ خالۆ‌ی کۆ‌مە‌سی بووه‌ بۆ‌ نووسیوه‌ و ئە‌م لە‌ وە‌لامدا بە‌دوور و درێ‌ژی بە‌چامە‌یە‌کی نایاب وە‌سفی هە‌لبە‌رکێ‌کە‌ی بۆ‌ ئە‌و نووسیوه‌تە‌وه‌."

بە‌لێ‌ دوورنێ‌یه‌ مە‌ولە‌وی نە‌چوو بێ‌تە‌ ناو شایبیه‌کە‌<sup>(۱)</sup> و نە‌ک هەر بە‌شداریی تێ‌دا نە‌کرد بێ‌ت بە‌لکو سە‌یریشی نە‌کرد بێ‌ت، بە‌لام مە‌ولە‌ویبێ‌هێ‌کی رۆ‌لە‌ی عە‌شایەر و فە‌قیبی ولاتان گە‌راو و شاعیری پڕ لە‌ هە‌ست و سۆ‌ز

۱- مە‌ولە‌وی: شای شاعیرانی لاهوت و زانایی و خۆ‌شە‌ویستی کورد لە‌ چە‌رخە‌ی نۆ‌زە‌هە‌مدا. ا. ب. هە‌وری سلێ‌مانی، چاپخانە‌ی کاکە‌ی فە‌لاح، ۱۹۷۳.

دیمه‌نی شایبی کورده‌واری له ئەلبوومی یاداوهریدا بەزیندوویی هەلگیراوه .  
 ئەم هەلبەستە بریتییە لە تەختە نیگارێک کە سەرەخۆ وینەیی شایبی  
 تێدا پیشان دراوه، نەک لا بەلا و بەتییۆرەیی هەندێ قەسیدە، بۆیە  
 یەکیەتی بابەت بەتەواوی پارێزراوه و مەولەوی و زۆر لە شاعیرانی تری  
 شێوەزاری گۆران دەستی هونەری بلندیان لە تەرخان کردنی یەک  
 قەسیدە سەرەخۆ بۆ یەک بابەت -بەتایبەتی بابەتی سروشت و  
 کۆمەڵایەتی و دەروون- مایە خۆشەختی و شانازییە .

بەپێچەوانەی شاعیرانی شێوەزاری سۆران کە لە دابنەریتی کورده‌واری  
 شاعر گوتیارانە مەنزلی شێوازی فارسیی دامەزراو لەسەر بنەرەتی  
 عەرۆزی عەرەبی و یەک پاشبەندی (قافیە) . وە چوارچێوە و ناوەرۆکی  
 بێر و هەستی شاعیران تەسک کردووه و خستیانه سەر شێوەی حافظ و  
 کلیم و هی دی .

دەبینین زۆر کەم نەبێ ئاوپر لە بابەتی کۆمەڵایەتی و کورده‌واری و  
 سروشتی کوردستان نادەنەوه... زۆر کەم نەبێ یەکیەتی بابەتیان لە  
 شاعریدا پەیره‌وی نەکردووه و نەهاتوون یەک قەسیدە بۆ یەک بابەت تەرخان  
 بکەن. ئەوان خەریکی پاشبەند ریزکردن بوون، هەولیان داوه دیوانەکانیان  
 لەسەر هەموو جۆرە پیتییکی پاشبەند دابریژن... هەر بۆیە ناوەرۆکی  
 بابەتەکانیان کەم مەودا و یەک جۆر و دووبارەکردنەوه و بۆتەرپێژی وشە  
 قەبە و بیانی و پابەندی ئەو رێچکانەن کە لە عەرەبییەوه خواستراوونەوه  
 و ناویان نابوون روون و پەوانبێژی .

بەلام شاعیرانی وەکو بێساران، خانا، کۆماری، میرزا شەفیع،  
 رەنجووری گەلی تەختە نیگاری هونەر کردی شاعیرانە خشانووه .  
 بەئەوانە رەنجووری شاعیری کەرکووک (١٧٤٤ - ١٨٠٤ ز) ئەویش مەلا  
 و شێخی تەریقەت بووه دیمه‌نی سەیران و زیارەتی ژنانی بۆ گۆڕی ئیمامی  
 شێخ (سەرۆک) نەخشانووه، ورد ورد پیشانمان دەدات چۆن کچان و ژنان

بۆ ئەو گەشتە خۆیان پازاندۆتەوه و لە حەوزەکەیی لای زیارەتگای ئیمام  
 مەله‌وانییان کردووه... ئەویش دیمه‌نیکی کورده‌واری پر لە جوانی و  
 زەرەفەتە. (٢)

وەسفی شایبی و رەشەلەک، ئەو نەریتە باوه کۆمەڵایەتیییە کە خەلکی  
 هیچ ئاواپی و شارێک نییە سالی چەند جارێک پیتی هەلنەستن، لە  
 شیعری شێوە زاری سۆرانیدا نەکراوه و زۆر کەم نەبێت ئامازەشی بۆ  
 نەکراوه. ئەو تا شاعیرانی سەده‌ی نۆزدەمین هەر لە نالییەوه بێگره‌ تا  
 وەفایی و حاجی و ئەدەب و ئەوانی دی... جگه‌ لە مەولەوی کەسیکی تر  
 نەکەوتوو تە سەر نەخشانندی ئەو وینە کورده‌وارییە. تا گەشتە سەده‌ی  
 بیستەم کەوا لە نبووی یەکەمیدا مامۆستا عەبدوڵلا گۆران لە چوارچێوەی  
 شاکاری (گەشتی قەرەداغ) دا وینەییکی مەولەوی ئاسای بۆ شایبی تەرخان  
 کردووه .

### شایبەکەیی تاهیر فوئاد:

لە هەلبەستە شێوەی عەرۆزیدا -بەپیتی دەستۆری ئاگاداری خۆم-  
 وەسفییکی سەرەخۆی شایبی رەشەلەک لە ئوموونەییکی زیاترم بەرچاو  
 نەکەوتوو، کەوا شێخ تاهیر فوئادی کەرکووکی (١٣١٠ ک - ١٩٢٧ ز)  
 وەسفییکی شایبی گوندی شەحەلی دەشتی هەولێر دەکات کە لە سالی  
 ١٩٢٢ دا گەراوه. (٣)

شاعیر هونەرماندانه‌ له‌ گەلی دێردا دەست رەنگینی دەنوینتی و دیمه‌نی  
 شایبەکان بەپیاو و ژنەوه و دیمه‌نی ژنان بەخشل و جلۆبەرگی  
 رەنگاو رەنگه‌وه و وینەیی دهنگی ده‌هۆل و زورنا دهنه‌خشینتی. هەر وه‌ها

٢- دیوانی رەنجووری، لیکۆلینەوه‌ی محەمەد عەلی قەرەداغی. بەغدا/ چاپخانە  
 ئافاق عەرەبییە / ١٩٩٣ ل ١٧٧ .

٣- دیوانی تاهیر فوئاد: چاپخانە کوردستان، هەولێر/ ١٩٧٠ .

ههستی خۆی و باری دەرروونی و دلداریی خۆبشی وهکو تهجره بهیهکی ناگا کردوو پیشان دهدات. شاعیر سه رهتا ئه وه پیشان دهدا که کاروباری زهمانه بوو ته مایه ی دهردی سهر و تیغی غهم جهرگی بریوه و خه مبارانه سهیری دنیا دهکات... به لام که دیتته ناو شاییه که له دپیری سییه مدا دهلی:

ئه ی خه یالی هیچ و پوچ ناخر دهمی لیم دوورکه وه

تۆش بهرۆکم بهرده ئیتر ئه ی غهمه ی دل کونکه ره!

چونکه دنیا بوو به ههشت... وا ره شبه له که و حوور و غیلیمان ریزیان بهستوه:

هه له پهرینه و ره شبه له که، تیکه له بهیه که بوون پیاو و ژن

عالمه می نازادی ئیحیا کرده وه ئه م مه نزه ره

صاحبانی ئه مر و نه هیین ئه مرۆ (زورنا) و (دههۆل)

ئه م دهلی: ئه ی غهم نه یه ی ها! ئه و دهلی: شادی وه ره!

زه رفی به زمیتکه کوپ و کچ دهس له ناو دهستی به کا

ئه م به صیفهت هه ره دهلی لاوا وه ئه و وه ک عه ره

(هذه جنات) ئه گهر بیهره بووتری لایقه

هه ره کوپه ئه م شان و ئه وشانی کچی تازه و ته ره

ئه مجا دیتته سهر وه سفی کچان که وا (دانه ی ئاره قیان وه کو مرواری و گولا وه) و خشله کانیان: هاره ی لووله، خره ی خرخال، زره ی که مبه ره (هۆش له که له و دل له سینه و دین له دل دینیتته ره قص)، جلوه رگیان:

خامه ک و خارا وو ئه تله س، مه خمه ر و تاقه و قه نه وز

ههروه کو تاووس له به ربانا ئه لیتی بال و په ره

له گه له ئه و هه موو شادی و جوانیه دا شاعیر له وه دیمه نه دا جگه له خه م و خه یالی دل پر له سۆزه که ی، خۆشه و یستیه که ی خۆبشی بیه نه کردوو. له دپیری حه قده میندا دهلی:

گهرچی بیه میسلن هه موو ئه ما وه کو یارم (فوئاد)  
کئی وه ها چاو مامزه، ئیمان دزه و غاره تکه ره

### میهره جانی دهنگ و رهنگ لای مهوله وی:

گوتمان دیمه نی شاییه ره شبه له که کی کورده واری له ئه لبوومی بیره وه ری مه وله ویدا به زیندوویی هه لگیراوه. به لام نه که هه ره دیمه نیک که وه کو تابلۆیه کی رهنگین به دیواره وه هه لبواسری، به لکو وه کو شریتیکی قیدیۆ. چونکه له وه هه لبه سته - تابلۆیه دا هه ره (رهنگ) ی هه مه جۆر ده ور ناگپری، به لکو (دهنگ) ده وری سه ره کی ده گپری و هه لبه سته که یه ک باندی مؤسیقایه و پره له هه را و هاواری شادی و شاباش و قیژه ی مهستی و تریقه ی پیکه نین و ههستی شایه گپران و مؤسیقای ئامرازانی ژرداری خشل و جلوه رگ، هه ره که ی له لایه که وه و به جۆریک ئۆرکستره پیک دهه پین.

دهنگه کانی شایه گپران (سه دای لاو هه ی لاو شه قه و ته قه ی گهرم، چه پله و چیله و چریکه و تریکه و دهنگی هه ی شاباش). دهنگه کانی ئامرازه کانیسه ئه وه هه ره مه پرسه هه ره ته له و ئاواز و ترپه یه کی هه یه:

(زره ی زهر زنجیر، زیله ی گواره، زرنکه ی زهنگوله ی زیر، شاخه و شریخه ی خشلی نیمه رهنگ، فره ی فۆته، خشه و خشپه خاس، ترپه ی په نجه که وش، دهنگی چه پله...)

له ناو ئه و جه ژنی دهنگ و هه رایه دا چه ی نازداران و ورشه و پرشه ی دهنگه ئاره قه - که وه کو له گۆرانیی فۆلکلۆردا گوتراوه: (ئاره قی سینگ و مه مکی - دیتته خوار زهنگول زهنگول) ههروه ها بهرق و بریه ی کلاو زهر (ئه ی بوچی گوتوویه بهرق؟ ئه ی بروسکه ی ئاسمانیه دهنگی به دوادا نایه؟). ته نانه ت خه می ناو دهروونیه ی هه ره ته م و دووکه له نییه ئه ویش به دهنگ و سه دایه. ئه وه تا دهلی (قرچه ی چۆقه ی دل).

دووباره بوونه‌وهی پیتی (ز) له چوار وشه له کومه‌لی پیتج وشه‌ی نم نیوه دپړه‌دا:

زیله‌ی گواره و زرنګه‌ی زه‌نگله‌ی زه‌ر  
هر وه‌کو دووباره بوونه‌وهی پیتی (چ،خ) له‌م دپړه‌دا:  
جفه‌ی گهردن که‌چ، مهرگ من چیش و‌اچ  
خاین وه خه‌فته، نه‌زان جگهر پاچ

### شاییه‌که‌ی سه‌یوسینان:

هه‌لبه‌سته‌که‌ی مه‌وله‌وی زیاتر هه‌لبه‌ستی (ده‌نگ)ه، چونکه دل پر له کولی خوشه‌ویستی سؤفییانه‌یه که نه‌ونده ناسکه به لهره‌ی ئاواز و ترپه‌ی مؤسیقا ده‌که‌ویته خرۆشان. حالی شاعیر وه‌کو حالی شیتخه گه‌وره‌کانی (ته‌سه‌وفه) به‌رامبه‌ر به "سه‌ماع" که زاراه‌ی سه‌ماعیش لای سؤفییه‌کان ده‌نگ و سه‌دای قورئان و که‌بار و مؤسیقا و گۆرانی و شیعر خوتندنه‌وه‌یه که سه‌ماشی له‌گه‌لدا بووه. جا وه‌کو له هه‌ندی کتیبی تایبه‌ت به‌ژینی نه‌و شیتخانه‌دا ده‌خوتینه‌وه تی ده‌گه‌ین که شه‌یدای (سه‌ماع) بوون و هه‌ندی جاریش جلّه‌وی هۆشیاری و ئاگایییان به‌هۆیه‌وه له ده‌ست داوه و که‌وتونه‌ته حاله‌تی جه‌زب و بوورانه‌وه و په‌ریشانی.

مه‌وله‌ویش که هاتووه‌ته سه‌ر هۆنینه‌وه‌ی شیعره‌که‌ی گوئی و هه‌ستی پر بووه له ده‌نگ و سه‌دای مؤسیقای سروشتی جوان په‌رستی، ئیتر ته‌ونی شیعره‌که‌ی بووه‌ته پارچه‌یه‌ک ده‌نگ و لهره‌ی ئامرازی مؤسیقای جووله‌ی خشل و له‌شولار و جلوه‌رگ و هات و هاواری شاییه‌که‌ران.

جا له کاتیکدا ره‌نگه مه‌وله‌وی شاییه‌که‌ی نه‌دیپ و ههر به‌خه‌پال له نامه‌یه‌کدا وه‌سفی بکات، مامۆستا گۆران له پارچه‌یه‌ک له هه‌لبه‌ستی گه‌شتی قه‌ره‌داغدا باسی شاییه‌که‌ ده‌کا له کاتی بووک گواستنه‌وه‌ی گوندی سه‌یوسینان که خۆی دیویه‌تی و به‌شیتویه‌کی هونه‌ری دیه‌نی

نه‌گه‌ر سه‌رنج بده‌ینه بنیاتی په‌یکه‌ری هه‌لبه‌سته‌که‌ی مه‌وله‌وی له‌لایه‌نی وشه‌ دارپژئی و نه‌وای پیتگه‌لی نم وشانه‌وه ئه‌وا وشه‌کان مؤسیقیان لئ ده‌بارئ. هه‌لبه‌ژاردنی وشه‌ی هاوتا له کیشانه‌وه سه‌نگدا و وشه‌ی هاوپاشبه‌ند و وشه‌ی کورت و نه‌رمونیان و روون و رووناک دپړه هه‌لبه‌سته ده‌برگه‌یی خۆمالییه‌که پرشنگدار ده‌که‌ن و مؤسیقا‌که‌ی زیاتر ده‌پازینیته‌وه... ئه‌وه‌تا له نیوه دپړیکدا نم وشه‌ هاوکیش و هاوپاشبه‌ندانه‌ی کۆکردۆته‌وه:

شه‌وق و زه‌رق و به‌رق فه‌رق زه‌رکلاو

یان له‌م دپړه‌دا:

سه‌ما، په‌ما، نه‌ما، نما له‌گه‌ل ده‌سمالان، نه‌وه‌الان مه‌لالان، وه‌ش حالان:

سه‌مای ده‌سمالان، په‌مای نه‌وه‌الان

نه‌مای مه‌لالان، نمای وه‌ش حالان

یان (ئالای کالای، بالای):

وه لیمۆی ئالای، کالای، بالای شه‌نگ

هه‌روه‌ها: ته‌قه‌ی گهرم، چيله‌ی نه‌رم، تریکه‌ی وه‌شه‌رم... یان: خه‌میا، چه‌میا... یاران یاوه‌ران، ده‌رده‌داران و سه‌نگ باران!

هه‌رچی ده‌نگی پیته‌کانیشن نه‌وا به‌رو دوا هاتنی پیتی چریه به‌خش و ده‌نگه ورشه‌داره‌کان زیاتر دلنیایی و هه‌ستی شادی ده‌گه‌یه‌نن. ده‌بینین له چوارده دپړه هه‌لبه‌سته‌دا پیتی (ش) بیست و سی جار، پیتی (چ) شازده جار، پیتی (خ) سیتزده جار دووباره کراوه‌ته‌وه که شیعره‌که‌یان کردووه به‌ناسکترین شیتوه‌ی وتووژی چیه دووی ژوانی دلداران. برونه دووباره بوونه‌وه‌ی پیتی (ش.خ.چ) له‌م دپړه‌دا:

شاخه‌ی شریخه‌ی خشلی نیمه ره‌نگ

خشه و خشپه خاس، ترپه‌ی په‌نجه‌ی که‌وش

عیشوه و نه‌زاکه‌ت، گریشمه‌ی بی خه‌وش



زه ما و نده که ده خاته چوارچیتوهی نیگارینکی پر له ته زووی لاوی و جوانی  
په رستییه وه. (۴)

لای گۆران سروشتیش به شداری دلشادیی خه لک و جوانیی ده و روبه ر و  
شایبیه که ده کات و ته خته نیگار که ی بی رهنگاوره ننگ ده کات:

په لکه ره نگینه ی ئیوارهی به هار  
له عه زهت تارای سوور که وتوتته خوار  
ئیسنا سه رگه رمی ئیلتیفاتی بووک  
جرم و جوولیه تی و هه لته په ری سووک

سه رباری هه موو شتیکیش با ئه ویش وه کو مه وله وی دیمه نی جوانی و  
خوشیی شای که سه رنجی راکیشا بیت به لام ورد ورد چاوی کامیرا له  
هونه ری سه ما که ده باته پیشه وه و ورد ورد جووله و نه زمی شایبیه که و  
هه لسه که وتی شایبیه که ران و سه رچۆبی کیش و شمشال ژهن و گۆرانیبیژ  
پیشان ده دا:

سه رچۆبی کیشی قۆزی چۆبی زان  
پاش هه لسه سانه وه و نووکی پی بادن  
له ژوور سه ربیه وه ده ست و خه نجه ری  
چه شنی چه خماخه ی ئاسمان ئه له ری  
شمشال ژهن ئه ینا بو هه چ لایه ک پروو  
ئه و لایه که له لای زۆتر گهرم ئه بوو  
هه رچۆک دادان بوو، هه لسه سانه وه و هه ی  
سوۆزی هاواری ناگا وه ی وه ی وه ی

باسی گۆرانیبیژ یان شمشال ژهن له هه لسه سته که ی مه وله ویدا نییه ،

۴- سه رجه می به ره می گۆران، به رگی به کم ، محمه دی مه لا که ریم، چاپخانه ی  
کۆزی زانیاری عیراق، به غدا، ۱۹۸۰ ل ۱۴۸ - ۱۵۲ - ۱۵۴.

گۆران له پیشاندانی رۆلیان له ئاهه نگی شاییدا هونه ری نواندوه و وه کو  
چۆن دیوبه تی راستییه که شی و پیشانداوه که گۆرانیبیژ له شای ژنان و  
شمشال ژهن له شای پیواندا به شداری کردوه:

گۆرانی بیژ بی و بچۆ خۆت باده  
کی ئه وه نده ی تو ده روونی شاده  
وه ک هه ننگ بگه ری و گۆرانی بلتی  
لاده جار جاری بو به ری پی گولتی

به هۆی هه لقلولاندنی ته له سمی جوانی و له باری زمانه وه هه ول ده دا بو  
گوزارشت له هونه ری سه مای ژنان وشه کان بخاته سه ماوه و به بچووک  
کردنه وه ی نازیزانه ی (له رزانه به (له رزۆکه) و گوتنی (به رزۆکه) له جیاتی  
(به رز بکه ره وه) پاشبه ندیکی شایانی که س ری بو نه چووی لی و ده دست  
بی پی:

گول به ئاهه نگی "ئامان له رزۆکه"  
پی پیه دابنی و پی پیه به رزۆکه

هه ره ها که ده لی: شانی بو شل که و خۆت هه لسه یته وه - سوخه ی سه ر  
مه مک بله ریته وه! له به رامبه ر ئه مه دا مه وله وی با وینه ی جووله ی  
سه ماسازی شایبیه که رانی نه نه خشانده ی، به لام وینه یه کی جوانی  
ره شبه له کی له ریگه ی چه ند هیما و ئاماژه یه ک بو هه ندیک هه لسه که وتی  
باوی شایبیه که رانی کورده واری پیشان داوه، ئه مانه ش وه کو:

چه ی کچان:

چه ی گه ردن که چ مه رگ من چیش وایچ؟

هه ره ها چاوبازی یان ئیشاره ت و په نجه گوشین:

لاره ی قه تاره ی لاو شه ده لاران

ئیشاره ی که م که م، په نجه وشاران

ههروهها شهرم و سهردانهواندنی کچان و دهنگی شاباش شاباشی  
نهوجهوانان:

خه میا و چه میای ناز نیمچه کناچان

دهنگ هه می شاباش نهوجوان و اچان

جگه له سهمای دهسما لان و راکردن و هاتوچۆی نهونه مامانی پر له  
بزووتنهوه. جا سهره رای لیشاوی لافاو کردی دهنگ بهسه شیعره که می  
مهوله ویدا له چوارچیتوهی وینه بالا که پیدا زۆر سروشت و کردهوهی باوو  
چۆنیه تیی ههلسوورانی کار له ناو شاییدا رهسهنی و دروشمی کوردهواری  
شیعره که دیار دهکهن. هه وهکو وینهیه کی (ژن) و دهوری سروشتیی خۆی  
له ژیان و له م بۆنه هاتنه دا دهگرن.

مهزاندنی خشل لای گۆزان ته نیا بۆ شاخه و له رزه و دهنگ و بریق و  
باقی زیو و زیره که نیسه لای شاییکه ران بهگشتی، به لکو ته و پرووی  
رووناکیی پرۆجیکته ری سینه ماکه بۆ گرتنی دیمه نیکی نایاب دهکاته تاقه  
گولیک له گولکهانی شایی و دهبخاته ناو بازنه ی رووناکی، خه ربکی  
پیشاندانی جووله ی پی و لارگرتنی سه ری و بزواندنی شان و سنگیه تی که  
تاکه له نیوان ته و بازنه یه پیدا حال و هه والی (کلاو زه، پشتنه سه، نقیم  
و هه یاسه) به شپوهیه کی هونه رمه ندانه پی رابگه یه نی. هه ریه ک له و  
خشلانه ش کاریکیان پی ده سپی، بریقهدان، جریوه، ماچ کردن و -واتا  
نه ک هه دهنگ- وینه ی شاعیرانه یان پی دروست دهکا:

به ناز لاریگره سه ری بی پۆشین

با بریقهدی بی کلاو زه پر چین چین

پینچکه ی پشته سه ره سه زولفی رهش

با بحر یوتنی وه ک ته ستیره ی گهش

با پینچکه ی نقیم گورج گورج به تاسه

لیو بنیتته سه ره کولمی هه یاسه

ئه م وینانه په لویۆی دیمه نه گشتیییه که ن که زیاتر شان به سه ره بینین و  
رهنگ و هیللی نه خشاندندا دهدهن، لای ته و (نه زه ره) په وایه و هه رام نییه!!  
به لکو هاتوهه چاو بازی بکات ههستی ناوهوهی ته و وینه گر په له جوانی  
رهنگ... ته له گه ری شاییدا چاوه پروانه له و گولهی خستیییه ناو بازنه ی  
رووناکییه وه، چاوی شه رمی کل ریژ هه لبری، نیگایه کی تیژ تیپه ره بکاته  
ناو چاوی و ههست به فرمیسه کی قه تیسسی بکات... ههروهها سه ره نجی  
گه رمی لی نه بریت تاکو به رده رگای گه ری هه لپه رکی بگری و به رامبه ری  
بگه بریت و له و چاوه رهشانه تیژ نه بیت:

چاوه ریتم چه رخی نیگای تیژ تیپه ره

له چاوما بکات ههستی ته شکی ته ره

به شکو له عاستم زه بری دلنه رمی

ئیتر نه بری لیت سه رنج به گه رمی

منیش به رده رگای حه لقه ی هه لپه رکی

بگرم، بگه ریتم به رامبه ره به کی؟

به رامبه ره به تۆو دوو چاوی رهش رهش

که ناز ته فرۆشن به که چ نیگای گهش!

که وای شاعیری عیشق و جوانی دلکه ی خۆی له بیر نه کردوه، هه ره  
وهکو له چه ند هه لبه ستییکی تر دا که شه یدایی و تامه زرۆیی خۆی بۆ  
جوانانی سه ره ری و ریکهوت و شه ویتک له دتییه کدا (بۆ یه ک شه و لای  
دایه ته م دتییه ری ویتلم). ده رده خات، ناوه هاش له کۆتایی ته م هه لبه ستته دا  
(جۆشی سه ره) و دلته نگی و خه می جودا بوونه وه له چاوه ره شه که ده خاته  
روو که وا ده بی سبه ینی ریگه ی گه رانه وه بۆ شار بگریته به ره:

سبه ینی که رۆژ هه لهات له ناسۆ

ئه دا له پرچی (خاوه ن چاوه) بی تۆ

ئیتتر تا ماوی رابوورد، سه یۆسینان

پیشانی تۆبات هه لپه رکیتی چاوجوان

هه بهم جوړدهش مهولهوی له کوتهایی هه لپه سته که پدا ده که ویتته سکالای  
حالی خوئی. ئه ویش خاوهن دلّه و شاعیری خو شه ویستییبه و هه ز ده کا له  
هه ئاهه نگی کدا جیتی ئه و خالی نه بیت... وا جو ش و خرۆشی لاوانی  
شاییکه ر و گه رمی خو ئینی ژیان بزو ئینان، هیوای گه وره ی ره نگا وره نگیان،  
ئاواتی دوا رۆژیان... هه مووی له و ئاهه نگه دا پر شنگ ده هاوئ و کون و  
قوژینی دلّیان رووناک ده کاته وه، به لام ئه ویک که ره نگه له بهر ته مه ن بیت  
یان له بهر پایه ی ئایین په روهری بیته. ناتوانی به شدارییان بکات - تاهیر  
فوئادیش دهردی دلّ و خه می خوئی له م بۆنه خو شه دا پیشان داوه - ئیتتر  
مهولهوی ده بیترئ هه ق وایه دوور خریته وه و به رده باران بکریت!!

بۆیه ده می هاواری پر سکالا و پارانه وه ده کاته یاران و هاوودردان:

یاران یاوه ران هه ی دهرده داران  
به یدئ بکه ردی من سه هه نگ باران  
جه نه حسیی تالّه و جه به د ئیقبا لیم  
هه ر کو فورسه ته ن من یاگه خالیم  
خالوگیان ئامان په ی نه ونه مامان  
گیان وه مووبه ت په ی (مه عدوم) ئامان

### پوخته ی قسه:

پوخته ی قسه دهرباره ی شیعه به ناویانگه که ی مهولهوی ئه وه به که ته خته  
نیگار یکی پر له دهنگ و هه را و بزووتنه وه به، وشه و رسته کانی موسیقا  
دهرده پرن، به هوئی ئه وه وه که له شاییبه کدا به شدار ی نه کردوه چاوی  
کامیرای له ورد وردی هه ل سوکه وتی شایی و سه مای شاییکه ران نزیک  
نه کردوه ته وه، به لام وه سفیکی گشتی وای کردوه که گوئگر وا ده زانی  
خوئی له وئ بووه و یادگاری سه رده می لاوی خوئی ده گپرتیه وه دواوه. له  
کاتی نووسیندا گوتی و هه سستی پر بووه له دهنگ و سه دای موسیقای  
شایی و به و په ری توانا وینه که ی نه خشان دووه، به لام له نه خشان دندا  
ئه ونده پشتی به هیل و ره نگ نه به ستوه.

مهولهوی له م شیعه ردا هه ر بابه تییا نه ده ست له وه سف هه لئاگرئ به لکو  
ئاو ریش له دهر وون و زاتی خوئی ده داته وه، خه می خوئی سکالای خوئی به م  
بۆنه یه وه ده خاته روو. هه روها جوانیی ژن و دیمه نی ئالو والای خشل و  
جلوبه رگ و ناز و حوزووری ژن له چوارچیه ی سروشتی کۆمه لاتیدا له  
ئاهه نگه که به رز ده خاته به رچاو.

شیعه رکه ی مهولهوی سه ره رای چوارچیه ی ساکاری و هه لقاوییی  
سروشتییا نه ی وشه و رسته کانی ئه گه ر له گه ل هه لپه سستی تر به راورد بکریت  
ده بینن وه کو نمونه یه کی سه ده یه کی له مه و پیش گه وه ره ی خوئی به نرخ به رزی  
هه لگر توه و ساکاریکی دیوانی هه لپه سستی کوردیبه.

ئهمه ش ده قی هه لپه سته که یه:

نامه ی نه فته نیت یه ک رو باد ئاوه رد

کلپه ی بلپسه و کوورهم زیاد که رد

5- له بهر ئه وه ی دره نگ هه والی (میهره جانی مهولهوی) م زانی، وتاره که م پتی  
رانه گیشته و شه ره فی به شداریی له کۆره که دا به رنه که وت.

ده لالهت جوشو چون رۆی ئازادی  
گهرمه‌ی گهرم نهزم بهزم پر شادی  
سه‌دای لاو هه‌ی لاو زه‌ی زه‌ر زنجیر  
سلسله و بانی سه‌ر، به‌نده‌رزی و لاگیر  
زیله‌ی گواره و زرنگه‌ی زه‌نگله‌ی زه‌ر  
له‌رزه‌ی نه‌ونه‌مام، له‌ره‌ی لیمۆی ته‌ر  
شه‌وق و زه‌رق و به‌رق فه‌رق زه‌ر کلاو  
ورشه‌و پرشه‌ی خۆی کولم بو‌گولاو  
شه‌قه و ته‌قه‌ی گهرم چه‌پله و چیله‌ی نه‌رم  
چریکه‌ی وه‌ناز، تریکه‌ی وه‌شه‌رم  
سه‌مای ده‌سمالان، ره‌مای نه‌وه‌الان  
نه‌مای مه‌لالان، نمای وه‌ش حالان  
چفه‌ی گه‌ردن که‌چ: مه‌رگ من چیش وایچ؟  
خاین وه‌ خه‌فه‌ت، نه‌زان جگه‌ پاچ  
لاره‌ی قه‌تاره‌ی لاو شه‌ده‌لاران  
ئیشاره‌ی که‌م که‌م په‌نجه‌ ووشاران  
شاخه‌ی شریخه‌ی خشل نیمه‌ ره‌نگ  
فره‌ی فۆته‌ی شو‌ر پاژنۆی گولنک جه‌نگ  
خسه و خشپه‌ خاس تریه‌ی په‌نجه‌ی که‌وش  
عیشوه و نه‌زاکه‌ت گریشمه‌ی بی‌ خه‌وش  
وه‌لیمۆی ئالای کالای بالای شه‌نگ  
قرچه و چۆقه‌ی جه‌رگ دل وه‌ خه‌مان ته‌نگ  
خه‌میا و چه‌میای ناز نیمچه‌ کناچان  
ده‌نگ هه‌ی شاباش نه‌وجه‌وان وایچان

شاباشی شادی شه‌یدای شاباشان  
خاس خاس کزه‌ی سو‌ز ده‌روون خاشخاشان  
یاران، یاه‌هران. هه‌ی ده‌رده داران  
به‌یدی بکه‌ردی من سه‌ه‌نگ باران  
جانه‌حسیی تاله و جه‌ به‌د ئیق‌بالیم  
هه‌ر کۆفرسه‌ته‌ن من یا گه‌ خالییم  
خالۆگیان ئامان په‌ی نه‌و نه‌مامان  
گیان وه‌ مووبه‌ت په‌ی مه‌عدووم ئامان

## وینەى ھونەرى له ھەلبەستى حاجى قادرى كۆيىدا

بەلگەى شاعىرىيە تىكى ڤەسەن و بەھىزى (حاجى قادرى كۆيى) ڤەوتى تايبە تى شىعەرەكانىيە تى. جا شىكردنەو و دەرختى ئەو ڤەوتە تايبە تىيە بۆى ھەيە ئەو تىڤوانىيە پوچ بکاتەو ھە گوايا غەزەلەكانى حاجى نرختىكى ئەدەبىي ئەوتۆيان نىيە ھە شايانى باس بىت... تەنانت شاعىرىيە تى حاجى ئەگەر گىيانى كوردایە تى و ناو و ناوبانگى نەتەو ڤەرەبى شاعىر نەبوايە شتتىكى وا بەمايە نەدەبوو!

ڤەوتى تايبە تىيى حاجى له شىعردا دەنگدانەو ھەست و گودازى ناخ و قولايى كەسىتتى حاجىيە ھە ڤەوشنبرى و دنيا دیدەى حاجى ڤەنگ كراو و بار و ھەلومەرجى ژيانى سەردەم تانۆيۆيان تەنىو. ئەگەرچى ھەلبەستى حاجى دوو قوناغى گەورە تىدا بەدبى دەكرىت و خەتتىكى تەواو سنوورى نىوان ئەو شىعەرەكانىيە ھە بەر لە چوونە ئەستەمبول دايناون و ئەو شىعەرەكانىيە ھە لەوئى دايناون، لە نىوان ئەم دوو قوناغەدا شىعەرى حاجى گۆڤاننىكى زۆرى بەخۆبەو ڤەو چ لەلایەن چەشن و چ لەلایەن چەندىيەو. بەلام لە ھەردوو قوناغەدا ڤەوتى تايبە تى كەم و زۆر ھەر ئاشكرايە، بۆيە زۆر سەختە پارچە شىعەرتى حاجى بکەوتتە ناو شىعەرى شاعىرانى ترەو و نەناسریتتەو. بەلئى بەكەم و ڤەوونەو ھە دروشم و كىش و ئاھەنگ و وشە و دارشتن و سەرۆبەرى تەونى شىعەرەكانىيە، شىعەرەكانىيە خۆى ھاوار دەكات كە ھى حاجىيە و مافى كەسى تى بەسەرەو ھە نىيە... ئەم جىا كەردنەو و دروشم ئاشكرايىيە پى دەلئىن (ڤەوتى تايبە تى شىعەرەكانىيە)، ئەمەش وەكو گوتمان بەلگەى شاعىرىيە تى و ماىەى شانازىيە بۆ شاعىر لەكات و ساتتىكى ڤەلە خورپە و ئارام و ھەستدارىدا.

جا با بىين، بەپىتى توانا، ئەم بۆچوونە شى بکەينەو. كە بەڤاى من سەرلەوھەى ئەم وتارە و ھىلئى درشتى با بەتەكە «گىيانىكى بۆيۆ و ڤەلە جموجولئى شاعىرانىيە ھە كە لە وینە شىعەرىيەكان و لە كىش و مۆسىقا و لە بابەت و باسەكاندا ديارە».

لەم ڤووەو بەراوردىكى سەرىيى بزووتنەو و زەمزمە و جوولانەو ھە لە شىعەرى حاجى و ماتى و ڤەسەم كەشى و نەخش نامىزى لە شىعەرى شاعىرانى ترە دەردەكەوتت. لەم وینە شىعەرىيەكان كە سەرى ھەموو لىكچوون و ئىستعارەكان دەكەين دەبىين بربىتن لە يەك پارچە ھات و ھاوار و بزوت جوولانەو، لە ھەر نىو دەتپىكدا (كار-فەيەل) تىك كە كەرسە تەواو بزووتنەو ھە بەكارھىناو ھە ئەو ھەندە بارى پشوو درىزى نەخستووەتە ئەستۆى (چاووگ-مەسدر) ھە ئىتر ھەر وەسەف و لىكچوون و شىو نەخشەى شاعىرانى جارەنە كە بربىتتە لە تىرى بۆرئانگ و تىغى بۆ و ناوھەدى بارىك و زولفى درىز، ھەر لە حاجى دەو شىتتەو ھەمان كەرسە بەكارھىتتتەو، بەلام لە گىيانى شاعىرانى خۆيدا تام و ڤەنگىكى تايبە تى بەسەردا بۆرئىن و بلى:

سەھمى نىگەھى خستى، ھەستامەو... ڤاكەم  
ئەگىرچەو زولفت بەجەفا ھاتنە يارى  
ترسا لە قەدى ڤىگەيى تارىكى مىانت  
زولفت، كە دەسى وا لە كەمەردايە بەخوارى

سەير دەكەى ئەمە ھەر لىكچوون و وینەگرتنىكى ئاسايى نىيە، ئەمە ھەم ڤەنگە و ھەم دەنگ... ھەم دىمەنە و ھەم بزوت و ھەم باس گىرانەو، ھەم بەزم و ڤووداو و كارەساتە. ئەو تە ئەم (كار)انە يەك بەدواى يەكدا ھاتوون كە گشتيان بزووتنەو و دىنامىكىيەت دەنوئىن:

(خستى- ھەستامەو- ڤاكەم- ھاتنە يارى- ترسا- دەستى لە كەمەردايە).

ئەم بزوتتەنەوێه له غەزەلیکی تردا دەکاتە پلە ی دەنگ و هەرا و گرمە ی دەهۆل و دەنگی رمان و هەرەس هینان و رووخان... له غەزەلە بەناوبانگە کەیدا کە وتووێژیکی زۆری لەسەرکراوە و بەمەقامی دەرویشی له کۆری گۆرانیدا دەگوتری... ئەوێ کە وەسفی (فیس لەسەر) یک دەکا، یان بلێن وینە ی دەکشیت:

لەسەر شەو رۆژی داناو مەلێن فیس لەسەر ناو

ئەگەر وەکو هەموو شاعیریکی کۆن وینە یه کی (بەرچاوی) لێ پەیدا بکات ئەو عەینی هونەرە، بەلێ ئەو تا یەکیکی فیسکی سوور رەنگی وەکو یاقووتی خستوو تە سەر زولفیکی رەشی وەکو میسکی بۆنخۆش، بەلام نەخشە کە ی تەنیا دیمەنیکی سارد و بی دەنگ نییە تا پیاو بتوانی بەناسانی چاوی بەسەردا بتروو کینێ. بەلکو ئەو فیس و زولفە وەکو رۆژە کە زوو دامینی شەو رووناک دەکاتەو و وەکو ناگریکی بەتیرە ی موزیقا له تەمەنی شەو بەریدا ئاوه با بەرە بەیان له جەرگە ی شەو دا چاوه لدههینێ... ئەمەش بی گومان وینە یه کی پر له بزوتتەو و هات و برده. خۆ کە دەلێ:

لەبەر (با) جامی یاقووتی بەمیشکی وشکی داداوه

بەلێ کە جامیک بەسەر شتی کدا نخوون بکە بتهو و دیارە مانای کشی و بی هەستی و پرزە لێ بران دەگە یه نیت ئەگەر هەروا بووایه!؟

بەلام حاجی دەلێ جامە کە جامیکی سوورە، رەنگی سووری یاقووتیش تا بلێی بەورشە و رووناکی پزێنە، بەمیشکی داداوه، بۆبەش پیتی داداوه چونکە وا (با) لە دەورووبەریدا دیت و دەچیت و هەول دەدا ئەو بۆنە خۆشە میشکینە ی زولفە کە بریفینێ و زولفە کە پەریشان بکات، ئیتر کە ی ئەمە وینە یه کی نخوون کردنەوێ دەفریکە بەسەر شتی کدا؟

هەر وها کە دیمەنی خێو تیکی داوین چیا بەرومە تی گولین و زولفی رەشی چواندوو ديسان وینە یه کی پر له هەست و جوولانەوێه.

ئەو نییە دەلێ:

له دامینی چیا بوو خەرمەنی گول، خێو تی خارا

به دوو ئەستوونە کی زبوین تەنافی زولفی هەلداوه

تەناف هەلدان و ستوون چەقاندن و خێو ت بەرزکردنەو هەمیسان چ بەکەرەستەکان و چ بەپیکهاتوو هە کە دیمەنیکی بی گیانی، بی هەست نییە. بەلام حاجی بەو وەسفە تەسویرییه واز ناهینێ و دیمەنی دەنگیشی تیکەل بەنەخشە کە ی دەکات... دەنگی (تەقە، شەقە، لەرزە، تەقوتۆق و بەرق...) و دەزانیت کەر تە کیوێکە هەرەس دەهینێ، یان یەلغاری لەشکرێکە، یان بلێن رۆژی مەحشەرە و دنیا هەموو هەستاوه:

له بەرقی رەنگی شەروالی حەیا دامینی هەلماالی

له تەقە ی دەنگی خرخالی له گەردوون (زەرە) داماو

له تەققە ی نال و شەققە ی پانیبەرزی ئاسمان لەرزی

تەقوتۆق کەوتە سەر ئەرزی، دەلێن مەحشەر هەلستاوه

ئیتەر ئەو هاتوهارا هەر هەمان رەفتاری دۆستە کە یه کە دەلێ «سا لاچۆ بەولاوه» و لافاوێکە خۆی ناگریتهو تە هەموو دنیا و کام شتی پیروژ لەگەل خۆیدا دەرووخینێ و دەنگ و هەرای لێ هەلدهستینێ:

دەری تۆ کە عەبە بوو حاجی تەوافی کرد و نەیزانی

چ قەوما؟ کە عەبە کە چ بوو؟ مسجد الاقصایه رووخواه؟<sup>(۱)</sup>

\*\*\*

مادام هەر له دەورووبەری وینە شیعییه کاندایه خولێنەو شایانە باسی (بەهاریه) بەناوبانگە کە ی حاجی بکەین... کە چاکترین نمونە و بەلگە ی رەوتی شیعی حاجیه و ئاوینە ی گیانی بزوتتەو و هونەرکارانە ی

(۱) تا ئیتر له رۆژنامە ی (العراق) - لاپەرە کوردیه کە ی رۆژی ۱۲ / ۱ / ۱۹۸۳ بلاقراوه تەو.

شيعری شاعيره، پره له ههراو دهنگی ئاو و مالات و گیانهوهر و گرمه‌ی هه‌ور و بروسکه و هۆهۆی گاوان و قیره‌ی شوان و په‌له‌په‌لی کابان و خوره‌ی ئاوی قه‌لبه‌زه و ورشه‌ی گیا و شو‌ه‌بی و شنه‌شنی شه‌مال.

ئهم به‌هارییه به‌هاریکی نه‌گه‌وزاوی کوردستان لێ دینیتته‌وه ده‌نگ که له‌و په‌ری لاوتینی و هه‌ره‌تی هه‌یزدایه، هه‌مووی ده‌نگ و بریقه و ده‌نگدانه‌وه و هاوار و بانگه. گو‌له به‌هاره، گو‌له گو‌لی هه‌وره، باران هاژه ده‌کات، چیا پر ده‌بی له هه‌را و له دۆل و نه‌هاله‌کاندا ده‌نگ دووباره ده‌بیتته‌وه.

ئاو هه‌لده‌ستی، بروسکه له چه‌خماخه ددها، پشکو‌ژه‌ی دار ده‌بزوی، گو‌ل به‌په‌نجه‌ی سوور زی‌ری شاباش هه‌لده‌ریژی و گولان شایی ده‌گیتن، کانی ده‌زی و له قوله قول دایه... په‌نوو به‌فر هه‌ره‌س دیتنی، قاز و مراوی هاتوچۆ ده‌کن... ئه‌مانه و خرنگ و هۆر و فرکه و چریکه‌ی بالنده و ته‌قه‌ی تفه‌نگی پراوکه‌ران و... تاد. تا ده‌گاته دیمه‌نی ژبانی په‌وه‌ندان له‌م به‌هاره‌دا:

له کی‌و و که‌ژ که سه‌ر له ئیواره دیتته‌وه مالات

له ده‌وری چادری صاحبی مه‌وجی دا، ویستا.

له حیلله حیللی که‌حیل و له باره باری مه‌ران

له ده‌نگی قۆره‌یی گاجووت و بۆره‌یی مانگا

له گورگه قال و چه‌په‌ی سه‌گ، له قاره قاری بز

له عه‌کسی ده‌نگی دووباره‌ی که دیتته‌وه له چیا

له ئۆحه ئۆحه‌یی گاوان و قیره قیره‌ی شوان

له بگره به‌رده‌یی کابان ده‌بیتته‌وه حه‌شر و حه‌لا

مه‌لائیکه‌ی سه‌ر تاق و ره‌واقی مینایی

ده‌بینه جومیش و له‌رزین ده‌که‌ونه ره‌قص و سه‌ما

ئهم دێرانه و سه‌رتاپای شیعره‌که پرن له نیگاری ده‌نگ... که مایه‌ی بزواندنی هه‌ست و به‌لگه‌ی جوولانه‌وه‌ن.

هه‌روه‌ها دیمه‌نی سروشت لی‌ره‌دا له‌سه‌ر ده‌ستی حاجی، جیاوازه له دیمه‌نی سروشتی ده‌ستکردی شاعیرانی تر، له‌م به‌هارییه‌دا شاعیر نه‌هاتوو و ه‌کو کامیترایه‌ک له به‌رده‌م چاوه‌ندازه‌کانی سروشتدا بووه‌ستی و ئامی‌ره‌که‌ی لێ بخاته کار. به‌لام ئه‌گه‌ر چه‌ند نه‌خش و وینه‌یه‌کی قه‌له‌م‌کرد و لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی هه‌ندیک دیارده‌ی جوانیی سروشت له‌ پرووی ژیری و هۆشیاریی‌وه به‌سته‌نه‌وه‌ی به‌عه‌قله‌وه و ه‌کو:

پیه‌له‌ی زه‌رپی نیرگز له‌سه‌ر که‌فی سیمین

پره له شه‌بنم وه‌ک دوری لو‌لوئی لالا

واتا ئه‌گه‌ر چه‌ند دیمه‌نیکی وه‌ها نه‌بیت که نیشانه‌ی خه‌یالیکی ده‌ستکرد و ویستیکی رازنده‌وه و قه‌له‌م کیشانه... دهنه هه‌موو سروشته‌که‌ی حاجی له ده‌روونی شاعیریکه‌وه ده‌رچوو و به‌بۆنه‌ی ئه‌م هه‌ناوه ر‌ه‌نگ کراوه و له کونی شمشالی ئه‌م گیانه ده‌نگ و ئاوازی وه‌رگرتوو. هه‌ر بۆیه‌ش بووه‌ته ته‌خته نیگاریک که نمونه‌ی په‌وتی تایبه‌یی هه‌لبه‌ستی حاجی قاده‌... هه‌ر له پرووی روخساری هه‌لبه‌سته‌که‌وه تا ده‌گاته ناوه‌رۆکی پر له تیرامان و وردبوونه‌وه له مه‌سه‌له‌ی کۆن و نویی ژبان و مردن، لاوی و پیری، له‌ناوچوون و له بیر چوونه‌وه و یادگاری و مانه‌وه و ونکردن.

جا له‌م رووه‌وه و ته‌که‌ی مامۆستای دانه‌ری کتیبی (چه‌پکیک له‌ گو‌لزاری نالی) به‌ئاسانی په‌ت ده‌کریتته‌وه که

له‌لاپه‌ره ۱۹۹۹دا گوتوو‌یه‌تی:

«یادی گوته‌ییکی تری (دل‌دار) ده‌که‌مه‌وه که ده‌یگوت حاجی قادر له به‌هارییه‌که‌یدا شوین پیی (قوربانی تو‌زی ر‌یگه‌تم)ی نالی هه‌لگرتوو و ئه‌وسا من ئه‌مه‌م له دل‌دار نه‌ده‌سه‌لماند که‌چی ئیستا وه‌ک به‌دیهیه ئاشکرایه له‌به‌ر چاوم چی دل‌دار ده‌یگوت راسته».

ئه‌گه‌ر هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه بیت هه‌ر دوو‌کیان له دوور و لا‌تییه‌وه شیعره‌کانیان

داناوه له مه دا نزيكى ههيه دنا هه ر يه كه يان پتچكه يه كي گرتووه و مه به ستيكي ده رپروه. بو زياده زانياري و تيگه يشتن خويته ري به رتيز بو ي ههيه سه يري كت يبه كه ي ماموستا عه لائه دين سه جادي بكات (دوو چامه كه ي نالي و سالم) نه وسا تي ده گات كه نه و ديمه ن و ته خته نيگاره ي حاجي بو به هاري كوردستاني نه خشان دووه، تايبه تي به خو ي و به روه تي شيعري خو ي، وه كو گوتيشمان نه ك هه ر وه سف يكه له نه نجامي بينيني به چاو و وينه گرتني شته كان له قه پتلكي ده روه وياندا هاتووه.

به لكو ده رپرينيكي ده رووني شاعيره، ده رووني بزبو و سه ربه ست پر له تاواتي به رز و هيو و به هاري سروشتيكي به گو ر و ژياني پر له رنج و زحمه تي و كوچ و كوچباري و مه رداري... هه روه ها پرواينه دنيا له چاوي دوور ولا تيكي پيري نيشتمان په روه روه، كه شيعره كه ي نالي له وه زياتر سه ر ناكات كه شارن شينيك له شاردا نووسيو به تي و رووي كرده و ته يادگار و شوينه واره كاني شاري سليماني.

نه گه ر نويشكي شيعره كه ي نالي سياسي يان شه خسي يان بارتيكي ده رووني بيت، نه وا شيعره كه ي حاجي مه سه له يه كي وجود ييانه ده خاته ناو چوارچيوه ي خو يه وه...

ده زاني ولات جوانه، له گو ر ي به هاردايه، نازداريكي سه ركه شي لاه، رو له ي سروشتي ته ر و پاراوه به لام جوانيي شوين، خوشيي ناو و هه وا بوچييه؟ نه گه ر:

به هار وا هه موو ساليك ديتته وه نه ما  
نه ماني ده چنه دياري مه ماليكي عوقبا  
يه كيكي نايه ته وه، چوونيان هه ر نه و چوونه  
له شيخ و عالم و جاهل، له پادشاهو گه دا  
مه كان: شه وقي به عيلا نه، په شمه كو نه هه وار  
حه يات: زه وقي به نه حبابه، بايه ناو و هه وا

جا كه دوا نه نجامي (به هاريبه كه ي) حاجي به مردن و به چووني خه لك بو گو رستان و نه گه رانه ويان بيت پرسيارتيك ديتته سه ر به رهي مه جليسي، نايا ديمه ن له و ديمه نه كش و ماتر هه يه، نايا چون نه م كو تايييه بي ده نگ و هه ست و خوسته له گه ل سه رتا پر له زه مزه مه و ده نگ و هه رايه كه ي به هاريبه كه دا به راورد ده كريت؟ به لي نه مه پرسيارتيكي به جتييه...

له ولا ميشدا ده لپن حاجي له وجودا له دوور ياني بوون و نه بوون و ژيان و مردندا له وه نه تر ساوه كه وه كو بوون په رسته كان بكه ويته به ر باري سه ختي هه لپزاردني هه لو يست و به رامبه ر به پووچيي ژيان بر باري ناچاري نه بوون و له ژيان كشانه وه و خو كوشتن بدات. به لكو به نيگايه كي دايله كت يكانه سه يري مه سه له كه ي بووني كرده وه. بو يه سه ر له نو ي شيعره كه ي له كش و ماتي رزگار كرده وه و جموجوولي و گه رموگو ر ي بي داوه به لي:

ره فيقي كو نه نه مان، جوانه كان پيرن  
به شق ده رو ن و له داري دياره شق و عه صا  
گه ر بييو بچينه وه ئيستا (كائه) ديسان  
سه فه ر ده كه ي له وه ته ن ده چييه شاري (جابولقا)

به لام مر و ف كه مرد، بنج كه دا يكو تاوه له ژيان هه ر ده مين. به مردني نه و ژيان كو تايي نايه و وه كو به هاره كه دنيا پر ده بي له ده نگ و رنج و ژيانه وه. كاني وشك ده زتته وه و بنجي گياي زه ر ده ژييته وه... و اتا حاجي گو ر و گه رميي ژيانمان بو ده نه خشي ني، نه ي نه وه نييه ده زاني كه مرد پيوسته له دزي بير چوونه وه بجه نكي ت و يادگار به جي به يلي ت كه شيعره كه يه تي:

هه تا له خي طه يي بي گانه فه خري پيوه بكه م  
له به يني زومره يي (نه حيا) و و مه جمه عي (مه و تا)



ونی مه‌که‌ن وه‌کو ئاساری کوردی و نالی  
له سه‌هوی دیده بیوشن، گوزهر بکه‌ن له خه‌تا (٢)

### ورده‌کاری له شیعرى حاجى قادری کۆییدا:

له وتاری پيشوودا دواى ئه‌وه‌ی له هونه‌ری شیعرى حاجى قادری کۆی  
چهند بنه‌مايه‌کی بنچینه‌ییمان ده‌ستنیشان کرد که نیشانه‌یه‌کی پته‌وی  
شاعیریه‌تیکی ره‌سه‌نن، چهند نمونه‌یه‌کمان له گولزاری شیعره‌کانی  
هه‌لبژارد، هه‌ر له بابته هونه‌ری دارشتن و یه‌ک‌یتییی بابته و  
به‌هه‌ر داریه‌وه ده‌لێن حاجى قادر غه‌زه‌لیکی دانه‌ناوه که ورده‌کاری یان  
هونه‌ریک له هونه‌ره‌کانی شیعر و تیشکیک له تیشکه‌کانی بیر و  
لیکدانه‌وه‌ی تیدا نه‌بیته، که هه‌ر یه‌کیک له‌مانه بۆ یه‌هه‌ خویته‌ر یان  
گوێگر بچوولێنی، له ئه‌نجامیشدا هه‌ست به‌خه‌سیه‌ت و سروشتیکی  
تابه‌ته‌ی شیعره‌که ده‌کات و ده‌زانی رووبه‌رووی کاری هونه‌رمه‌ندیک  
وه‌ستاوه و ویستویه‌تی شتیکی بلێ... بابته‌تیکی بخاته‌هه‌ر، به‌لکو  
رێچکه‌یه‌ک بگریته‌هه‌ر با هه‌ر له مه‌یدانی وه‌سفی خه‌ت و خال و راز و  
نیازی دل‌داریه‌کی ته‌قلیدیشدا خولا بیته‌وه.

واى بۆ ده‌چم کاتیکی که شیعرتیکی داناوه یه‌کسه‌ر وه‌کو هونه‌رمه‌ندیکی  
نیگارکیش هه‌ست و بیر و هونه‌ره‌که‌ی خۆی گشت بۆ بابته‌تیکی و کاریکی  
به‌ئه‌نجام، ته‌رخان کردووه، هه‌ر ته‌نیا ده‌نگی پاشبه‌ند و چاولیکه‌ری  
هه‌ندیکی بیژه و دارشته و قالب پر کردنه‌وه‌هه‌ر پرای نه‌کیشاوه.

له شیعرتیکیدا باسی دیمه‌نی (ئه‌کروپاتیکی) ده‌گێرته‌وه، پالنه‌وانیکی  
پیشان ده‌دا که له‌سه‌ر په‌تیکی له‌نگه‌ری گرتووه و ناوه‌ ناوه‌ ده‌له‌رزى،  
ته‌نافه‌که‌ی که هاتوچۆی به‌سه‌ردا ده‌کا ده‌لێی پردی سیراته و پالنه‌وان

(٢) له رۆژنامه‌ی (العراق) رۆژی ٩ / ٢ / ١٩٨٣.

جاریکی ده‌لێی قاره‌مانی شه‌ره‌ جاریکیشیان ده‌له‌رزى و ئه‌وه‌نده‌ی نامینی  
نرخى جوانی و هونه‌ره‌که‌ی له بازاری (یاری) دا بشکیت.

دواى ئه‌وه‌ی باسی شاگه‌شکه‌یی ته‌ماشاکه‌ران ده‌کا که هاتوون سه‌یر  
بکه‌ن و مه‌یدانی پر بووه له خه‌لکی هه‌مه‌جۆره‌ی موسلمان و ناموسلمان،  
هه‌مووشیان دلێان به‌یاریکه‌ره‌که‌ داوه و بوونه‌ته‌ دیلی هونه‌ره‌که‌ی هه‌روه‌ها  
دیلی جوانیه‌که‌شی.

به‌راستی ئه‌مه‌ جۆره‌ بابته‌تیکی نایاب و ده‌گمه‌نه له ئه‌ده‌بی کورددا ته‌گه‌ر  
له ئه‌ده‌بی نه‌ته‌وه‌کانی دراوسێشیدا هه‌ر که‌م و ده‌گمه‌نه‌ی نه‌بیته؟! من واشی  
بۆ ده‌چم که حاجى ئه‌م شیعره‌ی له کۆیه‌ یان له یه‌کیکی له شاره‌کانی  
کوردستاندا به‌ر له چوونه ئه‌سته‌مبولی گوتی (ئه‌وساش وه‌کو له  
ئیختیارانی کۆیه‌م بیستووه ناوه‌ ناوه‌ تیپی ئه‌کروپاتیکی گه‌رۆک ده‌هاتنه  
کۆیه‌) له‌م شیعره‌شدا جۆره‌ به‌خۆراپه‌رموون و خۆپیشاندانیکی هه‌ره‌ته‌ی  
لاوی شیعرى پیتوه‌ دياره. ده‌نگی (س) بۆ هۆنینه‌وه‌ی پاشبه‌ند (قافیه) له  
کوردیدا که‌م و نایابه، بۆ بابته‌تیکی وه‌هاش که پیتویستی به‌پشوو‌دیژی و  
وه‌سفکردن ده‌بیته‌ دوور نییه‌ شاعیران خۆی لێ لایه‌ن، به‌لام حاجى خۆی  
لێ لانه‌داوه. له‌وانه‌یه‌ به‌هۆی ئه‌وه‌وه که کابرای پالنه‌وان خه‌لکی (سندوس)  
بووه ئیتر ملی بۆ ئه‌و قافیه‌ی ده‌نگی (س) راکیشاوه.

بابته‌تیکی وه‌ها پر له جمووجوولیش پیتویستی به‌مۆسیقایه‌کی ئاشکرا و  
به‌هاوار هه‌یه، ئه‌و پیته‌ش چه‌سپاندنی ئه‌م باره‌ی داوه. ئه‌گه‌رچی ئه‌ویش  
له دوایدا هه‌ستی به‌(قافیه‌ ته‌نگی) کردووه و گوتویه‌تی (له قافیه‌ی  
شیعره‌یه‌یه لایه‌ن) به‌مه‌ش نه‌وه‌ستاوه دوو دێریشی به‌زمانی عه‌ره‌بی  
دارشتووه. جا نرخى هه‌لبه‌سته‌که‌ له لایه‌که‌وه له مه‌دایه که یه‌کیکه‌ له‌و  
ته‌خته‌ نیگارانه‌ی شاعیر به‌بۆیه‌ی ره‌نگاو‌ره‌نگ نه‌خشاندویه‌تی، له‌مه‌شدا  
نه‌سیبه‌ری هونه‌رمه‌ندیکی تری به‌سه‌ره‌وه‌یه و نه‌ بابته‌تیکی تری تیکه‌ل  
به‌گه‌وه‌هه‌ری بابته‌که‌ کردووه. له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ مۆرکی شیعرى حاجى

هه ناسه‌ی شاعیرانه‌ی پیتوه دیاره. شیعره‌که لهو کۆمه‌له شیعرانه‌دا که چاپ کراون (٧) دپیره به‌لام من له ده‌ستنووسیکی ماموستا مه‌لا په‌ئووفی سه‌لیم ئاغا ته‌واوی شیعره‌که‌م وه‌رگرتووه که (١٧) دپیره. له‌بهر ئه‌وه به‌جوانی ده‌زانم پیتشکه‌ش به‌خوینهری بکه‌م.

#### ته‌ناف باز

له‌سه‌ر ته‌ناف که له‌رزى هه‌تیوی سنده‌ووسی شکا مه‌تاعی زه‌ریفی و قییمه‌تی لووسی ته‌نافی پردی صیراطه، موناظیران مه‌حشهر مه‌کانی مه‌لعه‌به‌ پر بوو له موئمین و پرووسی فیدای له‌نگه‌ری ده‌ستی سینانی که‌یکاووس دره‌فشی کاوه، رمی گیو و نیزه‌یی طووسی که هات و که‌وته سه‌ما، عیسه‌وی شکا و نه‌ما هه‌لا هه‌لایی کلتیسا، سه‌دایی ناقووسی سه‌مایه‌ عه‌رصه‌یی بازی، گوریسی کاهکه‌شان ستاره‌ ناظره، ماهیش هیلالی مه‌عکووسی شو‌عاعی شه‌عشه‌عه‌یی شه‌مه‌عه، مه‌شعه‌لی ماه له شه‌رمی ته‌لعه‌تی ئه‌وئ شه‌وه‌ ده‌ییتته جاسووسی موناسه‌به‌ی ئه‌وه و له‌یلا میسالی دپو و په‌ری موشابه‌هه‌ی ئه‌م و عه‌ذرا غه‌زال و جامووسی دوو چاوی عه‌ینی نه‌خۆشی له‌ نیو سه‌ری زولفی گران و سووکه له ترسی په‌قیسی کابووسی له کونجی خانه‌قا سو‌فی خزاو و نه‌یزانی ته‌ماعی دینی نه‌بی یا ئه‌مانی نووسی

واحه‌شهره سو‌فی بفه‌رموو هه‌تا له دونیادا سیاه‌روویی و خه‌لقی بزانی سالووسی (عیونی تنقطع ومنی نعمه‌ الله اذقنی دمعی الی ما تبل ملبوسی وعینی عادل تبکی فما استطال لنا علی فراق من آهوی یکون میاوسی) که هاته خه‌نده‌وه و فه‌رمووی په‌لان چی ماشاء الله به‌صادقی بووه عیسانی میلله‌تی مووسی هه‌رچی که هاته ته‌ماشای به‌نووکی موژگانی (فه‌ؤلأ عبیدی) له‌سه‌ر دللی نووسی به‌وه‌سفی قه‌تره به‌ده‌ریا په‌ شاعیری وه‌کو من ئه‌گه‌ر به‌قافییه‌ دابنیم لوغاتی قامووسی له قافییه‌ی شیعره‌ عه‌یبه‌ لابه‌دن ئه‌ما به‌یادی چاوی، ئه‌من لا ده‌ده‌م به‌مه‌خ‌صوصی جه‌بینی ماهه، روخی میهره، زولفی شه‌وه، ده‌هه‌نی سه‌به‌ب به‌قافییه‌ ته‌نگی بوو (حاجی) نه‌ینووسی

(ورده‌کاری) زاراوه‌یه‌کی په‌خه‌نه‌یی باوی ده‌م ئه‌ده‌ب دۆست و له شیعرزنان بوو، تا ئه‌م دواییه‌ش بریقه‌ی هه‌ر کز نه‌بوو بوو وه‌کو تی ده‌گه‌م له مه‌یدانی په‌وانبپژی و هونه‌ری ئوسلویدا زۆر شتی ده‌گه‌یاند و ده‌رخستنی ورده‌کاری هه‌ر شاعیریکی په‌کیک بوو له پیتووستییه‌کانی باس و لیکۆلینه‌وه‌ی شیعری شاعیران.

حاجی له (ورده‌کاری) دا وه‌کو شاعیرانی دی له هونه‌ره‌کانی لیکچوون، خواستن، کینایه و جناس و تیباق و ئه‌وانی تر و له وشه‌ ئاراییدا له مه‌یدان دوانه‌که‌وتووه. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا شک نابهم شوولتی لی هه‌لکیشاییت

و به وشه‌ی هاوچه‌شنی زمانانی بیگانه و زاراوه‌ی زانسته‌کان له کاری جیناس و کینایه‌دا مه‌ته‌لیکی ره‌قی دروست کردییت که بو‌ه‌له‌ئینانی پیوستی به‌ره‌نجیکی زۆر هه‌بیته. هه‌ر ده‌لیی له پیتنوسه ره‌نگینه‌که‌ی ئه‌و نه‌بی ئه‌م جوژه ورده‌کاربیانه هه‌لناستی که ده‌لی:

تۆ خوۆش ده‌به‌زی، ئه‌سپی به‌زینت پیییه

من ناگه‌مه تۆ ئه‌سپی به‌زینم پیییه

که له وشه‌گه‌لی (زین و به‌زین و (به‌مانا راکردن و هه‌لاتن) و پێ و پێ هه‌بوون) دا جیناس و ته‌ورییه‌ی پیکه‌ئیناوه که سه‌رتاپا کوردین. هه‌روه‌ها له‌م دێره‌دا.

به‌با زولفی که له‌رز (تا به‌تا) بوو

له‌گه‌ل (له‌رز) و له‌گه‌ل (تا) بوونه هه‌متا

خۆ که ده‌لی:

بێ خه‌ویم دای، نه‌خۆشیم لی کپی چاوی، که‌چی

وه‌ک من و به‌ختی سیاهم هه‌ر نه‌خۆش و نووستوو.

جگه له ئالوگۆپی و هاوتا کردنی وشه‌گه‌لی (بێ خه‌وی و نه‌خۆشی، کپین و فرۆشتن و هۆ دۆزینه‌وه‌ی جوان و اتا (حسن التعلیل) هاتوو هه‌سکالای ده‌ردوباری ده‌روونی خۆی له دارشتنی (به‌ختی ره‌شی نوستوو) له‌گه‌ل (چاوی ره‌شی خه‌والوو) دا جی کردۆته‌وه. ورده‌کاری (حاجی) له لی‌کچوونه‌کاندا ئاشکرایه و له ئه‌نجامی کۆششی وینه‌گرانه‌یدا زۆر جار وینه‌یه‌کی جوان دروست ده‌که‌ن و زۆر جاریش له ته‌شبیهاتی به‌ره‌سته‌وه و به‌ره‌و گوزاره‌یی (مجرد) هه‌لده‌کشیت.

له‌و پارچه شیعه‌ره‌دا که بو‌ئه‌مینا غای (ئه‌خته‌رای ناردوو و باسی به‌زمی شه‌واره و خوۆش را‌باوردنی ئه‌و ده‌کات:

قاوه‌چی به‌زمی ئه‌تو دنیا‌یه، سینی ئاسمان

ئافتابی زه‌رفه، فنجانی مه‌هه، قاوه‌ی شه‌وه

ئه‌و شه‌وه بو‌هه‌ر که‌سه‌ی دنیا بکاته پۆژی پوون

شه‌و له خیطه‌ی عومری ئه‌و عونقایه، ده‌ربانی شه‌وه

وینه‌که به‌تانویۆیه‌کی ورد سفت چنراوه و نمونه‌ی خۆدانه له لی‌کچوونی گوزاره‌یی و وینه‌ی شیعی جوان.

ئه‌و دیمه‌نانه‌ی له ده‌وری مندالی و لاویدا که له قوولایی هه‌ستیدا په‌نهان بوون که به‌ره‌می مه‌لبه‌ند و جوژی ژبانی تایبه‌تین له هه‌ندی‌ک ده‌رفه‌تدا خۆ ده‌نوێتن و وه‌کو بووکی رازاوه‌ی کوردانه لافی شانازی لی ده‌ده‌ن، به‌تایبه‌تی دیمه‌نی سروشتی کورد، به‌هاری، چیا، ره‌ز و به‌راو و به‌فر و بارانی، ژینی ره‌هه‌ند و ره‌شمال نشینان؛ به‌نمونه که ده‌لی:

له دامینی چیا بوو خه‌رمه‌نی گۆل، خیه‌تی خارا

به‌دوو ئه‌ستونده‌کی زیوین ته‌نافی زولفی هه‌لداوه

لی‌ره‌دا هاتوو دیمه‌نی ره‌شمالی‌کی داوین چیا له‌سه‌ر و پوو زولف و کۆمه‌ی گۆلینی یاردا نه‌خشاندوو.

یان له‌م دوو دێره‌دا:

چیا به‌ شیخ و که‌وای سه‌وز و میزه‌ری به‌فره

سیواکی چووزه‌ره رتواسه، ته‌یله‌سانی گه‌لا

چنار و عه‌ره‌ره ده‌فه‌ن، هه‌زاره نه‌غمه سورای

گیاش ذاکره ته‌سبیحی شه‌ونمی له‌ملا (۳)

دیمه‌نی سروشتی جوانی کوردستان له په‌رده‌ی بی‌ه‌وه‌ریدا له مه‌لبه‌ندی مزگه‌وت و ژبانی خۆی وه‌رگرتوو و دووباره‌ی کردوه‌ته‌وه.

شیخی‌کی میزه‌ر سپی، که‌وا سه‌وز، جوببه له‌به‌ر و سیواک به‌ده‌م ئالقه‌ی زیکر و ده‌فه‌نان و ته‌زییح به‌ده‌ستان.

(۳) تائیره له رۆژنامه‌ی (العراق) ی رۆژی ۲۳/۳/۱۹۸۳ د. بلاوکراوه‌ته‌وه.

وهكو گوتمان گهلیک وینهی شیعی جیهانی بهر ههست به جیهانی گوزاره  
دهبهستیتتهوه و بهرهو (تهجرید) دهروات.

لهم رووهوه جوانترین دیمهنی هۆنراوه، نهوهی که له دیوانی شاعیرانی  
کورددا بهرچاوم کهوتیبی و زۆر لام پهسندنه ئهههیه:

رۆژته ئهی بادی نهوورۆزی لهبن بهفیری گران  
کانی پیتی سربوو، چناریش دهستی چوو، پهنجهی تهزی  
سونبولی زولف و گوللی پوخسار و سهروی قامهتی  
مانگی نیسانی گولان نهیدی له ناو باخ و رهزی  
دلهرم تهنها که بوو لهو بهینه خۆی رووت کردهوه  
زۆر دلهم خوش بوو کهچی دووباره داپیوشی کهزی

شاعیر وای داناوه که بای نهوورۆز کهوتووه ته ژیر باری بهفریتی  
ئهستوور، جا رووی تی دهکا تا بیتته دهرو و داواکراوه بههاواری  
(کانی) یهوه بجیت که پیتی سربوو، چناریش له سهرما و سۆلهدا دهست و  
پهنجهکانی رچیاوه.

جگه لهوه که ئهم وینانه پر له بزووتنهوه و زیندووین و لهگهڵ کیش و  
مۆسیقای پیت و وشهکاندا ئاههنگیان ناوهتهوه.

ههروهها له رهنگکردنی سروشتیشدا ههر ههمان رهنگه گهرم و پر له  
جموجۆلیی ژبانیان ههلبژاردوو.

حاجی وینهکانی له خانهای وهسفی مهوزووعی تیپهه دهکات و  
ههلویتستی شاعیر بهرامبهه بهسروشت ههلویتستیکی دهروونی و دیاره.  
ههر وهکو چۆن شاعیر له باوهشی سروشتیکی نازادی بهرههلادا پهروهده  
بووه و کوری لادی و کهژ و کیو و گهشت و گهران بووه. ههروههاش  
سروشت له باوهشی ههست و لیکدانهوهیدا توند بووه و چهژگهی هونهری  
شاعیرانهشی پهروهده کردوو. ههروهکو له (بههاری) یه بهناوبانگه کهیدا

دیمان گیانی ناو قهههسی شاری گهوره و ئاپوورهی نهسته مبول بهرههلا  
دهکات و دهیگه ریتتهوه مهلبهندی ژینی. وهکو لهم چهند دپره شیعییهدا  
تهخته نیگار تیکی نهخشاندوو بهریتیه له ههرو و باران و بروسکه و ههوره  
تریشقه و گوله سونبول و سهروی بلند، له لایهکی ترهوه یاریکی بالابه رزی  
لیو گوللی په رجهه بلاو... شاعیر داوا دهکات بههار پی بگات، گول  
پیشکویت، گولشه نه پرپوش و ئاودار بیت.

داوا دهکات بهلام خواسته کهی نایه ته دی بۆیه وا ههناسهی خۆی دهکا  
بهههور، گریانی خۆی دهکاته باران و ناله دهکا به بروسکه و ههرا... ئیتیر  
بۆچی گول پیناکه نی و ناگه شیتتهوه؟

بۆچی گول پیناکه نی ئاهم سهحابی باغییه  
گریه بارانی بههار و ناله رهعدی باریقه  
سونبولی زولفت په ریشانه، قهدی سهروی بلند  
دل په ریشانی پهسندنه، ناله باری لایقه

ههروهها له شیعیکی تردا خۆی و حاللی خۆی له سروشت و  
دروشمهکانی سروشت دهشو بهیینی:

ئهمن کیتوم، سهرم شاخه، ههناسهم  
نهسیمه، دیدهکانی و میتزهرم ته

داهیتان له خه یالی شاعیردا دهگاته ئهو بهرزیه که قایی و بههیزی  
بهیته شیعی به قاییی ساختمانی ههساری شاری نهسته مبول بهرامبهه  
بکات، کهوا بهیتی محمهده حه نیفه یه کیکه له چهپرۆکه هۆنراوهکانی  
ئهدهبی کوردی:

وهک (محمد حه نیفه) بهیتی مهتین  
نییه ئیللا ههساری قوستهنتین

نهک ههر ئهو بهیته کوردیه که باس له غهزه لهکانی محمهدهی حه نیفه

بنه مائه ئیمامی عهلی دهکات، به لکو تاکه دپرتیکی شیعی (نالی) له  
لا له بهست و بهندی ئه سکه ندهری زولقه رنهین و گومبته تی کوشکی  
خه و رنهق پتهوتر و بههتره:

سه د قوبهیی خه و رنهق و سه ددی سکه ندهری

ناگاته بهیته کاولی (نالی) و مه تانه تی

وینه خه یاله که شی ورد نه خشان دووه، ته نانهت له هیللی وردیش دهستی  
هه لنه گرتووه، وه جوړیک له بیر نیشتمان په روهری و تاقیکردنه وه  
ژیانی خوشی تیکه ل به وینه که ی کردووه. ئه وه تا له ته وریبه «بهیت» دا که  
مالیش و دپره شیعی ش هه لده گری، سیفه تی کاولی به پال داوه، ئه م جوړه  
سیفه ت و مه و سووفه ش له ئه ده بی کوریدا به تایبه تی له به شی فولکلوریدا  
زور باوه و له حهیراندا ده گوتری «کاوله مه فته ن و کاوله ولات»  
مه به ستیش داد و گله ییبه له ده ست باری ناهه مواری ولاته که، له گه ل  
ئه وه ش که (بهیت) تیکی کاوله و له رووی بی خاوه نیبه وه ویران و بی  
په ووجه به لام له سه ددی سکه ندهر پتهوتره.

ئهمانه وینه ی هونه رین و زاده ی خه یالی داهینانن که خه یالی  
(ابتکاری) ش بهرترین جوړ و شیوه کانی خه یاله. ئه مه ش به لگه ی ئه وه یه  
که خه یالی حاجی خه یال تیکی ته ر و پاراو و ورد و هونه ر و ورده کاریبه کی  
ته و او ی پیشان داوه.

به م بونه یه وه و اچاکه ده ست بو ئه وه ش نیشان بکه م که په خنه گران و  
شاره زایانی ئه ده ب خه یال به چهنه د جوړیک جیا ده که نه وه وده کو: خه یالی  
لیکدانه وه (ته فسیری)، خه یالی کوکردنه وه (تالیفی) و خه یالی داهینان  
(ابتکاری). بو جوړی یه که م «پیاله ی زبری نیرگز و ژیر پیاله ی زیو و پر  
له مرواری شه ونم، هه روها گول به په نجه ی فه یروزی (په رنگ پیروزی)  
بادیه کی په رنگ سووری هه لگرتووه و زبر په خشان دهکات، یان که دار

به پیشکوژده کانی دراو دهکاته شاباشی بای به هار و داروبه ردی چیا له  
شاگه شکه یی و تاسه ی گه یشتنی بار و بارگه ی مزگیننی به هار خو یان  
رازانده ته وه» ئه مانه نمونه ی خه یالی لیکدانه وه ی دیارده کانی سروشتن و  
شیکردنه وه ی مایه ی په رنگ و بو به کانیانن.

بو جوړی دووه میس شیعی (ئهم خه یه که شه مسیبه یی شاهه نشه هی  
ئه رزه) و (که هه ستا قامه تی به رزی) دوو ته خته نیگرن هه ربه که یان  
بایه تیکی سه ربه خو ن، خه یالی وردی (حاجی) که ره سته  
په نگا و په نگه کانیانی کوکردنه وه.

## پینج خسته کی

هونه ریک له هونه ره کانی هه لبه سستی کۆنی نه که هه ر کورد به لکو گه لانی درواسیش پینج خسته کیه که به زار اوهی نه ده بیاتی جار ان (ته خمیس) ی پینج ده گوتری. ئەم ته خمیس ههش بریتیه له به ره هه می دوو شاعیر؛ یه که میان شیعری خۆی داناوه و دوو ههاتوو سنی نیوه دپیری خستوو ته سه هه ر به ییتکی شیعره که و کردوو به پینج نیوه دپیره هه لبه ست.

ئەم هونه رهش له سه ده کانی ئەم دواییه دا داکه و تووه کاتیک که هه ندیک هه لبه سستی نایابی شاعیرانی ناودار ناویانگیان پهیدا کردوو و شاعیرانی سه رده می (تقلیدی) به شاگه شکه ییه وه سه یریان کردوو، وه کو بلتی و بستوو بانه قهره له قهره ی شاعیره که بدهن و له م بابه ته نایا پهیدا به هره ی شاعیریتی خۆیان به ده ریخه ن. وه کو هه ندیک هه لبه سستی حافظی شیرازی به نمونه. هه ندیک جاریش بو پیرۆزی لایه نی فر و پاداشتی خوابی هه لبه سستی شیخیک و وه کو (عه بدولقادی گه یلانی) یان ئیمامی شافیعی... یان بو ته واو کردنی ستایش و پیشاندانی خوشه ویستی و ریزگرتنی پیغه مبه ر و هه قاله کانی وه کو قه سیده ی (بور دیه) ... یان بو ده ستیاو و ئاشنا یه تیبی دوو شاعیر که وا هه لبه سستی یه کتریان ته خمیس کردوو.

به رای خۆم و نه وه ی له شارزا و به ره دارانم زانیوه. ئەم ته خمیس کردنه کرداریکی نا پیوسته و شیوه یه کی لاسایی و له چا و کردنه وه و خۆ به ستنه وه یه به په یرو کردنی ری و شوین و شیواز و جۆری دارشتنی شیعری پیشینان و رپگایه که له رپگه کانی به هره خه واندن و ئاسان ده ست خستنی بی رنجیبی شاعیرایه تی! چونکه شاعیری دوو هه ناچاره هه مان بابه تی

شاعیری یه که م دووباره بکاته وه، به هه مان کیش و پاشبه ندی نیوه دپیره کانی هه لبه سسته که ده ست به هۆنینه وه بکات... زۆر له خۆی بکات و خۆی بگه یه نیته ئەو باره ده روونی و که شه شیعرییه ی که شاعیری یه که م تییدا بووه هه ول بدات سنی نیوه دپیره کانی خۆی به جۆریک له دپیره کانی شیعری شاعیر تیهه لکیش بکات و نه هیلی شوینه واری پینه کردن و خستنه سه ری پیوه دیار بیته.

زۆر جار شاعیری (دوو هه م) ته خمیس که ر تووشی ئاسته نگی پر له دژوار ده بیته کاتیک که پاشبه ندی هه ندیک نیوه دپیره ده گمه ن یان دووباره کراوه بن. یان دپیره هه لبه سسته که له وانه بیته که به هه ر دوو نیوه دپیره به سه ریه که وه مانایه ک ته واو بکه ن، نیوه دپیره که ش له مانا ده رپریندا سه ریه خۆ نه بیته تا شاعیری دوو هه م بتوانیت به ئاسانی سنی پاشبه ندی نیوه دپیره که سه ربار بکات. هه روه ها ئەگه ر دپیره ک له دپیره کان تاییه تیبی شاعیری یه که م و له نزیکه وه پیوه ندیبی به شاعیری دوو هه مه وه نه بیته. ئەو سا گری ده که ویتته کاری ته خمیس که ر و ناچار ده بی له باز نه که ی بابه ته که ده ریچیت.

ئیتتر هه ر چۆنیک بیته (ته خمیس) به هره هه لقلولین و نواندن له نوژنه ی هه ست و سۆز و جۆشی دلی شاعیر نییه و هه تا ئەگه ر شاعیر له سه دا سه دیش لی سه رکه و توو بوو...

ئوه دیسان به هره و خورپه ی دل و سروشتی نادیار هه لبه ست نییه. به لکو وه ستایی و شاره زایی سنعه تکارانه یه له هونه ری هۆندنه وه و دارشتنی هه لبه ستدا. به رای من ئەم جۆره هه لبه سسته کاریکی ره سه ن ده رناچیت.

به پیتی ئاگاداری خۆم له ئەده بی عه ره بییدا ئەم جۆره کرداره له سه رته تا و له سه رده می گه شان وه ی شیعری عه ره بی هه تا دوایی ده وله تی عه باسی نه بووه و شاعیره گه وره کان ئەمه یان په یرو نه کردوو. له ئەده بی فارسیدا

نەمبەستوو شاعیرانی وەکو پروو دەکی و حافز و سەعدی و تەبریزی پێنج خشته کییان کردبیت. ئەم کرداره وەکو بۆی دەچم بەرھەمی سەردەمی تاریکی سەدەکانی ئەم دواییەیی پێش چەرخێ راپەرینی تازەییە لە پۆژھەلاتی ناوھەراستدا، واتا لە سەردەمی عوسمانیدا.

لە ئەدەبی عەرەبی جگە لە (تەخمیس) ھونەرێکی تری قوتابخانە (تقلیدی) باو بوو کە (تەشطیری) ناو بوو، ئەمەش ئەو یە شاعیر ھەلبەستی شاعیرێکی تر بەیتێ بۆ ھەر نیو دەپێتک چ یە کە مە کە مان و چ پاشبەند دارەکان نیو دەپێتکی خۆی زیاد بکات. جا دەبێ نیو دەپێتکانی خۆی بخاتە ناو کە وەوانە یان بە جۆرێکی تاییەتی نیشانە یان بکات... بۆ ئەو ھونەری خۆشی بناسرێتەو.

وا پێ ناچێ ئەم تەشطیرە لە دیوانی ھەلبەستی کوریدا باو بوو بیت، یان ئەگەر ھەشبوو بیت بە ناوبانگ نییە نمونەم بەرچا و نەکەوتوو.

نارەسە نیی ئەم جۆرە ھونەرەش لەو دەدایە شاعیرێک دیتە سەر خوانی نامادە شاعیرێکی دی و بۆی تەواو دەکات.

لە جیاتی ئەو ھۆی لە خۆیەو خۆراکی شاعر وەکو ھەنگ لە بیرو خۆی و خە یالی خۆی و بۆچوونی خۆی لە گۆلی جۆراو جۆری باغی بیرو خە یالی بچنیتەو و نامادە ی بکات.

دەربارە ی پێنج خشته کی د. مارف خەزەدار باسیکی نووسیو و چەند نمونە یەکی لەم پێنج خشته کییانە ھیناوە تەو و جیاوازیشی لە نیتوان پێنج خشته کی (مخمس) لە گەل پینجین پیشان داو.

کەوا ئەگەرچی لە شتوودا وەکو یەکن بەلام جیاوازییە کە یان لەو دەدایە کە پینج خشته کی بەرھەمی دوو شاعیرە و پینجین بەرھەمی یەک شاعیرە.

پینجین و چوارین (رباعیە) بە پینچەوانە ی پینج خشته کی و چوار خشته کی رینگە یە کە لە رینگەکانی خۆ رزگار کردن لە یەک قافیە یی (یەکانە

پاشبەندی) کە بۆ زمانی کوردی ریز کردنی دەیان پاشبەند بۆ یەک ھەلبەست کارێکی سەختە.

ئەم رینگە یە ش لە ئەدەبیاتی تازە ی عەرەبی و دراوسیشدا بەدی دەکرت و تا رادە یەک کار ئاسانی لە دەرپریندا پیشان دەدا.

لە ئەدەبی کۆماندا ئەو ھۆی سەرنجی راکیشاوم شیعی حافزی شیرازی لە لایەن زۆر شاعیری کوردەو کراو بە پینج خشته کی. زۆرترین ھەلبەستی کوردیش کە بەر تەخمیس کەوتبیت ھەلبەستیکی مستەفا بەگی کوردییە: (ئەمان مردم عیلاجم سا لە پتی پیغە مەبران چاری) یە کەوا چەند شاعیرێک کوردوویانە بە پینج خشته کی لەوانە بە ناوبانگترینیان ھینە کە ی شیخ رەزا و فاییق بیکە سە.

دەبێ ئەو ھۆش بلیم پینج خشته کی ھەر بە شیعی شیو ھەر ووزی و یەکانە پاشبەند نەو ستاوە. بە لکو ھەلبەستی کیشی خۆمالیی دە بەرگە یی و جووت پاشبەندی گرتو تەو و گونجاوترین پینج خشته کیش ئەو یە کە (بیکەس) لە سەر شیعیکی پیرەمێرد کوردوویە تی: (و ھەدی کوردستان، میللەت فرۆشان- ھەرزە وەکیلی شاری خامۆشان). کەوا بیکەس توانیویە تی بە جوانی کەلین و شاشیی نیو دەپێ ھەلبەستەکانی شیعی کە ی پیرەمێرد پر بکاتەو و ھەمووی بکا بە یەک پارچە ی دارژاو. لەم روو ھو ھوودی لە سروشتی ھەلبەستی پیرەمێرد وەرگرتووە کە لە نیتوان دەپێکاندا کەلین و دا براوی ھە یە و ھەر دەپێک سەربە خۆ خۆی دەنوینێ.

ھۆبە ک لە ھۆبەکانی سەرکەوتنی پینج خشته کی دەبێ ھاو بیرو و ھاو بابە تی و ھاومە یدانیی ھەردوو شاعیرە کە - تا رادە یەکی زۆر- ئاشکرا و دیار لە کارە کە دا خۆ بنوینێ. زۆر زەحمە تە شاعیری (بنچینە) بابە تییکی سۆفییانە ی کردبیتە تانوپۆی شیعی کە ی و شاعیری دوو ھم لە کە شو ھەوای (تەسەوو ف) شارەزا نەبیت و لە بابە تە سۆفییانە کە نەگە یشتبیت و بە پینچەوانە ی ئامانجی ئەو ئەسپی خۆی تاو بدات پینج خشته کییە کە

سەرکەوتن و دەدەست بەیئنی بەلکو جیساوازیی بۆچوون و بابەت دەبێتە مایە گالتەجاری. بۆ نمونە پینج خشتهکییەکی (قانیع) لەسەر شیعریکی حەمدی ساحبقران جیتی رەخنە و سەرسامییە. چونکە (قانیع) لە بازەنی گشتییە و نەچوو تە ناوەرۆکی مەبەستی تاییەتی شیعەرەکی حەمدی، بۆیە هەندیک جار تووشی ناکۆکی دەبێت و رای هاودژ پەیدا دەکات. (حەمدی) باسی گرتن و دوور خستەووەی شیخ مەحمود دەکات... قانیع لەم تاییەتیە و زۆر لایەنی گشتی بەپەلوپۆیەکی زۆرە و بەدەستە و دەگرت و لە ئەسلی مەبەست دوور دەکەوێتەو، تا وای لێ دێ خۆینەر نازانی مەبەستی ناوەرۆکی شیعەرەکی چیبە؟

حەمدی دەلێ:

و هک ههوا که وتوو مه گێژی گونبه دی ئەفلاکه وه

رهبی بیبینم وه کو کيسرا به سینه ی چاکه وه

دیارە خەم و پەڕیشانی خۆی بەبۆنە گرتنی شیخەو بەس دەکات. کەچی قانیع ئەو پەڕیشانی و خەمبارییە شی و خا و دەکاتەو و پەلوپۆیەکی زۆری وای لێ پەیدا دەکات کە لە ئەسلی مەبەست دوور دەکەوێتەو، لە جیاتی باسی (خەمباری) باسی پارایی و بی هوودەبی ژبان و خۆگۆڕین و گێژی خۆی دەکات:

تاوی وهک سۆفی به ریش و شانەوو سیواکه وه

لهزەبی مەستم به قەندە و ماشەوو تریاکه وه

رۆژی بی هۆشم چ حەقمە من به پیس و پاکه وه؟

کە قانیع دەلێ (چ حەقمە بە پیس و پاکەو) حەمدی لە شوێنیکی تری هەلبەستە کە پەیدا دەلێ: (چاکە دايم هەر لە پیناوی خراپا ون بوو) و هەلۆتستی ناپەزایی بەرامبەر بەباری رۆژگار و مەسەلە ی سیاسی دەردەپێ و لەسەر بەرە ی (چاکە) دەکاتەو.

با زیاتر لە پینج خشتهکییەکی قانیع بچینه پێشەو و پروانین تا چ رادەیک قانیع لە شیعەرەکی حەمدی گەشتوو و چی لێ بەپەند گرتوو؟ حەمدی کە دەلێ:

بۆ نەمانی دین و غیرەت هیممەتی کورد و عەرەب

وا به سەر له وحه ی کیتابی حەسرەتی ئە تراکه وه

(قانیع) سێ نیو دەپێری بۆ سەربارکردوو کە تەنیا پرکردنەو قالیە... نە لیکدانەو و روون کردنەو مەبەستی حەمدییە و نە گونجاندنی بی و بۆچوونە کە یەتی... و اتا خۆینەر شتیکی و لەو پینج خشتهکییە دەستگیر ناکات... ئایا مەبەست لە هیممەتی کورد و عەرەب و حەسرەتی تورک چیبە؟ کە دەبوو چاوەروان بین قانیع مەسەلە کە مان بۆ روون بکاتەو بەلام ئەو دەلێ:

بۆ نەما مهیدانی شۆرش؟ بۆ نەما به زمی غەزه ب؟

بۆ شکا و به سرايه ئەستۆ سه ره سه ره دهستی طه ره ب؟

کوا ئەمیری دەنگ دلێر و حاکی عالی نەسەب؟

بۆ نەمانی دین و غیرەت هیممەتی کورد و عەرەب

وا به سەر له وحه ی کیتابی حەسرەتی ئە تراکه وه

بە کورتی پینج خشتهکی هونەرێکی یاری و سەنعەتکاری سەردەمی مەیین و سستی ئە دەبی رۆژەلات بوو، نمونە ی زۆر لە خۆکردن و رەنج بەباداچوون و دوورکەوتنەو یە لە کانی بەهەرەداری و هونەر داھێنان.

جاریک (هێمن) ی مەهابادی دەرەق بە پینج خشتهکی و تەبەکی قولە و پوختە ی لە ژمارە یەک لە ژمارەکانی رۆژنامە ی (ھاوکاری) - و ابزنام سالی (١٩٧٦) بوو نووسی ی کە لای وایە پینج خشتهکی کاریکی نەشی و بی جیبە و دەلێ: (گرانترین و بی سوودترین جۆری شیعەر و اتا تەخمیس).

هەرچی شیخ رەزای تالە بانیبە ئەوا لە مەیدانی پینج خشته کیدا باوێکی



سەیری داھیتاوە. کەوا ھاتوو ھەلبەستییکی بەریتز و ناسک و بابەت دلداری و (تەسەووف)ی شاعیریکی بەنوور و نەزەر و پایە بلندی وەکو (حافزی شیرازی) ھیتاوە بۆ ھەجوو و جنیودانی ئاشکرا پینج خشتەکی لی دروست کردوو.

سەیر و ھونەر لەو ھەداوە چۆن دەبێ شاعیر بتوانی نێوان ئەم دوو بابەتە بگەییەنیتەو ھەیک و پردیکیان لە نێوان ھەلبەستیی؟ پروانە تەخمیسی (مەعرووفی بێ دیرایەت)ی لاپەرە (۱۱)ی دیوانی شیخ رەزا- چاپی بەغدا. ئەو ھەر شیخ رەزا خۆی دەزانێ چۆنی دەکات... وەکو بلێی شیخ لە بنچینەیی فەلسەفەیی (پێکەنین) گەیشتوو ھەسەر بناغەیی ناکۆکی یان بەرامبەری دروست دەبیت.

دەمەوێ لەم وتارەدا پینج خشتییەک بەنموونە بەھێنمەو و پێشکەشی خۆیتەرانێ بکەم. بەتایبەتی وا چاکترە ئەگەر نمونەکە بلانەکراوە بیت، بەلام نمونەییەکی سەیرکە لە کەشکۆلیکی دەسنووسدا کە سالی ۱۹۵۷ لە مزگەوتی خادم السجاده لای مامۆستا مەلا فەتھوللا شوان بوو وەرگیراوە... رەنگە لە سالانی دواي سالی ۱۳۲۵ی کۆچیدا نووسرا بیتەو.

سەیری پینج خشتەکییە کەش لەو ھەداوە کە شاعیریکی کۆیی ھاتوو شاعیریکی شیخ رەزای کردووە تە پینج خشتەکی... بەلام نەبابەتی شاعرە کە ئەو ھەندە گەرنگە و سەرنج راکیشە و نەماوەی ئەو ھەبە کە لەلاو تێو ھەرخێ بۆ زیاد بکەیت. بابەتە کە ھی ئەو ھەبە شاعیر بیەوێ بەھۆبەو کۆلی دلی خۆی ھەلپێژی.

یان ئەو ھەبەوێ بیلێ و لەگەڵ دێرەکانی ھەلبەستی شیخ رەزادا تێھەلکیش و قالپێژی بکات.

شاعرە کە بابەتی تاییەتی شەخسی شیخ رەزایە و بریتییە لە نامەبەک بۆ نەقیب زادەیی سلیمانی ناردوو داوای لی کردوو کە لە شاعیریکی بۆ بنیوی. ئیتر ھیچ پێوەندییەک لە نێوان ئەم داخوایییە و پارچە ھەلبەستە کە

و نێوان خۆ تێھەلقورتانی شاعیری کۆیی و پینج خشتەکییە کەیدا نابینم مەگەر ھەر سەیر و سەیران نەبیت. داخە کە شاعیرە کەش ناوی خۆی لە شاعرە کەدا نەبردوو تا بزانی کتییە؟ ھەر چۆنیک بیت ئەویش وادیارە بەزمساز و گالته جار بوو و لە بابەتی کە لە شاعر ناسی و جۆر رەنگ و سروشتەکانیدا ئاگادار بوو.

### پینج خشتەکی کە لە شاعر

دایە پیری ھەو ھەسی لە عیبی ھەمە طیفلانی میل بازی و کەللە شیعرو بەچە کورانی ئەی نەقیب زادەیی عەللامەیی سلیمانی (کە لە شاعیری بۆ رەزا لازمە کرماشانی زیرەک و چاپک و دەم گەرم و در و شەپانی)

\*\*\*

دوو ریدینی ھەبێ وەک ریشی مەلای سوورە قەلات دندووکی خوار و بێرندە وەکو تەوشوویی خەرات بێ کەم و کورتی لە ئەم نوسخە کەوا ناردمە لات (بەدرپێژی وەکو مەولان بەگە کەیی میری بەیات بە جەسامەت وەکو کۆخا زلە کەیی بیبانی)

\*\*\*

کە خروسیکی بە دەست کەوت وەکو مەردانی دلیر بەسەریدا بفسی تۆ نەلێی مێییە یا نیر شەق زەن و پۆیتەگر بێ چ لەسەردا چ لە ژیر (کە لە شاعیری کە قەپی گرت و بنا گوی کە لە شاعر پر بە دەم بچیری وەک سەگی ھەورەمانی)

\*\*\*

نووکی نینۆکی وهکو پمی ههسهن زادهیی جاف  
بن خری و کنگ در و جهرگ بر و سینه شکاف  
شه و رۆژ جهنگی ئاماده بی بی کیندب و خیلاف  
(که له شیریی که نه گهر شیریی نه ری بیته مه صاف  
رایر فیئیی به شه قتی میسلی که ری تالانی)

\*\*\*

تۆ که مهردی و منیش خاکی ده ری مهردانم  
سورمه بی چه شمی جه لای شاعیری کوردستانم  
خاری بهرچاوم و سوفاری دلّی خه صمانم  
(بو حه واله ی دو بوری نه و که سه خۆم ده یزانم  
دو گونی پیوه هه بی وهک دوو جه رهی له یلانی)

\*\*\*

هه رچی وا جنجری و شامیانی و وپۆپته خرن  
رۆژی مهیدانی نه بهرد هه یچ به ری ته عنه ی نه گرن  
تا مریشکی ئیره کولله ن له سووانی برن  
(جنسی خۆی جووته مریشکی به ری حه مله ی بگرن  
نه کو سوئی بیته وه بیچاره له بهر بی گانی)

\*\*\*

فه رقی و ابی له گه لّ ئی تر له شهس تا به سوها  
نابی تی فکری له قه در و له گرانی له به ها  
هه رچی نووسیومه ده بی شیرن و چا تر بی ده ها  
(نه ی نه قیب زاده بنیره که له شیریکی وه ها  
بو ره زا که ی سه گه که ی قاپیه که ی گه یلانی)

## ناوه پښتانه

5	پيشه كې .....
7	هه لېه سستی كوردانه له كه له پوړی سده دی نوزده ميندا .....
19	مسته فا به گي كوردی .....
33	تاهير به گ و هه لېه سستی كوردانه .....
43	خویندنه وه په كې تازه دی دیوانی حریق .....
71	عه بدولتلا به گ نه دهب .....
97	سافی هیرانی - دیوانی هه لېه سستی دهر ویشان .....
141	بیخود: وینه په كې دهر وون و هه لېه سسته كانی .....
171	ره نجووری .....
185	شاییه كه ی مه وله وی و چند سه رنجی كې به راورد كاری .....
201	وینه ی هونه ری له شیعری حاجی قادری كویدا .....
219	پینج خشته كې .....

